

Göç-II

Fuat Güllüoğınar-Mustafa Altunoğlu
Takdim

İbrahim Sırkeci-Jeffrey H. Cohen
Hareketlilik, Göç, Güvensizlik

Nazlı Şenses Özcan
Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler,
Göçmenler

Neslihan Demirtaş-Milz
Neoliberal Kent Dubai: Uluslararası Göç Politikaları, Kentsel Kapanmalar ve Genç
Filipinli Göçmenlerin Durumu

Alev Yücel
Batı Avrupa'da Göçmenliğin Değişen Algısı ve Türkiye Kökenli Göçmenler

Sezen Ceceli Köse
Uyum Sağlamışların İkilemi: Hollanda'daki İkinci Kuşak Türkiye Kökenli
Göçmenlerin Beklentileri

Damla B. Aksel
Devlet Eliyle Yurtdışına Çevre Göçü Örneği: İşçi Göçü Dönemi Uygulanan Afet
Kotası

Mustafa Çakır
Göçün 50. Yılında Türkiye Avusturya İlişkilerine Genel Bir Bakış

Kemal Dil
Göç Olgusuna Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden Bakmak

Görkem Dağdelen
Türkiye'nin Değişen Vatandaşlık Rejimi ve Emek Göçü

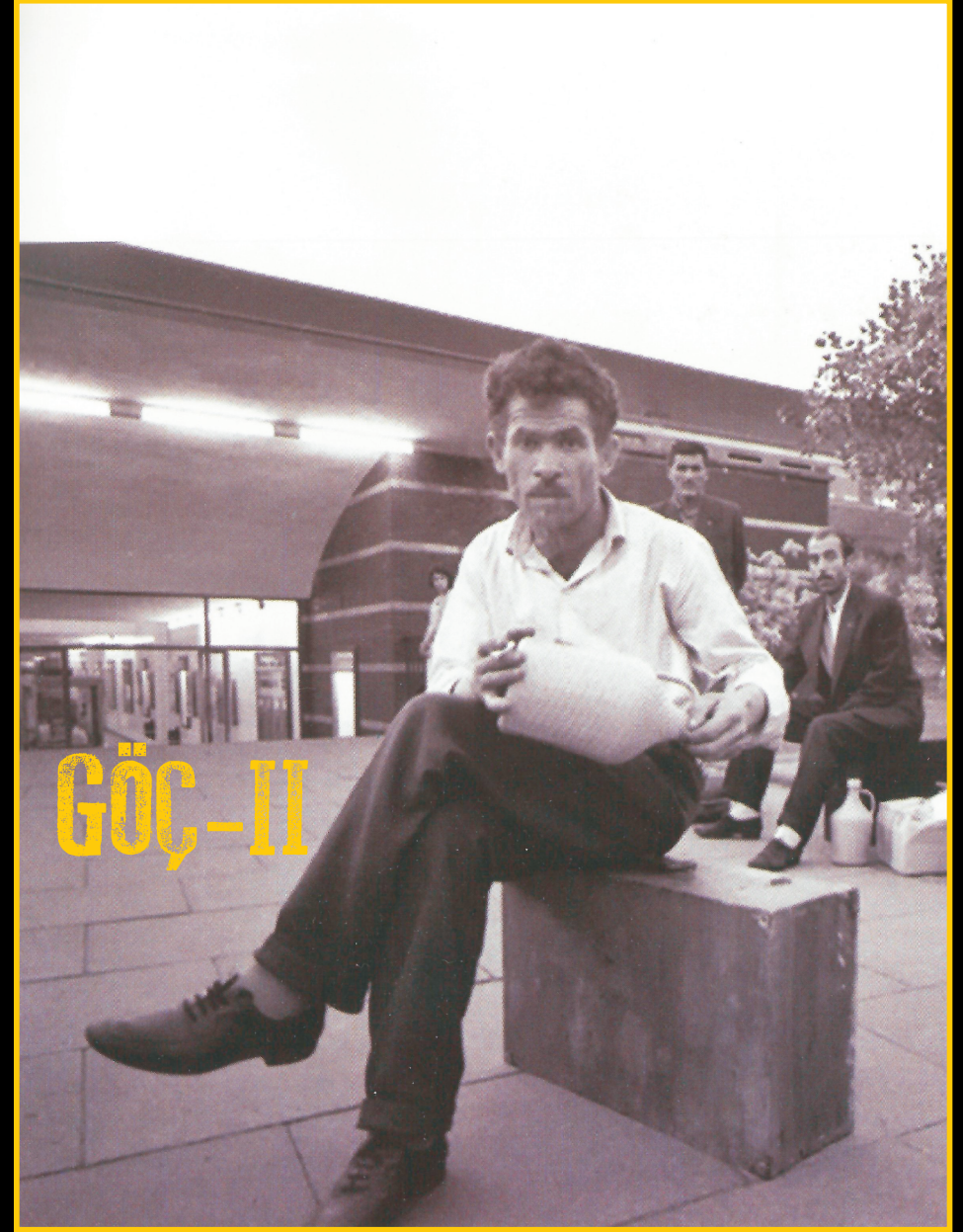
Tahire Erman
Neoliberal Kent Projeleri ve Konut Politikalarının Göçmen Mahalle ve Yaşamlarına
Etkisi: Göç Çalışmalarına Yeni bir Araştırma Gündemi Denemesi

A.Vedat Koçal
Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç
Dinamiği Örneği - Nedenler ve Sonuçlar -

Birce Altıok-Karşıyaka
"Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası
Bakışlar"

15

ULUSLARARASI KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-

16-17 Nisan 2015
Eskişehir

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

idealkent
kent araştırmaları dergisi

www.kentastirmalarikongresi.org
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99
e-mail: info@kentastirmalarikongresi.org

kentastirmalari
KAEnstitu

Institute of Urban Studies
KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Kent Araştırmaları Enstitüsü, çok karmaşık nedenlerin ortaya çıkartmış olduğu kentsel sorunların tespit edilmesini ve çözüm önerileri geliştirilmesini en temel misyon olarak benimseyip bu bağlamda çalışmalar yürüten bir düşünce kuruluşudur.

KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ PROGRAMLARI

1. KENTLEŞME PROGRAMI
2. KENT VE DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
3. KENT VE KALKINMA PROGRAMI
4. KENT VE ÇEVRE PROGRAMI
5. KENT, KÜLTÜR VE TARİH PROGRAMI

www.kentastirmalari.org
A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya / Ankara
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

Göç-II

Sayı 15 • Ocak 2015

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Owner and General Director
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına
Emir Osmanoglu

Editörler Editors*
Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • şerife Geniş • Orçun İmga

Sayı Editörü Issue Editor: Yrd. Doç. Dr. Fuat Güllüpinar-Yrd. Doç. Dr. Mustafa Altunoğlu

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Ahmet Kemal Bayram (Doç. Dr., Marmara Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), şebnem Gökçen Dünder (Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi), Tahire Erman (Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi), şerife Geniş (Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi), Kemal Görmez (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi), İlhan Kaya (Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi), Hakan Kaynar (Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay (Dr.), Göktuğ Morçöl (Doç. Dr., The Pennsylvania State University), Tuncay Önder (Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Prof. Dr., Çekül Vakfı Başkanı), Yusuf şahin (Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi), H. Tank şengül (Doç. Dr., ODTÜ), İlhan Tekeli (Prof. Dr., ODTÜ), Korkut Tuna (Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi)

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Danışmanı Publishing Consultant
M. Ali Erdem

İletişim Direktörü Corporate Communications
Yusuf Sunar

Abonelik
Yıllık: 60 TL
Kurumsal Yıllık: 120 TL
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti.
Yapı Kredi Bankası Kızılay şubesi:
IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Reklam ve Halkla İlişkiler
Bekir Ateş, Büşra Keleş
bilgi@idealkentdergisi.com
idealkent@gmail.com

İletişim Correspondence
A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99
Web: www.idealkentdergisi.com
E-posta: idealkentdergisi@hotmail.com

Yayın Türü
Dört Aylık, Yerel Süreli Yayın
Baskı: Ocak 2015
Salmat Matbacılık Ltd. şti.

Kapak Fotoğrafı: Hans Rudolf Uthoff, 1965, Almanya (TCDD-Almanya Treni)

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) tarafından indekslenmektedir.

idealkent, yılda dört sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler

- Takdim** 5 *Fuat Güllüpmar-Mustafa Altunoğlu*
- Makaleler** 8 *İbrahim Sirkeci-Jeffrey H. Cohen*
Hareketlilik, Göç, Güvensizlik
- 22 *Nazlı Şenses Özcan*
Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler
- 40 *Neslihan Demirtaş-Milz*
Neoliberal Kent Dubai: Uluslararası Göç Politikaları, Kentsel Kapanmalar ve Genç Filipinli Göçmenlerin Durumu
- 66 *Alev Yücel*
Batı Avrupa'da Göçmenliğin Değişen Algısı ve Türkiye Kökenli Göçmenler
- 100 *Sezen Ceceli Köse*
Uyum Sağlamışların İkilemi: Hollanda'daki İkinci Kuşak Türkiye Kökenli Göçmenlerin Beklentileri
- 119 *Damla B. Aksel*
Devlet Eliyle Yurtdışına Çevre Göçü Örneği: İşçi Göçü Dönemi Uygulanan Afet Kotası
- 132 *Mustafa Çakır*
Göçün 50. Yılında Türkiye Avusturya İlişkilerine Genel Bir Bakış
- 149 *Kemal Dil*
Göç Olgusuna Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden Bakmak
- 172 *Görkem Dağdelen*
Türkiye'nin Değişen Vatandaşlık Rejimi ve Emek Göçü
- 198 *Tahire Erman*
Neoliberal Kent Projeleri ve Konut Politikalarının Göçmen Mahalle ve Yaşamlarına Etkisi: Göç Çalışmalarına Yeni bir Araştırma Gündemi Denemesi
- 214 *A.Vedat Koçal*
Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiği Örneği - Nedenler ve Sonuçlar -
- 242 *Birce Altıok-Karşıyaka*
Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar

Contents

- Editorial** 5 *Fuat Güllüpmar-Mustafa Altunoğlu*
- Articles** 8 *İbrahim Sirkeci-Jeffrey H. Cohen*
Mobility, Migration and Insecurity
- 22 *Nazlı Şenses Özcan*
A Review on Irregular Migration: Global Dynamics, Nation-States and Migrants
- 40 *Neslihan Demirtaş-Milz*
Neoliberal City Dubai: International Migration Policies, Urban Closures and the Condition of Young Filipino Migrants in the City
- 66 *Alev Yücel*
Turkish Immigrants and the Changing Perception of Being Immigrant in Western Europe
- 100 *Sezen Ceceli Köse*
The Dilemma of Integrated: Expectations of Second Generation Immigrants from Turkey in the Netherlands
- 119 *Damla B. Aksel*
A Case of State-led International Environmental Migration: Disaster Quota in the Decade of Labour Migration
- 132 *Mustafa Çakır*
Observations on the relationship between Turkey and Austria in the 50th Anniversary of Migration
- 149 *Kemal Dil*
Looking to the Phenomenon of Migration via the Experiences of Immigrants
- 172 *Görkem Dağdelen*
Turkey's Changing Citizenship Regime and Labor Migration
- 198 *Tahire Erman*
The Effect of Neoliberal Urban Projects and Housing Policies on Immigrants' Lives and Spaces: A New Research Agenda in Migration Studies
- 214 *A.Vedat Koçal*
Immigration as a Factor of Political Transformation: The Case of Immigration in the Political Evolution of Kurdish Identity: Causes and Results
- 242 *Birce Altıok-Karşıyaka*
Border and Deportation: Interdisciplinary Observations on the Foreigners, Migration and State in Turkey

Takdim

İnsanoğlunun 'göçebe' topluluklar halinde yaşadığı dönemin üzerinden uzun zaman geçti. İnsanlar hayatlarını sürdürmek için kısa aralıklarla yer değiştirme eğilimini terk ettiler. Yerleşik bir hayata geçiş yaptılar. Evet, belki 'göçebe' değil artık insan. Lakin, 'göçmen'lerin sayısı dünya nüfusu içinde hayli büyük bir hacme sahip. Dünya nüfusunun önemli bir kısmı doğduğu köyden, kasabadan, şehirden ve ülkeden bir sebeple ayrılanlardan ya da ayrılmak zorunda kalanlardan müteşekkil. Birleşmiş Milletler'in verilerini esas alacak olursak bugün 215 milyon insanın, yani dünya nüfusunun yaklaşık %3'ünün doğduğu ülkede yaşamadığını tespit edebiliyoruz. Dikkat edelim, bu rakam sadece doğduğu ülkeyi terk edenleri temsil ediyor. Ya doğduğu köyü, kasabayı ve şehri terk edenler? Onlar 215 milyon insan içinde yer almıyorlar. Yani göç eden veya göç etmek zorunda kalan insan sayısı çok daha fazla.

Doğduğu yeri terk eden insanların ulaştığı sayısal hacim, çok katmanlı bir biçimde 'göç'ü ele almayı gerektiriyor. Bu çok katmanlılık bir yönüyle farklı disiplinlerin 'göç' çalışmalarına katkı sağlamalarında karşımıza çıkmakta. Diğer yönü ile ise 'göç'ün sebep ve sonuçlarını dikkatli bir biçimde analiz etmeyi gerektiriyor. Dahası, yerel, ulusal ve uluslararası boyutlara sahip bir analiz nesnesi olarak 'göç', araştırmacılara büyük bir sorumluluk yüklüyor.

İdealkent'in elinizdeki sayısı 'göç'ü konu edinen bir önceki sayımızın devamı niteliğinde. Bu sayımızda yer verdiğimiz çalışmaların her biri, farklı boyutları ile 'göç'ü mesele ediniyorlar. Bir bakıma 'göç çağı'nda yaşadıklarımızı anlamlandırmamıza imkân tanıyorlar. Bu vesileyle dosyamıza katkı sağladıkları için tüm yazarlarımıza teşekkür ediyoruz.

'GÖÇ-2' adını verdiğimiz dosyamızda ilk olarak İbrahim Sirkeci ve Jeffrey H. Cohen'in "Hareketlilik, Göç, Güvensizlik" başlıklı çalışmalarına

yer verdik. İbrahim Sirkeci ve Jeffrey H. Cohen, 'çatışma' ve 'güvensizlik' kavramlarını esas alarak göçe dair tartışmalara teorik bir ufuk sunmayı amaçlıyorlar. Takip eden iki çalışma ise uluslararası göç kapsamında değerlendirilmeli. Nazlı Şenses Özcan, "Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dimamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler" isimli çalışmasında özellikle 1980 sonrası gözlemlenen uluslararası göç hareketliliklerine damga vuran düzensiz ya da kayıtdışı göçün genel bir çerçevesini çiziyor. Neslihan Demirtaş-Milz ise "Neoliberal Kent Dubai: Uluslararası Göç Politikaları, Kentsel Kapanmalar ve Genç Filipinli Göçmenlerin Durumları" adlı çalışması ile Dubai'ye farklı iş sahalarında çalışmak üzere göç eden Filipinli göçmenlerin yaşadıkları sorunları ele alıyor.

Neslihan Demirtaş-Milz'in makalesini takip eden beş çalışma, Türkiye'den farklı ülkelere gerçekleşen göç deneyimlerini ele alıyor. Bu türden bir ortak temaya sahip çalışmalar içinde önce Alev Yücel'in "Batı Avrupa'da Göçmenliğin Değişen Algısı ve Türkiye Kökenli Göçmenler" isimli çalışmasını okuyacaksınız. Yücel, Türkiye kökenli göçmenlerin Batı Avrupa'daki serüvenlerinin son beş yılına ışık tutmaya çalışıyor. "Uyum Sağlamışların İkilemi: Hollanda'daki İkinci Kuşak Türkiye Kökenli Göçmenlerin Beklentileri" isimli çalışması ile Sezen Ceceli Köse ise, iktisadî eşitsizlikler ile aidiyet hisleri arasındaki bağı Hollanda örneğinden hareketle inceliyor. Akabinde, Damla B. Aksel "Devlet Eliyle Yurtdışına Çevre Göçü Örneği: İşçi Göçü Dönemi Uygulanan Afet Kotası" ismini verdiği makalesinde Türkiye'den yurtdışına göçmen işçi göndermek üzere uygulanan afet kotası sistemini Millet Meclisi tutanaklarına yansıyan tartışmalar esasında ele alıyor. Mustafa Çakır ise "Göçün 50. Yılında Türkiye Avusturya İlişkilerine Genel Bir Bakış" isimli çalışmasında, Türkiye ile Avusturya arasındaki ilişkilerin işçi göçü ile birlikte yaşadığı dönüşümü değerlendiriyor. Son olarak Kemal Dil, "Göç Olgusuna Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden Bakmak" isimli makalesi ile göç olgusunun anlamını ve göçmen ile yerel özne arasındaki ilişkileri göçmenlerin deneyimlerini merkeze alarak değerlendirmeyi amaç ediniyor.

Görkem Dağdelen'in "Türkiye'nin Değişen Vatandaşlık Rejimi ve Emek Göçü" isimli makalesi, elinizdeki sayımızda Türkiye'ye göç eden yabancıları konu edinen tek çalışma. Dağdelen, Türkiye'deki vatandaşlık ve göç rejiminin yabancı göçmenlerin deneyimlerine etkilerinin sadece 'kimlik' ile değil 'sınıf' ile de ilişkili olduğunu iddia ediyor.

Tahire Erman ve A. Vedat Koçal, yurt içi göç kapsamında değerlendirebileceğimiz çalışmaları ile dosyamıza katkı sundular. Tahire Erman, "Neoliberal Kent Projeleri ve Konut Politikalarının Göçmen Mahalle ve Yaşamlarına Etkisi: Göç Çalışmalarına Yeni Bir Araştırma Gündemi Denemesi" isimli makalesinde, Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikaların bir ürünü olan yenileme projelerinin ve sosyal konutların özelleştirilmesinin göçmen mekân ve hayatları üzerinde nasıl bir etki doğurduğunu tartışıyor. A. Vedat Koçal ise, "Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiği Örneği – Nedenler ve Sonuçlar" isimli makalesi ile, Kürt kimliğinin yaşadığı siyasî evrimin iktisadi temellerini belirginleştirmeye çalışıyor. Son olarak, dosyamızda bir 'kitap incelemesi' okuyacaksınız. Birce Altıok-Karşiyaka, "Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar" isimli kitabın eleştirel bir incelemesini sunuyor.

Dosyamıza katkı sağlayan değerli araştırmacılara tekrar teşekkür ediyoruz. İdealkent'in kararlı bir biçimde sürdürdüğü yolculuğundaki heyecanımızı bir kez daha tazelememize vesile oldular.

Sayı Editörleri

Fuat Güllüoğınar ve Mustafa Altunoğlu

Hareketlilik, Göç, Güvensizlik

*

Mobility, Migration and Insecurity

İbrahim Sirkeci & Jeffrey H. Cohen

Öz

Bu çalışmada göç kuramsallaştırılmasına çatışma ve güvensizlik kavramları üzerinden bir yaklaşım sunulmakta ve tartışılmaktadır. Bu yaklaşım göçmen ve göç kavramları yerine 'hareketli' ve 'hareketlilik' kavramlarını kullanırken göçmen ile göçmen olmayanlar arasındaki organik ilişkiye işaret etmektedir. Aynı zamanda göç kararlarının bireyin aile, hane ve içinde yaşadığı topluluk ve cemaatler ile etkileşim halinde oluştuğunu ileri sürmektedir. Çeşitli düzeylerde görülen çatışmalar güvensizlik algısını etkileyerek uluslararası insan hareketliliğinde dinamik bir değişkenlik yaratırlar.

Anahtar kelimeler: Göç, hareketlilik, güvensizlik, göç kuramı, çatışma

Abstract

In this study, conceptualisation of migration is approached and discussed from a perspective build on the concepts of conflict and insecurity. This approach focuses on the organic relationship between the migrants and non-migrants while proposing 'mover' and 'mobility' to be used instead of migrant and migration. At the same time it is argued that migration decisions are made by individuals embedded in families, households, and communities. Conflicts encountered at different levels affect the perception of insecurity and thus determine the changing dynamic nature of international human mobility.

Keywords: Migration, mobility, insecurity, migration theory, conflict

Giriş

İnsan hareketliliğini¹ inceleyen araştırmacılar uzun yıllar göçün bir süreç olduğunu vurguladılar ancak en nihayetinde geliştirilen modellerin çoğu insan hareketliliğinin dinamik doğasını yansıtmaktan uzak kaldı. Bunun en temel nedeni göç fenomeninde sürekli olumlu ve umut vadeden bir yan görmek ısrarı bir diğer nedeni de durağan değişkenlere odaklanmak diyebiliriz. Biz son on yıldır ısrarlı bir biçimde göç yerine insan hareketliliği kavramını kullanmayı önerirken 'göç' için belirleyici olanın güvensizlik algısı olarak yansıyan çatışmalar olduğunu ileri sürüyoruz (Sirkeci 2003, Sirkeci 2005, Cohen & Sirkeci, 2011). Burada esnek ve geniş bir çatışma kavramını kullandığımızın altını çizmekte fayda var. Bu küçük veya büyük gerilimler ve çıkar uyumsuzlukları insanların ulusal sınırlar içinde ve sınıraşan hareketlerini şekillendiriyor. Bu hareketler bireysel ya da grupsal olabilir. Çevredeki baskının, çatışma durumunun yoğunluğu ve niteliğine göre güvensizlik algısı grup düzeyinde de oluşabilir. Bu süreçte ortaya çıkan pek çok başka çatışma da mevcut.

Neoliberal ideoloji bireyi karar verici olarak merkeze oturtarak grup dinamiklerini göz ardı eder ve toplumsal/cemaatsel olanı büyük oranda bireysel olanı sınırlayan bir engel gibi görme eğilimindedir. Göç araştırmaları anlamında bu hanehalkı, aile, yerel topluluklar ve cemaatler gibi grup etkilerini göz ardı etmemize yol açar. Bireyler rasyonel tercihler yapan iktisadi birimler olarak kararlar verirler ve göç eder ya da etmezler. Halbuki göç eden ya da etmeyen bireyler, ya da bizim tercih ettiğimiz terminoloji ile hareketli veya hareketsiz bireyler, ailelerin, hanehalklarının, cemaatlerin, etnik veya dini grupların, cinsiyet gruplarının ve pek çok diğer grup üyelikleri ile karar verirler.

Ekonomik nedenler muhakkak bir rol oynarken bunların ötesinde nedenlerin de göç kararlarını etkilediğini unutmamak gerek (Bkz. Massey vd. 2014). "Diğer" kategorisi sıklıkla çok büyük bir kesimi ve hatta çoğun-

¹ Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki bu çalışmada göç ve göçmen terimleri yerine ısrarla hareketli ve hareket kavramlarını kullanmaya özen gösterdik. Bu literatürdeki bir tartışmaya tekabül eder ve kanaatimizce insan göçünün dinamik ve süreğen niteliğini daha iyi yansıtan bir kavramlaştırma olduğu için tercih ettiğimiz bir dildir (Bkz. Sirkeci & Cohen 2013 migrant cities...). Ancak yine de anlam karışıklığını gidermek adına yer yer göç ve göçmen terimlerini kullandık.

luğu ifade edebilir. Örneğin yeni bir çalışmada Sirkeci & Zeyneloğlu (2014) Almanya'dan Türkiye'ye göçün nedenlerini incelerken bazı gruplar için göç etme nedenlerinin yüzde 60 oranında "diğer" işaretlendiğini gösterdiler. Bunun anlamı iş bulmak, zengin olmak, daha iyi eğitim gibi iyi bilinen nedenlerin yanında ve onlarla birlikte pek çok başka dinamik de bu süreçte rol oynayabilir.

İnsan hareketliliği öyle sanıldığı gibi yeni bir olgu da değil. Tarih boyunca insanlar karşılaştıkları güçlüklerle başedebilmek için göç ettiler. Bu güçlüklerle baş etme meselesi önemli. Göç kuramsallaştırma çabalarında öncü kabul edilen Ravenstein (1889) insanların başka yerlerdeki iş imkanlarının çekiciliği sonucu hareket ettiklerini ileri sürdü ve bu iddia günümüze kadar çok yaygın bir biçimde kabul edilegelde. Ancak bu çekiciliğin yanında ve daha da önemli olan insanların buldukları yerlerdeki iş imkanlarının yokluğu ya da kıtlığıdır. Bu çatışma, güçlük, insanları bir yerden bir yer göç ettirir. Aksi takdirde, halinden memnun olan kimse sadece başka yerde daha çok iş var diye göç etmez.

Çevresel etkiler, tarihsel etkiler dünyanın pek çok yerinde göç akımlarını şekillendirdi. Kırdan kente göç, 1960'lardan 1980'lere kadar dünya nüfusunu coğrafî olarak dönüştürdü (Arizpe 1981; Martin 1991; Sirkeci 2006b). Sınırşırı hareketlilik ve ulusötesi alan 1990 ve 2000'lerde hızla önem kazandı (Basch vd. 1994; Cohen 2004; Paerregaard 2008). Son küresel mali krizin etkisiyle göç hızlarının 2008'de yavaşladığını net olarak gördük (Sirkeci vd. 2012a). Bunun yanına dünyanın dört bir yanındaki kitle-sel mülteci hareketlerini de eklemek gerekli. Dolayısıyla, ekonomik akılcılık göç kararları açısından her zaman tek ya da en önemli belirleyici değil.

Güvensizlik algısı göç kararlarını belirleyen en önemli etken olarak dikkate alınmalı. Güvensizlik algısı hem hareket edenleri, hem hareket etmeyenleri ve ailelerini etkileyen ve makro ile mikro düzeyler arasında etkili bir faktör (mezo düzey tartışması için bkz. Faist 1997; 2004). Göç tek bir olaydan kaynaklı tek bir karar değil. Bu karar da bir sürecin sonucu ve bu süreç çeşitli derecelerde çatışma ve imkanların biçimlendiği bir süreç. Çatışmanın dereceleri derken bunu bir süreklilik skalası üzerinde düşünürsek, bir tarafta tam işbirliği ve çatışmasızlık durur ve öteki uçta şiddetli çatışmalar ve savaşlar vardır. Bu ikisinin arasında ise çeşitli tonlarda açık ve gizli gerilimler, uzlaşmazlıklar ve çıkar uyuşmazlıkları bulunur (bkz. Sirkeci 2009). Bu çatışmalar bireysel düzeyde, grup düzeyinde, böl-

gesel, ulusal ve/veya küresel düzeyde kendini gösterebilir. Dolayısıyla küresel, yerel güçler, gelenekler, kültürel pratikler, kalkınma programları ve kapitalist yayılma ve neoliberal reformlar bu sürece etkide bulunur. Bu güçler, göç eden ve göç etmeyen bireylerin hareketlerini ve göçün sonuçlarını etkiler.

Bunun ötesinde bireysel imkanların, bilgi ve becerinin yanında mezo düzeydeki kaynaklar da göç kararını ve hareketini etkiler (Faist 1997). Hareketli ve hareketsiz aktörler Faist'in ileri sürdüğü gibi zaman zaman değil sürekli çatışan küresel etmenlerle baş ederler ve bu güvensizlik algısının derecesi göç kararını belirler. Bu çatışma ve göç kararı arasındaki ilişki insan hareketliliğinin dinamik doğasını anlamamıza yardımcı olur. Dolayısıyla hareketlilik, objektif bir karar olmaktan ziyade bireyin ve/veya grubun algıladığı güvensizlik derecesine dayanan bir karardır. Zaman ve mekân içinde hareket eden ya da hareket etmeyen aktörler için gerçek ya da değil çeşitli çatışmalar ortaya çıkar ve güvensizlik algısı yaratırlar (Cohen & Sirkeci 2011).

Bu güvensizlik ortamları ve kaygılar hareketi sınırlayabilir ya da başlatılabilirler. Bunları maddi (örn. ekonomik) ve maddi olmayan (örn. kültürel) olarak gruplamak mümkündür (bkz. Portes & Landolt 1996, Sirkeci 2003). Akılcı aktör, bulunduğu yerde elde edemeyeceği fırsatlar için hareket etmeye karar verir. Bu kararı verdiği an ve sonrasında ise dinamik bir süreçte sürekli değişimler ve yeni çatışmalar karşısında kararları da yeniden ve yeniden şekillenir.

Çatışma ve Göç

İnsanların neden göç ettiği araştırmacıların hala merak ettiği konulardan biridir. Bu soruyu cevaplamanın önündeki en büyük güçlük, doğum ve ölüm gibi diğer demografik olguların aksine göç kaçınılmaz doğal bir olgu değildir. Bu bir tercihtir ancak öncelikle bu basit ve kolay bir tercih değildir ve zannedildiği ve iddia edildiği gibi özgür bir tercih de değildir. Bu tercih, bireylerin ve hanehalklarının ve ailelerin güvensizliklerine, kaynaklarına, kapasitelerine (yani beşeri ve toplumsal sermayeye) ve pek çok çevresel etmenin etkisine dayalı bir tercihtir. (Cohen 2004; Cohen & Sirkeci 2011). Ayrıca göç tahmin edilmesi güç bir süreçtir. Hareket edenler göçle-

rini planlarlar ve olasılıkları düşünürler ancak bu süreçte başarı tam olarak garanti değildir.

Göç, göç eden bireyi çevresini ve göç etmeyenleri kısa ve uzun vadede etkileyen ve kumarı andıran bir süreçtir. Göç edenler ve bunların aileleri kesin olmayan algılara ve inanışlara ve duyduklarına dayalı olarak bir karar verirler. Bu karar neredeyse hiçbir zaman kapsamlı bir analize dayanmaz (Cohen & Sirkeci 2011).

Akılcı ekonomik aktörlerin varlığına dayanan ve göçü ekonomik fırsatlar ve bağımsız bireylerce verilen kararlar olarak gören modeller kırdan kente göç ve son yıllarda büyüyen uluslararası göçü tam olarak açıklayamazlar. Bireyler, maddi nedenlerden (Davin 1999) entelektüel nedenlere (Oliver & O'Reilly 2010) kadar uzanan pek çok nedenle hareket eder. Bunlardan bazıları neoliberal modellere uygun bireyci ve ekonomik nedenler olabilirler. Göç eden kişi daha iyi ücret alabilmek için sınırları aşabilir. Ancak ekonomik nedenlere bu kadar önem atfedilerek göç kararını etkileyen diğer nedenler unutulmamalıdır. Tercihlerinden dolayı yaşadığı yerde rahat edemeyen kişi de savaştan ve silahlı çatışmalardan kaçan kişi de özgürlüklerinin peşinde hareket eder ekonomik refah peşinde değil. Tabii ki bu nedenlerin birbiriyle içiçe geçen doğası da unutulmamalıdır.

İnsanlar hayallerinin peşinde hareket edebilirler ya da belli bir tehdit veya kimlikten uzaklaşmak için göç edebilirler (Oliver & O'Reilly, 2010). Bazen insanlar yaşadıkları yerde yapacak bir şey olmadığını düşündükleri için göç ederler. Gidecekleri yerde, ülkede kabul görececeklerini sıkıntılarından biteceğini düşünürler. Bazıları gittikleri yerde hazine bulmayı umar. Bu umutlar ailelerinden, dostlarından ve başkalarından duydukları zenginlik mitlerine dayanır. Bazıları ise acı ve sıkıntı veren durumlardan kaçarak ve yeni bir gelecek ararlar. Meksika ve Türkiye üzerine göç çalışmalarımızda bu nedenlerin her türlü kombinasyonunu gördük (Cohen 2004; Cohen & Sirkeci 2011; Sirkeci 2006a).

İnsanların hareketlerinin arkasında çok sayıda neden olabilir ancak her hareketli kimse bir hane ve ailenin üyesidir. Ailelerin hanehalklarının ve cemaatlerin kaynakları göç için seferber edilir. Tek başına hareket edeni ailesini terkedenler bile bu kaynakların temerküzünden faydalanırlar (Cohen 2004; Cohen & Sirkeci 2011). Güvenlik ve güvensizlik algısıyla birlikte bireylerin ve hanehalklarının varolan kaynaklara erişimi göçün temellerini oluşturur. İnsanlar içinde buldukları toplumsal ortamın

sıkıntılarını ve sınırlılıklarını da yine bu toplum içinde buldukları kaynakları kullanarak aşarlar.

Bu hareketlilik süreci içinde ortak pratikler, beklentiler ve deneyimlerin toplamına 'göç kültürü' diyoruz (Cohen 2004, Cohen & Sirkeci 2011). İnsanlar maddi manevi, kişisel ve toplumsal kaynakları kullanarak hareket etme ya da oldukları yerde kalma kararı verirler. Bu kararlar da her zaman akılcı kararlar olmak zorunda değildir. Göç kültürü varolan kaynakların yanında maddi ve manevi güvensizlikleri yansıtır. Güvensizlikten kaçan hareketli insanlara en net örnek, belirgin bir tehdit karşısında evini terkeden mültecilerdir (Sirkeci 2006b; Van Hear 2006). Ancak güvensizlik ortamı savaş ve silahlı tehditten çok daha farklı biçimlerde kendini gösterebilir. Çeşitli tehditler bunu şekillendirir. Bu tehditler küresel olabilir, devlet baskısı olabilir, toplum ya da mahalle baskısı olabilir veya aile içinde eşitsiz ilişkilerden ve uzun soluklu gerginlik ve düşmanlıklardan kaynaklanabilir (Sirkeci 2009).

Burada vurgulamaya çalıştığımız çeşitli düzey ve dozlarda çatışma ve gerilimleri dikkate alan, göçü güvensizlik algısı ile dinamik bir biçimde evrilen bir süreç olarak gören kuramsal bir çerçeve ihtiyacı. Bu ekonomik nedenleri de içine alan ama daha fazlasını gören ve akılcı kararların ötesini de kapsayabilen bir çerçeve olmak zorundadır. Dolayısıyla göç bir defa olan ve bireylerin, karşılaştıkları durumlara, gereksinim ve isteklerine dayanan tek başına karar verdikleri akılcı bir olgu değildir.

Çağımızda Göç Hareketleri

Türkiye dahil gelişmekte olan ülkelerin çoğunda 1960'lardan 1980'lere dek hızlı bir kırdan kente göç olgusu yaşandı. Bu 1990'larda da devam etti ve aynı dönemde uluslararası göçün de hızla arttığını gördük. Neoliberal reformlar sınırötesi ilişkileri ve ulusötesi yapıları teşvik etti ve güçlendirdi. Bu da dolayısıyla uluslararası göçü etkiledi. Bazı beklenmedik olaylar uluslararası göçün tahmin edilemezliğini daha da artırdı. Örneğin 2001'de New York ve Washington'a yapılan saldırılar ve 2007-2011 arası yaşanan mali kriz göç hareketlerinde azalma ve artışlara neden oldu (bkz. Sirkeci vd. 2012a). Aynı şekilde göçmen kabul ve vize rejimlerindeki değişiklikler, bazı ülkelerde göçmen karşıtı siyasetlerin yükselişi de uluslararası hare-

ketliliği etkiledi. Ancak dünya genelinde göç hareketleri artarak devam etti (Sirkeci vd. 2012a).

Son 20 yılda göçmenlerin tercih ettiği ülkelerin sayısında bir artış oldu ve aynı zamanda göç hareketlerinin pek çok geleneksel göç koridorunda iki yönlü hale geldikleri gözlemlendi (Sirkeci & Zeyneloğlu, 2014). Örneğin Almanya'yı terkederek Türkiyelilerin sayısı Almanya'ya giden Türkiyelilerin sayısını aştı (Akkoyunlu 2012 ve Sirkeci & Martin 2014). Bu ve benzeri göç koridorları belirgin göç kültürleri oluşturdular. Bu çerçevede kırsal kökenli Meksikalılar ABD'ye, Çinli köylüler doğu yakasındaki büyük sanayi şehirlerine, Pakistanlılar Londra'ya göç etmeye devam ederken, Almanya'da doğmuş büyümüş Türk ve Kürtlerin anne babalarının memleketlerine göç ettiklerini görmeye başladık.

Göçün sonuçları, hareketlilerin başarıları ve başarısızlıkları, hareket etmeyenlerin beklentileri çatışmalar ve sorunlu durumların oluşmasına katkıda bulunabilir (Cameron vd. 2012; Constant & Massey 2002; Fields 1975; Kubal & Dekker 2011; Moberg 1996; Parrado 2006; Schmalzbauer 2008). Bu çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Örneğin göçmen dövizleri geride bırakılan topluluklara akmaya başladığında hareket etmeyenlerin gelirleri ve diğerlerine kıyasla konumları değişir. Aynı şekilde beklenen göçmen dövizleri gelmediğinde göç edenlerin haneleri, aileleri statülerinde düşüş görebilirler. Göçmen dövizleri tüketimi ve mal mülk alımını artırabilir ve göçmen ailesi üyelerine yerel işlerden uzaklaşma ve yeni arayışlara girme imkanı tanıyabilir (Lindstrom 1996). Bu mali olmayan, düşünsel, kültürel ve siyasi göçmen dövizi dediğimiz akışlar ile de desteklenir. Öte yandan hareket edenler de gittikleri ve yerleştikleri yerlerde gelirleri artarken pek çok hesap edemedikleri gider ve güçlüklerle karşılaşabilirler. Aynı zamanda yeni ve tanımadıkları bir kültürel ortamla baş etmeye ve ona alışmaya çalışırken de zorluklarla karşılaşabilirler. Geride kalan hane halkı üyelerinin beklentilerini karşılayamama riski ve stresi de bu bağlamda düşünülmelidir (Louie 2001).

Vardıkları kentler ve ülkelerde çeşitli ayrımcılıklar ve riskler de hareketli nüfusun karşılaşacağı yeni güvensizliklerdendir. Göç kanunları, vize ve izin prosedürleri de hareketlilerin gittikleri yerlerde farklı güvensizliklerle karşılaşmasını belirler. Örneğin bazı belgelerin varlığı ya da yokluğu iş piyasasında sömürüyü mümkün kılabilir veya ücret yapısını etkileyebilir (Fan 1996; Rozelle vd. 1999; Zhu 2002). Kaliforniya'da Oxaca'lılar

(Cohen 2004), kıta Avrupası'nda Türkler (Sirkeci 2003) ve İngiltere'de Güney Asyalılar benzer deneyimlere sahiptirler (Engbersen vd. 2013). Hareketliler pek çok durumda yeni eşitsizliklerle baş etmek zorunda kalırlar. Göçmenlerin kapalı toplumu bir yanda aidiyet duygusunu güçlendirirken kültürel ortaklıklar üzerinden bir iş piyasası ve güvenlik ortamı sunarlar (Khattab vd. 2010). Ancak bu göçmenlerin yoğun olduğu bölgeler aynı zamanda ırkçı saldırıları da cezbedebilir (Menchaca 1995; Sezgin 2008). Göçmenlerin yasal statüleri sorgulandığı durumlarda bu daha da vahim olabilir (Cohen & Merino Chavez 2013; Naber 2012; Sirkeci 2003).

Göç veren, köken topluluklarında uluslararası göç ücretli işçiliği canlandırabilir ancak çoğu zaman ücretler düşüktür ve bu, küçük ölçekli tarım işletmeciliğini olumsuz etkileyebilir (Fields 1975; Greiner & Sakdapolrak 2013; Mendola 2012; Semyonov & Gorodzeisky 2008). Aynı zamanda hareketlilik yerel kültürel pratikleri ve gelenekleri zayıflatır. Çünkü insanlar yeni umutlar, işler ve alışkanlıklara yönelirler ve tarıma dayalı yerel bilgi sistemleri zayıflar (Wilk 2006). Bazı çalışmalarda kadın erkek eşitsizliğinin de göçle birlikte arttığı bulunmuştur (Ha vd. 2009). Kadınların geride kalan topluluklarda hane reisi konumuna gelerek toplumda statülerinin artması da geleneksel olarak erkeklerin hegemonyasında olan iktidar pozisyonlarının el değiştirmesi bağlamında gerilim nedeni olabilir.

Uluslararası insan hareketliliğinin dinamik doğasını geri dönüş göçlerinde ve ikinci ve sonraki kuşakların anne babalarının ülkelerine göç etmelerinde görürüz. Bu 'dönüş' göçü ile başka çatışmalarda gündeme gelir. Bu hareketlerin ardında belli bir ölçüde göç alan ülkede yaşanan ırk ayrımcılığı deneyimleri yatar. Ancak göçmenlerin çocukları ve torunları göç veren topraklara gittiklerinde de bu toplumlara yabancı olduklarını görebilir ve hatta dışlanabilirler. Bu dönüşlerde göç edenler kolayca kabul edileceklerin beklerken çeşitli anlayış farkları, sınıf farkları ve eşitsizlikler üzerinden yeni çatışmalarla karşılaşabilirler (Guarnizo 1997).

Sonuç

Hareketlilerin ve hareketsizlerin karşılaştıkları zorluklar kendi icatları değil daha ziyade küreselleşme ve neoliberal reformlarla gelen değişimlerin yansımasıdır. Maddi ve maddi olmayan faktörlerle şekillenen insani

güvenlik ve güvensizlik ortamları bireylerin ve onların ailelerinin göç kararları üzerinde etkilidir. Ancak bireyler, hareketli ya da hareketsiz, buldukları ortamın pasif mazlumları değildirler. Karşılaştıkları zorluklara, uzlaşmazlıklara, çatışmalara tepki verirler ve yaratıcı ve etkin biçimlerde bunlarla karşılık verirler, stratejiler geliştirirler. Dolayısıyla kararları sadece bir defalık kullandıkları tercihleri değil dinamik ve değişken durumlarda verdikleri, ve çoğu zaman vermek zorunda hissettikleri yanıtlar ve tepkilerdir. Hareketliler ve hareketsizler içinde buldukları çevre değişikçe durumlarını yeniden ve yeniden değerlendirirler. Çünkü bu süreçte sadece etraflarında değişiklikler olması değil aynı zaman kendi güvenlik-güvensizlik algılarında da değişiklikler olabilir.

Hareketlilerin karşılaştıkları güçlükler gittikleri yerlerde ve sınırötesi hayat pratikleri çerçevesinde yaratıcı ve etkin yapılar örgütlemelerine de yol açar. Bu yapılar sayesinde köken ülke ile ilişkilerini korurken gelenek ve kültürel pratiklerini devam ettirebilirler ve yeni kutlama biçimleri geliştirebilirler (Bocagni 2013; Carling & Hoelscher 2013; Harney & Baldrassar 2007; Goldring 2002; Heymann vd. 2009; Itzigsohn vd. 1999; Levitt 2002; Narayan vd. 2011; Portes vd. 1999; Vertovec 2009). Bu ulusötesi yapılar hareketliler ve hareketsizler arasındaki ilişkileri sağlarken aynı zamanda hareketlilere ayrımcılıkla karşılaştıklarında sığınacak bir yer sağlarlar. Hareketliler kendilerini yalnız ve izole hissettiklerinde ulusötesi yapılar destek sunar. Ulaşım ve iletişim alanındaki yenilik ve kolaylıklar bu yapıların daha kolay kurulabilmesini ve yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur.

Bu çerçevede önemli olan uluslararası insan hareketliliğinde çatışma ve zorlukların belirleyici ve dinamik olduğudur. Bu durumu güvenlik veya güvensizlik olarak algılayan birey, ait olduğu kurumların, hanehalkı, aile ve toplulukların bir parçası olarak ve var olan kaynaklara erişimi oranında göç lehinde veya aleyhinde karar verebilir. Bu karar da değişkendir, güvensizlik algısı da, karşılaşılan çatışma ve uyuşmazlıklar da. Bu aktörlerin, çevrenin ve algının dinamik niteliği insan hareketliliğinin devamlılığını da getiren faktördür. Neo-liberal modellerin bireyci yaklaşımına karşın insan hareketliliğine dair kararlar Faist'in kritik mezo dediği düzeyde ve bu güvensizlik algısıyla oluşur. Bu mezo düzey hareketliler ve hareketsizlerin uluslararası hareketin tahmin edilen sonuçlarının da müzakere edildiği yerdir. Ancak bu verilen kararların sınırlı bilgiye dayalı ve çoğu zaman beklendiği gibi akılcı tercihlerle belirlendiği anlamına da gelmez. Önemli

olan güvensizlik algısı ve çatışmalara ve bunların insan hareketliliğini nasıl yönlendirdiğine odaklanmaktadır. Bu yolla göç çalışmaları ilerleyebilir ve insan hareketliliğini açıklayabilecek yeni modeller geliştirmemize olanak tanıyabilir.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu, Şule (2012). "Forecasting Turkish Remittances from Germany during the Financial Crisis", in I. Sirkeci, J. Cohen & D. Ratha (der.) *Global Remittance Practices and Migration during the Financial Crisis and Beyond*, Washington D.C.: The World Bank.

Arizpe, Lourdes (1981). The rural exodus in Mexico and Mexican migration to the United States. *International Migration Review* 15 (14): 626–49.

Basch, Linda, Nina Glick Shiller & Cristina Szanton Blanc (1994). *Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Amsterdam: Gordon and Breach.

Boccagni, Paolo (2013). Whom should we help first? Transnational helping practices in Ecuadorian migration. *International Migration* 51 (2): 191–208.

Cameron, Abigail E., Emily R. Cabaniss & Stephanie M. Teixeira-Poit (2012). Revisiting the underclass debate: Contemporary applications to immigrants and policy implications. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 34 (1): 23–42.

Carling, Jørgen & Kristian Hoelscher (2013). The capacity and desire to remit: Comparing local and transnational influences. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39 (6): 1–20.

Cohen, Jeffrey H. & Ibrahim Sirkeci (2011). *Cultures of migration: The global nature of contemporary mobility*. Austin: University of Texas Press.

Cohen, Jeffrey H. & Nidia Merino Chavez (2013). Latino immigrants, discrimination and reception in Columbus, Ohio. *International Migration* 51 (2): 24–31.

Cohen, Jeffrey H. (2004). *The culture of migration in Southern Mexico*. Austin: University of Texas Press.

Cohen, Jeffrey H. 2001. Transnational migration in rural Oaxaca, Mexico: Dependency, development, and the household. *American Anthropologist* 103 (4): 954–67.

Constant, Amelia & Douglas S. Massey (2002). Return migration by German guestworkers: Neoclassical versus new economic theories. *International Migration* 40 (4): 5–38.

Davin, Delia (1999). *Internal migration in contemporary China*. New York: St Martin's Press.

Engbersen, Godfried, Arjen Leerkes, Izabela Grabowska-Lusinska, Erik Snel & Jack Burgers (2013). On the differential attachments of migrants from Central and Eastern Europe: A typology of labour migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39 (6): 1–23.

Faist, Thomas (1997). The crucial meso-level. In *International migration, immobility and development: Multidisciplinary perspectives* (der.) Thomas Hammar, Grete Brochmann, Kristof Tamas and Thomas Faist, sf. 187–218. New York: Berg.

Faist, Thomas (2004). Towards a political sociology of transnationalization: The state of the art in migration research. *European Journal of Sociology* 45 (3): 331–66.

Fan, C. Cindy (1996). Economic opportunities and internal migration: A case study of Guangdong Province, China. *The Professional Geographer* 48 (1): 28–45.

Fields, Gary S. (1975). Rural–urban migration, urban unemployment and under-employment, and job-search activity in LDCs. *Journal of Developmental Economics* 2 (2): 165–87.

Goldring, Luin (2002). The Mexican state and transmigrant organizations: Negotiating the boundaries of membership and participation. *Latin American Research Review* 37 (3): 55–99.

Greiner, Clemens & Patrick Sakdapolrak (2013). Rural–urban migration, agrarian change, and the environment in Kenya: A critical review of the literature. *Population and Environment* 34 (4): 524–53.

Guarnizo, Luis Eduardo (1997). The emergence of a transnational social formation and the mirage of return migration among Dominican transmigrants. *Identities* 4 (2): 281–322.

Ha, Wei, Junjian Yi & Junsen Zhang (2009). *Inequality and internal migration in China: Evidence from village panel data*. Human development reports, Research paper 2009/27. New York: United Nations Development Programme.

Harney, Nicholas & Loretta Baldrassar (2007). Tracking transnationalism: Migrancy and its futures. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (2): 189–98.

Itzigsohn, Jose, Carlos Dore Cabral, Esther Hernandez Medina & Obed Vazquez (1999). Mapping Dominican transnationalism: Narrow and broad transnational practices. *Ethnic and Racial Studies* 22 (2): 316–39.

Khattab, Nabil, Ron Johnston, Ibrahim Sirkeci & Tariq Modood (2010). The impact of spatial segregation on the employment outcomes amongst Bangladeshi men and women in England and Wales. *Sociological Research Online* 15(1)3. www.socresonline.org.uk/15/1/3.html

Kubal, Agnieszka & Rianne Dekker (2011). *Contextualizing immigrant inter-wave dynamics and the consequences for migration processes: Ukrainians in the United Kingdom and the Netherlands*. Working paper 49. Oxford: International Migration Institute, University of Oxford.

Levitt, Peggy (2002). The ties that change: Relations to the ancestral home over the life cycle. In *The changing face of home: The transnational lives of the second generation* (der) P. Levitt and Mary C. Waters, sf. 123–44. New York: Russell Sage Foundation.

Lindstrom, David P. (1996). Economic opportunity in Mexico and return migration from the United States. *Demography* 33 (4): 357–74.

Louie, Vivian (2001). Parents' aspirations and investment: The role of social class in the educational experiences of 1.5- and second-generation Chinese Americans. *Harvard Educational Review* 71 (3): 438–75.

Martin, Philip L. (1991). *The unfinished story: Turkish labour migration to Western Europe*. Geneva: International Labour Office.

Massey, Douglas S. vd. (2014). Göç kuramlarının bir değerlendirmesi. *Göç Dergisi*. Cilt 1, No 1, 11-46.

Menchaca, Martha (1995). *The Mexican outsiders: A community history of marginalization and discrimination in California*. Austin: University of Texas Press.

Mendola, Mariapia (2012). Rural out-migration and economic development at origin: A review of the evidence. *Journal of International Development* 24 (1): 102–22.

Moberg, Mark (1996). Myths that divide: Immigrant labor and class segmentation in the Belizian banana industry. *American Ethnologist* 23 (2): 311–30.

Naber, Nadine (2012). The rules of forced engagement: Race, gender, and the culture of fear among Arab immigrants in San Francisco post-9/11. *Cultural Dynamics* 24 (1): 235–67.

Narayan, Anjana, Bandana Purkayastha & Sudipto Banerjee (2011). Constructing transnational and virtual ethnic identities: A study of the discourse and networks of ethnic student organisations in the USA and UK. *Journal of Intercultural Studies* 32 (5): 515–37.

Oliver, Caroline & Karen O'Reilly (2010). A Bourdieusian analysis of class and migration. *Sociology* 44 (1): 49–66.

Paerregaard, Karsten 2008. *Peruvians dispersed: A global ethnography of migration*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Parrado, Emilio A. (2006). Economic restructuring and intra-generational class mobility in Mexico. *Social Forces* 84 (2): 733–57.

Portes, Alejandro & Patricia Landolt (1996). The downside of social capital. *The American Prospect* (May–June): 18–21, 94.

Portes, Alejandro, Luis E. Guarnizo & Patricia Landolt (1999). The study of transnationalism: Pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies* 22 (2): 217–37.

Ravenstein, E.G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society* 52 (2): 241–301.

Rozelle, Scott, Li Guo, Minggao Shen, Amelia Hughart & John Giles (1999). Leaving China's farms: Survey results of new paths and remaining hurdles to rural migration. *The China Quarterly* 158: 367–93.

Schmalzbauer, Leah (2008). Family divided: The class formation of Honduran transnational families. *Global Networks* 8 (3): 329–46.

Semyonov, Moshe & Anastasia Gorodzeisky (2008). Labor migration, remittances and economic well-being of households in the Philippines. *Population Research and Policy Review* 27 (5): 619–37.

Sezgin, Zeynep (2008). Turkish migrants' organizations: Promoting tolerance toward the diversity of Turkish migrants in Germany. *International Journal of Sociology* 38 (2): 78–95.

Sirkeci, Ibrahim & Cohen, Jeffrey H. (2013, 31 July). OpEd. "Not migrants and immigration, but mobility and movement", *Cities of Migration, Thought Leadership*, http://citiesofmigration.ca/ezone_stories/not-migrants-and-immigration-but-mobility-and-movement/

Sirkeci, Ibrahim & Martin, Philip L. (2014). "Sources of Irregularity and Managing Migration: The Case of Turkey". *Border Crossing: Transnational Working Papers*, No. 1401, sf.1-16. <http://tplondon.com/journal/index.php/bc/article/view/373>.

Sirkeci, Ibrahim & Zeyneloğlu, Sinan (2014). Abwanderung aus Deutschland in die Türkei: Eine Trendwende im Migrationsgeschehen? [Migration from Germany to Turkey: reversal of fortunes]. In: Alscher, S. & Krienbriek, A. (der.) Abwanderung von Türkeistämmigen: Wer verlässt Deutschland und warum?. Germany: BAMF, sf. 30-85.

Sirkeci, Ibrahim (2003). *Migration, Ethnicity, Conflict: The Environment of Insecurity and Turkish Kurdish International Migration*. PhD Thesis, University of Sheffield.

Sirkeci, Ibrahim (2005). "War in Iraq: environment of insecurity and international migration", *International Migration*, 43(4): 197-214.

Sirkeci, Ibrahim (2006a). *The environment of insecurity in Turkey and the emigration of Turkish Kurds to Germany*. Lewiston, NY: Edwin Mellen Press.

Sirkeci, Ibrahim (2006b). Ethnic conflict, wars and international migration of Turkmen: Evidence from Iraq. *Migration Letters* 3 (1): 31–42.

Sirkeci, Ibrahim (2009). Transnational mobility and conflict. *Migration Letters* 6 (1): 3–14.

Sirkeci, Ibrahim, Jeffrey Cohen & Dilip Ratha (der.) (2012a). *Migration and remittances during the global financial crisis and beyond*. Washington, DC: The World Bank.

Sirkeci, Ibrahim, Jeffrey Cohen & Pinar Yazgan (2012b). Turkish culture of migration: Flows between Turkey and Germany, socio-economic development and conflict. *Migration Letters* 9 (1): 33–46.

Van Hear, Nicholas (2006). 'I went as far as my money would take me': Conflict, forced migration and class. In *Forced migration and global processes: A view from forced migration studies* (der.) Francois Crepeau, Delphine Nakache, Michael Collyer, Nathaniel H. Goetz & Art Hansen, sf. 125–58. Lanham, MD: Lexington Books.

Vertovec, Steven (2009). *Transnationalism*. London: Routledge.

Wilk, Richard (2006). But the young men don't want to farm any more: Political ecology and consumer culture in Belize. In *Reimagining political ecology* (der.) Aletta Biersack & James B. Greenberg, sf. 149–170. Durham, NC: Duke University Press.

Zhu, Nong (2002). The impacts of income gaps on migration decisions in China. *China Economic Review* 13 (2–3): 213–30.

Prof. Dr. İbrahim Sirkeci, Londra Regent's Üniversitesi'nde Ulusötesi Çalışmalar ve Pazarlama alanında Profesör ve Ulusötesi Araştırmalar Merkezi'nin direktörüdür. Celal Bayar Üniversitesi Nüfus ve Göç Araştırma Uygulama Merkezi'nin Danışma Kurulu üyesidir. Bilkent ve Sheffield Üniversitelerinden mezun olan Profesör Sirkeci daha önce Bristol Üniversitesi'nde çalışmıştır. İbrahim Sirkeci *Göç Dergisi* ve *Migration Letters* dergilerinin editörlüğünü yürütmektedir. Profesör Sirkeci 2012'den bu yana yapılan uluslararası Türk Göç Konferanslarının başkanlığını yapmaktadır. Göç, nüfus ve hareketli tüketiciler üzerine çok sayıda yayını bulunan İbrahim Sirkeci'nin kitapları arasında *Transnational Marketing and Transnational Consumers* [Ulusötesi Pazarlama ve Ulusötesi Tüketiciler] (Springer, 2013), *Migration and Remittances during the Global Financial Crisis and Beyond* [Küresel Mali Krizde ve Sonrasında Göç ve Göçmen Dövizleri] (Dünya Bankası, 2012), ve *Cultures of Migration* [Göç Kültürleri] (Teksas Üniversitesi Yayınları, 2011) bulunmaktadır. Jeffrey Cohen ile birlikte yazdıkları *Göç Kültürleri* kitabı, 2012 yılında ABD'de, alanındaki en iyi 10 akademik kitap listesine seçilmiştir.

Prof. Dr. Jeffrey H. Cohen, ABD'de Ohio Devlet Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde Profesör olarak görev yapmaktadır. Profesör Cohen daha önce Pennsylvania Devlet Üniversitesi'nde çalışmıştır. Indiana Üniversitesinden mezun olan Jeffrey Cohen *Migration Letters* dergisinin ortak editörlüğünü yürütmektedir. Profesör Cohen uzun yıllar Güney Meksika'da saha çalışması yürütmüş ve göç, yiyecek kültürü, ve çatışma kavramları üzerine çalışmıştır. Göç, nüfus ve toplumsal antropoloji üzerine çok sayıda yayını bulunan Cohen'in kitapları arasında *Culture of Migration in Southern Mexico* [Güney Meksika'da Göç Kültürü] (Teksas Üniversitesi Yayınları, 2004), *Migration and Remittances during the Global Financial Crisis and Beyond* [Küresel Mali Krizde ve Sonrasında Göç ve Göçmen Dövizleri] (Dünya Bankası, 2012), ve *Cultures of Migration* [Göç Kültürleri] (Teksas Üniversitesi Yayınları, 2011) bulunmaktadır. İbrahim Sirkeci ile birlikte yazdıkları *Göç Kültürleri* kitabı, 2012 yılında ABD'de, alanındaki en iyi 10 akademik kitap listesine seçilmiştir. E-posta: cohen.319@osu.edu.

Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler

*

A Review on Irregular Migration:
Global Dynamics, Nation-States and Migrants

Nazlı Şenses Özcan

Öz

Bu makalede, özellikle 1980 sonrası uluslararası göç hareketliliklerine damgasını vuran düzensiz, ya da diğer bir tabirle "kayıtdışı", göçün genel çerçevesi çizilmiştir. Bu göç türüyle işaret edilen göç edilen ülkenin ülkeye giriş, o ülkede kalış (konaklama) ve/ya çalışmaya yönelik kurallara uyulmamasıdır. Yazıda, düzensiz göç olgusu üç farklı düzeyde ele alınmıştır: İlk olarak küresel ekonomik düzen içerisinde gelişen dinamiklerle düzensiz göçün ilişkisine değinilmiştir. Sonrasında, devlet düzeyinden bir bakış açısıyla düzensiz göçün devlet için ne anlama geldiği ve devletin bu göç türüne yönelik geliştirdiği politikalar ele alınmıştır. Son olarak, bireysel düzeyden bir bakış açısıyla düzensiz göçün göçmenin yaşamı için ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığı tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: uluslararası göç, göçmen, düzensiz göç, göç politikaları, göçmen emeği

Abstract

This paper draws a general outline of irregular migratory movements, which has been on rise in the post-1980 period. The defining character of this type of migration is that it does not comply with state's rules on entry, residence and/or work. The paper seeks to deepen the understanding on irregular migration by providing an analysis at three different levels: First, it discusses the relation between irregular migration and the global economic system. Then it looks at the position of nation-state towards irregular migration and the nature of policies towards it. Finally the paper adopts an individual level perspective and discusses the consequences of irregular migration for migrant's everyday life.

Keywords: international migration, immigrant, irregular migration, migration policy, migrant labour.

Giriş

2014 yılı Ağustos ayı sonunda haber ajanslarına, daha önceleri de birçok kez duyulmuş ve bu sebeple biraz da “alışılmış” bir haber daha düştü: Libya’daki resmi otoriteler, Avrupa kıyılarına ulaşmak üzere yola çıkmış yaklaşık 200 ‘kaçak’ göçmeni taşıyan bir teknenin Libya açıklarında battığını açıkladılar. Bu kaza sonucunda 16 göçmenin kurtarıldığı, 20 göçmenin öldüğü, en az 150 göçmeninse kayıp olduğu açıklandı. Libyalı sahil güvenlik yetkilisi bu göçmenlerin çoğunun Somalili ve Eritreli olduklarını düşündüğünü belirtti.¹ Diğer haber kaynakları ise ölen göçmen sayısının 250’den fazla olabileceğini açıkladı.² Sonuç olarak, bu trajedi, günün haberlerinde daha iyi yaşam olanakları arayan Afrikalı ‘kaçak’ göçmenleri taşıyan teknenin aşırı yük sebebiyle İtalya’ya ulaşmadan battığı şeklinde kısa bir anlatımla geldi geçti.³ Yine Ağustos ayında “Yunanistan’a gitmek için” bir balıkçı teknesine saklanmış 57 Suriyeli “kaçak” göçmenin Mersin’in Tarsus ilçesinde Sahil Güvenlik tarafından yakalandığı haberlere konu oldu.⁴ Benzer durumlarla ilgili tüm haberler kısa, net ve oldukça sıradanlaştırılarak verilse de insan sormadan edemiyor: Bu insanlar nasıl hem göçmen hem “kaçak”, nereden, neden, nereye kaçıyor; kaçtıkları yerde nasıl yaşıyor? Haziran 2014 tarihli bir başka gazete haberinde, Iğdır’ın Aralık ilçesinde yapılan insan kaçakçılığı operasyonunda yakalanan 21 Afganistanlı “mültecinin” sınır dışı edilmek üzere Iğdır Emniyeti Yabancılar Şube Müdürlüğü’ne teslim edildiği belirtildi. Yapılan habere göre yakalananlar arasında 1997 doğumlu bir Afgan çocuk “yaşını yanlış söylediği” gerekçesiyle bir polis tarafından dövülmüş ve sonra kaldırıldığı hastanede beyin kanaması sebebiyle ölmüştü.⁵ Nijeryalı Festus Okey’in benzer

¹ Scores feared dead after boat sinks off Libya, (25.08.2014)

<<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/scores-feared-lost-after-boat-sinks-off-libya-201482354229184773.html>>

² Morethan 250 migrants may have died in shipwreck off Libya, (26.8.2014)

<<http://uk.reuters.com/article/2014/08/24/us-libya-migrants-idUKKBN0GO0H920140824>>

³ Libya’da “kaçak göçmen” taşıyan tekne battı, (07.09.2014)

<<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/378066-libyada-quot-kacak-gocmen-quot-tasiyan-tekne-batti>>

⁴ Mersin’de 57 kaçak göçmen yakalandı, (25.8.2014)

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/mersinde_57_kacak_gocmen_yakalandi-1206309>

⁵ Van’ın Festus’u: Yabancılar Şubesi2nde dövülen çocuk öldü” (25.08.2014)

şekilde ölümü kamuoyunun dikkatini, görece daha çok çekmiş bir başka trajik göçmen hikâyesidir. Festus Okey 20 Ağustos 2007 tarihinde Beyoğlu Emniyet Asayiş Büro Amirliği'nde gözaltındayken bir polis tarafından silahla vurulmuş ve ölmüştür. İlgili dava o zamandan bu zamana devam etmiştir.⁶ Öldürüldüğü esnada Festus Okey Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından tanınan bir "sığınmacıydı".⁷ Ölümler ve kaybolan hayatlar için tanımlar fark yaratmalı mıdır?

Bu makale zamanımızın insan hareketliliğine ve göç olgusuna damgasını vurmuş bu 'kaçak' veya 'yasadışı' hareketleri anlamaya yönelik bir çaba içerisine giriyor. Makale, düzensiz göç ve göçmenler olarak işaret edilecek bu olguyu, önce küresel düzeyde, sonra devlet ve birey (göçmen) düzeyinde ele alıyor. Bunu yaparken de konuyla ilgili var olan yazının bir incelemesini de yapmış oluyor.⁸

İlk olarak netleştirilmesi gereken aslında burada 'kaçak', 'yasadışı', ya da bu makaledeki tercihle düzensiz göç (ve göçmen) derken tam olarak hangi göç türünden söz edildiğidir. İçinde bulunduğumuz dönemde göç ve göçmen kategorileri oldukça çeşitlidir⁹, düzensiz göçü belirleyense devletin kendi göç politikaları ve göçle ilgili kurallarıdır. Bir diğer ifadeyle, aslında düzensiz göç devletler tarafından "neyin yasal kabul edildiğiyle" ilişkili olarak tanımlanmaktadır (Samers, 2001: 131-132). Bu noktadan hareketle, düzensiz göçmenlerin, göç edilen ülkenin ülkeye giriş, o ülkede kalış (konaklama) ve/ya çalışmaya yönelik kurallarına aykırı davrandıkları söylenebilir (Fargues, 2009: 545). Netice itibariyle düzensiz göç devletin uluslararası göçle ilgili var olan mevzuatına uymaz, devletin koymuş olduğu kurallara aykırıdır ve bunlara göre işlemez. İşte tam da bu sebeple "düzensiz" terimi yerine Türkçede "kaçak" ve "yasadışı" göçmen, İngiliz-

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/vanin_festusuyabancilar_subesinde_dovulen_cocuk_oldu-1197608 >

⁶ Festus Okey davası yeniden başlıyor, (25.8.2014)

<<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/156185-festus-okey-davasi-yeniden-basliyor>>

⁷ Özgür Mumcu, "Festus Okey kim?", (25.8.2014)

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ozgur_mumcu/festus_okey_kim-1056226

⁸ Bu bölümleri yazarken "Rights and Democratic Accountability: A Comparative Study on Irregular Immigration in Greece, Spain, and Turkey" [Haklar ve Demokratik Hesapverebilirlik: Yunanistan, İspanya ve Türkiye'deki Düzensiz Göç üzerine Karşılaştırmalı bir Çalışma] (2012) başlıklı doktora tezimin ikinci ve üçüncü bölümlerinden yararlandım.

⁹ Bu çeşitliliği eleştirel bir gözle inceleyen bir çalışmaya örnek olarak bakınız, King, 2002.

ce'de ise "illegal migrant" terimleri de karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu terimler, birçok araştırmacı ve sivil toplum aktörü tarafından kullanılması uygun kabul edilmemektedir.¹⁰ Bunun en önemli sebeplerinden biri bu terimlerin kullanılmasının göçmenler açısından aşağılayıcı ve insanlık onurunu kırıcı anlatılar yarattığının düşünülmesidir. Örneğin araştırmacılar bir insanın değil ancak bir eylemin yasadışı olabileceğinin altını çizerek (Fargues, 2009: 545); bu terimlerse insanların yasalar önündeki tanınırlığının ve haklarının yok sayıldığı anlamını yaratabilmektedir. Bir başka altı çizilen noktaysa, "kaçak" ve yasadışı" terimlerinin var olan gerçeği tanımlamaktan uzak olduğudur. Örneğin, göç hareketlerindeki "yasadışı" statülerin bir gecede değişebilen göç yasalarıyla 'yasallaştığı' gözlemlenebilir (King 2002; Fargues, 2009). Söz gelimi, bir gün önce 'yasadışı' göçmen olan birisi bir gün sonra uygulanan bir af programıyla (*regularisation*) oturma ve çalışma iznine sahip olabilmekte ve 'yasal' göçmen statüsüne geçebilmektedir. Bu durumsa bize göçün yasal ve yasadışı kabul edilen statülerinin aslında devletler tarafından da yaratılabildiğini göstermektedir. İşte terminolojiyle ilgili bu endişelerin tarafımda da paylaşıyor olması ve özellikle 1980 sonrası göç hareketlerinin sınıflandırılmasının giderek zorlaşması nedeniyle bu makalede düzensiz göç/göçmen terimlerinin kullanılması tercih edilmiştir.¹¹

Özetle, düzensiz göçle vurgulanmak istenen özellikle son 30-40 yıla damgasını vuran ve giderek daha çok insanın hayatını etkileyen yeni bir göç biçimidir. Bu biçim Birleşmiş Milletler tarafından "düzenlenmiş" mülteci (ve sığınmacı) hareketliliğinden de farklıdır. Bu farkın altını çizmek önemlidir; çünkü Türkiye'de, özellikle medyada, mülteci, sığınmacı ve "kaçak" göçmen terimleri çoklukla birbirinin yerine kullanılmaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmeye göre mülteci (*refugee*) "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle kork-

¹⁰ PICUM'un (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants) neden "yasadışı" teriminin kullanılmaması gerektiğine yönelik hazırladığı broşür için bakınız, <http://picum.org/picum.org/uploads/file/TerminologyLeaflet_reprint_FINAL.pdf> (7.9.2014)

¹¹ Düzensiz göç terimi Türkçede akademik kullanımda özellikle 2000'lerden itibaren yaygınlaşmıştır. Bazı örnekler için, bakınız Erder ve Kaşka, 2003; İçduygu & Aksel, 2012. Öte taraftan Türkçede giderek daha çok tercih edilmeye başlanan bir diğer kullanım da "kağıtsız göçmenler" terimidir.

tuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen"¹² kişilerdir. Sığınmacı (*asylum seeker*) terimi ise, genellikle, mülteci statüsü almak isteyen, bu sebeple başvuruda bulunmuş ancak başvurularının devlet veya BMMYK tarafından henüz sonuçlandırılmamış kişileri ifade etmek için kullanılır. 1951 Sözleşmesi uyarınca devletler, mülteciler için "geri göndermeme" ilkesini (*non-refoulement*) uygulamak zorundadır. Yani mülteci statüsü almış birisi zulme uğrayacağı yere geri gönderilemez, sınır dışı edilemez.¹³ Uluslararası hukukça tanımlanmış bu göçmen tipi, bu makalede sözü edilen düzensiz göçmen kategorisinden ayrılmaktadır. Öte taraftan, mülteci-sığınmacı ve düzensiz göçmen arasındaki bu kategorik fark da gerçekte çoğu zaman ayırt edilemeyebilir. Mülteci statüsü alamamış sığınmacı ülkede kalmaya devam ederse düzensiz göçmen konumuna gelmektedir (çünkü ülkede kalış izni artık yoktur). Ya da mülteci statüsüne fiilen uygun durumdaki birçok göçmen, devletlerin mülteci statüsünü vermeyecekleri ve "kaçak göçmen" olarak değerlendirilip sınır dışı edilecekleri endişesiyle herhangi bir başvuruda dahi bulunmamaktadır. Göçmenlerin bu endişelerinde bir gerçeklik payı vardır; çünkü devletler mülteci statüsü verirken giderek daha gönülsüz davranmaktadır. Mülteci statüsü bir takım 'tanınmış' haklarla gelebildiğinden devletleri bir takım yükümlülükler altına sokmaktadır. Kamuoyunda sıkça görülen "sığınmacı", "mülteci", "kaçak" gibi özensiz veya yanlış kullanımların bu terimlerin göç yasalarıyla birinden diğerine (özellikle düzensiz göçmenden sığınmacıya ve sığınmacıdan düzensiz göçmene) kolayca değişebilmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Düzensiz göçmenlere dönecek olursak, göç politikaları açısından bu düzensiz durumları mültecilik başvurularının reddedilmesinden sonra ülkede kalmaya devam etmelerinden kaynaklanabileceği gibi başka nedenler de bu duruma yol açabilir. Özetle bu göçmenler, göç ettikleri devletin oturma ve/ya çalışma iznine sahip değillerdir ve bu farklı biçimler de olabilir: (1) göçmenin oturma izni vardır, çalışma izni yoktur; (2) göçmen yasal yollarla giriş

¹² Mülteciler, (25.8.2014) <<http://www.unhcr.org.tr/?page=72>>

¹³ Türkiye'nin 1951 Sözleşmesi'nin mülteci ve sığınmacı statülerini belirleyen maddelerini ne şekilde uyguladığı 4 Nisan 2013'de kabul edilen yeni göç yasası, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda görülebilir. Erişim için:

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>

yapmıştır (mesela turist vizesiyle) ama vizesiz oturmaya ve çalışmaya başlamıştır; (3) göçmenin oturma ve çalışma vizesinin süresi dolmuştur, o saatten itibaren oturma (ve çalışma) izni yoktur; (4) göçmen ülkeye yasadışı yollarla giriş yapmıştır (mesela sahte pasaportla veya sınır kontrollerinden kaçarak) ve bu sebeple ne oturma ne de çalışma vizesi vardır...¹⁴ Tüm bu kategorilerin göçmenler ve devletler açısından ne anlama geldiği önemli bir tartışma konusudur.

Düzensiz Göç ve Küresel Dinamikler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'ya yönelik göç hareketleri incelendiğinde göze çarpan ilk eğilim 1950'ler ve 1960'larda özellikle Belçika, Fransa, Almanya ve İsviçre'nin, savaş sonrası yeniden yapılanmayı karşılamak için dış ülkelerden (ağırlıklı olarak önce Güney Avrupa ülkelerinden, sonrasında ise Türkiye ve Kuzey Afrika'dan) kendi ülkelerine yaptıkları emek transferleridir. Bu göç dalgasıyla gelenler kalıcı göçmenler olarak değil de geçici olarak gelen "misafir işçiler" olarak düşünülmüşlerdi. Sonrasında, 1970'lerdeki küresel ekonomik krizin de etkisiyle bu misafir işçi programları durdurulmuş ve emek göçü düzenlemeleri ve kuralları yeniden ele alınmıştır. Bu tarihlerde Batı Avrupa'ya göç esas olarak aile birleşmeleri biçiminde devam etmiştir. 1980'lere gelindiğinde Batı Avrupa devletlerinin neredeyse tümünde göç ve vatandaşlık yasaları iyice sıkılaştırılmıştı (Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton, 1999: 299-300). 1980'lerin ortalarından itibaren hem küresel boyuttaki hem de Avrupa'ya yönelik göçün en önemli özelliği mültecilerin ve düzensiz göçmenlerin hareketliliğinin artması olmuştur (King, 2002: 96). King'e (2002) göre bu 'mültecilerin' en belirleyici özelliği 1951 Sözleşmesi'ne göre mülteci statüsü alamayacak olmaları ve bu sebeple sığınmacı olarak kalmaya mecbur bırakılmış olmalarıdır. King, 1951 Sözleşmesinin, yukarıdaki paragraflarda da değinilen mülteci tanımının güncelliğini yitirdiğini ve yeni bir takım siyasi, dini, etnik ve çevresel krizlere cevap veremediğini söylemektedir (96). Bu durum makalenin giriş kısmında sözü edilen sığınmacı ve düzensiz göçmen arasındaki belirsizliği de bir açıdan açıklamaktadır. Buna ek olarak, King'in sözünü ettiği krizlere ekonomik olanları da eklemek gerekir. Göç

¹⁴ Daha detaylı bir düzensiz göç sınıflandırması için bakınız Tapinos (1999).

edilen ülkelerdeki ekonomik dönüşümler ve ortaya çıkardığı sosyal krizler düzensiz göçü (ve yeni mültecilik hallerini) ortaya çıkaran en önemli sebeplerdendir. Nitekim birçok araştırmacı özellikle 1980'lerden sonra düzensiz göçün artmasında yine bu döneme damgasını vuran küresel neoliberal ekonomi politikalarının etkili olduğunu söylemektedir. Gelişmekte olan ve eski sosyalist ülkelerde uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların buralarda eşitsizlikleri, yoksulluğu, işsizliği, sanayisizleşmeyi arttırdığı, buna karşılık enformel ekonomiyi, şiddet içeren çatışmaları, devletin çöküşünü arttırdığı söylenmektedir (Likić-Brborić, 2007:167). Bu ortam, doğal olarak, bu bölgelerden bu sorunların yaşanmadığı ya da görece daha az yaşandığı bölgelere göçü teşvik etmektedir.

Benzer bir bakış açısıyla yola çıkan Purkis, özellikle 1980 sonrası döneme damgasını vuran düzensiz göç hareketlilikleri, neoliberal politikalar doğrultusunda (niteliksiz ve ucuz emek arayışıyla) üretim faaliyetlerini küresel boyuta taşıyarak, sınır ötesi alanlara kaydıran ulus-ötesi firmaların taşındıkları bölgelerde “üretim ve emek süreçlerini yeniden yapılandırması çerçevesinde ele alınmalıdır” görüşünü ileri sürmektedir (2006). Bu taşınmalar işsizliğin, yoksulluğun, taşeronlaşmanın artmasına ve yapısallaşmasına sebep olmuştur. Ulus-ötesi firmalarla rekabete dayanamayan işletmelerin kapanması sonucu genişleyen işsiz nüfusun hem ulusal hem de uluslararası ölçekte hareketliliği artmıştır.

Giriş kapılarını emek göçüne sıkıca kapatmış Batı Avrupa'ya (ve diğer gelişmiş ülkelere) yasal yollarla girmek daha önce de belirtildiği gibi zorlaşmıştır. Bu durum, çeşitli sebeplerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve insan onuruna yakışır ekonomik koşullara sahip olmak isteyen birçok insan için düzensiz göçü bir yol olarak öne çıkarmıştır. Buna karşılık, “neoliberal saldırı” ve ortaya çıkardığı deregülasyon, liberalleştirme, esnekleştirme ve emek maliyetinin fazla olması gelişmiş sanayi ülkelerinde güvencesiz koşullarda çalışmaya hazır vasıfsız ve yarı-vasıflı emeğe yönelik talebi arttırmıştır (Overbeek, 2002: 3). Batı Avrupa devletlerinde refah rejimleri ‘yasal’ göçmenleri de, vatandaşlarla hemen hemen aynı şekilde, kapsar hale gelmiştir. Bu durumsa emek maliyetini düşürmek isteyen işverenler için belgesiz, düzensiz göçmenleri cazip hale getirmiştir (Samers, 2003: 575). Devlet nezdindeki ‘tanınırlıklarının’ olmaması ve ‘kaçak’ olmaları onları çeşitli koruma rejimlerinin de dışında bırakmaktadır. Yapılan araştırmalar düzensiz göçmenlerin, eşit, adil, güvenli çalışma ko-

şullarına erişim, asgari ücret ve örgütlenme gibi haklardan mahrum oldukları için işyerlerinde her türlü sömürüye açık hale geldiklerini göstermektedir. Bu durum, sadece büyük küresel kentlerde değil tarım sektörünün esnek ve ucuz emek talep ettiği kırsal kesimlerde de gözlemlenmektedir (Haidinger, 2007). Mecbur bırakıldıkları düşük ücretler ve esnek çalışma koşulları işverenlerin üretim maliyetlerini düşürmelerini sağladığından düzensiz göçmenlerin istihdamı bir çok yerde küçük ve orta işletmelerin varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamıştır (Overbeek, 2002: 3) Güney Avrupa ülkelerindeki (özellikle İtalya ve Yunanistan'daki) geniş enformel sektör düzensiz göç hareketlerinin bilhassa bu bölgelerde yoğunlaşmasında belirleyici olmuştur. Enformel işlerin yaygın olduğu tarım, turizm, inşaat, tekstil ve bakım hizmetleri (çocuk, yaşlı, hasta) gibi sektörlerde düzensiz göçmen emeği oldukça yaygındır (Toksöz, 2007). Verimliğin düşük olduğu ve varlıklarını devam ettirebilmek için ucuz ve esnek emeğe dayanan bu gibi sektörler için güvencesiz, belgesiz ve devlet için 'kaçak' durumdaki bu göçmenlerin varlığı bir 'fırsat' teşkil eder; çünkü ihtiyaç duydukları koşullarda çalışacak yerli emek bulmaları oldukça güçtür.

Sonuç olarak, az gelişmiş veya gelişmekte olan çevre ülkelerin küresel ekonomiye entegre olmalarıyla şiddetlenen sosyal, ekonomik sorunlar, buna ek olarak devam eden siyasi çatışmalar ve çevresel krizler sonucu göç etmek zorunda kalan insanlar göç ettikleri ülkelerde iki farklı durumla karşılaşır: (1) devlet nezdinde daha fazla göçmenin gelmesini engellemek üzere tasarlanmış sıkı göç ve vatandaşlık yasaları; (2) ekonomik planda, sınır ötesi bölgelere "kaydırlamayan emek yoğun sektörlerde maliyetleri düşürücü yönde emeğin değersizleşmesi, deregülasyonu ve esnekleştirilmesi politikaları ile artan vasıfsız işgücü talebi" (Purkis, 2006: 49). Bu iki farklı durumun ortaya çıkardığı sonuç, ülkelerinden göç etmek zorunda kalan insanların, tıkalı yasal yollar yerine belgesiz, kayıtsız, 'izinsiz' göçmen işçiler olarak vasıfsız ve/ya esnek işgücü talebi olan sektörlerle kolayca entegre olmaları, içine girdikleri koşullara razı gelmeleridir.

Devlet ve Düzensiz Göç

Devletler, genel olarak, düzensiz göçün 'yasadışılığını' vurgulayarak, bu durumu, topraklarına izinsiz giren, topraklarında izinsiz kalan ve çalışan

insanların varlığını egemenlik haklarının bir ihlali olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu nedenle, düzensiz göçe yönelik politikalarını anlatırken ağırlıklı olarak “mücadele” (İngilizce *fight, combat*) gibi sözcükler kullanmayı tercih ederler. En çok karşılaşılan “mücadele” yöntemi devletin düzensiz göçe karşı sınır güvenliğini artırmasıdır. Bu sınır güvenliği mücadelesi, yüksek ‘risk’ taşıyan sınırlara duvar örmeye, elektrikli tel çekmeye kadar gidebilir. Avrupa Birliği (AB) örneğinde düzensiz göçün ve göçmenlerin “güvenlikleştirilmeye” (*securitisation*) maruz bırakıldığı ve bunun bir uzantısı olarak kullanılan söylemde bu göç türünün bir ‘tehdit’, ‘suç’ ve ‘risk’ olarak ifade edildiği, düzensiz göçe yönelik politikaların bu doğrultuda tasarlandığı görülür. Böylece, gözetim, kontrol, alıkoyma/gözaltı, cezalandırma gibi idari uygulamaların da gerekli ve meşru olduğuna yönelik bir algı yaratılır (Guild et al., 2008: 2).¹⁵ Guild ve arkadaşlarına göre “mücadele” (“*fight*”, “*combat*”) ve “yasadışı” (“*illegal*”) gibi ifadeler düzensiz göçü güvenlik alanına yerleştirmek ve devlet güvenliğine tehdit olarak algılanacak yeni bir insan grubu ve eylemi yaratmak için kullanılan söylemsel stratejilerdir (2008: 3).

Devletlerin düzensiz göçe yönelik politikaları göç araştırmacıları tarafından yoğunlukla çalışılan bir konudur. Örneğin, AB’nin geliştirdiği elektronik gözetim sistemlerinin yapısını ve bunların Avrupa ülkelerinin düzensiz göçle ‘mücadelesindeki’ rolünü inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (örnekler için, Broeders, 2007; Broeders ve Engbersen, 2007; ABD’deki benzer uygulamalar için, Cornelius, 2005). Sınırlardaki güvenlik önlemlerini inceleyen çalışmalar, bu yöntemlerin düzensiz göç hareketlerini durdurmakta beklendiği kadar etkili olmadığını gösterir. Aksine, artan sınır güvenlik uygulamaları sonucunda göçmenler göç planlarından vazgeçmek yerine daha dolambaçlı ve tehlikeli rotalar çizerek göç hareketlerini sürdürürler (Spijkerboer, 2007; Cornelius, 2005). Buna ek olarak, sınır kontrollerinin göçmenlerin fiziksel sağlığını dikkate almadığı ve bu kontroller sonucu oluşabilecek hak ihlalleri ve risklere karşı pratikte herhangi bir önlemin alınmadığı belirtilmektedir. Örnek olarak, İspanya sınırlarında devriye gezen teknelerin göçmenleri yakalayacak her türlü dona-

¹⁵ AB’nin düzensiz göç politikalarının gelişimini inceleyen bir başka çalışma için bakınız Samers (2004). Samers’a göre AB’ye yönelik düzensiz göç ‘tehdidi’ AB yetkilileri ve siyasilerinin kendi söylem ve eylemleri sonucu yaratmış oldukları bir durumdur.

nıma sahipken onları boğulmaktan kurtaracak herhangi bir donanımına sahip olmadığı belirtilmektedir (Spijkerboer, 2007: 132).

Devletlerin düzensiz göçe yönelik geliştirdikleri ve siyasi tartışmalara giderek daha çok damgasını vuran diğer iki önemli politika ise geri kabul anlaşmaları ve yasallaştırmalardır (*regularisations*). Geri kabul anlaşmalarının temel amacı ülke içerisindeki düzensiz göçmenleri geldikleri yerlere, burası kendi ülkeleri olabilir veya geçtikleri transit ülke olabilir, geri gönderebilmektir. Bunun için kaynak ve hedef ülke arasında bir anlaşma imzalanması ve geri kabulün hangi koşullar ve kurallar çerçevesinde gerçekleşeceğinin belirlenmesi gerekir. AB için bu anlaşmalar, topraklarına yönelik göçün kontrol edilebilmesi için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bilindiği üzere, Türkiye ve AB, Aralık 2013 tarihinde bir geri kabul anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla, Türkiye, AB ülkelerine Türkiye üzerinden yasadışı yollarla geçen üçüncü ülke vatandaşlarını ve kendi ülkesinin vatandaşlarını Türkiye'ye geri kabul edeceğini taahhüt etmiştir. Kamuoyu ve siyasi arenadaki tartışmalar çoğunlukla bu anlaşmanın Türkiye'ye maliyeti (maddi yük, düzensiz göçmenlerin sayısının artacağı vb...) ve kazancı (Türkiye vatandaşlarının AB ülkelerinde vize esnekliği sağlayabilme ihtimali, üyelik koşullarının yerine getirilmesi, ilişkilerin düzelmesi vb...) etrafında tartışılmaktadır. Ancak, sivil toplumdaki bazı sesler dışında hemen hemen hiçbir siyasi aktör bu geri kabul anlaşmasında göçmenlerin karşılaşılabilecekleri mağduriyetleri sorgulamamaktadır. AB'nin imzalamış olduğu geri kabul anlaşmaları uluslararası koruma rejimlerini (1951 Sözleşmesi, AB Temel Haklar Bildirgesi (2000) gibi) dikkate alsa da uygulamalarda göçmen haklarının (özellikle sığınma hakkının ve geri göndermeme ilkesinin) ihlal edildiği söylenmektedir (EMHRN Politika Notu, 2013).

Yasallaştırma göçmenlerin devletin göç kuralları nezdindeki yasadışı kalış ve/veya çalışmalarını yasal statüye geçirmek için devlet tarafından düzenlenen af programlarıdır. Avrupa ülkelerinin bazılarında, özellikle İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinde sıklıkla kullanılan programlardır. Araştırmalar, AB ülkelerinde 1996-2008 yılları arasında toplamda 3,5 milyon göçmenin bu programlardan yararlanıp, statülerini yasallaştırdıklarını göstermektedir (REGINE Politika Notu, 2009). Bazı ülkelerin düzensiz göçü düzenli hale getirmek için başvurdukları bu programların farklı ülke ve zamanlardaki uygulamaları birbirinden çok

farklı amaç ve sonuçları içerir. Göçmenlerin sınırdışı edilmelerinin önüne geçmek, sosyal ve ekonomik mağduriyetlerini gidermek amacıyla geliştirilen hak temelli programlar olduğu gibi, ülkedeki emek piyasası, enformel ekonomi, vergi ve sosyal güvenlik sistemi gibi yapıları dikkate alan ve bunların düzenlenmesi amacıyla geliştirilen programlar da olabilir. Yasallaştırmaların sonuçları değerlendirilirken önemli olan bir ölçüt statüleri yasallaşan göçmenlerin bu statülerini uzun vadede koruyup koruyamamalarıdır. (REGINE Politika Notu, 2009).

Buna ek olarak devletlerin programları yürütürken yeni mağduriyetlere sebep olup olmadığı da dikkate alınması gereken bir husustur. Örneğin, yasallaştırmalara sıkça başvuran Yunanistan'da bu programların uygulanışında bürokratik karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Yunanistan'da 2005 yılında yapılan yasallaştırma programının amacı daha önce hiç oturma izni almamış göçmenlerin statülerini yasallaştırmaktı. Ancak programa başvuru aşamasında göçmenlerden talep edilen başvuru belgeleri arasında sadece daha önce bir şekilde oturma izni almış olan göçmenlerin sahip olabileceği vergi numaraları ve sosyal güvenlik kurumu sertifikalarının yer alması nedeniyle, program asıl amacını gerçekleştirememiştir (Baldwin-Edwards, 2009: 54). 2007 yılındaki yasallaştırma programında ise göçmenlerin (işverenin yerine) sosyal sigorta pullarını kendilerinin alabileceği söylenmiş; ancak sosyal sigorta kurumları bu karardan haberdar olmadıklarını söyleyerek göçmenlerin bu pulları almalarını engellemişlerdir (Baldwin-Edwards, 2009: 60). Baldwin-Edwards'a (2009) göre, Yunanistan'da yasallaştırma programları söz konusu olduğunda göçmenler tam bir belirsizlik ("*limbo*") içerisinde bırakılmakta ve bu durum en çok avukatların, mafyanın ve rüşvet alan bürokratların işine yaramaktadır. Yine de, devlet tarafından kuralları net bir şekilde belirlendiğinde ve göçmenlerin bilgilendirilmesi sağlandığında yasallaştırmalar düzensiz göçmenlerin hak ve özgürlüklerini devlet nezdinde tanıtılabilmeleri için önemli mekanizmalardır.

Düzensiz Göçmenler ve Kentteki Yaşam

Göç hareketleri özellikle devletlerin büyük kentlerine doğru gerçekleşmektedir. Bu durum düzensiz göç için de geçerlidir. Türkiye'nin sanayi ve hizmet sektörünün en önemli merkezi olan İstanbul da özellikle 1990'ların

sonlarından itibaren artan oranlarda uluslararası göçmen çekmeye başlamıştır (Toksöz vd., 2012: 72). 2012 yılında yapılan bir araştırma (Toksöz vd., 2012) İstanbul'daki düzensiz göç ve göçmenlerin çalışma ve yaşam koşullarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁶ Bu saha çalışması kapsamında İstanbul'da çok farklı ülkelerden gelen (eski Sovyetler Birliği ülkeleri, Afrika ülkeleri gibi) göçmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Bu bölümde düzensiz göçmenlerin gündelik hayatı ve kent yaşamıyla etkileşimleri anlatılırken özellikle bu çalışmanın bulgularından yararlanılacaktır. Buna ek olarak 2010 yılında Atina ve Madrid'de doktora çalışmam kapsamında yapmış olduğum saha çalışmaları sırasındaki gözlemlerim de düzensiz göç hareketlerinin göçmenlerin kentlerdeki gündelik hayatını ne şekilde etkilediğinin daha iyi anlaşılması için kullanılacaktır.

Düzensiz göçmenlerin gündelik yaşamlarının anlaşılmasına yönelik yapılan çalışmalar dikkate alındığında ilk söylenmesi gereken göçmenlerin temel haklarına erişimde ayrımcılığa uğradıkları, haklarına erişimlerinin yetersiz ve kusurlu olduğudur (Taran, 2000; Haidinger, 2007). Bunların en başında ikamet etme hakkı, sağlık, eğitim, aile hayatı, asgari geçim, adil çalışma koşullarına erişim (asgari ücret, iş güvenliği gibi), adil yargılanma, keyfi tutuklanmama hakkı ve gözaltı ve tutuklulukta vatandaşlarla eşit muamele görme hakkı gelmektedir (Haidinger, 2007: 24). Örneğin, İstanbul Kumkapı'daki Geri Gönderme Merkezi'nin kapasitesi 300 kişiyi (200 erkek, 100 kadın olarak) barındırmaya yetecekken, çoğu zaman bu kapasitenin aşıldığı ve yukarıda sözü geçen araştırmanın yapıldığı dönemde de bu Merkez'de 400 göçmenin bulunduğu belirtilmiştir (Toksöz vd., 2012: 83). Bu durum, göçmenlerin sağlıklarını olumsuz yönde etkileyecek bir durumdur.

Göçmenlerin büyük kentlerde yaptıkları işlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre dağıldığı görülmektedir. Göçmen kadınlar özellikle bakım hizmetlerinde çalışmaktadır (Toksöz vd., 2012: 90). İstanbul'da göçmenlerin yoğun olarak çalıştıkları işler arasında "çöp kağıt toplama işçiliği, sokak temizlik işçiliği, hasta/yaşlı/çocuk bakımı, hamallık, otelde ya da lokantada bulaşıkçılık, komilik, bulaşıkçılık, dansçılık, fuhuş, tezgahçılık, küçük çaplı ticaret (pazarda ya da sokakta hediyelik eşya, bebek eşyası,

¹⁶ Bu araştırma aynı zamanda Antalya'daki turizm sektöründe çalışan düzensiz göçmenler üzerine de kapsamlı bir analiz içermektedir.

kolye, enstrüman saat satma), uyuşturucu satışı, bavul ticareti” gibi işlere ek olarak “deri işkolunda (ayakkabı, çanta atölyelerinde) işçilik; konfeksiyon/tekstil atölyelerinde işçilik, kot taşıma işçiliği, halı dokuma işçiliği” gibi imalat sektörü işlerini de kapsamaktadır (Toksöz vd., 2012: 91). Göçmenlerin İstanbul’da aldıkları ücretler “aylık 1000-1500 Lira arasında değişmektedir. En düşük ücreti alanlar haftalık 100 ve 150 TL karşılığında tekstilde çalışan 15-17 yaşlarındaki Suriyeli göçmenlerdir.” (Toksöz vd., 2012: 93). Düzensiz göçmenlerin büyük bir çoğunluğu çalışmış oldukları işlerde ücretlerini zamanında alamadıklarını ve/ya hiç alamadıklarını söylemektedir (Toksöz vd., 2012: 93). Bu durum emek yoğun, güvencesiz, düzensiz, esnek işlerde çalışan göçmenlerin karşılaştığı en somut sömürü biçimidir. Kâğıtsız ve devlet nezdinde ‘kaçak’ veya ‘yasadışı’ olmaları, sınırdışı edilme endişesiyle birleşince, göçmenler resmi kurumlardan yardım talep edememekte ve çeşitli sömürü mekanizmaları karşısında oldukça savunmasız kalmaktadırlar.

Yapılan araştırmalar aynı zamanda düzensiz göçmenlerin kendi ülkelerinde edindikleri vasıfları göç ettikleri ülkelerde kullanamadıklarını da göstermektedir. Örneğin, Türkiye’den Londra’ya göçenlerden düzensiz statüleri sahip olan göçmenlerin, bu statüleri sebebiyle gündelik hayatta karşılaştıkları sorunları inceleyen bir araştırmaya göre, en sık karşılaşılan sorunlardan biri göçmenlerin vasıflarının çok daha altındaki işlerde çalışmalarıdır (Erdemir ve Vasta, 2007). Toksöz ve diğerlerinin yapmış olduğu araştırmada da görüşülen göçmenlerin arasında eğitilmiş olanlar ve göç etmeden önce profesyonel mesleklere sahip olanlar vardır. Görüşülen göçmenlerden eğitim durumlarıyla ilgili bilgi edinilenler arasında “özellikle eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gelen göçmenler genellikle üniversite mezunudur”. Ancak düzensiz göçmenlerin ağırlıklı olarak çalıştıkları işler dikkate alındığında, göç edilen yerde önceden sahip olunan niteliklerin kullanılmadığı ortaya çıkmakta ve vasıfsızlaşma düzensiz göçün ortaya çıkardığı önemli bir başka sorun olarak belirmektedir.

Düzensiz göçmenlerin göç ettikleri yerlerdeki yaşantılarının belirleyici bir diğer özelliği, devletin sunmakta olduğu sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinden yararlanamıyor olmalarıdır. Örneğin, Yunanistan’da belgesiz göçmenler sağlık sisteminin tamamen dışındadır. Göç yasaları sadece acil sağlık yardımına erişimlerinin önünü açar; ancak bu temas polis tarafından yakalanıp sınır dışı edilme riski de taşımaktadır. Öte taraftan

'acil' olan sağlık sorunları da oldukça görecelidir. Bu sebeple birçok göçmen aslında sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarında hastaneye gidemez, başta sağlık olmak üzere ihtiyaçlarını genellikle sivil toplumda, devletsiz alanlarda giderirler. Örneğin, Atina'da, *Omonio* gibi, özellikle göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde faaliyette olan çeşitli sivil toplum örgütleri (STÖ) vardır. Bu STÖ'ler göçmenlerin içinde buldukları güvencesiz durumun farkındadır ve bunları gidermeye yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunurlar. Mesela, Sınır Tanımayan Doktorlar (MSF-*Médecins Sans Frontières*) ve benzeri örgütlenmeler göçmenlere sınırlı imkânlar ve kaynaklarla da olsa çeşitli sağlık hizmetleri sunmaktadır.¹⁷ Buna ek olarak, STÖ'ler düzensiz göçmenlere yönelik yasal danışmanlık, dil kursları, maddi destek gibi faaliyetlerde de bulunurlar. Bu durum İspanya için de geçerlidir. Yunanistan'a kıyasla İspanya'daki göç yasaları düzensiz göçmenlere eğitim ve sağlık gibi bir takım kamu hizmetlerine erişimin önünü açsa da göçmenlere sosyal yardımlar sunan çeşitli sivil toplum örgütleri Madrid'de de faaliyettedir. Mesela, gözaltına alınan göçmenlere yasal danışmanlık yapan ve onlara avukat temin eden STÖ'ler vardır. Bu STÖ'ler göçmenlerin sahip oldukları hakları bilmediklerini ve kendilerinin göçmenleri kullanabilecekleri haklarla ilgili bilgilendirdiklerini söylemektedir.¹⁸

Krause (2008) Hannah Arendt'in çalışmalarındaki (*Totalitarizmin Kaynakları*) bakış açısını kullanarak düzensiz göçmenlerin yaşadıkları ülkelerde "hakkı olmaya hakkı olmak"tan mahrum olduklarını ve bu sebeple de mutlak bir hâkimiyet altında yaşadıklarını söylemektedir. Düzensiz göçmenlerin içinde buldukları bu durum insan hakları kavramının uygulamada aslında vatandaş hakları anlamına geldiğini doğrulamaktadır. Krause'ye göre bu durum içinde bulunduğumuz ulus-devlet sisteminin anti-demokratik doğasına dikkat çekmektedir (Krause, 2008: 338-9).

¹⁷ STÖ'lerin göçmenlere yönelik bu ve benzeri faaliyetlerini, devlet politikaları ve göç dinamikleriyle etkileşimi kapsamında inceleyen bir makale için bakınız Akbaş (2012).

¹⁸ Doktora araştırmamın Atina saha araştırması bulguları, "Rights and Democratic Accountability: A Comparative Study on Irregular Immigration in Greece, Spain, and Turkey" başlıklı tezin beşinci bölümünde anlatılmıştır.

Sonuç Yerine

Bu makale oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir olguya, 21. yüzyıla damgasını vuran düzensiz göç hareketliliğine kısa bir not düşmek için yazılmıştır. Bunu yaparken de konunun karmaşık yapısını biraz netleştirebilmek adına ilk olarak küresel düzeyde, daha sonrasında devlet ve birey (göçmen) düzeyinde düzensiz göç hareketliliğinin en belirleyici özelliklerinin çerçevesini çizmeye çalışmıştır. Her üç bölüm için de daha fazlası söylenebilir, her üç bölümden de birçok önemli araştırma konusu çıkabilir. Üç farklı düzeyde yapılan bu tartışmalar aynı zamanda birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiştir.

Düzensiz göçün dinamiklerinin anlaşılması için ilk olarak küresel bir politik ekonomi bakışı önemlidir. Bu bakışla düzensiz göçün aslında küresel ekonomik sistemin bir çıktısı olduğu anlaşılmaktadır. Sonrasında devlet ve düzensiz göç ilişkisine bakıldığında bu göç türünün ulus devletle karmaşık bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. İlk olarak böylesine güvencesiz (*precarious*) bir grubun somut gerçekliği, gelişmiş Batı demokrasilerinin temsil ettiklerini iddia ettikleri ilkelerin gerçekliğini zorlamaktadır. “Vatandaşlarına” sağlıklı, temiz, korunaklı ve “demokratik” alanlar sunan siyasi sistemleri oldukça gelişmiş ulus devletlerin düzensiz göçmenleri pis, sağlıksız, tehlikeli, korunaksız ve anti-demokratik alanlara (kentte, sınırda veya denizde...) terk edebildikleri gözlemlenmektedir. Öte taraftan, McNevin’e (2007: 655-74) göre devlet yetkilileri düzensiz göçmenleri kriminalize ederek, cezalandırıp, caydırarak devletin ve vatandaşlarının egemenliğini destekleyen toprağa bağlı aidiyeti pekiştirmektedirler. Bu sebeple de düzensiz göçmenlerin hak talepleri (ya da “hakkı olmaya hakkı olmaları”) aslında toprak egemenliğine ve devlete meşru üyeliğe meydan okumaktadır. Göçmenlerin statülerini yasallaştırmaktan ziyade, düzensizliklerini korumak da devletlerin egemenliklerini pekiştirme amaçlarına daha çok hizmet etmektedir. Bu bakış açısıyla yaklaştığımızda düzensiz göç olgusuyla ‘mücadelenin’ aslında devletin sınırlarının meşruiyetini pekiştirdiği söylenebilir. Tüm o pahalı ama istenen etkiyi gösteremeyen sınır güvenlik sistemlerinin bu kadar tercih edilmesinin bir anlamı da bu olabilir. Son olarak, düzensiz göçün göçmenin yaşantısı için ne anlama geldiği çoğu zaman oldukça net ve mutlak bir yönü işaret etmektedir: Güvencesizlik ve görünmezlik.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2012). Göçmenler arasındaki dayanışmacı ağların dönüşümü: Göçmen sivil toplum örgütlerinin yeni misyonu. İçinde S. G. Ihlamur-Öner & N. A. Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: İletişim.
- Baldwin-Edwards, M. (2009). Chapter 2: Greece. İçinde M. Baldwin-Edwards & A. Kraler (Der.), *REGINE: Regularisations in Europe Study on Practices in The Area of Regularisation of Illegally Staying Third Country Nationals in The Member States Of The EU*. Vienna: ICMPD.
- Broeders, D. (2007). The new digital borders of Europe-Eu databases and the surveillance of irregular migrants. *International Sociology*, 22(1): 71-92.
- Broeders, D. & Engbersen, G. (2007). The fight against illegal migration: Identification policies and immigrants' counterstrategies. *American Behavioral Scientist*, 50(12): 1592-1609.
- Cornelius, W. A. (2005). Controlling 'unwanted' immigration: Lessons from the united states, 1993-2004. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4): 775-794.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum*: 185-206
- EMHRN (The Euro-Mediterranean Human Rights Network/Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı) Politika Notu (2013): AB – Türkiye Geri Kabulüş Anlaşması: Göçmenlerin, Mültecilerin ve Sığınmacıların Hakları Güvende mi? <http://www.euromedrights.org/eng/2013/06/20/an-eu-turkey-readmission-agreement-undermining-the-rights-of-migrants-refugees-and-asylum-seekers/>
- Erder, S., & Kaşka, S. (2003). Düzensiz Göç ve Kadın Ticareti: Türkiye Örneği. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM)
- Erdemir, A. & Vasta, E. (2007). Work strategies among Turkish immigrants in London. İçinde E. Berggren, B. Likić-Brborić, G. Toksöz & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community in Europe*. Maastricht: Shaker Publishing.
- Fargues, P. (2009). Work, refuge, transit: An emerging pattern of irregular immigration South and East of the Mediterranean. *International Migration Review*, 43(3): 544-577.
- Guild, E., Carrera, S. & Balzacq, T. (2008). The changing dynamics of security in an enlarged European Union. *CEPS Challenge Papers*, No.12: <http://aei.pitt.edu/11457/1/1746.pdf>
- Haidinger, B. (2007). Migration and irregular work in Europe: Literature review. (Undocumented Worker Transitions EU Sixth Framework Programme, Work Package 3) http://www.undocumentedmigrants.eu/londonmet/library/r81814_3.pdf

Held, D., McGrew A., Goldblatt, D. & Perraton, J. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.

İçduygu, A. & Aksel, D. B. (2003). *Türkiye’de Düzensiz Göç*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

King, R. (2002). Towards a new map of european migration. *International Journal of Population Geography*, 8: 89-106.

Krause, M. (2008). Undocumented migrants: an Arendtian perspective. *European Journal of Political Theory* 7(3): 331-348.

Likić-Brborić, B. (2007). Globalisation, EU enlargement and new migratory landscapes: The challenge of the informal economy and contingencies for ‘decent work’. İçinde E. Berggren, B. Likić-Brborić, G. Toksöz & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community in Europe*. Maastricht: Shaker Publishing.

McNevin, A. (2007). Irregular migrants, neoliberal geographies and spatial frontiers of ‘the political’. *Review of International Studies* 33: 655-674.

Overbeek, H. (2002). *Globalisation and governance: Contradictions of neo-liberal migration management*. (HWWA Discussion Paper 174) Hamburg: Hamburg Institute of International Economics. <http://ageconsearch.umn.edu/handle/26363>

Purkis, S. (2006). Modern köleler: Göçmenler. *Eğitim Bilim Toplum*, 4(13):44-59.

REGINE (Regularisations in Europe: Study on practices in the area of regularisation of illegally staying third-country nationals in the member states of the European Union) Politika Notu, 2009,

http://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/REGINE_Policy_Brief.pdf

Samers, M. (2001). “Here to work”: Undocumented immigration in the United States and Europe. *SAIS Review XXI*, (1): 131-145.

Samers, M. (2003). Invisible capitalism: Political economy and regulation of undocumented immigration in France. *Economy and Society*, 32 (4): 555-583.

Samers, M. (2004). An emerging geopolitics of ‘illegal’ immigration in the European Union. *European Journal of Migration and Law* 6: 27-45.

Spijkerboer, T. (2007). The human costs of border control. *European Journal of Migration and Law* 9: 127-139.

Tapinos, G. (1999). *Clandestine immigration: Economic and political issues*. İçinde: OECD/Sopemi (1999): *Trends in International Migration*. Paris: OECD Publications, Paris

Taran, P. A. (2000). Human rights of migrants: Challenges of the new decade. *International Migration* 38: 7-51.

Toksöz, G. (2007). Informal labour markets and the need for migrant workers: The case of Turkey from a Comparative Perspective. İçinde E. Berggren, B. Likić-Brborić, G. Toksöz & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community in Europe*. Maastricht: Shaker Publishing.

Toksöz G., Erdoğan S., and Kaşka S. (2012). Irregular Labour Migration in Turkey and Situation of Migrant Workers in the Labour Market. Ankara: IOM.

Nazlı Şenses, 2004 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını Hollanda'daki Leiden Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamladı. Doktora çalışmalarına Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü'nde başladı ve 2012 yılında "Rights and Democratic Accountability: A Comparative Study on Irregular Immigration in Greece, Spain, and Turkey" [Haklar ve Demokratik Hesapverebilirlik: Yunanistan, İspanya ve Türkiye'deki Düzensiz Göç üzerine Karşılaştırmalı bir Çalışma] (2012) başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. 2014 yılı Mayıs ayından beri Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor.

Neoliberal Kent Dubai: Uluslararası Göç Politikaları, Kentsel Kapanmalar ve Genç Filipinli Göçmenlerin Durumu

*

Neslihan Demirtaş-Milz

Öz

Dubai'de çalışan alt-gelir grubu inşaat ve servis sektörü çalışanları için ekonomik zorluklar ve toplumsal dışlanma, kent mekanından güçlü ve kesin bir izolasyonu beraberinde getirir. Öte yandan, profesyonel sınıflar Dubai'de yaşadıkları "geçicilik hissini", kentteki tüketim mekanlarından ve olanaklarından tam olarak faydalanarak aşarlar. Bu iki aşırı ucun ortasında yer alan, makaleye konu genç, eğitilmiş, uluslararası iletişim becerilerine sahip Filipinli göçmenlerin kent algısı ve gündelik yaşamları, literatürde daha önce derinlemesine olarak ele alınmamıştır.

Bu makale, 2011 yılında, Dubai'nin çok lüks alışveriş merkezlerinde satış elemanı olarak çalışan yukarıda belirtilen özelliklere sahip Filipinli gençler (yaşları 20 ila 30 arasında değişen) üzerine yapılan araştırmanın sonuçlarına dayanır. Bu araştırma çerçevesinde 30 görüşme yapılmıştır. Araştırmanın en önemli amacı, bu göçmenlerin sosyo-mekansal olarak kent ile nasıl bir ilişki kurduklarını ve Dubai'de çalışıp, yaşamının getirdiği olanakları ve kısıtlamaları nasıl algıladıklarını anlamaktır. Araştırma sonuçlarının gösterdiği gibi, bireysel özelliklerine ve sosyo-mekansal entegrasyon imkanlarına rağmen, bu göçmenler, Dubai'de çok kısıtlı, izole ve eve kapalı bir hayat yaşarlar. Neoliberal ekonomi politikalarının şekillendirdiği kentteki kamusal kapanmalar, Birleşik Arap Emirlikleri'nin etnik/sınıfsal ayrımcılığa dayanan göçmen politikası ve Filipin devletinin göçmen endüstrisini yönetme pratikleri, bu durumun en önemli yapısal nedenleri olarak ortaya çıkar.

Anahtar kelimeler: Dubai, Filipinli göçmenler, BAE göç politikası, kafala sistemi, gurbetçi parası, neoliberal kent, mekan, kentsel kapanma, dışlanma/ayırışma.

Neoliberal City Dubai: International Migration Policies, Urban Closures and the Condition of Young Filipino Migrants in the City

*

Neslihan Demirtaş-Milz

Abstract

Everyday conditions of economic hardship and social exclusion produce strong feelings of isolation from city space for low-level construction/service workers in Dubai. On the other hand, the professional upper-middle classes seem to transcend their expatriate/outsider (migrant) position as they embrace advantages of fully integrating with city's spaces of consumption and their participation in broader civic life. In-between these two polar migrant experiences with integration, is situated is situated a third one, which has not been elaborated in detail in the literature. The conditions of young Filipino migrants who are university/college graduates and who have strong international communicational skills are situated in this very broad and heterogeneous category.

This paper draws upon a research that was conducted in 2011 on young migrants (between ages 20-30) from Philippines with such qualities who are working in the shopping malls of Dubai as sales personnel. Within the framework of the research, I conducted 30 in-depth interviews. The main quest of the research was to understand how these migrants socio-spatially relate themselves with the city space and perceive the opportunities and limitations of living and working in Dubai. As the research findings denote, despite their individual qualities and possibilities of socio-spatial integration, these young people carry on very isolated and restricted lives (almost a "forced Filipino diaspora"). It is possible to situate this problem at the intersection of ethnically based migration policy of UAE, the repercussions of Philippines' migration industry and urban closures due to neoliberal city structuring.

Keywords: *Dubai, Filipino migrants, UAE migration policy, kafala system, remittances, neoliberal city, space, urban closures, exclusion/segregation.*

Giriş: Araştırmanın Konusu ve Yöntem¹

Neoliberal kent ve uluslararası göç politikalarının göçmen gruplar üzerine etkilerini yansıtmak amacıyla, bu makalede, Filipinli göçmenlerin Dubai'deki sosyo-mekansal deneyimleri ve kısıtları konu edilecektir. Çalışmanın örneklemini, Dubai turizminin bel kemiğini oluşturan beş yıldızlı alışveriş merkezlerinde –“Dubai Mall”, “Mall of Emirates”, “Mirdiff City Center”, vb.- satış görevlisi olarak çalışan genç, eğitilmiş ve alt-gelir grubunda olmakla birlikte servis sektörü çalışanları içinde en yüksek maaşı alan Filipinli göçmenlerden seçilmiştir.

Örnekleme yer alan göçmenlerin tamamı üniversite ve yüksekokul mezunudur ve çok iyi İngilizce konuşurlar. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedileceği üzere, Filipin kültürünün ve Filipin devletinin genel göçmen politikasının bir tezahürü olarak neredeyse tamamının son derece güler yüzlü, yardımsever, iletişime açık, bu anlamda satış elemanı olarak tercih edilen özelliklere sahiptir². Hem bu özellikler hem de çalıştıkları mekan, bu göçmenlerin her gün birçok değişik sınıfsal –genelde üst ve üst-orta sınıf- ve etnik kimlikten insan ile sürekli iletişim içinde olmaları durumunu getirir. Bunun doğal bir sonucu olarak, Filipinli göçmenlerin kentteki değişik etnik gruplar ve kent mekanı ile ilişkilerinin güçlü olması beklenir. Peki fiziksel olarak kentin tam merkezinde olmaları, ya da işleri gereği yoğun sosyalleşme biçimleri, bu gruba kent ile bütünleşme imkanı

¹ Bu çalışmanın bazı bölümleri yazarın, “Demirtaş-Milz, N. (2014). The Young Filipino Migrants Working in Sales in Dubai: Does Cultural Capital Help? *Singapore Middle East Papers*, 8(1), 1-18” isimli çalışmasına dayanır.

² Dubai'deki etnik iş bölümü, küresel pazar dinamiklerinden veya göçmen ihrac ve ithal eden ülkelerin göçmen politikalarından bağımsız düşünülemez. Filipin devletinin gayrisafi milli hasılasının neredeyse %30'undan fazlasını oluşturan yurt dışında çalışan vatandaşların ülkeye gönderdiği paralar (*remittances*), devletin, göçmen politikasını, küresel pazarın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmesi, ve işgücünü de bu doğrultuda eğitmesi durumunu getirir. Filipin kültürü ile uyumlu olarak geliştirilen ve Filipinli göçmenlere atfedilen bir takım basmakalıp imajlar, Filipinli göçmenlerin özellikle küresel pazarda ve özellikle servis sektöründe yoğun olarak talep edilmelerini sağlar. Uluslararası istihdam ajanslarının Filipinli göçmenleri pazarlamak için kullandıkları: “etkin çalışan”, “kontrolü kolay”, “arkadaş canlısı”, “yardımsever” ve “güler yüzlü” gibi özellikler bir süre sonra Filipinli göçmenlerin de özellikle iş yerinde kendileri için tanımladıkları roller haline gelir (Christ, 2012, s.683). Bunun önemli sebebi, bu özcü tanımlamalara uyum ya da uyumsuzluğun bir süre sonra Filipinli göçmenlerin küresel pazardaki iş olanaklarını belirlemesidir.

tanır mı? Çalışmanın ana ilham kaynağını oluşturan soru budur. Bu ana soru birçok farklı soruyu beraberinde getirmiştir, örneğin: “Dubai ve Dubai’de yaşamak onlar için ne ifade eder?”; “Kendilerini kent ile sosyomekansal olarak bütünleşmiş hissederler mi?”; “Diğer etnik gruplar ile ilişkileri nasıldır?”; “İş yerinde ve sosyal hayatlarında ne tür problemler yaşarlar?”; “Filipinler ve oradaki yakınları ile ilişkileri nasıl devam etmektedir?”; “İş dışındaki zamanlarını nasıl değerlendirirler?” gibi. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacağı üzere, hem uluslararası göç politikalarının, hem de Dubai’deki neoliberal gelişimin getirdiği kentsel kapanmaların bir tezahürü olarak daha alt gelir grubu ve daha az eğitilmiş göçmenlere göre kentel bütünleşme noktasında yüksek potansiyeli olan bu grup, büyük ölçüde iş ve ev mekanına kapalı bir hayat yaşamaktadır. Kurdukları kültürel ve sosyal ilişkiler ve yaşam alışkanlıkları ise Dubai’ye özgü olmaktansa, büyük ölçüde Filipinler’e dönüktür.

Bu bağlamda, yaşları 20 ile 30 arasında değişen, 30 kadın ve erkek ile - 20 kadın 10 erkek- 45 ila 90 dakika arasında değişen sürelerde, uzun ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, göçmenlerin çalıştıkları mekanlarda yapılmış, dolayısıyla görüşmeler için işlerin yoğun olmadığı sabah saatleri seçilmiştir. Diğer etnisitelerden göçmen gruplarının arasından Filipinli satış elemanlarının seçilmesinin nedeni yukarıda belirtilen özelliklerinin yanı sıra, genç Filipinli göçmenlerin lüks alışveriş merkezindeki satış elemanı pozisyonunun yaklaşık %80’ünü oluşturmasıdır. Bu çalışma göçmenlerin kentteki hayatlarının ve problemlerinin ışığında, uluslararası göç politikaları ve neoliberal kentsel politikaların eleştirel bir okumasını hedefler. Bu doğrultuda takip eden bölümlerde kısaca, Dubai kent politikaları, BAE (Birleşik Arap Emirlikleri) ve Filipin göç politikaları irdelenecektir. Bu üç bağlamın kesişme noktasındaki Filipinli göçmenlerin kısıtları ve sorunlarına örnekler verilecektir.

Neoliberal Kent Dubai

Dubai, uluslararası göç olgusunu, neoliberal kent politikalarını ve sosyomekansal etkilerini gözlemek bağlamında birçok araştırmacı tarafından önemli bir örnek olay gibi algılanmaktadır (Pacione, 2005; Davis, 2007; Elsheshtawy, 2008; Davidson, 2008; Ali, 2010). Kentin 30 yıl gibi kısa bir sürede küresel/bölgesel pazar dinamikleri ve kentsel rant beklentileri doğ-

rultusunda çok hızlı bir şekilde kurulması ve gelişmesi bu algının en önemli nedenidir. Neoliberal ekonomi politikalarının bir ürünü olarak ortaya konan kent, bu durumun bütün başarı ve başarısızlıklarını ve mekânsal tezahürlerini de içinde barındırır (Elshehtawy, 2010, s.18). Neoliberal ekonomik kaygılar ile onunla büyük bir uyum içinde çalışan ve sürecin hızını ve etkinliğini arttıran otoriter monarşi rejimi, kentin öngörülen misyonu doğrultusunda formel ve enformel mekanizmaları geliştirmiştir.

Kentin ekonomisini petrol-bağımlı durumundan kurtarmak için Dubai Emirliği, diğer Emirliklerden daha güçlü başarıyla hamlelerle özellikle son 20 yılda kentin ekonomisini çeşitlendirmeyi hedeflemiştir³. Serbest bölgelerin planlaması ve kurulması, lüks turistik komplekslerin inşası, ultra lüks emlak projeleri ve bunlarla uyumlu olarak yürüyen inşaat, perakende ve servis sektörü kentin gayrisafi milli hasılasının önemli ayaklarını oluşturur (Davidson, 2008, s.182). Turizm ve emlak sektörü, neoliberal kent planlamasının en güçlü dinamiklerini oluşturur. Son 10 yılda kent büyük ölçüde turizm üzerinden inşa edilmektedir ve bu sektör, kentin gayri safi hasılasının %30'unu oluşturur (Ali, 2010, s.43). 2007 verilerine göre, Avrupalı turistler, yıllık 7 milyon ziyaretçinin %40'ını oluştururlar. İngiliz ve Rus turistler bu grup içinde en yüksek sayılarda temsil edilirler (Ali, 2010, s.43). Bu grupları, 400.000'er kişi ile İranlı ve Hintli turistler ve 450.000 kişi ile Suudi Arabistanlı turistler takip eder (Ali, 2010, s.43). Turistlerin kente ilgisini, sunulan beş yıldızlı kusursuz servis ve dünya markalarının tamamını barındıran çok lüks alışveriş merkezlerindeki alışveriş imkanları canlı tutar.

Mike Davis (2007, s.61) tarafından "Feodal Mutlakiyet" olarak tanımlanan Dubai yönetimi, (Maktoum ailesi Dubai kent toprağının sahibidir) aynı zamanda 'Dubai Şirketler Grubu'nun yönetici kadrosunu oluşturur ve bu bağlamda Davis'in de belirttiği gibi siyasi alan ile işletme/denetim alanı ile iç içe geçer (Davis, 2007, s.61). Devlet alanı ile özel teşebbüsün ayrıştırılmadığı Emirlik yönetim yapısının, Al-Maktoum ailesinin en

³ "1990'lı yılların ortalarından itibaren Dubai Emirliği'nin petrol dışı sektör gelirleri, Emirlikler gayrisafi milli hasılasının %82'sini oluşturmaktaydı. Buna kıyasla, BAE'nin petrol dışı ekonomik katkısı %63 civarında kalır ve Dubai, BAE yabancı sermaye yatırımının büyük bölümünü sağlar" (Davidson, 2008, s. 135).

önemli pozisyonları elinde tuttuğu bir büyük Gayrimenkul Geliştirme Şirketi'ne dönüştüğü bir sistemden bahsetmek abartılı olmaz. Bu durum kentin küresel pazar dinamiklerinin beklentilerine uygun kurulması ve yapılandırılması noktasında yöneticilere büyük esneklik sağlar. Bunun sonucu olarak yine Mike Davis'in (2007, s.63) belirttiği gibi "etnik kimliklerin sınıfsal aidiyet ile iç içe geçmiş şekilde toplumsal eşitsizlikleri ve hiyerarşiyi yarattığı", pazar dinamiklerinin kentsel planlamayı belirlediği, özellikle son yıllarda tamamen turizm ve servis sektörünün gelişimi üzerine planlanmış fütürist bir kent mekanı yaratılmıştır. Bu kent mekanı, lüks tüketimin ve üst gelir gruplarının ihtiyacı üzerine şekillenmiş bu anlamda, alt-orta ve alt-gelir grubu göçmenlerin kamusal ihtiyaçlarını yadsıyan (özellikle ulaşım ve ortak kamu mekanları noktasında) özellikler taşır. Bu yapılanma içinde üst-gelir gruplarının konut ve tüketim alanları ile göçmen işçilerin konut ve tüketim alanları da kendiliğinden ve kesin çizgilerle ayrılmıştır.

Davidson'un da (2008) belirttiği gibi, petrol-bağımlı yapısından bir ölçüde bağımsızlaşan kent ekonomisi, bu sefer de yabancı sermayeye bağımlı ve duyarlı ve içinde patolojiler barındıran bir ekonomik ve sosyal yapı yaratmıştır. Bu gelişim patolojileri, büyük ölçüde, öngörülen ve çok hızlı bir şekilde uygulanan ekonomik yapı ve aktivitelerin, yerel kültürel, toplumsal ve siyasi yapı ile uyumsuzluğundan kaynaklanır. İleriki bölümlerde BAE göç politikalarından bahsederken ortaya konacağı gibi Dubai'deki ve diğer emirliklerdeki sıkı ve dışlayıcı göç politikalarının en büyük sebebi de hızla değişen ve dışa bağımlı gelişen bu yapı içinde yerel halkın imtiyazlarını koruma çabasından kaynaklanır. Bu bağlamda, uluslararası göç rejimi ve değişik etnisitelerden göçmenlerin istihdamı, BAE'nin kültürel ve etnik dinamikleri ile siyaseten uyumlu hale getirilmeye çalışılır. Bütün bu sistemi emek güçleri ile kuran ve yürüten alt gelir göçmen işçi sınıfı, BAE göç politikaları, göçmen gönderen ülkeler göç politikaları ve neoliberal kent planlamasının iç içe geçmiş dinamikleri ile kent içinde görünmez kılınmıştır.

Birleşik Arap Emirlikleri Göç Politikası

1970'lerden başlayarak, petrol üreticisi Körfez ülkelerindeki hızlı ekonomik büyüme ile paralel gelişen altyapı ve kent inşası özellikle inşaat ala-

nında çok hızlı ve büyük bir emek ihtiyacı doğurmuştur. Neoliberal gelişmenin hızlı kentleşme ile kendini gösterdiği bu ilk ayağında genelde Mısır, Yemen Ürdün ve Filistin gibi Arap ülkelerinden göçmenler istihdam edilmiştir (Pacione, 2005). Özellikle BAE, Kuveyt ve Katar'da göçmen işçiler bu sürecin başlarından itibaren ülke nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmuşlardır (Halliday, 1984: 6). Kaçınılmaz olarak bu ülkelerdeki göç politikası, en başından itibaren göçmenlere kalıcı imtiyazlar ve oturma imkanları verme noktasında tereddütler barındırır. Bu yüzden, Körfez ülkeleri göç kanunlarında, göçmen nüfusu "ziyaretçi işçiler" olarak adlandırılır. Bu çekince, Elsheshtawy (2008: 971) tarafından psikolojik olarak kendi ülkende azınlık kalma kaygısı ile ilişkilendirilir. Bu kaygının, genel olarak BAE'nın şu andaki göçmen politikasını şekillendirdiğinden söz edilebilir (see Zachariah et al, 2004, 2229). Neoliberal gelişmenin ikinci ayağında, temel inşaat ve alt yapı çalışmalarının bitmesiyle nitelsiz iş gücüne olan ihtiyaç azalır ve 1990'ların ortalarından itibaren hem bir takım siyasi kaygıların⁴ sonucunda hem de turizm ve servis sektörünün artan önemi nedeniyle, Körfez ülkelerinde çalışan Arap ve Asyalı işçilerin birbirlerine oranında ikinci grubun lehine büyük bir değişiklik olur. Bu dönemden itibaren, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri-Lanka ve Filipinler'den Körfez Ülkeleri'ne göçen işçi sayısı toplam iş gücünün %85'ine ulaştı (Zachariah, vd., 2004, s.2229). Dubai, bütün Körfez ülkeleri kentleri içinde Asyalı işçi istihdamı ve memleketlerine gönderdikleri paraların miktarı bağlamında ilk sırada yer alır.

BAE nüfusunun neredeyse %90'unu oluşturan göçmenlerin tamamını, göçmen işçi olarak değil geçici işçi olarak tanımlar (Ali, 2010, s.3). Bu sistem içinde sosyo-ekonomik durum, etnik kimlik, Dubai'de geçirilen yıllar hatta Dubai'de doğmuş olmak, vatandaşlık hakkı getirmez (Elsheshtawy, 2008, s.971). Bu anlamda, sınıfsal aidiyetlerden bağımsız olarak Dubai'deki göçmenlerin hepsi kentte kendilerini geçici hisseder. Fakat alt-gelir grubu işçiler ile profesyonel sınıfın bu "geçicilik hissini" nasıl deneyimlediğini

⁴ Körfez Ülkeleri diğer Arap ülkelerinden (Mısır, Yemen, Ürdün ve Filistin) gelen alt- gelir grubu işçilerin istihdamı ile ilgili siyasi kaygılar taşırlar. Yerel ve göçmen Araplar arasında yakın kültürel bağlardan doğan ilişkiler ve zorunluluklar, Körfez ülkelerinin siyasi istikrarını bozabilecek bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Weiner, 1982, s.12).

anlamak, onların kentteki yaşamsal farklılıklarını da anlamayı kolaylaştırır.

Alt-gelir grubundaki emekçiler -inşaat işçileri, taksi şoförleri, satış elemanları, servis elemanları, ev içi hizmetlerinde çalışanlar- vize sistemi sayesinde, hem sosyal hem de iş hayatlarında büyük ölçüde denetim altındadırlar. Özellikle inşaat işçilerinin ve ev içi hizmetlerde çalışan Asyalı göçmenlerin pasaportlarına ülkeye girdikleri anda patronları tarafından el konulabilir. İşten çıkartıldıklarında ya da iş değiştirdiklerinde, nüfusun %50'sinden fazlasını oluşturan alt-gelir grubu işçiler anında sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ve her türlü sendikal faaliyet veya protestoya katılmaları suç kabul edilir (Ali, 2010, s.11). Prensipten ziyade profesyonel sınıf için de bu kurallardan bazıları geçerli olsa da, sistemin içindeki enformel işleyiş şekilleri onlar için denetim mekanizmalarını büyük ölçüde gevşetir. Birçoğunun Birleşik Arap Emirlikleri'ni tercih etme nedeni olan yüksek aylık gelirleri onlara, kentteki iş imkanları arasında seçim yapma, kentte mülk edinebilme ve kentin tüketim/servis mekanlarını kullanma bağlamında çok büyük fırsatlar sunar. Neoliberal ekonomi politikaları ile tamamen uyumlu, ve aynı zamanda Birleşik Arap Emirlikleri'nin sadece kendi vatandaşları -toplam nüfusun %10'u- için sağladığı "refah devleti" politikalarının paradoksal bir parçası olan sponsorluk (*Kafala*) sistemi göçmen politikalarının da temelini oluşturur. Bu sistem diğer Körfez ülkelerinde de uygulanır ve bu sisteme göre kurulan her işin asıl patronu Körfez ülkeleri vatandaşlarıdır (Ali, 2010, s.27). Dubai'de bir işyeri açmak isteyen başka milletlerden girişimciler, Emirlik vatandaşları arasından bir sponsor bulmak zorundadırlar ve bu sponsor, işin imtiyazlı patronu olacaktır. Bu sistemde, göçmeler de, ya çalıştıkları firmanın, ya da işverenlerinin sponsorluğu ve kefaleti altında ülkeye göç ederler. Çalışma vizeleri ve göçmenlerin pasaportları işverenlerin kontrolü altında tutulur, işverenler çalışanları kendilerine borçlandırabilir çünkü işçilerin vize masraflarını onlar karşılarlar. Bu anlamda sistem, işverenlere, işçilerini kontrol etmek ve emek sömürüsü noktasında büyük bir enformel alan tanımlar. Makalenin ilerleyen bölümlerinde de Filipinli göçmenlerin anlatıları ile örnekleneceği üzere, bu durum göçmenlerin iş koşullarında ve bireysel hak ve özgürlüklerinin uygulanması noktasında büyük sıkıntılar yaratır. Bununla birlikte yine BAE göç ve vize kurallarının bir parçası olarak, işten atılan ya da istifa eden bir göçmen belli bir süre içinde ülkeden sınır dışı

edilir. O dönem içinde bir iş bulabildiği takdirde sponsoru değişir ve ülkede kalabilir, aksi takdirde ülkesine dönmesi ve aynı vize ve aracı masraflarını yapıp BAE’inde bir daha iş araması gerekecektir. Bu da yukarıda bahsedilen işverene bağımlı olma durumunu göçmenler açısından daha da keskinleştirdi.

Bunun yanı sıra BAE göç politikasının ve Arap etnik milliyetçiliğinin⁵ dolaysız bir sonucu olarak, göçmen etnik gruplar arasında hem yaşam koşulları, hem göçmen politikalarının kişiye özgü uygulamaları hem de ücret politikası bağlamında bir takım eşitsizliklerden söz etmek yanlış olmaz. Özellikle profesyonel sınıflar ve nitelikli ya da yarı-nitelikli işçiler arasında Arapların diğer etnisitelere nazaran daha yüksek ücretler aldığı ve özellikle yarı-nitelikli işlerde, Asyalı göçmenlerin üzerinde enformel bir üstünlük kurduklarından söz etmek mümkündür. Yukarıda ayrıntıları verilen *Kafala* sistemi içinde, yerel halk ile iş ortaklığına giren gruplar genelde Arap’tırlar. İşyerinde patronun Arap olması, o iş yerinde satış elemanı ya da herhangi başka görevde çalışan Arap göçmenlere, Asyalı çalışanlara nazaran patronun daha imtiyazlı davranması durumunu getirir. Örnekteki Filipinli göçmenlerin gerek patronları gerekse de diğer Arap meslektaşları ile iş yerinde yaşadıkları sorunlar, onlar için en büyük gerilim kaynağını oluşturmaktadır. Hem uluslararası göç politikalarının yarattığı etnik klişelerin hem de Dubai’deki etnik hiyerarşinin bir fonksiyonu olarak, belli etnisiteler ile özdeşleştirilen davranış kalıpları olduğundan söz edilebilir. Khalaf ve Alkobaisi (1999:295) göçmenlerin Körfez ülkelerinde yaşamak ve çalışmak için geliştirdikleri ve kabul ettikleri davranışsal kalıplara referansla, Hintli, Bangladeşli, Sri Lankalı ve Filipinli yarı-

⁵ Gianluca P. Parolin (2009, s.61) Arap Dünya’sında vatandaşlık kavramını incelediği çalışmasında, Arap etnik milliyetçiliğinin öğelerini, İslami dayanışmada görmenin önemine referansla, özellikle İslam’ın Arap Yarımadası’nda kabulü sonrasında, Kuran’ın öğretileri doğrultusunda inanç bağının kan bağının üstünde olduğuna vurguyu irdeler. Bu birliktelik fikri tarih içinde kayda değer bir başarı göstermese de (örneğin modernleşme ile Arap ülkelerinde vatandaşlık genelde milli anayasanın bir fonksiyonu olarak değerlendirilir), enformel olarak dini, mezhepsel aidiyetlerin ve kan bağının formel alandaki uygulamaları belirlediği bir durumdan söz edilebilir (Parolin, 2009, s. 127). Dubai’de de yerel halkın (Emirati’lerin) kendini diğer Arap gruplardan ayırıştırması gerçeğine ve Arap etnisiteleri arasında da mezhepsel ve milli hiyerarşilerden söz edilmesine rağmen, özellikle Asyalı göçmen gruplar ile kıyaslandığında Arap göçmenlerin bir takım imtiyazlara sahip olduğundan söz etmek yanlış olmaz.

nitelikli göçmenlerin kendilerini kabul ettirebilmek için, iş yerinde Arap'ların kendilerinden yüksek maaş almalarını kabul ettiklerini ve uyumlu davrandıklarını ve genel olarak bu göçmen grupların kibar ve sakin bir yaklaşımı benimsemeleri gerektiğini belirtirler. Bir sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere Filipinli göçmenlerden beklenen özellikler BAE göçmen politikasının olduğu kadar Filipin devleti göçmen ihracı politikalarının da bir faktörüdür.

Filipin Devleti Göç Politikası

Dubai'deki etnik iş bölümü, küresel pazar dinamiklerinden veya göçmen ihraç ve ithal eden ülkelerin göçmen politikalarından bağımsız düşünülemez. Filipin devletinin gayrisafi milli hasılasının neredeyse %30'undan fazlasını oluşturan yurt dışında çalışan vatandaşların ülkeye gönderdiği paralar (*remittances*)⁶, devletin, göçmen politikasını, küresel pazarın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmesi, ve işgücünü de bu doğrultuda eğitmesi durumunu getirir. Filipin devletinin göçmen ihracatı politikasının yoğun olarak uygulanabilmesinin ve benimsenmesinin ardındaki en büyük neden ülkedeki yoksulluğun boyutlarıdır. "En zengin %10, toplam gelirin %40'ına sahiptir. En fakirler toplam gelirin %2'sini paylaşırlar. Nüfusun yarısı günlük 2\$'dan az paraya yaşamını sürdürmektedir. Kent ve kırsal arasındaki gelir farklılığı çok çarpıcıdır. Yoksulluk Manila ve diğer kent merkezlerinde de yaygın olmakla birlikte kırsal alanlardaki yoksulluk oranı kentlere göre daha fazladır" (Tyner, 2009, s.2). 1970 yılından bu yana, Filipin devleti sistematik olarak küresel iş gücü ithalatını desteklemiş ve bu amaçla, devlet ve özel kurumlar nezdinde hem işçi sayısında artış sağlamayı hedeflemiş, hem de küresel pazarda işgücüne ihtiyaç duyan coğrafyaları belirleyerek, işgücü hareketinin rotasını belirlemiştir (Tyner, 2009, s.35-36). Filipin Deniz Aşırı İstihdam İdaresi (POEA) 2012 verilerine göre, deniz aşırı ülkelere çalışmak için giden kayıtlı işçi sayısı 1.802.031'dir. POEA'nın kuruluş amacı deniz aşırı işgücü istihdamını denetlemek, kayıt altına almak ve yönetmek olarak özetlenebilir. Son yıllarda, Filipinli göçmenlerin -özellikle ev içi hizmetlerinde çalışanların- Körfez

⁶ 2006 yılında denizaşırı çalışan Filipinli göçmenlerin ülkelere gönderdikleri para 12 milyar \$'dır (Tyner, 2009, s.4).

ülkelerinde maruz kaldıkları kötü muamele, cinsel taciz veya sömürü ilişkileri bağlamında, POEA, işçilerini yalnız bırakmak ve gerekli kontrolü sağlayamamakla itham edilmektedir. Son yıllarda yöneltilen uluslararası eleştiriler doğrultusunda POEA daha etkin ve güçlü bir takip politikası yürütse de, Filipin devletinin göçmen politikasının da bir yansıması olarak, POEA genelde göç eden işçilerin lehine değil, göç ettikleri ülkenin avantajlarını gözetken politikalar üretir. Bu bağlamda, Filipinli göçmenlerin, “konuk” olarak çalıştıkları ülkelerde uymaları gereken davranış biçimi ve görevlerini, POEA disiplin yönetmeliği adı altında şöyle ortaya koyar:

İş sözleşmesinin gerekleri ve koşullarına riayet etmek; Filipin kültürünün getirdiği en güzel biçim ve saygı çerçevesinde davranmak; çalıştığı ülkedeki kanunları, gelenekleri, töreleri ve pratiklere gözetmek ve onlara uygun davranmak. Aynı zamanda, yabancı ülkede elde edilen kazançlarla ilgili hibe yükümlülüklerini yerine getirmek ve ailesine yurt dışında çalıştığı sürece gerekli maddi yardımı sağlamak (Aktaran Rodriguez 2002, s.348-349).

Yukarıda sayılan disiplin öğeleri, Filipin göçmen kültürünün içine öyle yerleşmiştir ki, Filipinli göçmenlerin anlatılarında, bütün bu disiplin unsurları zorunluluk olduğu için değil benimsenerek uygulanan değerler olarak ortaya konur. Buna referansla, örnekteki bazı kadın göçmenlerin hemcins *kabayan*⁷larının “uygunsuz” giyim tarzlarına referansla çoğu kez Emirati kültürüne saygı temasını dile getirdiklerini gözlemek mümkündür. Aşağıdaki anekdotlar bu temaya örnek oluştururlar:

N: Dubai’deki en büyük üç problem nedir sizce?

A: Bu şehri açık şehir [liberal] olarak tanımlıyoruz, değil mi? Açık şehirlerde herkes istediğini yapabilir, diğer insanları düşünmeden. Ben kendimden örnek vereyim, ben bir Filipin’liyim ve bu benim normal giyim tarzım ya da dışarı çıkma şeklim. Bunu giyerim çünkü bunun doğru olduğunu düşünürüm ama bazen içinde yaşadığımız ülkenin kültürünü de hesaba katmıyoruz. Mesela bir yere gittiklerinde [hemcins *kabayan*larına referansla], tamam eğleniyorlar ama bazen kontrolü kaybediyorlar. Bu iyi birşey değil (Agatha, 24, kadın).

N: Emirati’lerle ilişkileriniz nasıl?

⁷ *Kabayan* Filipinli hemşerileri tanımlar.

A: Onların kültürleri neyi gerektiriyorsa, ona uygun davranmalıyız. Biz kendi özelliklerimizi ortaya koyamayız, onların ülkesinde yaşıyoruz. Eğer böyle [kısa kollu ve açık] giyinmek yasaksa, onların kurallarına uymalıyız (Amy, 27, kadın).

Uluslararası göç politikalarının bir uzantısı olan, küresel göçmen ajansları da, Filipin kültürü ile uyumlu olarak geliştirilen ve Filipinli göçmenlere atfedilen birtakım basmakalıp tanımlamaların, küresel pazardaki üreticisi ve taşıyıcısı olmuşlardır. İstihdam ajanslarının Filipinli göçmenlere referansla kullandıkları: “etkin çalışan”, “kontrolü kolay”, “arkadaş canlısı”, “yardımsever” ve “gülüm yüzü” gibi özellikler bir süre sonra Filipinli göçmenlerin de özellikle iş yerinde kendileri için tanımladıkları roller haline gelir (Christ, 2012, s.683). Bunun önemli sebebi, bu özcü tanımlamalara uyum ya da uyumsuzluğun bir süre sonra Filipinli göçmenlerin küresel pazardaki iş olanaklarını belirlemesidir. Bu da Filipinli göçmenlerin özellikle işyerinde yaşadıkları sıkıntıların altta yatan başka bir boyutunu oluşturur.

Yine Filipinler’in göçmen politikaları ile yakından ilgili ve bu çalışmanın örneklem seçimindeki belirleyici faktörlerden birisi, Filipinli göçmenlerin ulus ötesi aidiyet duyguları ve yaşadıkları mekanla olan ilişkileri ile ilgidir. Örneklemdeki genç Filipinlilerin hemen hepsi “Birleşik Arap Emirlikleri size vatandaşlık hakkı tanısa, bu ülkede uzun süre, ya da temelli kalmayı düşünür müsünüz?” sorusuna olumlu yanıt vermiştir. Dubai’de vatandaş olarak kalmak, beraberinde, iş değiştirme olanakları ve dolayısıyla yukarı doğru toplumsal mobilite imkanları anlamına gelir. Hemen hepsi, en sonunda memleketlerine dönmek istediklerini belirtse de, Filipinler’e duydukları aidiyetin, milliyetçi duygular ya da toprağa bağlılık ile şekillenmediği anlaşılmaktadır. Dubai, Filipinler ya da göç edebilecekleri muhtemel üçüncü bir ülke ilgili söylemleri değerlendirildiğinde, genel olarak bir yerden bağımsız, kozmopolit ve küresel bir aidiyetten söz edilebilir. Eve, köylerine, yaşadıkları yere, bir özlem ve aidiyet hissetmekle beraber, iyi yaşam koşulları sağlandığında herhangi bir başka ülkede ya da Dubai’de yaşamaktan mutluluk duyacaklarını belirtmişlerdir. Filipinler’deki ailelerini iyi koşullarda çalıştıkları ülkeye aldirmek, eninde sonunda Filipinler’e geri dönmek fikrine nazaran daha ağır basıyor gibi gözükmektedir. Bu anlamda, yaşam ve kariyer bağlamında çok açık, esnek ve küresel bir bakış açıları vardır. Hemen hepsi, Dubai’de iş ve özel hayat-

larında karşılaştıkları zorlukları geçici olarak değerlendirirler çünkü buradaki konumlarını, Dubai’de ya da tercihen Kanada, ABD veya Avrupa ülkelerinde bulabilecekleri daha iyi iş olanakları ve yaşam koşullarına sahip olmak için bir basamak olarak kabul ederler. Bu duygu durumu, Filipin devletinin yıllar içinde yeniden ürettiği göç endüstrisi ve politikaları ve bu durumun yarattığı kültürel değerler ile yakından ilgilidir. Juan Jr.’ın (2000: 229) Filipin diasporasının farklılığı ile ilgili analizinde söz ettiği gibi, Filipinli olma durumu, bütüncül olarak tanımlanmış bir millet kavramından ziyade belli dil ve gelenek bölgeleri, mahalleri ve cemaatleri ile özdeşleşmekten kaynaklanır. Bu yüzden de, ulusal bir aidiyetten ziyade, bölgesel bağlar (aile, akraba bağları veya cemaat bağları), kültürel benzerlikler, paylaşılan sömürge ve göç deneyimi, ulus ötesi Filipinli kimliği altında göçmenleri birbirine yakınlaştırır (Juan Jr., 2000, s.236). Görüşmelerden de ortaya çıktığı üzere, bu yakınlaşma, cemaatin, bireyin önüne geçtiği dışı kapalı bir sosyalleşme değil tam tersine bireysel özgürlüğün ve mobilite arzusunun ve iyi yaşam koşullarına ulaşma isteğinin, cemaat bağlarının önüne geçtiği bir duygu durumu yaratmıştır. Bütün bu özellikler, satış elemanı olarak çalışan genç ve eğitilmiş Filipinli göçmenlerin, yaşadıkları kente, yani Dubai’ye entegre olma noktasında hiçbir kendiliğinden kısıtlamaya ve önyargıya sahip olmadığını gösterir. Yapısal kısıtlamalar ya da faktörler dışarıda bırakıldığında, yüksek kültürel sermayeye sahip bu göçmen grubun, kent hayatında aktif olarak yer alması beklenir. İleride belirtileceği üzere, örnekleme oluşturan göçmenlerin anlatılarında ortaya çıkan mekânsal izolasyon ve dışı kapanma durumu bu anlamda beklenmedik görünebilir, fakat göçmen hikayeleri dinlendiğinde bu durumu yaratan yapısal faktörlerin çok yönlü olduğu ortaya çıkar.

Filipinli Göçmenlerin Ortaklıkları

Örneklemedeki gençlerin tamamı her ay düzenli olarak ailelerine para gönderdiklerini belirtmişlerdir. Bu, onlar için ailelerine olan minnetin bir ifadesi gibidir. Büyük çoğunluğu, kendilerinden genç aile bireylerinin: kardeş, kuzen, yeğen gibi eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Kişilerin kültürel/sosyal sermayeleri, medeni halleri, kır/kent kökenli olmaları, Filipinler’deki aile üyelerinin sosyo-ekonomik durumları ile bağlantılı olarak hibe yapma miktarları farklılık gösterir ve bu durum örneklemedeki göç-

menlerin birçoğuna maddi olarak çok büyük yükler getirir. Filipinler'e düzenli gönderilen para ve sorumluluk dereceleri göz önüne alındığında üç genel göçmen durumundan söz edilebilir⁸: Birinci grup, evli, eşi ve çocukları Filipinler'de olan göçmen grubudur. Bunlar kazandıkları paranın % 60-70'ini ailelerine gönderirler. Bu yüzden de maddi olanaklar ve kente entegrasyon noktasında en sıkıntılı ve kısıtlanmış grubu oluştururlar. İkinci grup, bekar ve Filipinler'de çok yoksul aileleri olan, genelde kırsal bölgelerden gelmiş göçmenlerdir. Bu gruptaki gençler de kazandıkları paranın yarısını ya da daha fazlasını her ay ailelerine eğitim ya da temel ihtiyaçların karşılanması için gönderirler ve birinci grup gibi Dubai'de çok kısıtlı maddi olanaklara sahiptirler. Son olarak, bekar ve görece daha iyi sosyo-ekonomik konumda olan kent-kökenli ailelerden gelmiş göçmenlerin oluşturduğu göçmen durumundan söz edilebilir. Onlar da istisnasız olarak her ay kazanımlarının %20-30'unu ailelerine göndermektedirler. Her ne kadar örnekteki bütün göçmenlerin şehir hayatına bakışı, günlük rutinleri, iş yerinde yaşadıkları sorunlar benzer özellikler gösterse de, son gruptaki göçmenlerin diğerlerine nazaran kent hayatına daha entegre olduklarından, iş dışındaki zamanlarında eğlenmek ve dinlenmek için dışarıda zaman geçirdiklerinden, başka etnisitelerden arkadaş edindiklerinden ve iş değiştirme konusunda daha esnek ve rahat bir yaklaşımı olduğundan söz edilebilir.

Genel olarak bakıldığında, hangi sınıfsal pozisyondan gelirse gelsin örnekteki Filipinli göçmenlerin Dubai'de yaşadığı benzer sorunlar ve kent ile ilgili paylaştıkları benzer bakış açıları vardır. Filipinli göçmenlerin neredeyse tamamı iş dışındaki zamanlarını evde geçirirler. Genelde arkadaşlarını iş yerinden ya da ev arkadaşları içinden edinirler. Neredeyse tamamı Filipinli *kabayanları* ile evlerini paylaşırlar. 10-15 kişilik evlerde bir odayı 4-5 kişi ile paylaşarak yaşarlar. Neredeyse tamamının iş koşulları ve saatleri çok kısıtlayıcıdır. Dubai'yi çalışılacak, para biriktirilecek ve hayatlarında geçici bir dönemine ev sahipliği yapan bir mekan olarak görürler. Bu anlamda, genç eğitimle Filipinli göçmenleri ev içine hapseden uluslararası göç politikaları dışındaki yapısal/kentsel nedenleri anlamak önemli gözükmektedir.

⁸ Konuyla ilgili daha geniş bir tartışma için, bkz., Demirtaş-Milz (2014).

Neoliberal Kentsel Kapanmalar ve Tezahürleri

Stuart Hodkinson (2012, s.506) “Yeni Kentsel Kapanmalar” isimli çalışmasında, üç alanda neoliberal kentsel kapanma pratiklerini tanımlar. Birincisi, neoliberal “özelleştirme” politikalarının kent mekanı üzerindeki tezahürleri ile ortaya çıkan kamusal kapanmalardır. Kamu alanındaki toplumsal çeşitliliğin yok edilmesi ile ortaya çıkan bu kapanma, genelde alt-gelir gruplarının kamu mekanına erişimini keserek ve/veya üst-gelir grupları ile alt-gelir gruplarının yerleşim ve tüketim mekanlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırarak elde edilir. Zaman zaman bu mekânsal çevirmelerin fiziksel tezahürlerini parmaklıklar, kapılar, duvarlar olarak görebiliriz, kimi zaman da görünmez sınırlar ile mekanlar ve sınıflar birbirinden ayrılır (Hodkinson, 2012, s.509). Davranışsal kodlar ve gözetim, fiziksel sınırların yerini alır ve kimin içeride olabileceğini ve kimin dışarıda kalması gerektiğini belirler. Hodkinson, kentsel kapanmaları getiren ikinci en önemli pratiğin, genel bir “mülksüzleştirme” süreci yaratmak olduğundan bahseder. Mülksüzleştirme süreci, kentin oluşturulan ve istenilen sınırlarının dışında kalanların, kendi yiyeceklerini üretebilecekleri topraktan, hesaplı konut olanaklarından, kentin sağladığı servislerinden ya da kentin bilgisinden uzaklaştırıldıkları ve yoksunlaştırıldıkları bir süreçtir (Hodkinson, 2012, s.509). Yeni kentsel kapanmaların üçüncü ayağı ise “kapitalist öznelendirme” sürecidir. Bu süreç içinde öznelerin akıl ve bedenleri, kapitalist otoriter makinenin çarkları arasında, kapitalist üretim ve tüketimin faktörleri olarak hapsolür (Hodkinson, 2012, s.509). Özellikle Hodkinson’un yeni kentsel kapanmaların birinci ve ikinci eylemi olarak tanımladığı özelleştirme ve mülksüzleştirme süreçlerinin Dubai’deki tezahürleri üzerine düşünmek, Filipinli göçmenlerin eve hapsolme süreçlerini anlamak ve kente bakış açılarını değerlendirmek noktasında çok önemli gözükmektedir.

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi, Dubai’nin bir kent olarak ortaya çıkışı ve yapılanması neoliberal kent oluşumunun dolaysız bir tezahürü olarak kabul edilirse, Hodkinson’un sözünü ettiği süreçlere açık bir örnek teşkil eder. Göçmenler açısından bakıldığında, bütün kapanma süreçlerine bir de Birleşik Arap Emirlikleri’nde uygulanan etnik iş bölümü, hiyerarşi ve ayrımcılık faktörü eklenirse, sınıfsal pozisyonların, etnik kimlik ile etkileştiği bir dinamikler bütününe eşitsizliği belirlediğinden söz edilebilir. Çalışmanın başında da belirttiğim üzere örnekleme oluş-

turan Filipinli göçmenler taşıdıkları özellikler nedeniyle kente ve kentteki etnik ve sınıfsal çeşitliliğe entegre olma noktasında en avantajlı grubu oluşturur ama bu göçmenlerin kentsel mekânsal kısıtları göz önüne alındığında, alt-gelir grubunda yer alan, niteliksiz işlerde çalışan ve daha düşük eğitilmiş Asyalı göçmenler ile aralarında çok büyük bir fark gözlenmez.

Hindistan, Bangladeş ve Pakistan vatandaşlarından oluşan ve genelde inşaat ve alt yapı sektöründe niteliksiz işlerde çalışan göçmenler Dubai’de çok net ve sert mekânsal dışlanma ve ayrıştırma pratiklerine maruz kalırlar. Onlar gerek çalışma/yaşam koşulları gerekse de mekânsal ayrımcılık noktasında kentteki en dezavantajlı grubu oluşturur⁹. 300,000 civarındaki inşaat işçisi kentin çeperinde merkezden 15-20 kilometre uzaktaki işçi kamplarında yaşar (Elshehtawy, 2010, s.214). Elshehtawy (2008, s.973) inşaat işçilerinin işçi kamplarında nasıl kent mekanından tecrit edilerek yaşadıklarını aşağıdaki gibi betimler;

Bu işçilerin büyük bölümü için kent, ancak kendilerini inşaat alanından kamplarına taşıyan otobüslerinden penceresinden görülebilen çok uzak bir imajı temsil eder. Hafta sonları, bu işçiler için şehre gitmek ya çok pahalıdır, ya da onlar zamanlarını kamplardaki hemşerileri ile geçirmek isterler.

Öte yandan örnekteki genç Filipinli göçmenlerden bazıları için de, çalıştıkları mekan dışında kalan kentin turistik mekanları, ancak uzak bir imajdır. Ayda 1500-3000 BAE Dirhamı¹⁰ kazanan göçmenler, ailelerine göndermek zorunda oldukları yüksek hibe miktarı ve Dubai’deki yaşam-sal masrafların yüksekliği nedeniyle, ev içine hapsolürler. Eşi ve çocukları Filipinlerde olan ve çok az bir parayla geçinmeye çalışan Alvin’in anekdotu bu durumu çok iyi anlatır:

N: Arkadaşlarınızla dışarı çıkıyor musunuz?

⁹ Özellikle inşaat ve ev-içi emekçilerinin Dubai’deki durumunu anlatmak için “yeni kölelik” tanımını kullanmak abartılı olmaz. İnşaat işçileri genelde çok tehlikeli koşullarda ve bazı günlerde 50 dereceyi bulan hava sıcaklığında çalışırlar. Buna bağlı olarak kalp krizi ya da beyin kanaması geçirerek ölen işçilerin sayısı bir hayli çoktur. Her yıl Dubai’de 700 civarında işçi bu sebeplerden ölüyor 90 civarında işçi de yaşadığı koşullara dayanamayıp intihar eder (Ali, 2010, s.83). İşçi kamplarında yaşam koşulları çok ağır ve zorlayıcıdır. Alt yapı eksiklikleri, hijyen eksikliği, havalandırmaların çalışmaması gibi nedenler çok ciddi yaşam-sal zorluklar yaratır. Her iki gruptaki işçiler en iyi ihtimalle ayda 150-200 \$ para kazanır.

¹⁰ 400-800 \$’na eşdeğer.

A: Bazen, eğer boş günüm olursa. Ama çoğunlukla evdeyim. Çok fazla gezmeyi seven bir insan değilim.

N: Dışarı çıktığınızda nereye gidiyorsunuz?

A: Dubai'yi keşfetmek istiyorum. İki senedir Dubai'deyim ama meşhur yerlerin hiçbirine gitmedim. Eğer fazla param olursa, bu yerlere gidebilirim. Ama şu anda evde oturuyorum. (Alvin, 28, erkek)

Görüşme sonunda Alvin, yazara cebindeki 50 dirhamı¹¹ göstermiş ve ailesine para gönderdikten sonra ay sonuna kadar kalan bütün parasının bu olduğunu belirtmiştir. Görüşme yapıldığı sırada ayın başı olduğu düşünülürse, bazı Filipinli göçmenlerin ne koşullarda yaşadıkları tahmin edilebilir. Örneklemdaki göçmenlerin neredeyse tamamı sadece işyerlerinin bulunduğu mahallelere aşınadır. Yiyecek ve giyecek alışverişi için sadece kendi mahallelerindeki marketleri kullanırlar. Genelde iş yerlerinin bulunduğu lüks alışveriş merkezlerindeki marketlerden alışveriş yapmayı tercih etmemektedirler. Farklı etnisitelerden birçok insanın yaşadığı Dubai, yönetenleri tarafından “çok kültürlü” bir kent olarak tanımlansa da, kentte çok kültürlü siyasetin tezahürlerini gözlemlemek mümkün değildir. Gerçek, sürdürülebilir değişik sınıf ve etnisitelerden insanların bir arada olabileceği kamu mekanları neredeyse hiç yoktur, onun yerine aşağıda da söz edileceği gibi alt-gelir göçmenler tarafından oluşturulan taktiksel, kendiliğinden ve geçici kamu mekan oluşumları ve etkileşimlerinden söz etmek doğru olur (Elsheshtawy, 2010).

Dubai'de düşük gelir konut alanlarına ev sahipliği yapan belli mahalleler vardır. Bu mahalleler, daha önce yerli halkın ya da erken dönem üst-gelir Arap göçmenlerin oturduğu ama sonra hızlı banliyöleşme sürecinde el değiştiren mekanlardır. Deira ve Bur Dubai bölgelerinde yer alan bu konut alanları, kentin alt-gelir grupları için sosyalleşme imkanları yaratır. Elsheshtawy'nin (2010) geçici mekanlar olarak tanımladığı bu bölgelerdeki kamusal alanlar, göçmenlerin yardımlaşma ve sosyalleşme ihtiyaçları doğrultusundan kendiliğinden şekillenir ve birçok değişik etnisiteden alt-gelir grubu göçmen için etkileşim imkanı yaratır. Genelde geceleri, belli dükkan ve restoranların önünde, küçük parkların içinde, yol kavşaklarında veya meydanlarda, kendiliğinden oluşan bu kamusal mekanlar nere-

¹¹ 10 \$'na eşdeğer

deyse tamamen erkek göçmenler tarafından oluşturulur. Satwa ve Karama bu mahalleler içinde en çok Filipinli göçmen barındıran mahallelerdir. Örnekleme yer alan birçok Filipinli göçmen de, bu mahalleler de yaşarlar fakat özellikle Filipinli göçmenleri bu tarz kamusal mekanlarda görmek çok mümkün değildir. Örneklemeimdeki göçmenlerin neredeyse tamamının belirttiği gibi, onlar iş dışı zamanlarının neredeyse tamamını evde geçirmek isterler. Evde nasıl zaman geçirdikleri sorulduğunda, çamaşır yıkadıklarından, ütü yaptıklarından, yemek pişirdiklerinden ve en önemlisi, Filipin'deki aileleri ve arkadaşları ile İnternette görüştüklerinden bahsediler.

Örnekleme üçüncü göçmen grubu olarak belirtilen, görece daha yüksek kültürel ve sosyal sermayeye sahip gençlerden bazıları iş dışında eğlenme ve dinlenme amaçlı zaman geçirme lüksüne sahiptirler, iş değiştirme konusunda daha özgürdüler fakat temel olarak onlar da Dubai'yi para kazanılacak ve biriktirecek, geçici olarak buldukları araçsal bir mekan olarak algırlar. Filipinler'de Dubai'dekiyle neredeyse aynı oranda para kazandığı bir işi ve sosyo-ekonomik durumu iyi bir ailesi olan Annan, ilginç bir şekilde tam da Dubai'deki zor yaşam koşulları nedeniyle Dubai'de olmayı kendisi için çok yararlı bulur. Ona göre, ancak Dubai'nin zor koşullarında, kendi hayatını disipline sokması ve kazandığı parayı iyi değerlendirmesi mümkündür. Bunu aşağıdaki anekdot ile şöyle vurgular:

Evet evde yemek yiyorum, ben pişiriyorum. Çok önemli değil, dışarıda yemeyi sevmiyorum. Yani dışarıda yemek yemek çok güzel ama para biriktirmem lazım. Ben bu süreci bir deneyim olarak değerlendiriyorum. Bir sürü şey değişti hayatımda, yemeğimi pişiriyorum, çamaşırımı yıkıyorum. Çok önemli. Filipinler'de dadım vardı, ben bunları yapmazdım. Filipinler'de haftada iki gün iznim vardı, ya evde dinlenirdim ya da alışveriş merkezlerine gider, arkadaşlarımla para harcardım, içerdim. Her zaman parayı boşa harcardım (...) Burada daha sorumluluk sahibi hissediyorum. Hayatımın üstünde daha çok kontrol sahibiyim. Ayrıca burada başkalarına daha yararlı bir insan haline dönüştüm. Arkadaşlarıma ve akrabalarıma yardım edebiliyorum. Bu yüzden bu deneyimi yaşadığım için mutluyum. (Annan, 30, erkek)

Dubai algısındaki benzerliklere rağmen, genç Filipinli göçmen grubunun içindeki farklılıklar, kentsel/kamusal kapanmaların deneyimlenmesi noktasında da farklılık yaratır. Finansal yükleri çok olan göçmenler,

neoliberal kentsel kapanmalar sonucu eve hapsolürken, maddi olarak daha rahat konumdaki göçmenler, beklendiği üzere, sahip oldukları yüksek kültürel sermayenin de etkisiyle kent mekanında daha etkin bir varlık gösterirler. Değişik milletlerden ve sınıflardan göçmenler ile etkileşim içine girerler. Bu anlamda bu göçmenlerin bazı yoksunlukları kabul etmeleri, her zaman bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaz, geleceğe yönelik stratejik bir seçimdir. Ev içinde zaman geçirmek kişisel bir takım tercihler ya da dinlenme ihtiyacından kaynaklansa da, göçmenleri buna zorlayan bazı yapısal nedenler de vardır.

Ev mekanına hapsolme durumu Hodgkinson'un kentsel kuşatmaların ikinci ayağı olarak tanımladığı, sınırların dışında kalanların "mülksüzleştirilmesi" süreci ile yakından ilgilidir. Burada mülksüzleştirme yukarıda da belirtildiği gibi sadece yoksullaştırma anlamı taşımaz, bir yoksunlaşma sürecine işaret eder. Bir grup insan, Dubai ölçeğinde bu grup neredeyse kent nüfusunun %50'sini oluşturur, daha rahat yaşam koşullarını sağlayabilecek ucuz konut imkanlarından, kentte ekonomik ve rahat hareketlerini sağlayabilecek ucuz ulaşım olanaklarından, kentin bilgisinden, kentte sunulan servislerden toplumsal, ekonomik ve siyasi süreçler sonucunda dışlanırlar yoksunlaştırırlar. Neoliberal kentsel rant yaratma süreci içinde, özellikle son 10 yılda, kent içi ve kent merkezine yakın bölgelerdeki konutların fiyatlarında astronomik artışlar meydana gelmiştir. Bu durum benim örneklemeime benzer sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan göçmenlerin bir evde 10-15 kişi ile birlikte yaşaması durumunu getirmiştir. Bu kadar çok kişi ile yaşamak, banyoyu ve mutfağı paylaşmayı ve evdeki iş bölümünün bir parçası olmayı gerektirir. Görüşmeciler, sabah duş almak için ya da akşam çamaşır yıkamak için sıraya girmek zorundadırlar. Ya da ev içi iş bölümünün bir sonucu olarak belli günlerde (bunlar genelde iş dışı boş oldukları saatler ya da tatil günleri olabilir) ve saatlerde herkese yemek yapma, evi temizleme gibi görevleri vardır. Maddi kısıtları, onları ev içi iş bölümünün ve paylaşımın zorunlu bir parçası yapar. Örneğin örneklemeindeki göçmenlerin neredeyse tamamının para biriktirme zorunluluğu göz önüne alınırsa, eve yapılan genel alışverişin bir parçası olmaları, her gece evde yemek yapmaları ve yemeleri, işyerine öğlen yemek için evden yaptıkları yemeği getirmeleri onların evde geçirdiği zamanı arttırır. Bunun yanı sıra tamamen neoliberal mantık içinde planlanan kentte, toplu taşıma imkanları çok kısıtlıdır. Kentin neredeyse tamamında, özellikle turistik

bölgelerine ulaşımda, büyük ölçüde özel araba sahipliğine dayanan bir taşıma sistemi öngörülmüştür. İşyeri-ev arası ulaşımlarını da çalışanlar “car-lift” olarak adlandırılan araba kiralama sistemi ile sağlarlar. Her ay maaşlarından belli bir miktar parayı, bu taşıma sistemine verirler. Çok ender durumlarda bazı uluslararası firmaların, çalışanların “car-lift” masraflarını karşıladığı gözlemlenmiştir. Metro sistemi vardır ama metro sadece tek hat üzerinde ve kısıtlı bir mesafede çalışmaktadır. Var olan otobüs sistemi de işçilerin evden işe ya da evden belli yaşam alanlarına giderken kullanabilecekleri şekilde planlanmamıştır. Seferler çok seyrek ve kısıtlıdır.

Kamusal Mekanı Kullanma ve İş yaşamındaki Problemler

Görüşmeler esnasında birtakım kamusal kapanmaların, örneklemedeki kadın ve erkekler açısından cinsiyet temelli farklı sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir. Uluslararası göç politikasının yarattığı basmakalıp etnik tanımlamaların, kentteki etnik hiyerarşinin, BAE göç politikasının özellikle iş alanındaki yarattığı caydırıcı etkilerin ve kentsel kapanma dinamiklerinin etkileri bir arada düşünüldüğünde, kadınlar için kentteki kısıtlamaların daha ağır etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin kadınlar için kentte metro ile seyahat etmek mümkün ve kolaydır ama otobüs için aynı durumdan söz edilemez. Özellikle gece belli saatlerden sonra kadınlar için otobüse binmek ya da belli mekanlarda dolaşmak neredeyse imkansızdır.

Toplumsal cinsiyet temelli bu kentsel kapanmanın en büyük nedeni, mekânsal polarizasyon ve kentte bekar erkek işçi sayısının fazlalığıdır. Dubai’de bekar yaşayan işçi sayısı 500,000’dir, bu işçilerin bir çoğu evlidir fakat maddi yetersizlikler nedeni ile ailelerini yanlarına aldırılmazlar (Elsheshtawy, 2010, s.214). Bu işçilerin halk plajlarında, alışveriş merkezlerinde ve parklarda grup halinde gezmeleri enformel olarak engellenir. Devriye gezen güvenlik görevlileri ya böyle grupları dağıtır ya da mekandan çıkarır. Bu durum Dubai’deki kamusal kapanmalara ve kontrole en önemli örnektir. Aynı zamanda toplumsal polarizasyonun da en önemli sebeplerinden biridir.

Öte yandan kadın göçmenler için özellikle belli saatlerde mahallelerinde yürümek büyük sorun teşkil eder. Yapılan görüşmelerde sıkça sözlü ve fiziksel tacize maruz kaldıklarından bahsederler. Bu da yine özellikle ka-

dın göçmenleri ev içine hapseden nedenlerden biridir. Öte yandan etnik hiyerarşiler ve belli gruplar için kabul edilmiş basmakalıp tanımlamalar da Filipinli kadın göçmenlerin önünde çok büyük bir sorundur. İşçi-işveren ilişkisi içinde Filipinli kadınlar için bu tür tehlikeler daha belirgin olarak ortaya çıkar. Any Lee'nin aşağıdaki anekdotu bu durumu çok iyi betimler:

Filipinler'de istediğin her şeyi yapabilirsin. Burada beşinci katta oturuyorum. Eğer dışarıda bir şeye ihtiyacın olursa, markete gitmek için uzun kollu bir şeyler giymek, kollarını bacaklarını kapatmak zorundasın. Orada kısa şortla dolaşabilirsin, kimse ilgilenmez. (...) Dubai için açık kent diyorlar, ama ben öyle olmadığını düşünüyorum. Dışarı çıkarken kendini kapatman lazım (...) Aslında, henüz ziyaret vizesi ile geldiğim ilk dönemde bir firmada çalışmaya başlamıştım, büyük bir firmaydı, Deira'daydı. Patrona çalışma vizemi ne zaman alabilirim diye sorduğumda beni yemeğe davet etti. Ama istemediğim için başka firmaya geçtim. Bu da bir gemicilik firmasıydı. O da ofis işiydi. Patron bir gün beni odasına çağırdı ve kalçamı elledi. O kadar korktum ki, hemen kaçtım. Burayı seçtim çalışmak için [Şu anda çok lüks bir alışveriş merkezinde satış elemanı olarak çalışıyor.], kamu alanı, daha güvenli... (Any Lee, 24, kadın)

Bu bağlamda genelde lüks alışveriş merkezlerinde ve uluslararası firmalarda çalışan Filipinli kadın göçmenler için taciz tehlikesinin büyük ölçüde ortadan kalktığından söz edilebilir. Fakat Dubai'deki etnik hiyerarşiye dayalı sistem göz önüne alınırsa, iş mekanında güç ilişkilerinin, dene-tim yokluğunun ve eşitsiz ücret ve emek politikalarının burada çalışan eğitilmiş göçmenler için kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin hala büyük bir sorun teşkil ettiğinden söz etmek yanlış olmaz. İşçileri standart olmayan bir takım uygulamalara maruz bırakan *kafala* sistemi kimi göçmenler için çok ağır çalışma koşulları getirebilir. Bu anlamda, özellikle iş değiştirme lüksü olmayan örneklerdeki Filipinli gençlerden bazıları çalışma koşullarının zorluğundan bahsetmişlerdir. İş ve işçi koşullarının sıkı denetime tabii olmaması, göçmenler için bireysel haklarını savunmak üzere başvuracakları net bir merciinin olmaması, onları işverenleri ile baş başa bırakır. Chiyan'ın anekdotu bu duruma örnek teşkil eder:

Eğer birisi bana "boş günün ne zaman?" diye sorarsa ne cevap vereceğimi bilemiyorum. Aslında ayda iki gün izin kullanmam lazım ama patrona sorunca: "bakacağım, bakacağım..." diyor, hiçbir şey belli değil. Herhalde bu

ay boş günüm olmayacak. Bütün söylediği: “bakacağım, bakacağım...” Her gün çalışıyorum. Yanlış bir şey yaptığımda bana “aptal” diye bağıyor, ben üniversite mezunuyum, ondan daha akıllı, bilgiliyim. [Görüşmenin bu noktasında ağlamaya başladı ve görüşmeyi sonlandırdık.] (Chiyan, 26, kadın)

Perla (29, kadın), finans ve bankacılık uzmanlığı yapmış bir bilgisayar mühendisidir. Filipinler’de bakımını üstlendiği iki çocuğu ve eşi vardır. Jumeirah’da dört kuzeni ile birlikte çok küçük bir odada yaşamaktadır. Ayda 1800 BAE Dirhamı¹² kazanmaktadır ve bu paranın yarısından fazlasını ailesine gönderir. Geri kalan paradan kirasını ve ulaşım giderlerini ödediğinde geriye 500 BAE Dirhamı kalır. Mirdiff alışveriş merkezinde satış elemanı olarak hafta sonları da dahil olmak üzere çalışır ayda sadece bir gün izin kullanmaktadır. Perla’nın anekdotu bu durumdaki işçilerin nasıl çalıştığını ve yaşadığını özetlemesi noktasında çok önemlidir:

Dışarı çıkmaktan nefret ediyorum, dışarı çıkmak istemiyorum çünkü... Diyelim ki bir şey beğendim, yeterli param olmuyor, onun için evde oturmak daha iyi. Dinlenebilirim. Çamaşırlarımı yıkarım, evi temizlerim. Bazen sadece sahile gidiyorum, koşuyorum, biraz rahatlıyorum. Dört yıldır buradayım. Sinemada bir tek film izlemedim. Ama daha iyi, çünkü çok yoruluyorum. Evde dinlenmek, rahatlamak daha iyi. Bir sonraki gün için hazırlanmak. Buradaki hayat böyle. Filipinler’de biz fakir olsak da evlerimiz çok büyük. Ama burada sadece bir oda. Ama ne yapalım, başka bir ülkedeyiz sonuçta. Küçük kapalı bir odadayız, odaya geliyoruz, sadece uyku ve yemek ve sonra işe gidiyoruz. Burada hayat standartları çok ağır. İşe gel, eve git, uyu, hepsi bu.

Göçmenleri Dışlayıcı Pratikler

Dışlayıcı mekânsal pratikler ve gözetim en alt gelir grubu işçiler için çok açık ve sert biçimde uygulanırsa da örneklemimde yer alan Filipinli göçmenler de kamu alanında karşılaştıkları dışlayıcı pratiklerden nasiplerini alırlar. Birçok görüşmeci çalıştıkları alışveriş merkezlerindeki başka mağazalara alışveriş etmek için ya da vitrinlere bakmak için girdiklerinde mağazalardaki diğer satıcılar tarafından görmezden gelindiklerinden bah-

¹² 490\$’a eşdeğer.

sederler. Ürünün fiyatını sorduklarında cevap alamadıklarını ya da kötü muamele gördüklerini belirtmişlerdir. Bu duruma çok içerledikleri ve duygusal olarak çok etkilendikleri açıktır. Bir görüşmecim kendisinin *kabayanlarına* asla böyle bir şey yapmayacağını belirtmiştir. Kendileri ile aynı etnik ve sınıfsal kimlikten insanları, alışveriş etmeyecekleri kaygısı ile görmezden gelme ve mekandan dışlama, Hodkinson'un kentsel kapanmaların üçüncüsü olarak tarif ettiği "kapitalist özneleştirme" sürecine çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Filipinli görüşmecilerin, mekansal dışlanma pratikleri noktasında sık verdikleri bir başka örnek, gündelik hayatta yazarın da pek çok kez şahitlik ettiği bir durumdur. Emirati vatandaşları ya da üst-gelir grubu Araplar, lüks alışveriş merkezlerinin taksi duraklarında sırada bekleyen Filipinli göçmenleri görmezden gelirler ve haklarına saygı göstermezler. Genelde Filipinli göçmenler, korkudan bu duruma ses çıkartmamaktadırlar. Görüşmecilerimden biri olan Melinda'nın taksi durağında başına gelen aşığıdaki olay bu tarz bir davranışa ama tipik olmayan bir tepkiye örnek oluşturmaktadır:

Sizi görmezden gelirler, çünkü Filipinlisiniz... Bir keresinde bir Emiratiyle kavga ettim. 'Mirdiff Kent Merkezi'nde [Dubai, Sharjah sınırındaki büyük, lüks bir alışveriş merkezi], arkadaşlarımla birlikte taksi bekliyordum. Sıradaydık. Bütün milletlerden insanlar sıradaydı. Ama taksi geldiğinde, bir Arap önümüzü kesti ve taksiiyi onlar aldılar. Bir oldu, iki oldu, üç oldu, dördüncüsünde patladım. Hiç kimse tepki vermiyordu. Üstlerinde Arap giysilerini görenler korkuyorlar. Ben de oradaki Moğol adama [Taksi kuyruğunu idare eden görevliden bahsediyor.] "ne yapıyorsun?" dedim. O da "Lütfen, lütfen, problem yok, başımızı ağrıtmayalım" dedi. Çünkü o da korkuyordu. Ben de Emirati'yle konuşmaya başladım: "Senin problemin ne? Sıraya girmeyi bilmiyor musun?" dedim. "Sence neden alışveriş merkezi böyle bir sıra yapmış?" dedim. "Sen kim olduğunu sanıyorsun?" dedi. Daha çok sinirlendim: "Sen beni tanıyorsun, ben seni tanımıyorum, senin kim olduğunda umurumda değil" dedim. "Bu konuştuğumuz konu hakkında birbirimizin kim olduğunu bilmeye ihtiyacımız yok" dedim. Çok kötü sözler söyledi, biliyorsunuz İngilizceleri de iyi değil. Arapça küfür etti ve ben ne dediğini anladım, çünkü söylediğim gibi daha önceki iş yerimde Araplarla çalıştım. Ben de ona Arapça karşılık verdim. Çok şaşırıldı (...)

“Herkes senden korkar sanıyorsun ama öyle değil” dedim. (Melinda, 27, kadın)

Etnik ve sınıfsal kimliklerin iç içe geçtiği toplumsal eşitsizlik sistemi içinde yukarıdakine benzer durumları gündelik hayatın her alanında gözlemek mümkün olmaktadır. Melinda'nın kendi söylemi de, gündelik hayatta etnik ayrımcılığın yarattığı ırkçı yaklaşımın etkisi altındadır. Etnik kimlikler bağlamında dışlayıcı ve ayrımcı olan bu kültür içinde dışlanan grupların da diğer grupları ayrımcı bir bakış açısı ile değerlendirdiğinden söz edilebilir. Bu bağlamda göçmenlerin ortak problemlerini birlikte çözmeye zemini de ortadan kalkmış olur.

Bitirirken

BAE'nde alt-gelir grubu inşaat ve servis sektörü çalışanları için ekonomik zorluklar ve toplumsal dışlanma, kent mekanından güçlü ve kesin bir izolasyonu beraberinde getirir. Öte yandan, profesyonel sınıflar Dubai'de yaşadıkları “geçicilik hissini”, kentteki tüketim mekanlarından ve olanaklarından tam olarak faydalanarak aşarlar. Bu iki aşırı ucun ortasında yer alan, makaleye konu genç eğitimli Filipinli göçmenlerin kent algısı ve gündelik yaşamları, literatürde daha önce derinlemesine olarak ele alınmamıştır. Araştırma sonuçlarının işaret ettiği üzere, bu grup bireysel kültürel sermayelerine ve sosyo-mekansal entegrasyon imkanlarına rağmen, Dubai'de çok kısıtlı ve izole hayat yaşar. Gündelik döngüleri, neredeyse zorunlu bir Filipin diasporasının içine sıkışmıştır. Neoliberal ekonomi politikalarının şekillendirdiği kentteki kamusal kapanmalar, Birleşik Arap Emirlikleri'nin etnik/sınıfsal ayrımcılığa dayanan göçmen politikası ve Filipin devletinin göçmen endüstrisini yönetme pratikleri, bu durumun en önemli yapısal nedenleri olarak ortaya çıkar. Bu çalışma bu üç boyutun kesiştiği noktaların göçmenlerin bireysel hayatlarına, kentteki sosyo-mekansal hareketliklerine, BAE ve Filipin algılarına nasıl yansıdığını anlamayı amaçlar. Bu bağlamda, uluslararası göç politikalarının yerel kültürel, siyasi ve ekonomik bağlam ile nasıl etkileşime geçtiğini göçmenlerin anlatıları üzerinden irdeler.

KAYNAKÇA

- Ali, S. (2010). *Dubai: Gilded Cage*. New Haven: Yale University Press.
- Christ, S. (2012). Agency and Everyday Knowledge of Filipina Migrants in Dubai, United Arab Emirates. Zvi Bekerman and Thomas Geisen (Ed.), *International Handbook of Migration, Minorities and Education: Understanding Cultural, Social Differences in Process of Learning* içinde. (s.677-695). Springer.
- Davidson, C. (2008). *Dubai: The Vulnerability of Success*. New York: Columbia University Press.
- Davis, M. (2007). Sand, Fear and Money in Dubai. Mike Davis and Daniel Bertrand Monk (Ed.), *Dreamworlds of Neoliberalism: Evil Paradises* içinde (s.48-69). New York and London: The New Press.
- Demirtaş-Milz, N. (2014). The Young Filipino Migrants Working in Sales in Dubai: Does Cultural Capital Help? *Singapore Middle East Papers*, 8(1), 1-18.
- Elsheshtawy, Y. (2008). Transitory Sites: Mapping Dubai's Forgotten Spaces. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 968-988.
- Elsheshtawy, Y. (2010). *Dubai: Behind an Urban Spectacle*. London: Routledge.
- Hodkinson, S. (2012). The New Urban Closures. *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, 16(5), 500-518.
- Hosoda, N. (2013). Kababayan Solidarity? Filipino Communities and Class Relations in United Arab Emirates. *Journal of Arabian Studies*, 3(1), 18-35.
- Juan, Jr.E. (2000). Trajectories of the Filipino Diaspora. *Ethnic Studies Report*, 18(2), 229-238.
- Khalaf, S. And Alkobaisi, S. (1999). Migrant's Strategies of Coping and Patterns of Accomodation in the Oil-Rich Gulf Societies: Evidence from the UAE. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 26(2), 271-298.
- Pacione, M. (2005). City Profile: Dubai. *Cities*, 22, 255-265.
- Parolin, G. P. (2009). *Citizenship in the Arab World: Kin Religion and Nation-State*. IMISCOE Research, Amsterdam University Press.
- Rodriguez, R. M. (2002). Migrant Heroes: Nationalism, Citizenship and the Politics of Filipino Migrant Labor. *Citizenship Studies*, 6(3), 341-356.
- Tyner, J. A. (2009). *The Philippines: Mobilities, Identities and Globalization*. New York and London: Routledge.
- Weiner, M. (1982). International Migration and Development: Indians in the Persian Gulf. *Population and Development*, 8(1), 1-36.
- Zachariah, K.C. (vd.). (2004). Indian Workers in UAE: Employment, Wages and Working Conditions. *Economic and Political Weekly*, 39(22), 2227-2234.

Yrd. Doç. Dr. Neslihan Demirtaş-Milz

İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Sakarya cad. No.156, 35330, Balçova İzmir,
(232) 4888452, neslihan.demirtas@ieu.edu.tr, neslihan.demirtasmilz@gmail.com

Batı Avrupa'da Göçmenliğin Değişen Algısı ve Türkiye Kökenli Göçmenler

*

Turkish Immigrants and the Changing Perception
of Being Immigrant in Western Europe

Alev Yücel

Öz

Uluslararası göçe ilişkin paradigmanın değişmesi ile dinamik uluslararası alanlar oluşmuştur. Göçmenler artık hedef ülkeler, köken ülkeler ve başka ülkeler ile iletişimlerini ve bağlarını sürdürmektedirler. Bu etkileşim sürecinde çoklu kimlikler ve yeni kültürel değerler ürettikleri görülmektedir. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler bricolaj sosyal yapıların oluşumunda daha aktif ajanlardır. Siyasette, iş dünyasında, çeşitli bilim ve sanat dallarında etkin kimlikler geliştiren göçmen kökenliler, hem kendilerini hem de AB ülkelerinin göçmenlere bakışını dönüştürmeye başlamıştır. Almanya, Fransa ve Hollanda'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin eğitim düzeyleri, mesleki statüleri ve sosyo-ekonomik durumlarına dair yapılan araştırmalar bu dönüşümün bir bölümünü görmemizi sağlamıştır. Avrupa Birliği ve üye ülkelerin uyum politikaları çok kültürlü yapıyı destekleyici nitelikte dönüşümler hedeflemektedir. Ancak diğer taraftan, hem bu politikaların yarattığı yeniliklerin hem de uluslararası alanın ve küresel kültürün getirdiği kaçınılmaz dinamizmin sonucu olarak bir dizi yeni problem de karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, kamuoyu araştırmaları, çeşitli raporlar, meclis çalışmaları, akademik araştırmalar ve birtakım örnek olayları bir araya getirerek Batı Avrupa'da Türkiye kökenli göçmenlerin son beş yılına dair bir portresini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Göç Politikası, Türk Göçmenler, Uyum, Uluslararası Alan

Abstract

There has been a shift in the paradigm of international migration which has led to the formation of dynamic transnational spaces. Contemporary immigrants are constantly in communication and in connection with their country of origin, destination or any other culture. The second and third generations are more active agents in creating bricolage social structures. They are transforming themselves as well as their image in the European Union; while creating binding identities in politics, business, science and arts. Recent researches focusing on educational, occupational and socio-economical statuses of Turkish immigrants in Germany, France and Holland have revealed part of this transformation. The integration strategies of EU and member countries aim at the advancement of the multicultural structure. Nevertheless, there are a series of brand-new problems which is brought by the dynamism caused by these strategies, transnational space and global culture. This article portrays the last five years of Turkish immigrants in Western Europe by bringing together some public and academic researches, parliamentary reports and case studies.

Keywords: European Union, Migration Policy, Turkish Immigrants, Integration, Transnational Space

Giriş

Göçmen kavramının içeriği küreselleşme süreçlerinin ulaşım ve iletişim aygıtlarını etkilemesi ve dönüştürmesiyle değişmekte; anavatan ve diaspora gibi birden fazla coğrafyada var olabilen aktif öznelerin yer aldığı dinamik alanlar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası göçe ilişkin paradigmanın değişmesi ile oluşan bu dinamik alanlar uluslaşırı, diasporik ya da devletaşırı alanlar olarak isimlendirilmektedir. Sosyolojik çalışmalarda daha çok uluslaşırı alan kavramı kullanılırken; sosyal antropoloji veya kültürel antropoloji gibi disiplinlerde diasporik alan; siyaset bilimi gibi devlet ve siyasal kurumlara ilişkin çalışmalar yapılan disiplinlerde ise devletaşırı alan kavramı kullanılmaktadır. Alan yalnızca bir mekânın fiziksel özelliklerini değil; mekânların göçmenlere sunduğu daha geniş fırsat yapılarını, değerleri, bağları ve ilişkileri içermekte ve küreselleşmenin çeşitli etkileriyle yerel sınırların ötesinde uluslaşırı alanlar ortaya çıkmaktadır (Faist, 2003: 76-77; Kaya, 2011: 39-41). Klasik göç teorilerinde, göçmenlerin bir ülkede kaldıkları sürenin artmasına paralel olarak köken ülkelerinden uzaklaşacakları, yerel kültürel değerlerini unutacakları, zaman içinde yeni ülkeye uyum sağlama ya da asimile olma eğilimi gösterecekleri savunulmaktadır. Ancak uluslaşırı göçlerle göçmenlerin sadece hedef ülkeler ile değil; köken ülkeleri ya da başka ülkeler ile iletişimlerini ve bağlarını devam ettirebildikleri, bu etkileşim sürecinde çoklu kimlikler ve yeni kültürel değerler ürettikleri görülmektedir. Dolayısıyla, köken ülkeyle olan bağların entegrasyonu engellediğine yönelik görüşler artık tek taraflı ve yetersiz bakış açıları olarak konumlandırılmaktadır.

Çoğunluk toplumu ile etkileşim sürecinde yaşamları çok yönlü uluslaşırı bağlarla yüklü olan göçmenler hem ucuz uçak seferleri ve çeşitli ulaşım olanaklarıyla hem de internet, televizyon, müzik ve sinema endüstrisinin ürünleriyle köken ülkeleri ile ilişkilerini devam ettirmektedirler. Artık göçmenler, bir kez vatanlarından ayrılmak zorunda kalmış ve sürekli vatan hasreti çeken, edilgen göç mağdurları değil; yerel ve ulusal sınırların içine hapsolmayan, bu sınırları aşarak ulaşım süreçleri oluşturan kişilerdir. Appadurai'e (1997) göre, aynı anda düşünsel olarak iki yerde birden yaşayabilen, köken ülkenin televizyon kanallarını izleyebilen, internet üzerinden köken ülkenin gazetelerine, müziğine, filmlerine ulaşabilen ve böylece ortak duygu cemaatine katılabilen aktif öznelerdir (akt.

Kaya, 2001b: 210). Kitle iletişim araçlarıyla sembollerin ve değerlerin yerele küresele aktarımı ile göçmenlerin içinde yaşadıkları çoğunluk toplumunun kültürüyle karşılaşan, etkileşim ve yeniden alışım sürecine tabi olan brikolaj bir yapı ortaya çıkmaktadır. Brikolaj kavramı bir resim tekniği olan kolaj sözcüğünden türetilen ve eldeki parçalarla oluşturulan karışım ve alışımın, pratik bir akılla yeni bir üretim oluşturmasını ifade etmektedir. Brikolaj kavramı ilk kez “Yaban Düşünce” (Savage Mind) adlı eserinde Levi-Strauss tarafından kullanılmış ve brikolör, elinde olan her şeyi pratik bir akılla yeni bir şey üretmek için kullanma eğiliminde olan özne olarak tanımlanmıştır (Kaya, 2001a: 30). Brikolaj kavramı aynı zamanda teorik bakışı eleştirmekte ve hibrit kavramının alışım sürecini doğal bir süreç olarak tanımlamasının tersine, bu sürecin öznel irade ile gerçekleştiğine dikkat çekerek öznenin önemine vurgu yapmaktadır.

İlk aşamada uluslararası göçün bir yan ürünü olarak ortaya çıkan uluslararası alanda, ilk kuşak göçmenler, köken ülkeleriyle olan ilişkilerini birdenbire kesmemekte; aksine göç öncesinde mevcut olan çeşitli hegemonik, post-kolonyal ya da diğer bağlantılar artmakta ve göç zincirleri oluşarak göç akışı devam etmektedir. İlk kuşak göçmenler köken ülkelere para transfer etmenin ötesinde, göç alan ve göç veren ülkede faaliyet gösteren şirketler kurabilmekte; bu sayede uluslararası alanın öğelerinden biri olan ekonomik bağlar gelişmekte ve genişlemektedir. İkinci ve üçüncü kuşak göçmenler ise ekonomik bağların ötesinde, genellikle göç etmiş ebeveynlerine ve aile büyüklerine göre daha fazla uluslararası göçmen özelliği göstermektedir. İlk kuşak göçmenlerin oluşturdukları ağları, sonraki nesiller daha da geliştirerek yoğunlaştırmakta; yeni tür bağlar ve bağlantılar oluşmaktadır. Çeşitli sosyal ve kültürel içeriklere sahip olan bu bağlar ve bağlantılar, birden çok kaynaktan beslenen çok kimlikli brikolaj yapılar oluşturmaktadır. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler brikolaj yapıların oluşumunda daha aktif ajanlardır. Siyasette ve çeşitli sanat dallarında da etkin kimlikler geliştiren göçmen kökenliler özellikle sanat yapıtlarının kitlelere ulaşabilme özelliği nedeniyle uluslararası göçe küresel ölçekte dikkat çekmektedirler. Örneğin 1973 yılında Almanya’da doğan ve eğitimi Almanya’da tamamlayarak sinema alanında çeşitli eserler veren ikinci kuşak Türkiye kökenli göçmen Fatih Akın, filmlerinde Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlere, İstanbul’a ve Türkiye’ye ilişkin öykülere yer vermekte, aldığı ödüllerle birlikte hem Türkiye’de hem Alman-

ya ve diğer ülkelerde Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlere ilişkin yeniden gündem oluşmaktadır. Nilüfer Göle bu durumu şöyle analiz etmektedir:

“Fatih Akın fimlerinde çeşitlilik sorununu farklı bir biçimde düşünmemizi sağlayan yeni imgeler, yeni bir Avrupa görüşü sunuyor. Türk göçü ile Alman toplumu arasında oluşmuş özel ve melez bir tarihin ürünü olan bu yönetmen, Türkler ile Almanlar arasındaki bağların varlığını/yokluğunu sorguluyor. (...) Fatih Akın göç üzerine değil, öteki Avrupa üzerine filmler çekiyor, bir iç içe geçiş ve mayalanma sürecinde gelişen yeni bir Avrupalılık bakışı sunuyor. (...) Ötekiyi, göçmeni, Türkü merkeze doğru taşıyor, yani onu Alman ve Avrupalı imgelemiyi karşılaştırıyor.(...) Akın her şeyden çok köprü metaforunu öne çıkararak, yeni bir Avrupa bakışı geliştirmektedir. İnsanları ayıran kimliklerin, sınırların değişmezliğini reddederek, örtük bir biçimde kesişen hayat güzergâhlarını, birilerinin ve diğerlerinin köprüyü geçme biçimlerini izler- *İstanbul Hatırası* filminin İngilizce adı *Crossing the Bridge*, Köprü'yü Geçmek'tir; hem bir yer hem de bir metafor olan **köprü**, bireylerin buluşmasına ve bu buluşma sayesinde dönüşmesine olanak vermektedir.” (Göle, 2009: 42-46)

Sinemada olduğu gibi müzikte de benzer bir melezleşme sürecinden bahsedilebilir. Martin Greve, Almanya'daki Türk müziğine ilişkin şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Almanya'daki Türk müzik yaşamının amorf ve olağanüstü dinamik yapısı, gerek ideolojik gerekse de müzikal açıdan inanılmaz bir çeşitliliğe ve sürekli artan sayıda karmaşık etkileşimlere/melezleşmelere yol açmaktadır. Yöresel halk müziği tarzları ve Osmanlı saray müziğinin türevi niteliğindeki müzik türleri, Türkiye ile ilişkilerin damgasını taşımaktadır. Bu müzik tarzlarının Almanya'daki yükselişi, ilk olarak uluslararası bağların kurulmasıyla mümkün olmuştur. Ancak bununla birlikte, Batı sanat müziği de gerek gerçek gerekse de Hayali Türkiye'de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bunu özellikle Avrupa etkisiyle şekillenen estetik söylemlerin ve müzik dili öğelerinin Osmanlı ve Anadolu geleneğinden gelenlerle buluştuğu sayısız etkileşim ve bileşimde gözlemlemekteyiz.” (Greve, 2006: 468)

Avrupa'da yetişmiş Türkiye kökenli müzisyenlerin uluslararası şöhretleri sabit bir mekâna bağlı olmayan “hareketli hedeflerin” oluşturduğu dinamik bir alan ortaya çıkarmaktadır.

Farklı göçmen kategorilerinde ise örneğin geçici ya da döngüsel göçlerde oluşan uluşaşırı özellikler, sürekli göç hareketleri içinde olanlardan farklı bir niteliğe sahiptir. Örneğin yüksek eğitim için göç edenler, uluslararası şirketlerin üst düzey yetkililerinin göçleri ile emekli göçleri; düşük nitelikli göçmenlerin oluşturduğu uluşaşırı nitelik ile aynı değildir. Benzer olarak, gerekli araçlara sahip olmadıklarından düzensiz göçmenlerin uluşaşırı alanda pek yer al(a)madıkları bilinmektedir (International, 2010). Göçmenler sosyal ve siyasal aktivitelerin içinde yer alarak köken ülkelerinde ve yaşadıkları ülkelerde bilinç oluşturabilmekte; insan haklarının geliştirilmesinde, sivil toplum kuruluşları üzerinde ve pek çok alanda etkili olabilmektedirler. Bu tür göçmenler farklı ve çeşitli fikirlerin uluşaşırı alanda dolaşımını sağladıkları için bir tür köprü işlevi görmektedir. Simmel'in (1994) nehirlerin ikiye ayırdığı ancak köprülerin inşasıyla aslında bir bütünün parçalarının birleştirilmesine vurgu yapan köprü ve kapı metaforları uluslararası göç yazınında sıkça kullanılan kavramlar haline gelmiştir (akt. Faist, 2003: 265). Ulus-devletlerin sınırları, göç ve yurttaşlığa kabul politikaları, sınırlamalar, engeller, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı kapı metaforu ile ifade edilirken; göç akışlarıyla artan bağ ve bağlantılar köprüleri oluşturmaktadır. Bu köprüler ile ekonomik sermaye; teknik bilgilerin ve çeşitli eğitimlerin sağlanmasıyla insani sermaye ve sosyal sermaye oluşturulmakta ve bağların artmasıyla ekonomik, insani ve sosyal sermayelerin hacimleri genişlemekte ve yoğunlaşmaktadır. Göç alan ülkenin hükûmeti ve sivil toplum örgütleri; göç veren ülkenin yöneticileri, sivil toplum grupları, göçmen ve/ya mülteci grupları, ulusal, dinî, etnik azınlıklar bu bağların ve bağlantıların yer aldığı köprü ve kapıları içeren uluşaşırı alanın birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiziki sınırları aşan, birbirinden farklı ya da birbirine uzak olduğu düşünülen kültürlerin ve aidiyet biçimlerinin eskisinden çok daha fazla dünya ölçeğinde görünür kılınması, birbirine eklenen, tanımların yenilediği bir zemin oluşturmaktadır. Böyle bir zeminde, çok yönlü ilişkiler ağına sahip küresel kültür ile hemşehri topluluklarının, etnik toplulukların, dinsel toplulukların veya diasporanın değerlerinden izler taşıyan deneyimlerin harmanlandığı, heterojen ve çoğul kimliklerin oluşması olağandır. Bu küreselleşme sürecinin hem nesnesi hem de öznesi olan göçmen kökenliler, 'tutunamayan', 'tatarsız', 'arada kalmış', 'yozlaşmış', 'amaçsızca ortalıkta dolaşan' kişiler değil; çok yönlü politikaların etkilerinin

kesişiminde, içinde buldukları ülkenin yurttaşlık, entegrasyon ve göç politikaları çerçevesinde yaşam stratejileri geliştiren kişilerdir. Yapısal dışlamaya, ayrımcılığa ya da yabancı düşmanlığına maruz kalan göçmenin ötekileştirilip tehlikeli bir bağlama oturtulduğu günümüzde göçün ve göçmenin potansiyel bir tehdit kaynağı olarak algılandığı AB göç politikalarının gelişim seyri incelendiğinde de ortaya çıkmaktadır. İslamofobi ile Müslüman kökenli göçmenlerin ötekileştirildiği ve güvenlik söyleminin sıkça vurgulandığı görülmektedir. Ancak Türkiye kökenli göçmenler artık dil bilmeyen niteliksiz işçiler değil, dikey toplumsal hareketlilik içinde kendi organik entelektüellerini de üreten, kamusal alanda temsil edilen, özellikle ikinci ve üçüncü kuşak üyeleriyle çoğunluk toplumuna entegre olabilen, eğitim düzeyleri yükselen kimselerdir. Üçüncü kuşak göçmenlerin arasından yetişmiş olan eğitilmiş üyelerin önde gelenleri, Gramsci'nin ortaya koyduğu organik entelektüel kavramıyla neredeyse birebir örtüşen özellikler göstermektedir.

Gramsci'ye göre, entelektüeller geleneksel ve organik olarak iki kategoriye ayrılır. Öğretmen, imam, bürokrat gibi geleneksel entelektüeller nesilden nesile aynı şeyleri yapmayı sürdüren ve kendini toplumun ilerisinde bir noktada konumlandıran kişilerdir. Organik entelektüeller ise, belli sınıfsal grupların kendi içinden ürettiği, merkezden veya tepeden gelmeyen, grupların çıkarlarını örgütleyen ve içinde bulunduğu sınıf/grup için daha fazla iktidar/denetim yollarının açılmasını sağlayan kişilerdir. Bu kişilerin geleneksel entelektüellerden önemli bir farkı da her zaman hareket ve oluşum halinde olmalarıdır (Gramsci, 2000: 301-303). Bu bağlamda, üçüncü kuşağın entelektüelleri, insanların zihinlerini değiştirip göçmen sınıfların devlet karşısındaki "hak piyasasını" ve genel kamuoyu nezdindeki "algı piyasasını" etkileyerek, göçmenlerin haklarının tanınması ve genişletilmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

1. Türkiye Kökenli Göçmenlerin Değişen Yüzü

İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ülkelerinde artmakta olan göçmen kökenli nüfus, kültürel, etnik ve dinî farklılıklarıyla çok-kültürlü Avrupa'nın oluşumunda etkili olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çok kültürlü yapı içinde Türkiye kökenli göçmenler hem beş

milyona yaklaşan nüfuslarıyla hem de İslam dinine mensup olmaları dolayısıyla önemli bir yere sahiptir.

Türkiye kökenli göçmenler İkinci Dünya Savaşı'nın harap ettiği Avrupa'nın yeniden yapılanması için oluşturulan misafir işçi programlarıyla 1960'larda Almanya'ya, Fransa'ya, Hollanda'ya ve diğer Batı Avrupa ülkelerine çağrılmışlardır. İş gücüne duyulan büyük ihtiyaç nedeniyle bu ülkelere göç eden birinci kuşak göçmenler o dönemlerde 'egzotik' Doğu'dan gelen yabancılar olarak merak konusu olmuşlardır. Bu dönemin ilk kuşak işçi göçmenleri sadece bir süreliğine maddi birikim sağlamak üzere göç ettikleri ülkelerde, zaman içinde çeşitli nedenlerin etkisiyle kalıcı yerleşimciler haline gelmişlerdir. Birinci kuşak göçmenlerin büyük bölümü yerleşik konuma geçmiş, çocukları dünyaya gelmiş, göç ettikleri ülkelerde mal-mülk edinmişler ve sadece küçük bir bölümü Türkiye'ye geri dönmüştür. İş gücüne duyulan ihtiyacın azalması, ekonomik krizler ve 1970'lerden sonra göçün sınırlandırılması sonrası aile birleşimleri, sığınmacı göçleri ve düzensiz göçlerle devam eden göç süreci, ikinci ve üçüncü kuşakların katılımıyla değişen bir yapıya bürünmüştür.

1.1. Almanya ve Fransa

Türkiye'den Batı Avrupa'ya daha çok işçi göçleriyle bilinen ve yarım yüzyılı aşan göç geçmişi aslında daha eskiye uzanmaktadır. Günümüzde en çok Türkiye kökenli göçmenin yaşadığı Almanya ile Türkiye arasındaki göç ilişkilerinin tarihi neredeyse bir buçuk yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Osmanlı hükûmetinin, 1857'de çıkardığı bir göç yasası ile Alman çiftçilere, zanaatkârlara ve sermaye getirenlere yönelik bir göç uygulaması başlattığı, 1903'te Almanya'nın Osmanlı'dan öğrenci kabul ettiği ve 1933'te Hitler Almanya'sından kaçan Musevi kökenli Almanların Türk üniversitelerinde çalışmaya başladıkları bilinmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: XIV). Ancak misafir işçi programları ile karşılaştırıldığında 1960'lara kadar gerçekleşmiş göç hareketlerinin çok küçük bir ölçekte kaldığını söylemek mümkündür. Önemli bir kısmı nitelikli işçilerden oluşmakla beraber daha önce hiç şehre bile gitmemiş kişilerin, ellerinde tahta bavullarıyla yola çıktıkları Haydarpaşa ve Sirkeci tren garlarından tek odalı *Heim*'lara (yurt) uzanan yolculukları zorlayıcı yaşam ve çalışma koşullarının başlangıcını oluşturmaktadır.

Göç ettikleri ülkenin diline, dinine, yaşam biçimine yabancı olan ilk kuşak göçmenler 'yerliler' tarafından *Zigeuner* (çingene), *Lumpenpack* (pacıracı takımı), *Kameltreiber* (deve sürücüsü), *Zitronenschüttler* (limon sıkıcısı) ya da *Schlangenfresser* (yılan yiyen) olarak adlandırılmışlar; aynı tabaktan yemek yiyen 'barbarlar' olarak görülmüşler, bıçak taşımakla, 'saldırgan' olmakla itham edilmişlerdir. Bir göçmen işçi "Bize Avrupa'nın zencileri dense yeridir." (Berger ve Mohr, 2002: 110), derken ayrımcılığı ve Afrikalı siyah kölelerin Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadığı dramın benzerini tecrübe ettiklerinin altını çizmektedir.

Anne-babası Türkiye'de doğmuş ve Türkiye'de yaşayan, kendisi göç etmiş birinci kuşak göçmenler, göç olgusunun pek tanınmadığı ülkelerde, misafir olarak algılanan, dolayısıyla 'ev sahibi' ülkeden bir süre sonra ayrılması beklenen saygın olmayan bir kitle olarak görülmüştür. Ancak işverenler yerlilerin yapmak istemediği, düşük statülü ve düşük ücretli bu işlerin sözleşmelerini yenilemek istemişler; birinci kuşak göçmenler ise ücretlerin düşüklüğü ve masrafların çokluğu nedeniyle hedefledikleri maddi birikime ulaşamadıklarından bu ülkelerde çalışmaya devam etmişlerdir. Bu göçmenlerin bir kısmı eşlerini de misafir işçi programlarıyla, çoğu ise aile birleşimiyle çalıştıkları ülkeye getirmişler ve evliliklerini göç ettikleri ülkelerde sürdürmüşlerdir. Çocukları ve torunları olan, yatırımlarını artık sadece Türkiye'de ev, arazi almaktan öteye taşıyıp göç ettikleri ülkede yerleşik hale gelen birinci kuşak göçmenlerden biri Almanya öyküsünü ilginç bir benzetmeyle şöyle özetlemektedir: "İnsanlar karınlarında bir sürü çekirdek taşıyorlarmış. Bir yerlerde biraz kaldıklarında o çekirdekler buldukları yere kök salıyorlar. Biz de Almanya'da 40 senedir kaldığımızdan bu çekirdekler neredeyse odun oldu" (Şeker, 2005). Literatürde birinci kuşak göçmenlerin başka bir ülkede doğmuş ancak 12 yaşından önce yanlarına getirdikleri çocukları 1,5 kuşak; anne-babasından biri ve kendi göç edilen ülkede doğmuş kişiler 2,5 kuşak olarak adlandırılmaktadır (Şahin, 2010: 29). Ancak Türkiye kökenli göçmenlere ilişkin çalışmalarda anne-babası Türkiye'de doğmuş ve kendisi Türkiye'de ya da göç edilen ülkede doğmuş kişiler ikinci kuşak; anne-babasıyla göç edilen ülkeye gelmiş ya da anne-babasından biri göç edilen ülkede doğmuş Türkiye kökenlilerin göç edilen ülkede doğan çocukları üçüncü kuşak olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada da ikinci ve üçüncü kuşak kavramları bu anlamda kullanılmaktadır.

İkinci ve üçüncü kuşak göçmenler, birinci kuşaktan farklı olarak eğitimlerinin tamamını ya da bir bölümünü Almanya'da tamamlayan, dolayısıyla Almancaya daha hâkim olan kuşaklardır. İlk kuşağa göre sosyal statülerini geliştirmek isteyen ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin bir kısmının eğitim ve meslek yelpazesi genişlemekle birlikte eğitim sistemlerinin eleyici, ayırıcı ve sınıfsal yapısı nedeniyle yüksek eğitime kabul edilenlerin daha az sayıda olduğu görülmektedir. Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Frankfurt ve Duisburg'da yapılan bir araştırmaya göre Almanya'da yaşayan Türklerin çoğunun (%23,5) ilkokul, sadece %10'unun üniversite mezunu olduğu görülmektedir (Şahin, 2010: 109).

Alman okullarında erken eleme sistemiyle ilkokul dördüncü sınıfta çocuğun hangi okula gideceği öğretmeni tarafından belirlenmektedir. Türkiye kökenli göçmen çocukların yaklaşık yarısının sadece meslek eğitimine olanak sağlayan genel amaçlı okullara (*hauptschule*) devam etmek zorunda bırakıldıkları, yaklaşık üçte birinin okulu bitirmeden terk ettiği ve genç işsiz kategorisinde yerlerini aldıkları göçmenler tarafından dile getirilen iddiaların bazılarıdır. Ayrıca, Türkiye kökenli göçmenlerin çocuklarının yetersiz görülmeleri ve 'farklı kültürden' geldikleri ön kabulü nedeniyle zihinsel engellilerle birlikte Özel Eğitim Kurumları'na (*Sonderschule*) yönlendirilmeleri de, bu deneyimi yaşamış göçmenler tarafından ayırıcı politikaların bir örneği olarak görülmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: 183-4). Akademik eğitimden önce başlayan eğitim sorunlarının başında çocuk yuvalarının (*kindergarten*) yetersiz sayıda olması ve okul öncesi eğitimin sağlanamamasıdır. Almanya'da 1998 ile 2007 yılları arasında çocuk yuvalarının oranı sadece %2,5 artmış ve yeterli sayıya ulaşamamıştır. 2013'te yürürlüğe giren Çocuklara Yönelik Teşvik Yasası (*Kinderförderungsgesetz*) ile bir yaşından sonra her çocuğun yuvaya gitmesi bir hak olarak tanımlanmaktadır. Ancak çalışan annelerin sadece üçte birinin bile bu hakkı kullanmak istemesi durumunda, Almanya'da bugün mevcut olan çocuk yuvalarının sayısının üç katına çıkarılması gerekmektedir. Eğitim sorunlarına ilişkin bir diğer mesele ise göçmen çocukların uyumuna yönelik çıkarılan Tam Gün Eğitim Programı'nın haftada üç gün yedi saat dersten oluşmak üzere çıkarılmış olmasına rağmen 'bütçe yetersizliği' nedeniyle programın son derece sınırlı olarak gerçekleştirilmesidir. Alman anayasasının eğitim-kültür alanına ilişkin düzenleme yapma hakkını eyaletlere bırakması, eyalet yöneticilerinin çeşitli yanlı uygulamalarına neden olmaktadır (Mortan ve Sarfati, 2011: 183-4).

Birsen Şahin'in araştırmasından çıkarılan aşağıdaki tabloya göre, bugün Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin yarısından fazlası sadece Alman eğitim kurumlarında yetişmiş kişilerdir. Buna karşın, hem Türkiye'de hem Almanya'da eğitim görmüş kişiler %11 oranı ile küçük bir bölümü oluşturmaktadır.

Tablo 1

Almanya'daki Türklerin Eğitim Aldıkları Ülke

Eğitim Alınan Ülke	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türkiye	144	36,0	36,4
Almanya	208	52,0	52,5
Hem Türkiye Hem Almanya	44	11,0	11,1
Toplam	396	99,0	100,0
Cevapsız	4	1,0	-
TOPLAM	400	100,0	-

Kaynak: (Şahin, 2010: 109)

Almanya'nın genel nüfusu ile karşılaştırıldığında Türkiye kökenli göçmenlerin eğitim düzeyi bugün de düşüktür; ancak üçüncü kuşak gençler arasında eğitim düzeyinin çeşitli yapısal engellemelere rağmen gittikçe yükseldiği bilinmektedir. Örneğin 2006 yılında Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi'nin "Alman eğitim sisteminde göç geçmişli öğrenciler ile engelliler marjinalize ediliyor" (akt. Mortan ve Sarfati, 2011: 186) demesi eğitim sisteminin yapısal sorunlarına ilişkin tartışmayı tekrar gündeme taşımıştır. Çeşitli araştırmalar ile de eğitim sistemlerinin sorunlarına ilişkin somut veriler elde edilmektedir.

OECD tarafından üç yılda bir gerçekleştirilen ve 2010 yılı Aralık ayında yayımlanan 2009 yılı son PISA araştırma (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) sonuçları da Almanya'nın Avrupa'nın en güçlü ekonomisine sahip olmasına rağmen Avrupa başarı sıralamasında okuma becerileri başlığında Finlandiya, Hollanda, Belçika, Norveç, Estonya, İsviçre, İzlanda,

Polonya, Lihtenştayn'ın gerisinde; matematik başlığında Finlandiya, İsviçre, Hollanda ve Belçika'nın gerisinde, bilim başlığında ise Finlandiya, Estonya, Hollanda ve Lihtenştayn'ın gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır (OECD, 2010). Her üç kategoride de ortalamanın biraz üstünde yer alan Almanya'nın, ekonomik gelişmişliğine rağmen Alman eğitim sisteminin aksak yanlarının açıklandığı araştırmada okullar arasında büyük başarı farkları olduğu, sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek çevrede yer alan okullardaki öğrencilerin, diğer okullardaki öğrencilerden daha iyi performans gösterdiği ortaya çıkmaktadır. OECD ülkelerinin çoğunda, öğrencilerin performansı üzerinde okulun, ekonomik, sosyal ve kültürel düzeyinin etkisinin öğrencilerin geldiği sosyo-ekonomik düzeyin etkisinden daha yüksek olduğu bilinmektedir. Almanya'nın da içinde yer aldığı ülkeler içinde (diğer ülkeler Japonya, Çek Cumhuriyeti, Belçika, İsrail, Lihtenştayn, Trinidad ve Tobago) benzer sosyo-ekonomik düzeyden gelen iki öğrenci arasındaki performans farkının ortalama bir sosyo-ekonomik arka plana sahip bir okulla ve avantajlı sosyo-ekonomik arka plana sahip okuldaki öğrenciler arasında 50 puanlık başarı puanı farkı oluşturduğu ve bunun yaklaşık olarak bir yıldan daha fazla eğitim süresine eşdeğer olduğu hesaplanmaktadır. OECD bölgesinde, göçmen kökenli öğrencilerin 2000 ve 2009 yılları arasında yüzde iki puanlık bir ortalama artış gösterdiği ve göçmen kökenli olan ve olmayan öğrenciler arasındaki performans farkının bu yıllar arasında genel olarak benzer kaldığı saptanmıştır. Belçika, İsviçre ve Almanya'da, **okuma becerileri** başlığındaki başarısının artması nedeniyle göçmen kökenli olan ve olmayan öğrenciler arasındaki puan farkının azaldığı fakat hâlen aradaki farkın geniş olduğu görülmektedir.

2002 yılında yapılan bir araştırmada eğitime devam eden göçmen kökenli çocukların sadece %37'sinin Almancayı yeterli düzeyde bildikleri; %50'sinin ise Almancayı az ya da yetersiz düzeyde konuştuğu, algıladığı ya da *disgramtizm* (doğru cümle kuramama) sorunu yaşadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. 2008 yılı araştırma sonuçlarında ise *semi-lingualismus* (iki dilde yarım kalma) ve dolayısıyla *çifte dilsizlik* sorununun, üniversiteye gidiş oranlarının düşüklüğünde etkili olduğu belirtilmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: 187). Bazı araştırmacılar ise dil düzeylerine ilişkin sonuçların abartıldığını, birinci ve ikinci kuşak Türkiye kökenlilerin günlük hayatlarını ve iş yaşantılarını sürdürebilecek düzeyde Almanca bildiklerini, üçün-

cü kuşağın ise Almanca'da yeterli olup dil sorunlarının daha çok Türkçe'ye ilişkin olduğunu belirtmektedirler.

Türkiye kökenli göçmen ailelerinin *tamamında* olmamakla birlikte sosyo-ekonomik düzeydeki sorunları, özellikle Hristiyanlaşma korkusu nedeniyle çocuklarını okul öncesi eğitimden mahrum etmeleri ya da çalışmayan annelerin çocuklarını yuvaya göndermeleri yerine kendileri bakmaları ancak bu süreçte çocukların ebeveyn kontrolü dışında medyanın ya da çevrenin olumsuz etkilerine maruz kalmaları, kendilerine ait odalarının olmamasının özellikle ders çalışma pratiklerini olumsuz etkilemesi gibi önemli sorunlar eğitim sistemine ilişkin yapısal meselelerle birleşince söz konusu çocukların eğitime hazır olmadıklarına dair öğretmen raporları, engelliler ile yavaş öğrenenlere yönelik okullara (Sonderschule) ya da sadece meslek eğitimi veren okullara yönlendirilmeleri şaşırtıcı değildir. Fakat öğretmenlerin ve okul yönetimlerinin göçmen kökenlilere yönelik kayıtsızlığı, ilgisizliği ya da önyargıları bu sorunları pekiştiren bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Örneğin ikinci kuşak 46 yaşındaki erkek göçmen A.K. eğitim kurumlarındaki eşitsizliği "Eğitimde eşitsizlik var. Yabancı çocuklar dışlanıyor. Öğretmenler iyi niyetli değilse yabancı çocuklarla az ilgileniyorlar." (Şahin, 2010: 212) diyerek ifade etmekte ve birinci kuşak erkek göçmen H.D. ise kızının yaşadığı ayrımcılığı şöyle ortaya koymaktadır:

"Burada özellikle eğitim konusunda ayrımcılık yapılıyor. Kızım üniversiteye gitmek için başvurdu ve kontenjan yok dediler. Ben de mahkemeye verdim ve sonuçta 120 kişilik yer olduğu ortaya çıktı ve kızım şimdi üniversiteye gidiyor. Oğluma da öğretmeni 'Sen araba tamircisi ol okuyup da ne yapacaksın?' demiş ve öyle yönlendirmiş. Buradaki eğitim sisteminde çocuğun gideceği okulu belirlemede öğretmenler çok etkili. Oğlum da itiraz etmiş, sonra biz de gidip itiraz ettik ve sonuçta oğlum şimdi üniversiteye yönelik bir okula gidiyor. Çocuğunuzun hakkını aramazsanız göçmen deyip tamirci olmaya yönlendiriyorlar ya da üniversiteye gitmeye hakkı olduğu halde kadro yok diye almıyorlar. Burada üniversitelerde harç çıkardılar. Yabancıların önüne geçmek için. Bir dönem 700 euro oldu. Bizim çocuklarımızın üçer sömestri var ve bunu ödemek çok zor. Burs yok. Burs sadece Alman vatandaşı olanlara veriliyor. Bir kurum var ama çocuklar benle kaldıkları için zor oluyor burs almak. Ben tarikatlardan da almak istemiyorum. Bu çocuklar ileride kullanılıyorlar. Burada Türkiye'den daha

kötü kadrolaşmalar var. Anne-baban da olmasa okuyamazsın.” (Şahin, 2010: 213)

Almanya’da Türkiye kökenlilerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey Ren-Vesfalya eyaletinin Uyum Bakanı Guntram Schneider ve Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Bilimsel Direktörü Hacı Halil Uslucan’ın yakın dönemde yapılan bir araştırmaya göre Düsseldorf kentinde açıkladıkları sonuçlarda, Türkiye kökenli göçmenlerin üçte birinin mesleki eğitimlerinin olmadığı ve ikinci nesil Türkiye kökenlilerin %31,9’unun, üçüncü neslin ise %46,3’ünün mesleki eğitimlerini tamamlamadığı belirtilmektedir. Schneider, istihdam piyasasında birçok işverenin göçmen kökenli olmayan gençleri tercih ettiğini ve yabancı kökenlilerin en azından iş görüşmelerine çağrılmasının başarılmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırmada Türkiye kökenli kadınların ise %58’inin mesleki eğitiminin bulunmadığı görülmektedir (“Üçte birinin,” 2012). Henüz iş görüşmelerine çağırılma aşamasının bile sorunlu olması, kadınların erkeklerden daha düşük eğitime ve daha az iş olanaklarına sahip olması uyumun ya da entegrasyonun hedeflendiği Almanya için aşılması gereken öncelikli meselelerdendir.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin bazı araştırmalarda meslek dağılımı %31,8 öğrenciler, %27,8 mavi yakalı işçi, %17,5 beyaz yakalı ve %7 işsiz kişilerden oluşmaktadır (Şahin, 2010: 235). İşsizliğin Türkiye kökenli göçmenlerin temel sorunlarından biri olması ve meslek eğitimi alan kişilerin çırak olarak başvurdukları firmaların çoğunlukla göçmen kökenli kişileri tercih etmemesi yoksullaşmanın artmasına neden olmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı işsizlik yardımı olarak sosyal güvenlik sisteminden faydalanmakta ancak sayıları artan bir kısmı bu yardımlardan yararlanamamaktadır. Yoksullaştıkça şehrin kenar mahallelerinde gettolaşan ve yalnızlaşan bu kişilerin köprü niteliği taşımaları pek mümkün görünmemektedir.

Türkiye kökenlilerin Almanya’dan sonra sayıca en fazla oldukları ülke olan Fransa’da 1789 Fransız Devrimi ile eğitim ilk kez bir insan hakkı olarak kabul edilerek; bireylerin sosyal yaşamdaki işlevlerini yerine getirebilmelerinin, kendi kendilerini yönetebilmelerinin ve haklarını kullanabilmelerinin temel koşulu olarak tanımlanmıştır. Fransız Devrimi’nden bu yana anayasada devletin görevinin, herkese eğitim hakkının sağlanması olduğu yer almakta ve eşitlikçi ideallere vurgu yapılmaktadır. Ücretsiz olan Fransız eğitim sisteminde, 3-6 yaş arası okul öncesi eğitim zorunlu

olmakla birlikte yeterli sayıda anaokulunun bulunmaması nedeniyle bazı öğrenciler okul öncesi eğitimden geçmeden ilkokula başlamaktadır. Fransa'da 6 yaşında herkes için aynı müfredatın geçerli olduğu ilkokul eğitimi ile başlayan 16 yaşına kadar devam eden on yıllık zorunlu eğitim süresi mevcuttur.

Fransa'da ilkokul eğitiminin sonunda okulda veya sosyal hayatlarında 'sorunlu' olduğu saptanan öğrenciler, kolej adı verilen ortaokul düzeyindeki okulların genel ve mesleki öğretim bölümlerine alınmaktadır. Ayrıca öğrenciler ortaokul ikinci sınıfının bitiminde Meslek Lisesi'ne, Çıraklık Eğitimine Hazırlık Sınıfı'na ya da Mesleki Sınıflar'a yönlendirilebilmektedir. Okullarda öğretmenler ve rehberlik konseyleri ailelere çocuğun yeteneklerine uygun görülen öğrenim şekli hakkında ilk tavsiyeyi vermesinin ardından aile kararında serbest bırakılmaktadır. Öğretim yılı sonunda rehberlik konseyinin görüşünü tekrarlaması ya da değişikliği tavsiye etmesinden sonra öğrenciler ya kendilerine önerilen öğrenim şeklini seçmekte ya da başka bir öğrenim şekli seçerek bu alanda sınava girip yeterliklerini kanıtlamaya çalışmaktadırlar.

Fransız okullarında bazı öğrencilerin kısa teknik öğretim ve kısa genel öğretime yönlendirilmesi, seçmeci ve ayrımcı yapıya dayalı bu eğitim sistemin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu seçme sürecinde öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyi ve göçmen kökenli olup olmasının çeşitli etkileri olduğu bilinmektedir. Örneğin göçmen kökenli Fatih Karakaya, bir gazete için yazdığı haberde ırkçı öğretmenlerle karşılaştığını, ortaokuldan sonra düz lise yerine meslek lisesine yönlendirilmek istendiğini belirterek eğitim sisteminin sorunlarına ilişkin bilgi vermektedir (2012).

T.B.M.M. İnsan Hakları Komisyonu'nun 2009 yılı Fransa raporuna göre, Fransa'da okul öncesi ve temel eğitim kurumlarına giden Türkiye kökenli göçmen çocukların sayısı 63.864; meslek ve ticaret okullarına gidenlerin sayısı 2.789; yüksek öğrenim kurumlarına gidenlerin sayısı ise 2.031'dir. Dolayısıyla üniversiteye devam eden öğrenci oranı %5, zorunlu eğitim sürecinde olanların oranı ise %77'dir (T.B.M.M., 2010: 4). Elemeye ve ayrımcılığa dayalı bir görünüm sergileyen Fransız eğitim sisteminde Türkiye kökenli göçmenlerin üniversite yerine daha çok meslek okullarına yönlendirildiği ve özellikle Fransızcanın öğrenilmesine ilişkin problemlerin mevcut olduğu görülmektedir. Üçüncü kuşağın Türkçeyi iyi bilmediği ve Fransızca ile Türkçeyi hem kelime hem gramer düzeyinde karıştırarak

konuştuğu ve genel olarak her iki dilde de yüksek başarı gösteremediği bilinmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından Fransızcanın yeterli düzeyde konuşulamaması sorununun Türkiye kökenli kişilerde İspanyol ve Portekiz kökenli göçmenlere oranla yüksek olduğu ve bu sorunda Türkçenin Latin kökenli bir dil olmamasının ve Türkiye’den gelen ithal gelin ve damatlarla Fransızca konuşabilen ebeveyn sayısının artmamasının etkilerinin olduğu belirtilmektedir (Autant-Dorier, 2008: 191). Ancak Türkçe ile Fransızcanın farklı dil ailelerinden gelmesi eğitim ile değiştirilemeyen yapısal bir sorun olmaktan ziyade okul öncesi eğitimde ve okullarda sağlanan fırsatların yeterliliği ve uygulanan eğitim politikalarının uygunluğu ile bağlantılıdır.

Fransa’da 1970’li yıllardan itibaren göçmen çocuklarının Fransız okullarına uyum sağlamalarına yönelik olarak ELCO (Enseignement de la Langue et Culture d’Origine) Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma çerçevesinde göçmen kökenli çocuklara anadil eğitimi vermeye başlanmıştır. Türkiye ile Fransa arasında 25 Temmuz 1978 yılında imzalanan ELCO Antlaşması ile Türkçe ve Türk kültürü derslerinin okutulması kararı alınmıştır (T.B.M.M., 2010: 4). Türkçe ve Türk kültürü dersleri Fransız okullarında ve/veya Türk derneklerinde, ilkokul birinci sınıf öğrencileri hariç olarak seçmeli ders kapsamında, okul müfredatı dışında okul saatleri içinde ve dışında öğrencilere sunulmaktadır. Bu dersler liselerde ise okul müfredatı çerçevesinde seçmeli ders olarak yer almaktadır. Ancak derslerin talebe bağlı olarak, genellikle okul saatleri dışında derslik olmayan yerlerde verilmesi ve sınıf geçmede etkisinin olmaması caydırıcı özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dersliklerin sadece belirli yerlerde bulunması bazı ailelerin uzaklık nedeniyle çocuklarını derslere göndermelerine engel olmaktadır. Velilerin bilinç düzeyindeki eksiklikler, öğretmen ve okul idaresi ile sürekli ve yeterli bir ilişkinin kurulamaması ve derslerin açılmasına yönelik ilgisiz bir tutum geliştirilmesi bu soruna ilişkin etkenlerdendir. Ancak Fransız makamlarının Türkiye’den görevlendirilen Türkçe öğretmenlerinin vize başvurularını geç cevaplandırmaları, öğretmenlerin eş ve çocuklarının Fransa’ya geliş izinlerinin verilmesi sürecinde oluşan bürokratik engeller, oturma izinlerinin defalarca uzatılmak zorunda kalınması gibi nedenlerle Fransa’da az sayıda Türkçe öğretmenin olduğu ve bu öğretmenlerin genellikle derslere geç başlamak zorunda kaldıkları bilinmektedir. Fransa’da Türkçe ve Türk kültür derslerine iliş-

kin diğer bir problem ise belirli bir Türkçe ders kitabının olmaması, derslerin öğretmenlerin kendi hazırladıkları notlardan, Almanya'da basılmış kitaplardan ve çeşitli fotokopi dokümanlardan faydalanılarak hazırlanıyor olmasıdır.

Fransız Eğitim Bakanlığı'nun 1994 tarihli Kararnamesiyle Türkçe dersi ELCO kapsamının dışında liselerde yabancı dil dersi olarak da okutulmakta dolayısıyla Bakalorya (lise bitirme sınavı) notuna etki ederek öğrencilerin başarı düzeyini etkilemektedir (T.B.M.M., 2010: 7). Bu derslerin öğretmenleri Fransız Milli Eğitim Bakanlığı'nun kararıyla atanmakta ve dersler Fransız Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Fransız vatandaşlığını sahip öğretmenler tarafından verilmektedir. Ancak talebe oranla yetersiz sayıda Türkçe öğretmenin liselerde görev yaptığı ve yeni kadroların açılmadığı bilinmektedir.

Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu ikinci ülke olan Fransa'nın eğitim sisteminin, OECD'nin PISA araştırması sonuçlarında okuma becerileri ve matematik başlığında ortalamanın biraz üstünde yer aldığı; ancak bilim başlığında ortalamanın altında bir sonuçla puanlandığı görülmektedir (OECD, 2013). OECD ülkelerinde, okuma becerileri başlığında daha avantajlı sosyo-ekonomik düzeye sahip bir öğrencinin ortalama bir sosyo-ekonomik düzeye sahip bir öğrenciyi otuz sekiz puan ya da yaklaşık bir yıllık eğitime eşdeğer bir düzeyde geride bıraktığı bilinmektedir. Fransa'nın da içinde yer aldığı ülkelerde ise (diğerleri Yeni Zelanda, Dubai'nin (BAE) ve Bulgaristan) avantajlı ve dezavantajlı öğrenciler arasındaki puan farkı elliden fazladır. Araştırma sonuçlarında OECD ülkelerinde ortalama olarak matematikte erkeklerin kızlardan daha iyi performans gösterdiği, bilimde cinsiyet farklılıklarının daha küçük olduğu fakat en büyük farkın okuma becerilerinde olduğu görülmekte ve Fransa'nın da içinde bulunduğu OECD ülkelerinde cinsiyetler arasındaki başarı farkının devam ettiği saptanmaktadır. Bu anlamda göçmen kökenli dezavantajlı sosyo-ekonomik düzeyden gelen kız öğrencileri eğitim çağındaki kişilerin en alttakileri olarak değerlendirmek mümkündür. Okul hayatını başarıyla tamamlamayanlar ise mezuniyet sonrası çeşitli ayrımcılıklarla karşılaşabilmektedir. Örneğin, Türkiye'de öğretmen iken 1970'lerde Fransa'ya göç eden, fabrika işçisi olarak otuz yıl çalışan birinci kuşak göçmen Ali Doyduk'un Fransa'da doğan, akademik eğitimini başarıyla tamamlayan kızı Nurcan Doyduk hukuk fakültesinden mezun olmuş ancak

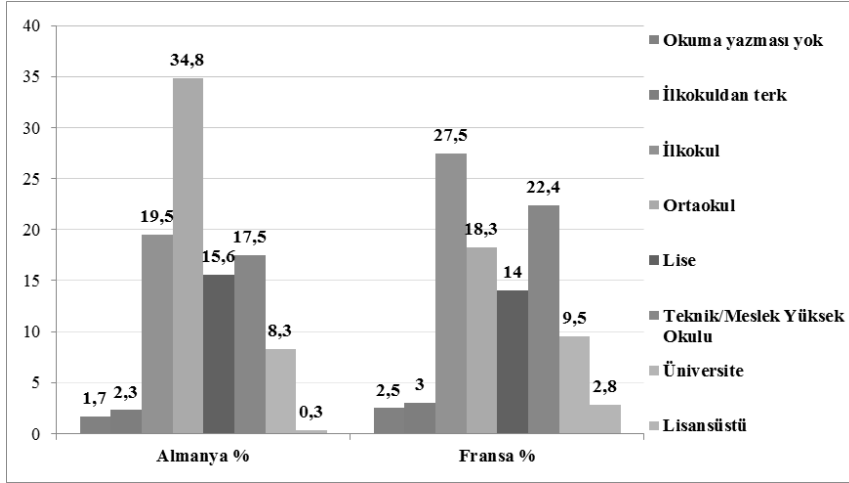
mesleği ile ilgili iş görüşmelerine çağrılmamıştır. On yıldır iş yaşamında branş dışı alanlarda çalışan Nurcan Doyduk, hukukçu olarak çalışmamasının nedenlerini şöyle anlatmaktadır:

“Ben şu anda geçici olarak yeminli tercümanım. Ama tabii bu iş yetersiz... Bence sırf benim Türk olmam nedeni olabilir. Ama tabii Fransız bir isim olsaydı, bence farklı olurdu, en azından bir görüşmeye çağırıldılar ama onu da yapmıyorlar. Nereye şikâyet edeyim? Bu ayrımcılığı nasıl ispat edeyim, çok zor, mümkün değil. Profiliniz bize uygun diyorlar, bu kadar.” (Avar, 2006)

Nurcan Doyduk’un ablası Gülcan Doyduk ise avukat olarak çalışma hayatını sürdürmeyi başarmakla birlikte iş yeri tabelasının defaatle yerinden sökülmesi gibi çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. Fransız vatandaşlığına geçerek adını değiştiren göçmen kökenlilerin çok sayıda olduğunu ifade eden avukat Gülcan Doyduk, tabeladaki Türkçe ismi nedeniyle böyle bir saldırının olduğunu ancak Fransız vatandaşı olduğu halde adını değiştirme hakkını kullanmayarak babasından gelen ismini taşımak istediğini belirtmektedir. Yaşadığı ırkçılık içeren saldırıyı baroda gündeme getiren avukat Gülcan Doyduk tabii olarak görülen bu konunun tartışılmadığını, meslektaşlarından destek görmediğini ve konunun üzerinin örtüldüğünü vurgulamaktadır (Avar, 2006). Söz konusu her iki örnekte de ırkçılık ve ayrımcılık izleri görülmektedir. AB ile Almanya Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı’nın desteği ile yapılan “Yönetici Göçmen Kadınlar” araştırmasına göre her üç göçmen kökenli kadından biri iş ararken ya da çalışırken ayrımcılığa maruz kalmakta; göçmen kadınların dörtte biri ise seviyesinin altında bir işte çalışmaktadır (“Türk ismi,” 2012 ve “Üç göçmen,” 2013). Fransa’da ise kadınların %70’inin yarı zamanlı işlerde çalıştığı ve eşit işe eşit ücret uygulanmadığı görülmektedir (“Kadın hakları,” 2009). Yapılan çeşitli araştırmalarda Türk isminin meslek şansını önemli ölçüde azalttığı, bu nedenle isim içermeyen anonim iş başvurularının yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

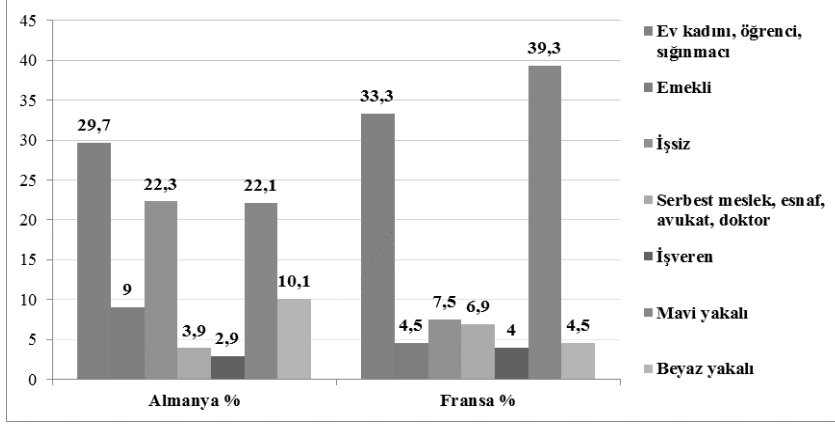
Fransa’da yaşayan Türkiye kökenlilerin eğitim düzeyi incelendiğinde büyük bir bölümünün (%27 civarı) ilkökul mezunu, %22’si civarının teknik-meslek yüksek okulu mezunu, %18’inin ise ortaokul mezunu olduğu; üniversite ve lisansüstü mezunu sayısının ise %10’un biraz üstünde bulunduğu görülmektedir.

Grafik 1. Almanya ve Fransa'daki Türklerin Eğitim Statüleri

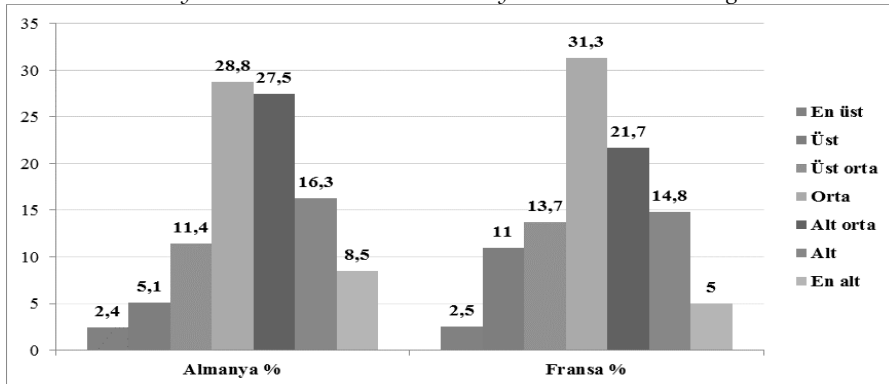
Kaynak: (Kaya ve Kentel, 2005: 63)

Almanya ile Fransa karşılaştırıldığında grafikte ilk göze çarpan sonuç ortaokul mezunları arasındaki farktır (Almanya'da %35 ve Fransa'da %18). Türkiye kökenliler arasında Almanya'da ilköğretim mezunu oranı Fransa'ya göre az olmakla birlikte üniversite ve lisansüstü eğitim alanların oranı da daha azdır. Bu sonuçlar her iki ülkenin eğitim sistemlerinin sorunlu yapısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Özellikle içinde yaşanılan ülkenin diline hâkim olamamanın eğitim basamaklarına olumsuz etkileri bilinmektedir. Anadilde yüksek başarının ikinci dil öğrenme sürecindeki olumlu etkisi ise dilbilimciler tarafından çeşitli araştırmalarla tespit edilmektedir. Türkiye kökenli özellikle üçüncü kuşak göçmen çocuklara Türkçenin iyi düzeyde öğretilmesi, Fransızcanın daha iyi öğrenilmesine yardımcı olacağı gibi, eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak uyum süreci gelişecektir.

Grafik 2. *Almanya ve Fransa'daki Türklerin Mesleki Statüleri*

Kaynak: (Kaya ve Kentel, 2005: 63)

Fransa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin büyük bölümü mavi yakalılardan (%38 civarı) oluşmakla birlikte çok sayıda işadamı, doktor, hukukçu, mühendis gibi meslek sahipleri de bulunmaktadır. Türkiye kökenlilerin çoğu gıda ve zanaat sektörlerinde çalışmakta ancak kendi işletmelerini kuran girişimci sayısının artış eğiliminde olduğu bilinmektedir. Fransa ile Almanya karşılaştırıldığında Türkiye kökenli mavi yakalı oranının Almanya'da (%22 civarı) çok daha az olduğu; ancak işsizliğin Fransa'ya (%8) göre neredeyse 2 kat fazla olduğu görülmektedir.

Grafik 3. *Almanya ve Fransa'daki Türklerin Sosyo-Ekonomik Statü Dağılımı*

Kaynak: (Kaya ve Kentel, 2005: 63)

Grafik 3'teki verilere göre, en üst sınıfa mensup Türkiye kökenli göçmenler hem Almanya'da hem Fransa'da çok küçük bir yüzdeyi oluşturmaktadır. Orta sınıfa mensup olanların oranı iki ülkede de birbirine yakındır (%30 civarı); alt-orta sınıfta ise Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin oranı %52, Fransa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin oranı %41'dir. Türkiye kökenli göçmenlerin üniversite eğitime erişimin artması, daha yüksek gelirli ve daha yüksek statülü işlerde çalışmalarını toplumla bütünleşme ve uyum süreçlerini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Strazburg'da yayımlanan ve 2005 yılı Mart sayısında Alzas bölgesinde yaşayan Türkiye kökenli göçmenleri ele alan *Les Saisons d'Alsace* isimli dergide Türkiye kökenlilerin Fransa'ya uyumu, aile ve iş yaşamlarına ilişkin değerlendirmeler gibi pek çok nokta incelenmektedir. Ancak derginin başyazarı Bernard'ın (2005) "Biz bu dosya konusuna başlarken birçok kişi bize, bakın göreceksiniz, Türkler size kapılarını dahi açmayacaklardır, diye uyarılarda bulundu" (akt. Büyükaslan, 2009: 354) diye yazması Türkiye kökenlilere ilişkin önyargıların varlığını ortaya koymaktadır. Bu önyargılarla birlikte Avrupa Birliği genelinde ve Fransa'da da yaşanan ekonomik krizlerin ve görece yoksullaşmanın göçmen kökenlileri gittikçe daha fazla etkilediği gözlemlenmektedir. Kriz dönemlerinde göçmen kökenlilerin (özellikle de göçmen kökenli kadınların) istihdam sorunu artmakta, ayrımcı ve ırkçı yaklaşımlar çok daha zorlayıcı olmaktadır. İşverenlerin ilk gözden çıkardığı çalışanların göçmen kökenliler olması, işsizliğin ve ekonomik durgunluğun kaynağının göçmenler olduğunun düşünülmesi göçmenlerin günah keçisi ilan edilmesine neden olmaktadır. Örneğin Fransa'da Nisan 2009'da bir belediye başkanı küresel ekonomik kriz nedeniyle, Fransa'da yabancı işçilerin oturma ve çalışma izinlerinin uzatılmamasını ve bu kişilerin Fransa'dan ayrılmalarının sağlanmasını istediğini açıklamıştır (T.B.M.M., 2010: 21). Fransız yetkilinin böyle bir uygulama ile ekonomik krize bir çözüm oluşturulabileceğini ve Fransa'dan gönderilmesi gereken kişilerin öncelikle Fransız kültürüne uyum sağlayamamış ve Fransızca'yı iyi konuşamayan kişiler olması gerektiğini belirtmesi açık bir yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık ifadesidir.

Yukarıda belirtilen çeşitli yapısal sorunlarla birlikte hem Almanya'da hem Fransa'da eğitim basamaklarında başarılı olan, iş dünyasında aktif olarak yer alan göçmen kökenliler de mevcuttur. Başarılı olan bu ikinci ve

üçüncü kuşak göçmenler iş dünyasında ‘yerlilerle’ rekabet edebilen bir konuma erişmektedirler. Bu göçmenlerin daha yüksek taleplerle iş dünyasında yer almaları, orta sınıfa mensup yerliler için göçmenlerin hem iş dünyasında hem eğitim alanında rakip durumuna gelmelerine dolayısıyla göçmenlere yönelik dışlama mekanizmaları geliştirilmesine ve buna meşruiyet sağlayacak ideolojilere gerek duyulmasına neden olmaktadır. Özellikle alt sınıfın içe kapanma eğiliminde olduğunun söylenmesi, yoksulların ve işsizlerin rekabetçi yapıya uyum sağlayamadıkları için yetersiz ve suçlu ilan edilmeleri üzeri örtülü bir yabancı düşmanlığının tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2011). Oysa eğitim sistemlerinin ve iş dünyasının ayrımcı yapısı, özellikle son on yılda artan neoliberal politikalar ile sosyal güvencelerin zayıflaması, sosyal devletin törpülenmesi, orta sınıfın gelirinin düşmesi, sanayisizleşme süreci ile birlikte iş gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve işsizliğin artması, Roth’a (2007) göre Türkiye kökenli göçmenlerin değil sistemin yapısal sorunlarıdır.

“Amaç göçmenleri alt katman konumunda kalıcılaştırmaktır. Böyle bakıldığında her şey bir anlam kazanıyor: Almanca yeterliklerin eksik olması ve entegrasyona gerekli ilginin gösterilmemesi şeklindeki çığırkanlıklar, etnik bir çizgiyi de katman yapılandırmasına ekleyen, yalnızca bir ‘doing classes’ in, yani katmanlara ayrılmış sınıflı toplumun kesintisiz yeniden üretiminin usa uygunluğunu gizlemektedir. (...) Bir grubun skandallaştırılması, mevcut güç dengelerinin korunmasında sistemin etkisini gizlemektedir.” (akt. Engin, 2011: 4)

Eski Berlin Eyaleti Maliye Bakanı ve Alman Merkez Bankası eski Yönetim Kurulu Üyesi Thilo Sarrazin’in kısa sürede bir milyondan fazla satılan 2010 yılında yayınlanan *Almanya Kendini Yok Ediyor* adlı kitabının sosyal Darwinist fikirler ile işsizleri, devlet yardımı alanları ve göçmenleri uyumsuz ve tembel bir kitle olarak damgalaması ve kitabın daha çok orta sınıfa mensup iyi eğitim almış kişiler tarafından satın alınması dikkat çekicidir. Kitapta Türkiye kökenli göçmenlerin Almanya’ya finansal ve sosyal maliyetlerinin ekonomik getirilerinden çok daha fazla olduğu yer almaktadır. Türkiye kökenlilerin iş gücüne katılımlarının yerlilere ve Müslüman olmayan göçmenlere oranla daha düşük olduğu ve eğitim alanındaki başarılarının da daha az olduğu belirtilerek, Müslümanların ‘kültürel’ ve ‘kalıtsal’ nedenlerden dolayı Alman toplumuna uyum sağlayamadığı ve sağlayamayacağı iddia edilmektedir. Kitapta Türkiye kökenlilerin devlet

yardımlarına yerlilere ve Müslüman olmayanlara oranla daha fazla ihtiyaç duyduğu, şiddet içeren suçlara katılım oranlarının ise diğer göçmen topluluklar ve yerlilerden çok daha fazla olduğu yer almaktadır; ancak somut veriler bu iddiaları destekler bir nitelik göstermemektedir. Irkçı ve yabancı düşmanı bir perspektifle yazılan kitapta Sarrazin, Almanya'da yaşayan 15 milyon göçmen kökeninin %20 ila 45'inin Müslüman olduğunu, ancak göçmenlerin yol açtığı sorunların %70-80'inin Müslüman göçmenlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Sarrazin'in bu kitabına karşı iki Alman gazeteci Pitt von *Babenburg* ve Matthias Thieme, *Yabancıların Olmadığı Almanya* adlı bir kitap yayımlayarak, "Göçmenler Almanya'yı terk etseydi Almanya nasıl bir ülke olurdu?" sorusundan hareketle çeşitli bilimsel araştırma sonuçlarını içeren, istatistikî değerlendirmeler ve uzman görüşlerinden oluşan bir kitap hazırlamışlardır ("*Yabancıların*," 2012). Kitapta bir kurgu oluşturulmuş ve ekonomik kriz sonrası Almanya'da iktidara gelen aşırı sağ bir partinin Almanya'dan milyonlarca göçmeni sınır dışı etmesi üzerine Almanya'nın ekonomi, sanat, futbol, aile yaşantısı (karma evliliklerin çokluğu nedeniyle) gibi her alanda çöküşü anlatılmaktadır.

Yabancıların Olmadığı Almanya kitabında da belirtildiği gibi; Türkiye kökenli göçmenler toplumsal yaşamın her alanında etkin bir varoluş göstermekte ve her meslek dalında temsil edilmektedir ("*Yabancıların*," 2012). Üniversite mezunu olanların oranı düşük olmakla birlikte, bu oran geçmiş yıllara göre artmaktadır. Yeni kuşaklar, anne-babalarından daha yüksek düzeyde eğitim seviyesine sahip olmakta ve bu sayede farklı meslek dallarına yönelebilmektedirler. 1960'larda işçi olarak geldikleri ülkelerin şehirlerinde bugün Türkiye kökenlilere ait işletmeler, muayenehaneler, avukatlık büroları, restoranlar, Türkiye kökenli sporcular ve sanatçılar bulunmaktadır. Örneğin sinema oyuncusu Sibel Kekilli, yönetmen Fatih Akın gibi uluslararası ün elde etmiş, çeşitli ödüller kazanmış Türkiye kökenli sanatçılar; Emine Sevgi Özdamar, Akif Pirinççi, Feridun Zaimoğlu, Dilek Zaptçioğlu gibi edebiyatçılar, Kaya Yanar gibi komedyenler, Muhsin Omurca gibi tiyatro sanatçıları; onlarca Türkiye kökenli parlamenter ve eyalet bakanı çehresi değişmekte olan 'gurbetin' vatan oluş sürecinin somut örnekleridir.

1.2. Hollanda

Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu üçüncü ülke olan Hollanda'da 5-16 yaşları arasındaki çocuklar için eğitim zorunlu olmakla birlikte çocukların hemen hemen tamamı ilköğretime 4 yaşında başlamaktadır. Okul öncesi eğitimin *zorunlu* olmadığı ülkede Hollandaca yetersizliği ve Hollandaca gelişiminin gecikmesiyle mücadele amaçlanmakta ve okul öncesi eğitimde ve ilköğretimde, Hollandacanın geliştirilmesine yönelik programlar uygulanmaktadır. Ancak somut veriler Türkiye kökenli göçmenlerin Hollandaca yeterliliğinde sorunlar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Birinci sınıfa giden 4 yaşındaki bir Hollandalı çocuğun 3.200 kelime bildiği ancak aynı yaştaki Türkiye kökenli bir çocuğun 1.000 kelime bildiğini gösteren bir araştırmaya göre, 12 yaşına gelindiğinde 'yerli' çocuk 16.000 kelime bilirken, Türkiye kökenli çocuk 9.800 kelime bilmektedir. Dildeki yetersizliği takiben genel okul başarısının yüksek olmadığı Türkiye kökenli göçmen çocuklarının %67'si düşük-orta meslek liselerinde veya düşük zekâlı çocukların gittiği özel okullarda eğitim görmektedir. Yaklaşık 25.000 çocuğun bu eğitim kurumlarından mezun olduktan sonra iş bulmakta zorlandığı ve çeşitli sosyal sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir (Sarıkamış, 2013). Hollandacayı yeterli düzeyde öğrenemeyen Türkiye kökenli çocuklar, Türkçe'de de benzer sıkıntılar yaşamaktadır. Evlerinde Türkçe'yi yeterli düzeyde öğrenemeyen çocukların genellikle dil fakiri ailelerden geldiği, Türkçe TV kanallarından öğrendikleri günlük kelimelerle sınırlandıkları ve dil gelişiminde geri kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla özellikle Hollanda'da doğup büyüyen üçüncü kuşağın her iki dile yeteri kadar hâkim olamadığı ve eğitim basamaklarında çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Hollanda'da yüksek okullarda ve üniversitelerde eğitim gören Türkiye kökenli öğrencilerin sayısı artmakla birlikte Almanya ve Fransa'da olduğu gibi henüz düşük oranlardadır. Hollanda'da ilköğretim son sınıfında yapılan seviye tespit sınavlarında Türkiye kökenli öğrenciler iyi dereceler alsalar bile Almanya ve Fransa'da olduğu gibi öğretmenleri tarafından meslek okullarına yönlendirilmektedir. Öğretmenlerin bu önyargılı tutumlarında yabancılara yönelik ayrımcılıkla birlikte Almanya ve Fransa'da olduğu gibi Türkiye kökenli velilerin okulla olan zayıf iletişimlerinin ve düşük sosyo-ekonomik düzeylerinin çeşitli yansımaları mevcuttur. Hollanda'da

yaşayan Türkiye kökenliler daha çok alt sosyo-ekonomik düzeyde yer almakta; dolayısıyla eğitim, sağlık, istihdam gibi pek çok alanda çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Eğitime ilişkin sorunlar arasında gençlerin eğitimlerini tamamlamadan okuldan ayrılmaları önemli bir sorun teşkil etmektedir. Hollanda İstatistik Bürosu'nun verilerine göre; 15 ila 27 yaş arasındaki Türkiye kökenli gençlerin %55'i her hangi bir diploma almadan okulu terk etmekte ve dolayısıyla işsizlik oranları artmaktadır. 15-27 yaş arasındaki gençlerin %14'ü ise işsizdir ve bu oran Hollandalılardan (%7) 2 kat daha fazladır. Bu gençlerin %10'u ise suça karışmakta ve polis ve yargı ile karşı karşıya kalmaktadır (Sarıkamış, 2013). Bu gençlerin toplumla bütünleşememeleri ve illegal oluşumlara yönelmeleri üzerinde şüphesiz pek çok faktör etkili olmaktadır; ancak yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve ayrımcılık algılarının uyum sürecini engellediği çeşitli araştırmalarla ortaya çıkmaktadır.

Göçmen kökenlilere ilişkin yapılan bir araştırmada, Hollanda'nın eğitim kurumlarında ayrımcılık ile ilgili en olumsuz algıya sadece Türk vatandaşları olanların, en olumlu algıya ise Hollanda vatandaşlığına geçmiş olanların sahip olduğu görülmektedir (Ural, 2012: 262). Ayrıca, Türkiye kökenli göçmenlerin en çok dinsel inanca dayalı ayrımcılığa maruz kaldığı; temel ve orta öğrenimini Türkiye'de tamamlamış olan Türkiye kökenli göçmenlerin, Türkiye'de yüksek öğrenimini yapan ve Hollanda'da eğitim almış olan diğer gruplara göre daha olumsuz ayrımcılık algısına sahip olduğu söz konusu araştırmada vurgulanmaktadır.

Hollanda'nın eğitim olanakları açısından Almanya'dan daha fazla fırsat eşitliği sunduğuna ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte anadilin öğretilmesine ilişkin engelleyici politikaların oluşturulması ve 2004 yılında Hollanda ilkokullarından Türkçe derslerinin kaldırılması Alman ve Fransız eğitim sistemlerine göre daha eşitlikçi yapıya sahip olan Hollanda eğitim sisteminin eleştirilmesine neden olmaktadır. Anadil eğitimlerinin okul müfredatlarından çıkarılarak belediyelerde düzensiz biçimde verilmesi derslere katılımı azaltmakta, Hollandacanın esas olduğu *asimilasyonist* politikaların varlığının bir örneği olarak görülmektedir.

Bocker (2004) ise Almanya ve Hollanda'nın göçmenlere yönelik entegrasyon politikalarını karşılaştırmalı olarak incelediği araştırmasında, Hollanda'nın göçmen nüfusunun 1980'lerden itibaren kalıcı olduğunu anlayan ve buna yönelik politikalar geliştiren ilk ülke olduğunu, Almanya'nın ise

aynı dönemde işsiz göçmenleri köken ülkelerine geri döndürmek üzere çalışmalar yaptığını ve Almanya'da göçmenlerin entegrasyonuna ilişkin çalışmaların 1990'larda gündeme geldiğini belirtmektedir (akt. Şahin, 2010: 45). Hollanda'nın yabancılara yönelik olumlu politikaları kapsamında 1980 yılında yabancılara kalıcı varlığını kabul etmesi ve 1983 yılında Azınlıklar Notası ile Hollanda'da yaşayan tüm azınlık gruplarının eşit ve tam gelişme imkânlarından faydalanarak özgürleşmeleri (*emancipation*) ve dezavantajların bertaraf edilmesinin (*combating disadvantage*) amaçlanmasının resmî olarak açıklanması yer almaktadır (Canatan, 2007). Toplumsal ve siyasal yaşama katılımın vurgulandığı, azınlıkların ve göçmenlerin eğitim ve iş olanaklarına erişiminin geliştirilmesini içeren bir süreç olarak görülen seksenli yılların uyum politikaları, doksanlı yıllarda çok-kültürcülük ve entegrasyon kavramları ışığında sosyo-kültürel bir içerik kazanmıştır. Farklılıkların, bütünü bir parçası olarak kabul gördüğü, ayrımcılığa dayanmayan bir anlayışın temel politika olarak benimsendiği bu süreç 1990'ların sonundan ve 2000'li yıllardan itibaren göçün sınırlandırılması, seçici göç ilkesinin ve daha sert uyum politikalarının uygulanması (azınlık örgütlerine verilen mali desteğin, Türkçe derslerinin ve çifte vatandaşlığın kaldırılması, uyum ve dil testleri gibi...) ile tartışmalı bir nitelik kazanmaktadır. Bu dönemde göçmen kökenlilerin sosyal ve kültürel uyumlarının asimilasyonist bir perspektifle ele alındığına dair oluşan şüphelerin çeşitli maddi temelleri oluşmuştur.

Uyum politikalarına ilişkin tartışmalar 2000 yılında Paul Scheffer tarafından Hollanda'nın büyük gazetelerinden biri olan NRC Handelsblad'de yayınlanan Çokkültürlü Dram (*Multiculturele Drama*) makalesiyle artmıştır (Selm, 2005)¹. Paul Scheffer, Hollanda hükümetlerinin uyum politikalarını eleştirerek, Hollanda'da kültürel farklılıkları arttıran çok-kültürcü politikalar izlendiğini; bu politikalara devam edildiği takdirde Hollanda'nın çok-kültürlü bir drama neden olacağını öne sürmüştür.

Bu makalenin oluşturduğu kamuoyu desteğinin ve 11 Eylül saldırılarının yarattığı siyasi atmosferin ardından Jan Peter Balkanende, 1 Ekim 2001 yılında Hristiyan Demokrat Partinin başkanlığına gelmiş ve göçmenlere ve azınlıklara karşı daha sert bir söylem geliştirmiştir. Balkanende "Hol-

¹ Paul Scheffer İşçi Partili bir profesör ve siyasetçi olmasına rağmen muhafazakâr ve milliyetçi bir ideoloji taşıyan makalesinden sonra yabancı düşmanı olarak anılmaya başlanmıştır.

landa'nın çok-kültürlü bir toplum olmadığını" ifade etmiş ve ardından "Bizim ortak değer ve normlarımız var. Herkes bu değer ve normlara uymalıdır" diyerek ayrımcı ve yabancı düşmanı bir görüşün altını çizmiştir. Daha sonra 1. ve 2. Balkanende hükümetleri döneminde değer ve normlar meselesi sıkça tartışılmış; Hristiyan Demokratlar kültürel uyumu amaçlayan asimilasyonist uyum modeline vurgu yapmaya başlamışlardır (Canatan, 2011: 12). Siyasi konjonktürün etkisiyle 11 Eylül'ün ardından göçmenlere ve İslam'a ilişkin yeni korkuların üretilmesi, göçün güvenlik ekseninden değerlendirilmesi, ekonomik krizlerle iş piyasasının daralması gibi etkenler bir araya gelerek göçmenlere yönelik sert politikaların oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Hollanda'da Pim Fortuyn adlı aşırı sağcı politikacı, 2000'li yılların başında göçmen ve İslam karşıtı politikaları ile popülerleşmeye başlamış; ancak 6 Mayıs 2002 tarihinde Hollandalı bir çevre ve hayvan hakları eylemcisi tarafından öldürülmüştür. Pim Fortuyn'un öldürülmesinin ardından 15 Mayıs 2002 seçimlerinden 4 ay önce Pim Fortuyn tarafından kurulmuş göçmen karşıtı aşırı sağ parti Lijst Pim Fortuyn (LPF) büyük bir başarı kazanarak oyların %17,9'unu elde etmiş ve hükümet ortağı olmuştur (Selm, 2005). Bu siyasi cinayetin ardından, 2 Kasım 2004'te sinema yönetmeni Theo Van Gogh'un İslam adına öldürülmesi Hollanda'da ikinci büyük bir sarsıntıya neden olmuştur.

Theo Van Gogh, kısa metrajlı İslam karşıtı bir film çekmiş ve filmin Hollanda televizyonlarında yayınlanmasından sonra Hollanda doğumlu Faslı bir genç, yönetmeni Amsterdam'da bıçaklayarak öldürmüştür. Bu cinayet kamuoyunda İslam ve yabancı karşıtı görüşlerin yükselmesine neden olmuş; sadece katil Muhammed Bouyeri değil tüm Müslümanlar suçlanarak hedef gösterilmiştir. Oluşan yabancı düşmanı dalga ile yabancılara ve yabancılara ait pek çok mekâna saldırılar düzenlenmiştir.

Göçmen kökenlilerin mekânsal bir yoğunlaşma içinde olmaları nedeniyle paralel toplum oluşturdukları iddiası, yabancı düşmanlığının bir başka tezahürü olup siyasi atmosferin, cinayetlerin ve saldırıların arttırdığı toplumsal gerilimin etkili olduğu bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hollanda'da göçmen kökenliler daha çok ülkenin batı kesiminde bulunan Randstad bölgesindeki dört eyalette (Kuzey Hollanda, Flevoland, Utrecht ve Güney Hollanda) yaşamaktadır. Hollanda İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan Yıllık Entegrasyon Raporu 2008'de (CBS), Batı kökenli olmayan göçmenlerin büyük bir kısmının konut, iş ve eğitim

alanında yoğunlaşma içinde olduğu ve özellikle bu yoğunlaşma sürecinin dört büyük şehirde olduğu yer almaktadır. Rapora göre, sosyal yaşamda yabancılarla Hollandalılar arasındaki karşılaşma ve buluşma şansları azalmaktadır (akt. Canatan, 2011: 19). Hollanda'nın resmî makamlarının yaptığı bu açıklamayla azınlık grupların **segregasyon** süreci içinde olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye kökenli göçmenler de genellikle bu eyaletlerde özellikle Rotterdam ve Den Haag şehirlerinde Surinamlılardan sonra, Utrecht'te ise Faslılardan sonra ikinci büyük göçmen kökenli grubu oluşturmaktadır.

Sosyal Kültürel Plan Bürosu tarafından yayınlanan Sosyal Kültürel Rapor 2004'e göre; 1994-2000 yılları arasında azınlıklar daha fazla Hollandalılarla ilişki içine girmiş olmakla birlikte, özellikle Türkiye kökenlilerin ve Faslıların daha çok kendi gruplarından kişilerle ilişki içinde olduğu belirtilmektedir. Birinci kuşağın büyük bölümünde bu sonuçlar geçerli olmakla birlikte, bu sonuç ikinci kuşağın sadece bir kısmı için geçerlidir. Raporda özellikle büyük şehirlerde diğer gruplardan yalıtılmış yaşamın daha yoğun olduğu ve Türkiye kökenlilerin Faslılarla birlikte Hollanda'ya en az uyum sağlamış, en alt düzeyde evlilik ilişkisi geliştirmiş grup olduğu vurgulanmaktadır. Sosyal Kültürel Plan Bürosu'nun Dagevos ve Gijsbert tarafından hazırlanan 2008 yılı raporunda ise aidiyet ilişkilerine ilişkin bağlantı (cohesie) kavramı ele alınarak, göçmenlerin yerleşik toplumla olan sosyal ilişkileri incelenmektedir. Göçmenlerin ilişkilerinin dört başlıkta incelendiği 2006 yılı saha araştırmasına göre, Türkiye kökenlilerde en çok rastlanılan ilişki tipi "Hollandalılarla az, Türkiye kökenlilerle çok ilişki" biçimindedir. Türkiye kökenlilerin %44'ü bu tip ilişki içinde iken, "hem Hollandalılarla hem Türkiye kökenlilerle çok ilişki" tipinde %27'lik bir sonuca ulaşılmaktadır. Üçüncü sırayı oluşturan Türkiye kökenlilerin %19'unun, hem "Hollandalılarla az ilişki" hem de "kendi grubuyla az ilişki" kurdukları belirtilmektedir. %10'luk bir kesim ise "Hollandalılarla çok ilişki" kurduğunu, "kendi grubuyla ise az ilişki" kurduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmada Türkiye kökenli göçmenlerin, Faslılar, Surinamlılar ve Antillilere oranla Hollandalılarla en az ilişki kuran grup olduğu yer almaktadır. Ancak birinci kuşak göçmenlere göre ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin Hollandalılarla kurdukları ilişkiler artmaktadır. Türkiye kökenli ikinci kuşak göçmenler, Hollanda'da yaşayan diğer göçmen kökenli Surinamlılar ve Antiller kadar Hollandalılarla çeşitli tipte

ilişkiler kurabilmektedir. Cinsiyet değişkeninin ise kuşak farkına kıyasla etnik ilişkilerde (özellikle Hollandalılarla ilişkilerde) fazla etkili olmadığı belirtilmektedir (akt. Canatan, 2011: 24). Üçüncü kuşak göçmenlerin artan ilişkiler kurmakta olduğu, içe kapanma eğilimlerinin azalmakta olduğu, dolayısıyla yükselen bir grafiğin olduğu göz önüne alındığında ulaşılan aşama umut vericidir. Özellikle Türkiye kökenli üçüncü kuşak ile Avrupa'yla gittikçe bütünleşen daha eğitimli bireyler yetişmektedir.

Sosyal ilişki eksikliğinin giderilmesi önyargıların eritilmesinde etkili olup düşmanca ilişkileri azaltan bir boyut oluşturmaktadır. Etnik adacıklarda yaşayan, Hollandacayı yeterli düzeyde konuşamayan ve ülkeye ilişkin çeşitli bilgi eksikliklerine sahip olan göçmen kökenlilerin varlığı uyumu güçleştirici olarak nitelendirilmekle birlikte aşırı milliyetçi ve göçmen karşıtlığı temelinde kurulan partiler Hollanda'da toplumsal gerilimi arttıran ve entegrasyonu engelleyen önemli bir yapı oluşturmaktadır. Örneğin ırkçı parlamenter Geert Wilders 2004 yılı eylül ayında üyesi olduğu VVD'den (Volks Partij van Vrijheid en Democratie, Halkın Özgürlük ve Demokrasi Partisi) ayrılarak kendi adını taşıyan Groep Wilders'ı (Wilders Grubu) kurmuştur. Wilders Grubu'nun parlamentodaki tek üyesi Geert Wilders olmakla birlikte Geert Wilders'ın yabancı düşmanı ve ırkçı söylemi ile aşırı sağcı gruplar üzerinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Ayrımcı söyleme ilişkin bir diğer örnek ise Van Gogh'un 2004 yılında çektiği "Cool" isimli filmde yer alan ve 27 Mayıs 2003 ile 22 Şubat 2007 yılları arasında başbakan yardımcısı olarak görev yapan Gerrit Zalm'ın, Van Gogh cinayetinin ardından İslam'a savaş açtığını ilan etmesidir (Aydemir, 2013).

Cinayet akşamı Amsterdam'ın Dam meydanında bir miting düzenlenmiş ve Yabancılar ve Entegrasyon Bakanı Rita Verdonk sert bir konuşma yapmış, Liberal Parti Grup Başkanı Van Artsen ise Hollanda'da terörün İslami bir nitelik taşıdığını ve cinayetlerin Mayıs 1940'ta Almanların saldırılarını hatırlattığını söylemiştir. Medyada Hollanda'daki İslam okullarının, camilerin kapatılmasını ve imamların uçaklara bindirilip ülkelerine geri gönderilmesini önerenler olmuş, Hollanda özel televizyon kanallarından RTL ise bir anket yaparak halkın %93'ünün Hollanda'da yeni saldırılar beklediğini ve araştırmaya katılanların %47'sinin van Gogh cinayetinden sonra Müslümanlara karşı şüphe içinde olduklarını, %46'sı ise görüşlerinde değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır (Yağcı, 2004). Anket

sonuçları Müslümanlara yönelik olumsuz yargıların toplumu ikiye böldüğünü gösterirken bu sonuçlar üzerinde medyanın etkisini ve politikacıların yönlendirmelerini içermemektedir.

Pim Fortuyn cinayetinin katili Hollanda asıllı olmasına rağmen Van Gogh'un Müslüman bir göçmen tarafından öldürülmesi Hollanda'da yabancıların ve özellikle Müslüman yabancıların tehlikeli olduğunu savunanların seslerinin yükselmesine neden olmuştur. Van Gogh cinayeti medyada Hollanda'nın 11 Eylül'ü olarak değerlendirilmiş; katil Muhammed Bouyeri'nin İslami kimliği ile namaz, ramazan ayı, cami gibi kavramlar terörizm ifadesi ile birlikte anılmıştır (Aydemir, 2013). Muhammed Bouyeri'den bahsedilirken genellikle sadece ilk adının kullanılarak Müslümanların peygamberinin isminin cinayet haberlerinde tekrarlanması bir tür propaganda tekniği olarak kullanılmaktadır.

Bu olumsuz gelişmelerle birlikte Hollanda'nın insani değerlerin yaşatıldığı, 16. ve 17. yüzyıldan bu yana mültecilere, göçmenlere kapısını açan çok-kültürlü bir cennet olarak bilinen geçmişine referansla pek çok alanda yabancı düşmanı saldırılar kınanmakta ve Hollanda'nın çok kültürlü kimliğinin korunacağı vurgulanmaktadır. Nisan 2013'te tahttan ayrılan Hollanda kraliçesi Beatrix de Amsterdam'da Fas gençlik merkezini ziyaret etmiş ve Hollanda'da herkesin eşit olduğunu söyleyerek toplumsal barışın korunması yönünde mesajlar vermiştir. Hollanda başbakanı Jan Peter Balkenende ise Uden'de yakılan İslam Okulu'nu ziyaret ederek velilerle görüşmüş ve Ramazan Bayramı sabahı Eindhoven Sultan Ahmet Camii'ni ziyaret etmiştir (Aydemir, 2013). Başbakan Eindhoven'daki camide Müslümanların bayramını kutlayarak gerilim yüklü kutuplaşmayı yumuşatmaya çalışmıştır.

Hollanda'daki ırkçı atmosferin temsilcisi olan aşırı sağcı Geert Wilders'in lideri olduğu Özgürlük Partisi (PVV) 2010'daki seçimde büyük bir başarı elde ederek 24 milletvekili ile parlamentoya girmiş ancak 12 Eylül 2012'deki son seçimlerde oy oranı yaklaşık yarı yarıya azalarak meclisteki sandalye sayısı 24'ten 15'e gerilemiştir. Erken genel seçimlerde iktidardaki Liberal Parti (VVD) birinci olmuş ve son üç dönemde gerileme içinde olan Hristiyan Demokratlar Birliği'nin (CDA) sandalye sayısı 21'den 13'e düşmüştür ("Hollanda'da," 2012). Aşırı sağın yenilgisi 2000'li yılların başında olduğundan farklı olarak, yabancılara yönelik tehdit edici politikalara eğilimin azalması olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç

AB göç politikasının Amsterdam Antlaşması'ndan bu yana tartışılmasına rağmen uygulamada ortaya çıkan uyumsuzluklar, sorunlar ve 2011 yılında Kuzey Afrika'dan AB'ye yönelen göç akınının ardından oluşan kriz sonrası, 5 Mayıs 2011 tarihinde Birlik tarafından göç üzerine yeni bir rapor oluşturulmuştur (Communication, 2011). Bu raporda göç akınlarına maruz kalan AB ülkelerinin yalnız bırakılmaması, meselenin ulusal bir sorun olarak görülmeden, AB düzeyinde üye devletlerin işbirliğiyle çözülmesi gerektiği belirtilerek, ortak göç ve sığınma politikası oluşturulmasında üçüncü ülkelerle işbirliğinin, dış sınırların güvenliğinin artırılmasının ve yasa dışı göçü azaltmanın önemi tekrarlanmakta; Schengen Antlaşması'nın korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Avrupa 2020 Stratejisi'nde belirtildiği gibi, AB'nin yaşlanmakta olan nüfusu nedeniyle özellikle bazı sektörlerde insan gücüne ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, hedeflenen özelliklere sahip üçüncü ülke vatandaşlarının çeşitli teşviklerle AB topraklarına yönlendirilmesi gerektiği bildirilmektedir.

AB'nin demografik problemleri çerçevesinde nüfusa ilişkin projeksiyonların Birlik'in göçmenlere ihtiyacının kısa ve orta vadede son bulmayacağını göstermesi, özellikle ekonomi odaklı bakış açısıyla göçmenlerin entegrasyonunun ve istihdamının sağlanması kapsamında entegrasyona yönelik bütüncül yaklaşımların uygulanması; göçmenlerin eğitimi, yaşadıkları ülkenin dilini iyi derecede öğrenmelerinin, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimlerinin sağlanması gibi noktalar üzerinde durulmaktadır. Ancak göç politikalarının güvenlik ekseninden değerlendirilmesi ve özellikle son yıllarda artan İslamofobi nedeniyle Müslüman ülkelerden gelen göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar, aile birleşimlerinin sağlanmasında AB ülkelerinin dil ve uyum testi gibi çeşitli sınırlamalar getirmesi, ötekileştirici ve dışlayıcı mekanizmaların oluşması, "özgürlük, güvenlik ve adalet" alanına ilişkin yasal çerçevenin defalarca oluşturulmasına rağmen uygulamada görülen yetersizlikler, siyasal alanda göçmenlerin yeterince temsil edilmemesi, göçmenlere yönelik olumsuz söylemlerin milliyetçi ve muhafazakâr ulusal politikaların manevra alanı içinde kullanılması, özellikle yoksul ve alt sınıfa mensup göçmenlerin üçüncü kuşak çocuklarının çeşitli şiddet olayları ile gündeme gelmesi, çoğunluk toplumu açısından entegrasyonun önündeki başlıca engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye doğumlu ve göç ettikleri ülkenin dilini bilmeyen, yalnızca bir süre çalışıp para biriktirmeyi hedefleyen birinci kuşak göçmenlerin aksine meslek ve üniversite eğitimlerini doğdukları ülkenin dilinde sürdüren ikinci ve üçüncü kuşak Türkiye kökenli göçmenler özellikle yaşadıkları ülkenin dilini yeterli düzeyde öğrenememe, düşük okul başarısı ve üniversiteye gitme oranları açısından çeşitli sorunlar yaşamakta; dolayısıyla toplumsal hayata entegre olma, entegrasyonu kolaylaştıran yüksek sosyo-ekonomik düzeye erişimde yetersizlik, içe kapalı etnik adacıklarda çoğunluk toplumundan izole yaşamlar sürdürme eğilimi gösterme açısından problematik bir alan oluşturmaktadır. Çoğunluk toplumuna daha kolay uyum sağlaması beklenen ikinci-üçüncü kuşak göçmenler, belli oranda entegre olmakla birlikte, uyum imkanlarını henüz yeterince değerlendirmemiş bir portre çizmektedir. İslam'ın özellikle "tutunamayan" göçmen kökenliler için yaşamın en temel referans noktası haline gelmesi, din üzerinden ötekileştirme yoluyla çoğunluk toplumuna mesafeli bir tutum geliştirme, şiddetin mevcut sorunların çözümünde araçsallaştırılması, diyalog kültürünün içselleştirilememesi gibi nedenler, göçmenler açısından entegrasyonun önündeki başlıca engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem göçmenler, hem de Avrupa toplumu için günümüzdeki sorunları "çifte vatandaşlık", "dil sınavı" gibi tekil konular üzerinden tartışmak yeterli değildir. Kapsayıcı bir entegrasyon süreci, sorunların ve çözümlerin karşılıklı ve karmaşık olduğu kabul edilerek sürdürülebilir.

KAYNAKÇA

Appadurai, A. (1997). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Autant-Dorier, C. (2008). Bilmemekten Tanımaya: Fransa'daki Türkiye Kökenli Göçmenler. Didem D. ve Verda İ. (der.) içinde, *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Avar, B. (Yönetmen). (2005). *Fransa'da Türk Olmak: Ayrımcılık, Irkçılık ve Önyargılar* [Belgesel]. TRT.

Aydemir, N. Çok Kültürlülüğün Merkezinde Sarsıntı: Van Gogh Cinayeti ve Yansımaları. *Uşak Gündem*. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2013,

<http://www.usakgundem.com/haber/793/%C3%A7okk%C3%BClt%C3%BCr1%C3%BCl%C3%BCg%C3%BCn-merkezinde-sarsinti-van-gogh-cinayeti-veyansimalari.html>

Aydın, Y. (2011, 21 Kasım). Almanya'daki ırkçı cinayetler ve toplumsal değişim. *Bianet*. Erişim Tarihi: 03 Şubat 2013, <http://bianet.org/bianet/bianet/134172-almanya-daki-irkci-cinayetler-ve-toplumsal-degisim>

Berger, J. ve Mohr, J. (2002). *Yedinci Adam*. İstanbul: İyi Şeyler Yayıncılık.

Bernard, R. (2005) *Les Saisons d'Alsace*. No: 26. S: 1.

BM Özel Temsilcisi V. Munoz. (2006). **Deutschlandbesuch**, M. 93.

Bocker, A. (2004, Şubat). *The Impact of of host-society Institutions on the Integration of Turkish Immigrants in Germany and Netherlands*. Conference on the Integration from Turkey in Austria, Germany and Holland. Boğaziçi Üniversitesi.

Büyükaslan, A. (2009). Strazburg'da Yaşayan Türklerin Dil Davranışları, Eğitim ve Çift Dillilik Sorunları. M. Erdoğan (ed.) içinde, *Yurtdışındaki Türkler: 50.Yılında Göç ve Uyum.*, Ankara: Orion Kitabevi.

Canatan, K. (2007). Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu: İsviçre, Fransa ve Hollanda Örnekleri. *Türkoloji Araştırmaları*. C: 2, S: 3.

Canatan, K. (2011). Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları. *Sosyo Ekonomi Dergisi Göç Özel Sayısı*. Yıl: 7, Sayı: 15.

CBS. (2008). *Jaarrapport Integratie 2008*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Communication on Migration. (2011). *Council of the European Union*, Brüksel. Erişim Tarihi: 02 Mart 2013, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/11/st09/st09731.en11.pdf>

Dagevos, J. ve M. Gijsbert (2008), Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen. Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie. Paul Schnabel, Rob Bijl (ed.) içinde, *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie Sociaal en Cultureel Rapport 2008*.

Engin, H. (2011) Almanya'da Paralel Toplumlar Kültürlerarası ve Transkültürel Pedagojinin Bakış Açısından Bir İrdeleme Girişimi. *Diegaste*. S: 19, Kasım-Aralık 2011.

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. (Azad Zana Gündoğan, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Göle, N. (2009). *İç içe girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Gramsci, A. (2000). *The Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*. (David Forgacs, ed.). New York: New York University Press.

Hollanda'da erken genel seçim: Seçimin galibi liberaller. (2012, 13 Eylül). *Uşak Gündem*. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2013,

<http://www.usakgundem.com/haber/76291/hollanda-39-da-erken-genel-se%C3%A7im-se%C3%A7imin-galibi-liberaller.html>

International Organization for Migration. (2010). *Migration and Transnationalism: Opportunities and Challenges*. Erişim Tarihi: 31 Mart 2013, http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/microsites/IDM/workshops/migration_and_transnationalism_030910/background_paper_en.pdf

Kadın hakları için sözleşme var uygulama yok. (2009, 27 Ekim). *Bianet*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2013, <http://www.bianet.org/bianet/dunya/117894-kadin-haklari-icin-sozlesme-var-uygulama-yok>

Karakaya, F. (2012, 04 Eylül). Binlerce Türk akılsız mı? *Haber7*. Erişim Tarihi: 29 Mart 2013, <http://www.haber7.com/yazarlar/fatih-karakaya/920908-binlerce-turk-akilsiz-mi/>

Kaya, A. (2001a). *Berlin'deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*. İstanbul: Büke Yayınları.

Kaya, A. (2001b). Türkiye'deki Çerkes Diasporası ve Siyasal Katılım Stratejileri. F. Gümüüşoğlu (der.) içinde, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (s. 201-216). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler Diaspora'da Geleneğin Yeniden İcadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü, Engel mi?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mortan, K. ve Sarfatı, M. (2011). *Vatan Olan Gurbet Almanya'ya İşçi Göçünün 50.Yılı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OECD. (2010). PISA 2009 Results: Executive Summary. Erişim Tarihi: 03 Nisan 2013, <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf>

OECD. (2013). Education Rankings. Erişim Tarihi: 03 Nisan 2013, <http://ourtimes.wordpress.com/2008/04/10/oecd-education-rankings/>

Roth, H.J. (2007). Multilingualität und Monolingualität. Wolf-Dietrich B., Claudia N., Erika S. ve Erol Y. (ed.) içinde, *Was heißt hier Parallelgesellschaft?*. Wiesbaden: VS, Verlag für Sozialwissenschaften.

Sarıkaş, L. (2013, 17 Nisan). Hollanda'da 3. Nesil Türklerin Sorunları ve Eğitim Seferberliği. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2013) <http://sahipkiran.com/2013/04/17/hollandada-3-nesil-turklerin-sorunlari-ve-egitim-seferberligi/>

Selm, van J. (2005, 1 Ekim). The Netherlands: The Death of a Filmmaker Shakes a Nation. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2013, <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=341>

Simmel, G. (1994). Bridge and Door. *Theory, Culture and Society*, Şubat 94.

Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Şeker, M. (Yönetmen). (2005). *Almanya Rüyası* [Belgesel]. Almanya.

T.B.M.M. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2010). *Fransa Raporu*. Erişim Tarihi: 01 Şubat 2013,

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/fransa_raporu.pdf

Türk ismi meslek şansını yüzde 24 azaltıyorsa bu bir skandaldır. (2012, 13 Kasım). *Zaman Avrupa*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2013, <http://zaman-online.de/turk-ismi-meslek-sansini-yuzde-24-azaltiyorsa-bu-bir-skandaldir-6516>

Ural, A. (2012). Türk Asıllı Göçmenlerin Hollanda'daki Temel Eğitim Uygulamalarına Yönelik Ayrımcılık Algıları. *Eğitim ve Bilim*. C: 37, S: 165.

Üç göçmen kadından biri ayrımcılığa maruz kalıyor. (2013, 14 Ocak). *Zaman Avrupa*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2013, <http://zaman-online.de/uc-gocmen-kadindan-biri-ayrimciliga-maruz-kaliyor-11991>

Üçte birinin eğitimi yok. (2012, 31 Ekim). *Deutsche Welle*. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2013, <http://www.dw.de/%C3%BC%C3%A7te-birinin-e%C4%9Fitimi-yok/a-16346450>

Yabancıların olmadığı Almanya. (2012, 5 Haziran). *Deutsche Welle*. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2013, <http://www.dw.de/yabanc%C4%B1lar%C4%B1n-olmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1-almanya/a-15998298>

Yağcı, Y. (2004, 22 Kasım). Müslümanları Uçaklara Bindirip Yollamak İstediler. *Aksiyon*. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-14867-34-musulmanlari-ucaklara-bindirip-yollamak-istediler.html>

Alev Yücel

2004 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi ve İngiltere Portsmouth Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (Tam Burslu) bölümlerinden mezun olmuştur. 2005 yılında Yeditepe Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı'na tam burslu öğrenci olarak başlamış, bu programdan mezun olduktan sonra 2007 yılında Ege Üniversitesi Gazetecilik Bütünleşik Doktora Programı'na kabul edilmiştir. Doktora Programı'nda iken 2010-2011 öğretim yılında Erasmus değişim öğrencisi olarak İtalya'nın Università degli Studi del Piemonte Orientale Amedeo Avogadro Üniversitesi'nde araştırmalar yapmıştır. 2014 Mart ayında doktorasını tamamlamıştır.

Uyum Sağlamışların İkilemi: Hollanda'daki İkinci Kuşak Türkiye Kökenli Göçmenlerin Beklentileri

*

The Dilemma of Integrated: Expectations of Second Generation Immigrants from Turkey in the Netherlands

Sezen Ceceli Köse

Öz

Bu çalışma, Hollanda'daki Türkiye kökenli birinci ve ikinci kuşak göçmenlere odaklanarak; ekonomik eşitsizliklerin, çokkültürlü toplumlardaki azınlık gruplarının aidiyet hislerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Bu araştırma, Türkiye kökenli göçmenlerin Hollanda toplumuna aidiyetlerinin farklı faktörlerden farklı şekillerde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Birinci kuşak Türkiye kökenli göçmenler kültürel ayrımcılık, ötekileştirme ve ekonomik yoksunluk konularındaki rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir. İkinci kuşak Türkiye kökenli göçmenler ise Hollanda toplumunda daha prestijli işlere sahip olma konusundaki kısıtlamalardan dolayı görece yoksunluk hissi yaşamaktadırlar. Birinci kuşağın sorunlarını kültürel ayrımcılık ve yoksunluk özetlerken; ikinci kuşağın sorunlarını görece yoksunluk yaklaşımı ifade etmektedir. Araştırma bulguları Hollanda'daki Türkiye kökenli 37 göçmenle Amsterdam, Rotterdam ve Maastricht şehirlerinde Ocak-Nisan 2011 tarihleri arası yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hollanda, Türkiye kökenli göçmenler, grup kimliği, mağduriyet, ekonomik ayrımcılık.

Abstract

This article examines the role of economic inequalities in the minority groups' belonging practices in the multicultural societies. This investigation is conducted in the context of the Netherlands with specific focus on the first and second-generation immigrants from Turkey. This study found out that different factors affect Turkish immigrants' belonging practices differently. While the first generation immigrants complain about cultural discrimination, marginalization and economic deprivation, second generation immigrants complain more about relative deprivation and discrimination in terms of their opportunities to access more prestigious positions in Dutch society and more elite professions. While grievance theory presents a better tool to understand the plight of second generation, explanations related to cultural discrimination and deprivation are more useful for understanding the concerns of the first generation Turkish immigrants. The analysis is based on in-depth interviews in cities of Amsterdam, Maastricht and Rotterdam with 37 immigrants from Turkey in between January to April 2011.

Keywords: The Netherlands, immigrants from Turkey, group identity, grievances, economic discrimination.

Giriş

Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda, son yıllarda göç, göçmenlik ve entegrasyon konuları toplumsal ve politik tartışmaların merkezi sorunsalı haline gelmektedir. Bu çalışma, yaşanmakta olan hassas süreci, bu sürecin muhatabı olan Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenlerin deneyimleri üzerinden ortaya koymaya çalışacaktır. Hem Hollanda hem de Türkiye kökenli göçmenler Batı Avrupa demokrasilerinin test alanlarından biri olan göçmenlerin sistem içindeki varoluşlarını anlamada anahtar rolüne sahiptir. Çünkü Hollanda gerek farklı dönemlerde farklı isimlerle adlandırıldığı göçmenlere yönelik paradigma değişimleriyle gerekse göçmenlere yönelik politikalarının akademik literatürdeki eğilimin aksi yönde seyir izlemesiyle bir laboratuvar özelliği taşımaktadır.¹ Türkiye kökenli göçmenler ise Hollanda'daki en büyük göçmen grubu oluşturmaktadır ve Batılı olmayanlar² şeklindeki "öteki" kategorisinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Hollanda'daki göçmenlere yönelik entegrasyon politikası gibi politik paradigmaların muhatabıdır.

Bu çalışma Hollanda toplumundaki göçmen toplulukların siyasi sistem ve hâkim toplumla olan ilişkisini iş piyasasındaki yoksunluklar ve ayrımcılıklar üzerinden inceleyecektir. Nitekim göçmenlerin artan beklentileri ile karşılaştıkları ayrımcı söylem ve uygulamalar, göçmen kökenlilerin Hollanda'ya aidiyetini etkileyen bir unsurdur. Araştırma farklı kuşaklardan göçmenlerin değişen deneyimlerini temel alarak birinci kuşak Türkiye kökenli göçmenlere göre Hollanda toplumuna görece daha fazla uyum sağlamış olan ikinci kuşak Türkiye kökenlilerin yaşamış olduğu aidiyet

¹ Hollanda'nın göçmenlere yönelik politikasında, literatürdeki gibi asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürlülük yaklaşımları birbirini izlememiştir. Önce çokkültürlülük politikası, ardından entegrasyon politikası ve son olarak asimilasyona yakın bir politika benimsenmiştir. Göçmenler, bu farklı politikaların kavramsallaştırmasında farklı kategorilerde yer almışlardır. Göçmenler, 1970'lerdeki geçici düzenlemelerde misafir işçiler olarak ele alınmıştır. 1980'lerde Çokkültürlülük Politikasında "azınlıklar", 1990'larda Entegrasyon Politikasında "yabancılar", 2000'lerde Sivik (Yurttaşlıkla ilgili) Entegrasyon Politikasında "göçmenler" kategorisinde değerlendirilmiştir.

² Hollanda'da "Batılı olmayan göçmen" ya da "yabancılar" ayrımı kullanılmaktadır. Batılı göçmenler Avrupa (Türkiye hariç), Kuzey Amerika, Okyanusya, Endonezya ve Japonya'dan gelenleri kapsarken; Batılı olmayan göçmenler Türkiye, Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın geri kalanından gelenleri kapsamaktadır (Ersanilli, 2007: 2).

ikilemini irdeleyecektir.³ Birinci kuşak göçmenlerin yaşadığı sıkıntı kültürel uyum iken, ikinci kuşak göçmenlerin deneyimlediği en önemli zorluk güç ve iktisadi kaynakların eşitsiz dağıtılmasından dolayı yaşanan mağduriyettir. Kuşakların önceliklerindeki ve beklentilerindeki farklılıkların, yaşadıkları topluma aidiyet hissini geliştirebilmede önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye kökenli göçmenler arasında farklı kuşakların Hollanda toplumundan beklentilerinin ve bu beklentilerin karşılanması konusunda yaşanan sıkıntıların entegrasyonu ve aidiyeti ne şekilde etkilediğini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Nitekim ilk kuşağın entegrasyon konusunda öncelikli kaygısı kültürel dışlanma ve ekonomik sıkıntılardır. Uyum konusunda görece daha fazla mesafe almış olan ikinci kuşağın temel sorunu ise artan beklentilerinin yerel toplum ve diğer gruplarla karşılaştırıldığında görece daha az karşılanmasından kaynaklanan mağduriyettir. Kuşaklar arası bu farklılık uyum pratiklerini de farklı şekilde etkilemektedir.

Birinci kuşak göçmenlerin öncelikli sorunu dışlanma ve hoşgörüsüzlük iken, ikinci kuşağın ön plana çıkan sorunu eşitsizlik ve mağduriyet hissidir. Birinci kuşağın beklentisi temel iktisadi beklentilerin karşılanması, ayrımcılığa uğramama ve haysiyetinin korunmasıdır. İkinci kuşağın beklentisi ise eğitime erişimle doğru orantılı olarak artan potansiyellerinin karşılanmamasıdır. Bu durum kuşaklar arası farklılığa işaret etmektedir. Bu sebeple, tüm kuşakların ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaya yönelik

³ Literatürde Hollanda'ya 1975 yılından önce göç edenlerle onların Hollanda dışında doğan çocukları birinci kuşak olarak ele alınmaktadır (Ersanilli ve Koopmans, 2009: 774-775). Bu gruba 1975'ten sonra evlilik yolu ya da başka bir yolla ilk defa Hollanda'ya gelmiş olanlar da dahil edilmektedir. Göçmen anne babanın Hollanda'da doğan çocuklarıyla bazı yazarlarca 6 bazı yazarlarca 7 yaşından önce Hollanda'ya gelip eğitimlerine burada başlayan çocukları ise ikinci kuşak olarak ele alınmaktadır (Crul ve Doomenik, 2003: 1045-1046; Crul ve Vermeulen, 2003: 971; Vedder, 2005: 402). R. G. Rumbaut'un tanımlamasındaki gibi başka bir ülkede doğmuş ve sonradan yeni bir ülkeye göç etmiş kişilerin yanlarında getirdikleri 12 yaşından küçük çocukları 1,5 kuşak olarak tanımlamaktadır (Şahin, 2010: 29). Ancak bu çalışmada 12 yaş kriteri yerine üniversiteden önce Hollanda'ya gelip ilkokul, ortaokul ya da liseyi Hollanda'da okumuşları 1,5 kuşak olarak ele alınmıştır. Öte yandan araştırmada, bu kategoride ele alınan göçmenlerin kendilerini ikinci kuşak olarak gördükleri ve bu kuşağın algı ve düşüncelerinin birinci kuşağa benzemediği, ikinci kuşakla neredeyse birebir örtüştüğü gözlemlenmiştir. Bu sebeple bu kuşak grubundakiler, bu çalışmada ikinci kuşak olarak ele alınmıştır.

tek tip bir formül ve çözüm yoktur. İslamafobi ve kültürel ayrımcılık gibi deneyimler birinci kuşak göçmenlerin hayatında kültürel dışlanmayı doğurmaktadır. Ancak aynı söylemler ve uygulamalar ikinci ve sonraki kuşaklar açısından hedefledikleri gelecek ve hak ettikleri konumlara gelmelerinin önünde engel gibi görünmektedir. Özellikle ikinci kuşak göçmenler içerisinde, yerli Hollandalılarla rekabet edebilecek niteliklere sahip olanlar kendilerini daha fazla dışlanmış hissetmektedir. Kısaca potansiyelleri ve beklentileri artan ikinci kuşak göçmenlerin hayal kırıklıkları artmaktadır. Nitekim potansiyellerini tamamen gerçekleştirmek isteyen ikinci kuşak göçmenler zor bir tercihle karşı karşıya kalmaktadırlar. Türkiye kökenli göçmenlerin ilk seçeneği, tamamen asimile olmayı kabul edip, isimleri ve dinleri dâhil kendi asli kimliklerini değiştirmeleridir. Türkiye kökenlilerin ikinci seçeneği, bu gerilim ve mağduriyeti artan şekilde yaşamaya devam etmeleridir. Araştırmamda gördüğüm diğer seçenek ise Türkiye'ye dönüp kendi birikimlerini daha eşit şartlarda gerçekleştirebilme düşüncesidir. Bunun henüz pratiği yoğun bir şekilde olmasa bile ikinci kuşak göçmenlerin gelecek tahayyüllerinden biridir.

Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenlerin iş hayatında karşılaştıkları dışlayıcı pratiklerin Hollanda'ya aidiyet ve grup kimliği yaklaşımlarıyla irdeleneceği bu çalışmanın ilk bölümünde Gruplar Arası Rekabet, Görece Yoksunluk ve Eşitsizlikler başlığı altında kuramsal çerçeve çizmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise bu kavramsal ve teorik arka planla Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenlerin sorunları incelenmektedir. Ardından Türkiye kökenli göçmenlerin birinci ve ikinci kuşak göçmenler olarak ekonomik hayatta yükselen beklentileri ve karşılaştıkları ayrımcılık pratikleri ve bunlar arasındaki farklılıklar ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi: Veri Toplama Teknikleri ve Analiz

Bu çalışmanın verileri, Ocak 2011 ile Nisan 2011 tarihleri arasında Hollanda'daki Türkiyeli göçmenlerle Türkçe ve yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Araştırmada katılımcılar kartopu yöntemi ile belirlenmiştir. Bunun anlamı, görüşme yapılan her bir kişinin aracılığıyla yeni kişilere ulaşılmasıdır. Bu şekilde göçmenler arasındaki ağlardan faydalanılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin cinsiyet, yaş grubu, mezhepsel arka planı, eğitim durumu açısından farklılıkları temsil etmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın kapsayıcılığını artırmak amacıyla, görüşülen kişilerin yardımı ile bu farklılıkların göz önünde bulundurulduğu yeni katılımcılara ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, toplam 37 Türkiye kökenli göçmenle görüşülmüştür. Bunların hepsi, misafir işçi göçü ya da aile birleşimi kapsamında Hollanda'ya göç etmiştir. Mülakat yapılan Türkiye kökenli göçmenlerin 18'i kadın 19'u erkektir. 12'si Alevi 25'i Sünni'dir. Alevilerin 6'sı kadın 6'sı erkek iken, Sünnilerin 13'ü erkek 12'si kadındır. 12 Sünni kadından ise 7'si başörtülüdür. Eğitim seviyelerine göre göçmenlerin 18'i lise üstü eğitime sahip iken, 19'u lise ve altı seviyesinin altında bir eğitime sahiptir. Mülakat yapılan göçmenlerin 7'si Amsterdam'da, 8'i Rotterdam'da, 22'si ise Maastricht'te yaşamaktadır. Göçmenlerin 16'sı ikinci kuşak iken 21'i birinci kuşaktır. Bu 21 kişinin ise 5'i 1990 sonrası Hollanda'ya aile birleşimi, evlilik yolu ile ya da çalışma maksatlı göç etmiştir. Son olarak, 37 göçmen-den 5 tanesi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı iken geri kalanlar çifte vatandaşlığa sahiptir. Bu çalışmanın sonuçları, katılımcıların görüşlerini kapsamı bakımından sınırlıdır.

Görüşmeler, Hollanda'nın üç farklı bölgesinde birer şehirde yapılmıştır. Bunlar Hollanda'daki Türkiyeli kökenli göçmenlerin üçte birinin yaşadığı yani en çok olduğu iki şehir olan Amsterdam, Rotterdam ile Türkiye kökenlilerin az olduğu Maastricht şehirleridir (Crul ve Pasztor, 2007: 6). Maastricht gibi kültürel çeşitliliğin az olduğu şehir ile Amsterdam ve Rotterdam gibi çokkültürlü ve yüksek nüfuslu şehirler seçilerek olası farklılıklar gözlemlenmeye çalışılmıştır. Fakat maddi ve zaman konusundaki sıkıntılar sebebiyle Maastricht'te yapılan görüşmeler Amsterdam ve Rotterdam'daki görüşmelerden fazladır.

Bu çalışmada mülakatların değerlendirilmesinde, kalitatif araştırma yöntemi kullanılmıştır. 37 kişiyle yapılan birebir görüşmeler ortalama bir saatten fazla sürmüştür. Araştırma temaları sabit kalmak üzere açık uçlu sorular sorulmuştur. Sorular 4 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm demografik sorulardan oluşmaktadır ve kişinin yaşı, cinsiyeti, eğitimi, vatandaşlık durumu sorulmuştur. İkinci bölüm, kişinin ya da ailesinin Hollanda'ya göç hikâyesi ve Hollanda'da yaşadığı süreçteki değişiklikler üzerine sorulardan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm toplumsal, ekonomik, siyasi konulara yönelik soruları kapsamaktadır ve hedefi yerli Hollandalılarla Türkiye kökenli göçmenlerin ilişkilerini ve algılarını anlamaktır. Son

olarak kişinin aidiyeti ve kimliği ile ilgili görüşleri hakkında bilgi almaya yönelik sorular sorulmuştur. Görüşmelerden elde edilen verilerin güvenilir ve sistematik bir şekilde analiz edilebilmesi için mülakat yapılan kişilerin onayıyla ses kaydı yapılmıştır ve kayıtlar birebir deşifre edilerek Word dosyasına aktarılmıştır. Dolayısıyla görüşmeler defalarca okunmuştur. Bu aşamadan sonra, çalışma soruları temel kategori olarak alınmıştır. Bu sorulardan çıkan sonuçlar satır satır analiz edilerek temel kategoriler altına yerleştirilmiştir. Bu kategorilerin altında katılımcıların orijinal ifadelerine bağlı kalınarak saptanan benzer ifade ve düşünceler alt kategoriler olarak kodlanmıştır. Böylece genelleme amacı taşımayan, anlama ve yorumlama amacına uygun olarak nitel yöntemin orijinal ve yaratıcı etkisine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Gruplar Arası Rekabet, Görece Yoksunluk ve Eşitsizlikler

Görece yoksunluk teorisinin öncü isimlerinden Ted Robert Gurr (1993a, 1993b) özellikle grup içi veya gruplar arası hareketliliğin olmamasını ve belli toplumsal kesimlerin hak ettiklerini düşündükleri statüye gelememesini etnik çatışmaların ortaya çıkışını etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak tanımlamıştır. Gurr'e göre devlet tarafından uygulanan ayrımcılık pratikleri ve bazı grupların diğerlerine göre değişim ve gelişim süreçlerinin gerisinde kaldıkları hissi ayrımcılık karşısında önemli bir mobilizasyon dürtüsü haline yaratır. Benzer şekilde Donald Horowitz de (1985) Uzak Asya, Afrika ve Karayipler'de incelemiş olduğu uyuşmazlıklarda gruplar arası statü ve güç karşılaştırmalarının ve rekabetinin gerilimleri ortaya çıkarmada öncelikli husus olduğunu ortaya koymaktadır. Horowitz'e göre sınırlı sembolik değerler ve gücün dağılımında eşitsizlik ve grupların birbirini karşılaştırması, çatışmaları tetikleme açısından belirleyicidir. Çatışmanın en büyük nedeni yoksunluktan ziyade bu kaynakların dağılımındaki eşitsizlikten kaynaklanan özgüven kaybı ve grup olarak değersizlik hissidir. Benzer iddia Cederman, Gleditsch ve Buhaug'un (2013:3) iç savaşlar üzerine yapmış oldukları çalışmada da öne sürülmüştür. Yazarlara göre, çatışmaların en önemli sebeplerinden bir tanesi gruplar arasında yaşanan ya da hissedilen siyasi ve iktisadi eşitsizliklerdir. Grup bazında yaşanan kolektif ayırım bireysel ayrımcılıklara göre iç savaşın oluşmasında daha önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Birbiriyle

ilintili olan her üç araştırma ekibi de gruplar arası karşılaştırmayı ve algı düzeyindeki görece yoksunluğu gruplar arası çatışmaların temel parametresi olarak işaret etmişlerdir. Bu çalışmada da vurgulanacağı üzere göçmen topluluklar genel olarak siyasal güç ve statü ile iktisadi kaynakların dağıtımını konusunda eşitsiz bir konumda yer almışlardır. Bunun yanında yeni nesiller bir önceki kuşağa göre buldukları toplumlara daha fazla uyum sağlamaktadırlar. Bu kuşakların maddi imkânlarını artmıştır ve daha prestijli işlerde çalışmaktadırlar. Ancak statü olarak yükselmeleri yeni sınırlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Yaşadıkları bu sınırlamalar buldukları topluma uyumlarını daha derinden sorgulamalarına neden olmaktadır.

Grupların oluşumunda insanların eğilimleri, kendilerini “öteki” ile kıyaslamaları ve diğerleriyle arasındaki zımni ayrımcılıklar önemli yer tutar. Grup üyelerinde ortak olan benzerlik ve diğer gruplardan farklılık hissi, grupların tekrarlanan ayrımcılıklarla karşılaşmaları ve diğer gruplara kıyasla kaynaklara ve ödüllere erişimindeki yoksunlukları sonucunda güçlenmektedir (Horowitz, 1998:1,33). Bir grubun kolektif dezavantajı diğer gruplarla iletişimini kapsamaktadır. Bu bağlamda gruplar arası ekonomik ve politik farklılıklar, kıt kaynak ve pozisyonlara erişimde gruplar arası farklılıkların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Gerek devletin gerekse toplum içindeki diğer grupların sosyal davranış eğilimleri grup üyelerinin istenen ekonomik kaynaklara ve politik hak ve pozisyonlara erişimiyle doğrudan ilgilidir (Gurr, 1993b: 173).

Kimlik gruplarının kendi koşullarını diğer gruplarla kıyasladığında ortaya çıkan eşitsizlik ve mağduriyet duygusu, grup kimliğini güçlendirmektedir. Nitekim grup kimliği başlangıçta olan bir koşuldur; ancak bunun belirginliği çeşitli seviyelerde olabilmektedir. Grupların ana ya da baskın grupta ve diğer gruplarla etkileşiminde anahtar rolde olan bu kimlik, bir takım tehditlerle karşılaştığında derin mağduriyet besler ve onlara karşı eylemlere sebep olabilir. Bu bakımdan grup kimliği politik mobilizasyonun potansiyelidir (Gurr, 1993b: 173-175). Grubun üyeleri grubun çıkarları adına, devlet otoritelerine karşı yöneltilmiş veya onu etkilemek için tasarlanmış eylemler gerçekleştirebilir. Toplumsal politik eylem olarak tanımlanan bu politik hareketlilik ise şiddet içermeyen protestolar, şiddet içeren protestolar ve isyan şekline vuku bulabilir (Gurr, 1993b: 168). Kısaca grup üyelerinin farklılaşan bölüşüm isteği –statü, pres-

tij, sembolik tanıma dahil- ve modern devletin bunu soyut ve somut adımlarla gerçekleştirme kabiliyeti gruplar arası uzlaşıda önemlidir (Horowitz, 1998: 30).

Bazı teorisyenler grupların değerinin grubun içindeki bireylerin hedeflerine ulaşmadaki memnuniyetinden kaynaklandığını, bazıları ise bireylerin içinde bulunduğu gruptan değer kazandığını ileri sürmektedir (Brewer, 1997: 205; Brewer 1991: 476). Aslında diğer bireylerin -kendileri başarı için somut katkıları olmadığında bile- grubun başarısından duydukları memnuniyetinden kaynaklanmaktadır (Brewer, 1979: 322). Bireylerin grup çıkarları için yaptıkları fedakârlıklar ve kolektif eyleme katılma istekleri bireysel mağduriyetten çok kolektif mağduriyet hissiyle ilgilidir (Brewer, 1991: 478-479). Kolektif bir çabaya dahil olma grubun koşullarını iyileştirme, kendi koşullarını iyileştirmeden daha önemli bir motivasyon kaynağıdır (Horowitz, 1998: 15).

Hollanda'daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Ekonomik Sorunları

Hollanda toplumunda Türkiye kökenli göçmenlerin mağduriyeti kategorileştirildiğinde özellikle vurgulanması gereken, daha eğitilmiş yeni kuşak göçmenler arasında statü beklentisinin daha önceki kuşaklara göre daha yüksek olmasıdır. Kendilerini karşılaştırdıkları gruplarla (yerli Hollandalı ve diğer göçmen gruplar) aralarında kalifikasyonlar açısından benzer bir statü olduğuna inanmaktadırlar. Buna karşın, statü dağıtımı ve iktisadi kaynaklara ulaşma konusunda kendilerini karşılaştırdıkları diğer gruplara göre dezavantajlı hissetmektedirler. Ortaya çıkan mağduriyet hissi yeni kuşaklarda daha da belirgindir. Birinci kuşak göçmenler, kendi statü ve iktisadi kaynak arayışlarında, kendilerini Hollandalılarla karşılaştırmaktadırlar. Mamafih, yeni kuşakta bu karşılaştırma daha sık yapılmaktadır. Bu karşılaştırma mağduriyet hissini daha belirgin bir biçimde yaşanmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada bu sebeple birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin yaşamış oldukları mağduriyet türlerinin farklılıklarına değinilmektedir. Özelde ise ikinci kuşağın Hollanda toplumunda aidiyet hissini etkileyen mağduriyet dinamikleri irdelenmektedir. İkinci kuşak, birinci kuşağa göre birçok açıdan görece daha avantajlı olmasına rağmen kendisini Hollandalılarla karşılaştırdığı için mağduriyet hissi en az birinci kuşak kadar fazladır.

Gruplar arası ekonomik statü ve pozisyonlardaki farklılaşma, grupların birbirlerine göre avantajları ve dezavantajları olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda kamu fonlarının paylaşımı, ekonomik fırsatların dağılımı, çalışma koşullarının gelişimi, iş alanlarının ve kaynakların korunması gibi ekonomik haklardaki dezavantajlı konuma sahip olan grup üyeleri kendilerini mağdur hissetmektedirler. Gurr, grup üyelerinin ekonomik olarak dezavantajlı konumlarını farklı kategorilere ayırmıştır (Gurr, 1993b: 170-171).⁴ Detaylardaki farklılıklara rağmen, grup üyelerinin ekonomik haklarla ilgili karşılaştığı güçlü yoksunluk ve mağduriyet hissi önem arz eder. Çünkü bu hissiyat, onların kendilerini yaşadıkları toplumun asli unsuru olarak görmemelerine sebep olmaktadır. Aksine kendi sosyal ya da grup kimliklerine daha sıkı bağlanmalarına yol açmaktadır. Güçlü grup kimliği de kendiliğinden eyleme dönüşebilen çok etkili bir itici güç olabilmektedir.

Türkiye Kökenli Göçmenlerin Yükselen Talepleri ve Karşılaştıkları Ayrımcılık

Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenlerin beklentileri ile iş hayatında yaşadıkları ayrımcılıklar ve mağduriyet hisleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. Türkiye kökenli göçmenler, Hollanda vatandaşı olarak kâğıt üzerinde eşit şartlara sahip olduklarını söyleseler de uygulamada ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmektedirler. Türkiye kökenli göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılık pratikleri, onların Hollanda ile bağlarını zayıflatmaktadır. Öte yandan bu uygulamalar, hem kendi anavatanları ile olan bağlarını hem de Hollanda'daki Türkiyeli göçmen kimliklerini güçlendirmektedir. Bu durum, Türkiye kökenli göçmenler ile Hollanda yerlileri

⁴ Gurr, ekonomik ayrımcılığın şiddetine göre grupların farklı ekonomik yoksunluğa sahip olduğunu belirtmiştir. Tarihi koşullara göre istenen işlerde yetersiz temsilin söz konusu olduğu ancak grubun iyi olmasını geliştirici kamu politikaların dizayn edildiği durum ilk yoksunluk aralığını oluşturmaktadır. İkinci ekonomik yoksunluk aralığında ise tarihi koşullara göre sosyal ve yasal hiçbir dışlama yoktur. Fakat aynı zamanda grupların yoksunluğunu düzeltici hiçbir kamu politikası da mevcut değildir. Üçüncü aralık, baskın gruplar tarafından sosyal pratiğin üstün gelmesi sonucu ortaya çıkan önemli yoksunluktur. Bu, kamu politikalarının tarafsız veya aktif ve yaygın ayrımcılığı dengelemede yetersiz kaldığı durumdur. Son yoksunluk aralığı ise ekonomik fırsatların dezavantajlı gruplar aleyhine kamu politikalarıyla önemli ölçüde kısıtlandığı koşullardır (Gurr, 1993b: 170-171).

arasında “biz” ve “onlar” ayırımına sebep olmaktadır. Bu durum göçmen kökenlilerin Hollanda toplumuna entegre bireyler olmasını isteyen Hollanda Hükümeti'nin uyum ve entegrasyon programlarının tam aksi yönde bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Çünkü Türkiye kökenli göçmenler, maruz kaldıklarını ileri sürdükleri ayrımcılık sonucu, sosyal kimliklerini oluştururken Hollandalı kimliğinden uzaklaşmaktadırlar. Buna karşılık Türkiye kökenli göçmen grup kimliğine yaklaşılmaktadır.

Bireylerin sosyal kimlikleri, bir ya da daha fazla gruba aidiyetten oluşmaktadır. Sosyal kimlik teorisinin temel varsayımı, pozitif sosyal kimliğin oluşumunda gruplar arası kıyaslanmanın temel dayanak olduğu üzerinedir. Kısaca grup kimliği, diğer gruplarla pek çok şekilde test edilerek çok yönlü bir şekilde oluşturulmaktadır (Gurr, 1993a, 1993b; Horowitz, 1985, 1998 ve Verkuyten, 2007: 341-343). Bireyler bu yolla hem kendi pozisyonları hem de ait oldukları grubun pozisyonu ile ilgili bilgi edinmektedirler. Bu sosyal karşılaştırma sürecinde bireyler ekonomik, sosyal ya da kültürel sermayeye bakarlar ve kendi grupları ile diğer grupların konumunu kıyaslarlar. Kişilerin kimlik edinmesinde oldukça önemli olan bu sosyal kıyaslanmanın ya da karşılaştırmanın sonucu sabit ve tatmin edici ise bu durum pozitif olarak değerlendirilir. Bununla birlikte sonucun negatif olması ayrımcılık olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda ayrımcılık bireylerin ve grupların kıyaslanan diğer birey ve gruplara göre, ayrıcalıklı sermayeye erişimini engellemek olarak da anlaşılabilir (Skrobanek, 2009: 539-540). Bir başka deyişle ayrımcılık sosyal olarak tanımlanmış bir grubun üyesine, bu gruba üyeliğinden ötürü -özelikle adil olmayarak- farklı davranılması süreci olarak tanımlanabilir. Ayrımcı davranışlar ise sakınma (*avoidance*), kabul etmeme/reddetme (*rejection*), antipati (*antipathy*) ve fiziki saldırı, nefret suçları gibi farklı suçlar ile toplu öldürme ve soykırım gibi daha aşırı suçlar olarak çeşitlenebilir (Brüß, 2008: 877).

Sosyal kimlik oluşturulurken gruplar arası farklılıkları ortaya koyan kıyaslama, bir dereceye kadar kişisel bir tercih meselesidir. Çünkü bu kimlik kazanımı sosyopolitik bağlamda ve grup içi ilişkilerin niteliği ile beraber karar verilen, kültürler arası karşılıklı etkileşimle olan bir süreçtir. En önemlisi, kültürleşme sadece kültürlerin karşılaşması sonucu o anki duruma bağlı koşulları içermez. Bunun yanında gruplar arası ilişkilerin daha geniş politik, kurumsal ve tarihsel bağlamına bakar. Çoğu zaman, ulusal

ve etnik kültürler ve kimlikler politik olarak sorgulanır ve harekete geçer (Skrobanek, 2009: 539-540).

Bugün Avrupa'da göçmenlerin çoğu, yaşadıkları topluma katılmada politik ve sosyal ayrımcılığa uğramaktadır. Göçmenler, birçok engele takılmakta ve caydırıcı işleme maruz kalmaktadırlar. Göçmenler, iş piyasasından ve kilit sosyal alandan, yasal ve politik kurumlardan olduğu gibi yerel topluluklardan ve komşuluktan da sıklıkla dışlanmaktadır. Bu tecrübeler göçmenlerin kendi kimliklerini tanımlarken, kendilerini yaşamış oldukları toplumun kimliğinden açıkça ayırmalarına yol açabilmektedir (Phalet ve Kosic, 2005: 341).

Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenlerin kendini tanımlamasında, aidiyet hissinde, bir gruba bağlılık göstermesinde, paylaşılan değerler ve davranışlar noktasında kültürleri, dinleri, dilleri, anayurtları belirleyici rol oynamaktadır. Ancak Türkiye kökenli göçmenlerin Hollanda'da gerek bireysel gerekse kurumsal ayrımcı, dışlayıcı pratiklerle karşı karşıya kalmaları da sosyal kimliklerini oluşturmada oldukça etkili olmaktadır. Özellikle Hollanda'da kalıcı bir azınlık grubu haline gelen Türkiye kökenlilerin ekonomik, sosyal ya da kültürel sermayeye erişmede artan taleplerine verilen cevap, Türkiye kökenli göçmenlerin aidiyetini derinden etkilemektedir. Tıpkı eğitimde, yerleşimde ve gündelik hayatta karşılaşılan ayrımcı pratikler gibi iş hayatındaki ayrımcılıklar da Türkiye kökenli göçmenlerin Hollanda'ya aidiyetlerini zayıflattırken, Türkiye ya da Türkiye kökenli göçmen grup kimliğine duydukları bağlılığı arttırmaktadır.

Türkiye kökenli göçmenler, Anayasasının birinci maddesinde "ayrımcılığın yasaklandığı" Hollanda'da, hakların kâğıt üzerinde eşitliği vurguladığını ancak uygulamada birtakım sıkıntılar olduğunu dile getirmektedirler. Özellikle ikinci kuşak göçmenler, iş piyasasında ayrımcılıkla karşılaştıklarını dile getirmektedirler. Bu sınıfı oluşturanlar, daha eğitimli ve sosyoekonomik yönden daha iyi koşullara sahip olmalarından kaynaklanan özgüvene sahiptir ve kendilerini her alanda Hollandalılar ile eş görmektedir. Bu bakımdan Hollanda'da daha iyi koşullara sahip olma talepleri artan bu kuşaktakiler, ayrımcılığa daha fazla maruz kaldıklarına inanmaktadırlar. Onlara göre, Türkiye kökenli göçmenlerin toplum içinde pozisyonlarının yükselmesi ile ayrımcılık arasında doğru bir orantı vardır. Çünkü yerli Hollandalılar, bu yeni kuşakları kendilerine rakip görmektedir.

Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenler yaşamış oldukları ayrımcılık sonucu, kendilerini daha az Hollanda'ya ait hissettiklerini belirtmektedirler. Türkiye kökenli göçmenlere kendi kimliklerinde hangi ülkenin daha fazla ağırlığı olduğu sorulduğunda, kuşaklar arası farklılık ortaya çıkmıştır. Türkiye kökenli göçmenler arasında birinci kuşaktan neredeyse hiç kimse, Hollanda'yı anavatanına tercih etmemektedir. İkinci kuşağı oluşturanların ise yarısından biraz fazlası, tercihini Hollanda'dan yana kullanmaktadır.⁵

İş Hayatındaki Beklentiler ve Mağduriyet

Yabancı kökenlilerin maruz kaldığı ayrımcılık çeşitlerinden biri iş piyasasında yaşanandır. Özellikle gençlerin ayrımcılığa uğraması, onların kendi etnik grubuna hem sosyokültürel hem de ekonomik nedenlerle bağlanması sonucunu doğurmaktadır (Berry vd., 2006). Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan çeşitli araştırmalar, etnik azınlıkların iş piyasasında daha düşük pozisyonlardaki işlere sahip olduklarını ve o işle ilgili sosyal çevreden mahrum olduklarını ortaya koymuştur. Buna ek olarak araştırmalar, Avrupa'nın tümünde, göçmenlerin yerlilere oranla işsizlik oranlarının daha yüksek ve ekonomik konumlarının daha durağan olduğunu ortaya koymaktadır. Göçmenler arasında artan işsizlik oranları, gelecek kuşakların beklentilerinde endişeyi arttırmaktadır (Phalet ve Kosic, 2005: 339).

Göçmenlerin düşük pozisyonlarda istihdamı ve işsizlik oranlarının yerlilere oranla yüksek olması, göçmen kökenlilerin geleceğe bakışını olumsuz etkilemektedir. Üstelik bu durum, göçmen karşıtı yaklaşımların ve oyların önemli artışı ile birleşince daha derin sıkıntılara yol açmaktadır. Çünkü çoğu Avrupa ülkesinde, göçmen karşıtı yaklaşımlar ulusal kültüre, birliğe ve refaha karşı tehdit olarak sunulmaktadır. Kısaca, ekonomik güvensizlik ve etnopolitik gerilimin arka planına karşı ulusal medya ve bazı durumlarda kamuoyu açıkça, göçmenleri ve onların çocuklarını sosyoe-

⁵ Bu kuşakların tercihlerinin Hollanda'dan yana olması ise Hollanda'daki yaşam koşullarından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de benzer iş ve yaşam koşullarına sahip olmayacaklarına inanmaları bu tercihte belirleyici olmaktadır. Zaten bu kuşak kendini Hollandalı kimliği ile değil melez bir kimlikle tanımlamaktadır. Bu melez kimliğin unsurlarından biri Türkiye kökenli olmakla ilgili iken diğer unsuru Hollandalı olmanın yanında Avrupalı olma ve Avrupa'daki göçmen kimliği gibi daha üst bir kimlik grubuna aidiyeti de kapsamaktadır.

konomik yük, kültürel olarak dışarıdakiler ve güvenlik açısından tehdit olarak resmetmektedir (Phalet ve Kobic, 2005:341). Bu durum etnik grupların, kendi grup kimliklerine daha sıkı bağlanmalarına yol açabilmektedir (Skrobanek, 2009: 536).

Araştırmalar, özellikle göçmen kökenli gençlerin kendilerini dezavantajlı gördüğünü ve grup sınırlarının geçirgen olmadığını algıladıklarını ortaya koymuştur. Grup sınırlarını geçişsiz ya da değişmez algılamak, bu grupların kendi kimliklerine daha sıkı tutunmaları sonucunu doğurmaktadır. Bunun yanında pek çok araştırma, ayrımcılıkla karşılaşan göçmen gençlerin asimilasyonu veya entegrasyonu reddettiğini ortaya koymaktadır (Berry vd., 2006 ve Skrobanek, 2009: 538). İş piyasasında ayrımcılık deneyimi aidiyet ve sosyal kimlik bakımından çok ciddi problemlere yol açmaktadır.

Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenlerin iş yaşamında algıladıkları ayrımcı ve dışlayıcı pratikler, aidiyet bakımından oldukça önemli bir role sahiptir. Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenler iş hayatında yaşanan ayrımcılığı ikiye ayırmaktadır. İlki, işe girmede yaşadıkları ayrımcılıktır.⁶ Türkiye kökenli göçmenler burada en çok, isimlerinden dolayı yabancı kökenli olduklarının anlaşılmasının işe girmede olumsuz bir etki yarattığını düşünmektedirler. Buna ek olarak Türkiye kökenli göçmenler, yabancıların daha az olduğu Maastricht'te işe girmenin Amsterdam ve Rotterdam'a göre çok daha zor olduğunu belirtmektedirler. Ancak Türkiye kökenli göçmenler arasında yabancıların çok olduğu şehirlerde ayrımcılığın ve önyargının daha fazla olduğunu belirtenler de vardır.

⁶ Hollanda'daki Türkiye kökenli göçmenler işe girmede en büyük sıkıntıyı dil konusunda çektiklerini belirtmektedirler. Birinci kuşak göçmenler, Hollandacalarının iyi olmadığını, kendilerini idare edecek kadar bildiklerini ya da Hollandaca biliyor sayılmayacaklarını ifade etmektedirler. Ayrıca birinci kuşak içerisinde hiç Hollandaca bilmediğini söyleyenler de vardır. Bunların ise tamamı kadındır. Kısaca birinci kuşak erkekler, kadınlara göre daha iyi Hollandaca bilmektedir. Türkiye kökenli göçmenler kendileri zamanında ne Hollanda'nın dil öğrenin dediğini ne de kendilerinin böyle bir girişimi olduğunu ifade etmektedir. Çoğu birinci kuşağı oluşturan Türkiye kökenli göçmen, işyerlerinde arkadaşlarından ya da sokaktan dili öğrendiğini belirtmiştir. İkinci kuşakta ise Hollandacayı bilmeyen yoktur. Özellikle ikinci kuşağın neredeyse tamamı Hollandacanın anadillerinden farkı olmadığını belirtmiştir. İkinci kuşak içerisinde, kendini dil konusunda yeterli görmeyenler ise erkeklerdir. Ancak Türkiye kökenli göçmenlerin tamamı, Hollandacası anadili ile aynı seviyede olan Türkiye kökenlilerin dahi işe girmede ayrımcılıkla karşılaştığını belirtmektedir.

İsminden dolayı işe giremiyorum

Leyla S.: Maastricht çevresinde 40 yere özgeçmişimi yolladım ama hiçbir yerden cevap gelmedi. Ben bunun isimle alakalı olduğunu düşünüyorum. Özgeçmişimde, Türk vatandaşlığımın olduğu, Türkçe bildiğim de yazıyordu. Bunlardan ötürü çağrılmadığıma inanıyorum. Zaten bu bölgede yabancı az. Bunun dışında Eindhoven'a ve başka bir yere daha özgeçmişimi gönderdim. Oraların ikisi de daha fazla yabancıya yaşadığı şehirler, ikisinden de görüşmeye çağırdılar. 40 tane nere, 1 tane nere. Limburg bölgesinde çok yabancı yok, Amsterdam ve Rotterdam gibi değil. Burada yabancı olarak iş bulmak çok zor.

Sabahattin T.: Okuldaki Hollandalı hocam "Dikkat et sen yabancısın yarın sen iş hayatına girdiğinde sana mutlaka ayrımcılık yapacaklar" diye beni uyardı. "İsminden tut, Türk olman, Müslüman olman hepsi bir nedendir iş hayatında başarılı olmaman, üzerinde baskı kurulması ya da işe alınmaman için" dedi.

Türkiye kökenli göçmenlerin ileri sürdükleri ikinci ayrımcılık, işe girdikten sonra maruz kaldıkları dışlayıcı pratiklerdir. Bu ise daha çok iş arkadaşlarıyla ilişkileri kapsamında değerlendirilmektedir. Türkiye kökenli göçmenler burada "diğer Hollandalı çalışanların kendilerine karşı birlik olduğu, kendilerinin izin gününde şikâyet dosyalarının kabartıldığı, iş arkadaşlarının kasıtlı bilgi sakladığı ya da kendilerini yanlış yönlendirdiği, aynı pozisyondaki birine bey ya da hanım şeklinde hitap edilmesine karşın kendilerine isimle hitap edilmesi, işin görünen kısmında değil arka planında tutulmaya çalışıldıkları, yüksek mevkilere çıkmada engellerle karşılaşmaları" gibi ayrımcı pratikler saymışlardır. Türkiye kökenli göçmenler iş yaşamındaki bu ayrımcılık türlerinin hem sistemsel hem de kişisel bir takım sebeplere dayandığına inanmaktadırlar.

Maaşını verelim, ünvanını vermeyelim

Şehnaz K.: Bana çalıştığım banka, yönetici olmam gerekirken, sana o derecenin maaşını verelim ama ünvanını vermeyelim dedi. Ben kabul etmedim ve hakkımı söke söke aldım. Çalıştığım bankayı mahkemeye verdim ve kazandım. Yönetici oldum. Bunun diğer yabancılara ayrımcılığı önleyecek bir misal olduğuna da inanmıyorum.

İş hayatında yaşanan ayrımcılık pratiklerine bakış açısında, ikinci kuşak Türkiye kökenli göçmenler ile birinci kuşak Türkiye kökenli göçmenler arasında farklılık dikkat çekmektedir. Birinci kuşak Türkiye kökenli

göçmenlerin iş hayatında karşılaşılan ayrımcılığa yaklaşımı, göreceli olarak daha yumuşaktır. Birinci kuşak göçmenlerin bir kısmı, Hollanda iş piyasasında önce yerli Hollandalıların tercih edilmesini doğal karşılamaktadırlar. Bunun her ülkede benzer olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun dışında Türkiye kökenli göçmenler, kendileriyle aynı işi yapan bir Hollandalı varsa önce onun tercih edildiğini ileri sürmektedirler. Türkiye kökenli göçmenlere göre, Hollandalılardan daha iyi seviyede olsalar da kendileri yerine daha düşük nitelikteki Hollandalılar tercih edilmektedir.

Nebahat Ç.: Herkes kendi insanını kayırıyor, gelinimiz Hollandalı ve polis. Bize yabancı isimlerle başvuruları pek kayda almadıklarını söyledi. Herkes kendi insanını önce tercih ediyor.

Rüçhan S.: Burada daha iyi işlere sahip oldukça göçmenler sorunla karşılaşiyor. İşçiyse sorun daha az. Ayrıca eğer sen alanında tek otorite isen, yine sorun yok. Ama aynı branşta senden başkaları varsa, o zaman sen bir kademe altta bırakılıyorsun. En az iki gömlek iyi olacaksın ki onunla aynı işe alınacaksın.

İkinci kuşağı oluşturan Türkiye kökenli göçmenler, iş hayatındaki ayrımcılığa daha güçlü bir şekilde itiraz etmektedirler. Bu kuşaklara göre Hollandalılar, Türkiye kökenlilerin iş yaşamında yükselmelerinden rahatsızlık duymaktadır ve Türkiye kökenli çalışanlara karşı ayrımcılık yapmaktadırlar. Ancak Türkiye kökenli göçmenler, bu durum karşısında kendi haklarını arayabilecekleri kanuni mekanizmaların var olduğunu belirtmektedirler. Türkiye kökenli göçmenler, iş hayatında karşılaştıkları bu tarz eylemlere karşı sessiz kalmamaları gerektiği konusunda ortak paydaya sahiptirler. Hollanda’da Türkiye kökenlilere karşı iş yaşamında var olan dışlayıcı ve ayrımcı pratikler karşısında -sırf bu sebeple- Türkiye’ye dönmeyi düşündüğünü söyleyen ikinci kuşak göçmenler çoğunluktadır. Türkiye’ye dönmeyi düşündüğü söyleyen göçmenler genel olarak iş hayatında başarılı insanlar olmalarıyla dikkat çekmektedir.

İkinci kuşak dönmek istiyor

Ebru U.: Hollandalıların içlerinde bir duygu var, onu saklasalar da sen hissediyorsun. Özellikle de yükseldikçe bunu daha çok hissediyorsun. Çünkü Hollandalılar, bizlerin okuyacağını, onlarla aynı işlere talip olacağını düşünmedi. Bu sebeple, sen okumuş ve iyi bir konuma gelmiş biriysen ve altında Hollandalılar çalışıyorsa, bunu kabul edemiyorlar. Çünkü sen onun yaptığı bir şeye yanlış diyebiliyorsun, ya da aynı fikirde olmadığın zaman

bunu savunabiliyorsun. Ama anne-babalarımızın aynı savunma durumları yoktu. Biz kendimizi savunduğumuz için zorlarına gidiyor. Bunları yaşadktan sonra, burada ne kadar daha yaşarım bilmiyorum.

Osman Ç.: Kafamın % 60-70'inde dönmek var. Burada ticaretle uğraşırken, işim dolayısıyla bazı zorluklarla karşılaştım ve bunları hak ettiğimi düşünmediğim için soğudum. Burada çok ayrımcılık var. Avukatım Hollandalı bir bayan ve kendisi bana bir konu hakkında "sana burada ayrımcılık yapıyor" dedi.

Sonuç olarak, Türkiye kökenli göçmenlerin sosyal kimliğini oluşturmada iş hayatında uğradıkları ayrımcı pratikler oldukça etkili olmaktadır. Ayrımcı davranışlarla karşılaşan Türkiye kökenli göçmenler sahip oldukları mağduriyet hissi ile Hollanda toplumundan uzaklaşarak kendi grup kimliklerine daha fazla tutunmaktadırlar. Ayrıca Türkiye kökenli göçmenlerin taleplerindeki artışla ayrımcılık arasında doğru bir orantı olduğu gözlenmektedir. Bu açıdan ikinci kuşak ve dolayısıyla daha iyi eğitim seviyesine sahip göçmenler daha fazla ayrımcılığa uğradıklarına inanmaktadırlar. Çünkü sosyoekonomik olarak daha iyi konuma ulaşmışlardır. Yerli Hollandalılarla ilişki düzeyleri artan bu grup, kendilerinin entegre olmuş birey olduğunu ama gruplar arası ya da bireyler arası ilişkilerde kabul görmediğini ileri sürmektedir. Bu bakımdan Türkiye kökenli göçmen kuşaklar, Hollandalıların entegrasyon ve uyum politikalarını ya da isteklerini samimi bulmayarak Hollanda'ya ve Hollandalılara karşı güven bunalımı yaşamaktadırlar.

Sonuç

Türkiye kökenli göçmenlerin iş hayatında yükselen beklentileri ve karşılaştıkları ayrımcılıklar, Hollanda toplumuna duydukları aidiyet hislerini önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Özellikle ikinci kuşak göçmenler Hollanda toplumuna entegre olmuş oldukları halde kabul görmediklerini belirterek daha güçlü bir mağduriyet hissi yaşamaktadırlar. Çünkü Türkiye kökenli göçmenler giderek işçi sınıfından çıkıp toplumda daha üst seviyelere ve statülere ulaşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda yerli Hollandalılar ile aralarında daralan alanda artan rekabet yaşanmaya başlamıştır. Türkiye kökenli göçmenler bununla doğru orantılı olarak ayrımcılığa maruz kaldıklarını öne sürmektedirler. Neticede kendilerine karşı ayrımcı

pratiklerin olduğunu ileri süren ve dolayısıyla mağduriyet hissedilen Türkiye kökenli göçmenlerin Hollanda'ya aidiyetleri zayıflarken kendi grup kimliklerine bağlılıkları güçlenmektedir. Özellikle ikinci kuşak göçmenler arasında Türkiye'ye dönmeyi düşünenlerin olması bunun en önemli göstergesidir. Bu kapsamda ayrımcılıkla karşılaşan genç göçmenlerin asimilasyon ya da entegrasyonu reddettiği (Berry, vd. 2006: 326) ve dezavantajlı grup üyelerinin ayrımcılığa maruz kaldığında grup kimliklerine yönelmesi (Branscombe vd., 1999) gibi sonuçlar ortaya koyan kapsayıcı çalışmalar mevcuttur. Almanya'daki Türkiye kökenli gençlerin kendileri ya da gruplarının ayrımcılığa uğradığını düşünmesi ile daha güçlü bir şekilde kendi etnik kimliğine bağlandığı (Skrobanek, 2009; Vedder, Sam ve Liebkind, 2007) gibi sonuçlar ortaya koyan daha özel çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir.

Görüşme yapılan Türkiye kökenli göçmenler Hollanda'da en çok karşılaştıkları ayrımcılık türlerinden biri olarak iş hayatındaki mağduriyetlerini ifade etmişlerdir. Türkiye kökenli göçmenlerin burada vurguladığı iki husus önemlidir. İlki, Hollanda'ya ilk geldikleri dönemden daha iyi koşullara sahip oldukları için ayrımcılıkla karşılaştıklarını söylemeleridir. Onlara göre işçi kalsalardı, bu sorunlarla karşılaşmayacaklardı. İkincisi Türkiye kökenli göçmenlerin çoğunun yabancıların az olduğu Maastricht gibi şehirlerde, Rotterdam ya da Amsterdam gibi çokkültürlü şehirlere oranla daha fazla ayrımcılıkla karşılaşabileceğini ifade etmeleridir.

Türkiye kökenli göçmenler kendilerini Hollanda'da asli unsur olarak değil "öteki" olarak hissetmektedirler. Bu hissiyat söz konusu olduğunda Türkiye kökenli göçmenler arasında cinsiyete, mezhebe, yaşanan şehre ve eğitim seviyesine göre bir farklılaşma neredeyse yok denecek kadar azdır. Sadece kuşaklar arasında bir farklılaşma vardır. Birinci kuşağın içinde kendini Hollanda'ya ait hissedenden yok denecek kadar azdır. Daha sonraki kuşakların büyük çoğunluğu kendisini hem Hollanda'ya hem Türkiye'ye ait hissetmektedir. Ancak bu söyleme rağmen, ikinci kuşağın yarısına yakını geleceklerini Türkiye'de sürdürmeyi düşünmektedir. Bu da mağduriyet hissinin, aidiyeti belirlemede ekonomik yoksunluğa göre daha belirgin faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Berry, John W., Phinney, Jean S., Sam, David L. and Vedder, Paul. (2006). Immigrant youth: acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55 (3), 303-32.
- Brüß, Joachim. (2008). Experiences of Discrimination Reported by Turkish, Moroccan and Bangladeshi Muslims in Three European Cities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34 (6), 875-894.
- Cederman, Lars-Eric; Gledish, Kristian Skrede and Buhaug, Halvard (2013). *Inequality, Grievances and Civil War*. New York: Cambridge University Press
- Crul, Maurice and Doomernik, Jeroen. (2003). The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends between and Polarization within the Two Groups. *International Migration Review*, 37 (4), 1039-1064.
- Crul, Maurice and Vermeulen, Hans. (2003). The Second Generation in Europe. *International Migration Review*, 37 (4), 765-986.
- Ersanilli, Evelyn. (2007). *Country Profile: The Netherlands, Focus Migration*. (No: 11). Hamburg: Hamburgisches Weltwirtschafts Institut [Hamburg Institute of International Economics (HWWI)], 1-11.
- Ersanilli, Evelyn ve Koopmans, Ruud. (2009). Ethnic Retention and Host Culture Adoption among Turkish Immigrants in Germany, France and the Netherlands: A Controlled Comparison. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung [Social Science Research Center Berlin (WZB)], 1-40.
- Gurr, Ted Robert. (1993a). *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Gurr, Ted Robert. (1993b). Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict Since 1945. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 14 (2), 161-201.
- Horowitz, Donald L. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Horowitz, Donald L. (Nisan 1998). [Bildiri] *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*. Annual World Bank Conference on Development Economics. Erişim: 8 September 2014, <http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/84797-1251813753820/6415739-1251813951236/horowitz.pdf>, 1-47.
- Phalet, Karen and Kovic, Ankica. (2005). Acculturation in European Societies, İç. D. Sam and J. W. Berry (ed.). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*, (331-348). Cambridge: Cambridge University Press.
- Skrobanek, Jan (2009). Perceived Discrimination, Ethnic Identity and the (Re-) Ethnicisation of Youth with a Turkish Ethnic Background in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35 (4), 535-554.

Şahin, Birsen. (2010). *Almanya'daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Vedder, Paul. (2005). Language, Ethnic Identity, and the Adaptation of Immigrant Youth in the Netherlands, *Journal of Adolescent Research*, 20 (3), 396-416.

Vedder, Paul., Sam, David L. and Liebkind, Karmela. (2007). The Acculturation and Adaptation of Turkish Adolescents in North-Western Europe, *Applied Developmental Science*, 11 (3), 126-136.

Verkuyten, Maykel. (2007). Religious Group Identification and Inter-Religious Relations: A Study Among Turkish-Dutch Muslims. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10 (3), 341-357.

Sezen Ceceli Köse

2008 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden lisans derecesiyle mezun olmuştur. 2012 yılında ise Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında Siyaset Bilimi Anabilim dalı yüksek lisans derecesini "*Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda'daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme*" başlıklı teziyle almıştır. Ceceli Köse'nin "*Müzakereci Demokrasi Kuramı ve Toplumsal ve Politik Dönüşümün İmkânları: Kürt Açılımı Üzerine Bir İnceleme.*" başlıklı *Spectrum: Journal of Global Studies* hakemli dergisinde yayınlanmış bir makalesi bulunmaktadır.

Devlet Eliyle Yurtdışına Çevre Göçü Örneği: İşçi Göçü Dönemi Uygulanan Afet Kotası

*

A Case of State-led International Environmental Migration:
Disaster Quota in the Decade of Labour Migration

Damla B. Aksel

Öz

1961 yılında Federal Almanya'yla yapılan ikili işgücü anlaşması sonrası başlayan Türkiye'den yurtdışına işçi göçü serüveni, ülkedeki pek çok dengenin değişmesinde uzun yıllar etkili olmuş, pek çok araştırmanın konusu olarak literatürde yerini almıştır. Ancak işçi göçüne dair bugüne kadar ele alınmamış meselelerden birisi afet yaşamış bölgelerde yaşayan kişiler için ayrılmış olan yurtdışı işçi kotasıdır. 1965-1972 yılları arasında Türkiye'den yurtdışına işçi gönderimleri sırasında anonim işçi gönderimi içerisinde yüzde 15 oranında bir kota deprem, sel, toprak kayması gibi afetlerin ve baraj inşaatı gibi çevresel dönüşümlerin sonuçlarından etkilenen bölgelere ayrılmıştır. Bu çalışmada Türkiye'deki göç ve çevre literatürlerinde bugüne kadar oldukça sınırlı yer edinebilmiş devlet eliyle yurtdışına çevre göçü meselesi üzerinde durulmaktadır. Türkiye'den yurtdışına göçmen işçiler gönderilmesi döneminde uygulanan afet kotası sistemi Millet Meclisi tutanaklarına yansıyan tartışmalar üzerinden ele alınmaktadır. Karar alma süreçlerine dair inceleme, kota uygulamasının afetler sonrası meydana gelen maddi kayıpların giderilmesi gerekçesiyle hayata geçirildiğini ortaya koymaktadır. Dönemin yönetim mantığına uygun olan bu uygulama ile, yapısal meselelerin bireysel çabalarla giderilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: çevre göçü, işçi göçü, çevresel bozulma, afet kotası

Abstract

The journey of labour migration from Turkey to abroad which has begun after the 1961 bilateral labour agreement with the Federal Germany, had significant impacts on the country for many years and has become an important topic for research. However, it is interesting to notice that in the wealth of literature on migration, a particular aspect has been relatively untapped: The labour migration quota for people residing in areas with history of disasters or environmental deterioration. In the period of 1965 to 1972, a quota of 15 percent was applied by the Turkish state to favor the populations of the regions affected by disasters earthquake, flood, landslide and environmental changes due to developmental projects during the anonymous worker transfer programs. This study focuses on the issue of state-led international environmental migration, which had received fairly limited space in the current migration and environment literatures in Turkey. It analyzes the disaster quota system through discussions reflected on the proceedings at the National Assembly. The investigation of the decision-making processes illustrates that the quota system has been implemented to overcome the financial damages that occurred after disasters. It has been aimed at resolving structural issues through individual efforts with this policy which shows accordance to the management mindset of the era.

Keywords: environmental migration, labour migration, environmental deterioration, disaster quota

Göç çalışmaları alanında son yıllarda dikkat çekmeye başlayan zorunlu çevre göçü, küresel ısınma ve çevresel bozulma tartışmalarının her geçen gün arttığı yirmi birinci yüzyılın yeni sorunlarından biri olarak görülmektedir (Myers, 2002). Ancak bu meseleyle ilgili uluslararası literatürde ve Türkiye literatüründe oldukça sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Türkiye çerçevesinde bakıldığında bu durumun başlıca sebepleri arasında zorunlu çevre göçünün kavramsal tanımlanmasının henüz sağlanamamış olması ve farklı göç türleri içerisinde ele alınması bulunmaktadır. Bu durumun başlıca örneklerinden biri, Kadirbeyoğlu (2010)'nun da belirttiği gibi 1960'lardan itibaren Türkiye içerisinde gerçekleşen göçün önemli etkileyenlerinden olan çevresel değişimlerin, kalkınma ve modernleşme süreçlerinin doğal bir sonucu olarak görülmesi ve ayrı bir başlıkla ele alınmamış olmasıdır. Çevre ve iç göç ilişkisini ele alan çalışmalar son yıllarda sayısal olarak artmışsa da yine de çevre göçü üzerinden bir literatür oluşturmak açısından yetersiz kalmaktadır.

Bununla birlikte çevresel faktörler ve değişimler dolayısıyla Türkiye'den yurtdışına doğru göçe dair çok daha az veri bulunmaktadır. 1961 yılında Federal Almanya'yla yapılan ikili işgücü anlaşması sonrası başlayan Türkiye'den yurtdışına işçi göçü serüveni, ülkedeki pek çok dengenin değişmesinde uzun yıllar etkili olmuş, pek çok araştırmanın konusu olarak literatürde yerini almıştır. Ancak işçi göçüne dair bugüne kadar ele alınmamış meselelerden birisi afet yaşamış bölgelerde yaşayan kişiler için ayrılmış olan yurtdışı işçi kotasıdır. Abadan-Unat (1976; 2002)'ın çalışmalarında sınırlı olarak karşılaşılabilen bu bilgiye göre, 1965-1972 yılları arasında anonim işçi gönderimi sırasında yüzde 15 oranında bir kota deprem, sel, toprak kayması gibi afetlerin ve baraj inşaatı gibi çevresel dönüşümlerin sonuçlarından etkilenen bölgelere ayrılmıştır (Abadan-Unat, 2002: 124). Bu çalışmada Türkiye'deki göç ve çevre literatürlerinde bugüne kadar oldukça sınırlı yer edinebilmiş, devlet eliyle yurtdışına çevre göçü meselesi üzerinde durulmakta ve Türkiye'den yurtdışına göçmen işçiler gönderilmesi döneminde uygulanan afet kotası sistemi Millet Meclisi tutanaklarına yansıyan tartışmalar üzerinden ele alınmaktadır.

Zorunlu Çevre Göçü

Çevre göçüne dair uluslararası literatür, göç araştırmalarının başlıca ikilemlerinden biri olan zorunluluk ve istemli göç arasındaki ayrışma üzerinden yola çıkar. Yani, yaşam kalitesi ve estetik kaygıları gelir kaygılarının önüne koyan çevresel tercihleri nedeniyle ortaya çıkan göçler ile insanların evlerini ve yaşadıkları ortamları aniden veya kademeli olarak bırakmalarına neden olan sorunlar arasında ayrım yapılmaktadır (King, 2002: 100). Bu ayrım göç sürecinin belli bir zorunluluk sonucu olması veya olmamasını ortaya koyar. Örneğin yaşam biçimi ve emeklilik göçü diye ifade edilen göç biçimleri ilk modele örnek olarak gösterilmektedir. Çevresel nedenler dolayısıyla ortaya çıkan göç biçimi zorunlu göç kavramı bağlamında ele alınmaktadır.

Castles (2000: 271)'in da belirttiği gibi zorunlu göç kavramı literatürde sadece ülkelerinden özellikle siyasi nedenler dolayısıyla kaçmak zorunda kalan mülteci ve sığınmacıları içermez, aynı zamanda doğa afetleri veya kalkınma projeleri (yeni fabrikaların, yolların, barajların kurulması gibi) nedeniyle göç etmek zorunda kalmış kişileri de tanımlar. Bu durumla ilişkili olarak çevresel bozulma ve afetler sonucu ortaya çıkan göçün mültecilik kavramıyla bir arada kullanıldığı görülmektedir. Mültecilik ve sığınmacılık kavramlarının tanımlandığı 1951 Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'nde çevre göçü tanımlanmamıştır. Buna karşılık göçmen ve mültecilik kavramları üzerine ortaya koyulan çeşitli kavramlaştırmalar çevre göçünün tanımlanmasını tartışmaktadır (Jacobson 1988; Suhrke 1994; Burson 2010). Nitekim Myers (2002: 609)'ın ifade ettiği üzere hayatlarını yaşadıkları yerlerde çeşitli nedenler dolayısıyla sürdüremeyen ve topraklarını zoraki olarak başka bir ülkeye veya kendi ülkeleri içerisinde başka bir bölgeye gitmek üzere bırakan çok sayıda topluluk bulunmaktadır. Tahminlere göre 1995 yılında, çoğunluğu Sudan, Somali, Kenya gibi Afrika ülkeleri, Çin, Meksika ve Hindistan'da olmak üzere 25 milyon kişi çevresel nedenlerden dolayı göç etmiştir. Çevresel mülteci kavramını ele alan Jacobson (1988)'a göre çevresel nedenler dolayısıyla zorunlu olarak göç eden kişileri üç sınıf altında toplamak mümkündür:

(1) deprem veya çığ gibi yerel bozulmalar nedeniyle dönemsel olarak yer değiştiren kişiler, (2) yaşamları ve sağlıklarına zarar veren çevresel bozulmalar dolayısıyla yer değiştirenler ve (3) yaşam alanlarında sürekli

ve tahammül edilmez değişimler yaratan veya çölleşmeye yol açan toprak bozulması dolayısıyla yerinden olan kişiler.

Bu tanımlama doğal afetler ve insan eliyle yapılmış çevresel bozulmaları aynı çerçeve içerisinde bir araya getirmektedir.

Türkiye’de çevre ve göç arasındaki ilişkinin giderek daha fazla irdelemesine rağmen, bu alanda yapılan incelemeler oldukça sınırlıdır (Kadirbeyoğlu, 2010: 224). Geçmişte doğal afetler insanların hayatlarında ani kırılmalar yaratırken, 1992 Erzincan ve 1999 Marmara Depremleri’nde olduğu gibi pek çok insanın evlerini terk etmelerine yol açmıştır. Ayrıca Türkiye’deki kalkınma ve modernleşme hedefiyle gerçekleştirilen projeler 1960’lardan beri çevresel değişimlere yol açmaktadır. İçduygu ve Ünalın (1998)’ın çalışmasında da ortaya koyulduğu gibi son yarım yüzyılda ülkedeki kentsel nüfusun artışıdaki önemli bir faktör kırsaldan kente yönelik yaşanmış olan göçtür. Ancak Kadirbeyoğlu (2010)’nun da belirttiği gibi iç göç modernleşme süreciyle ilişkili olarak ele alınmış, gelişmenin doğal sonucu olarak görülen çevresel faktörlerin neden olduğu göçe fazla değinilmemiştir. Bu bağlamda ülkedeki çevresel sorunları Kadirbeyoğlu (2010: 225)’na göre beş kategoride ele almak mümkündür: (a) hızlı ve plansız kentleşme ve sanayileşme dolayısıyla su ve hava kirlenmesi; (b) yoğun tarımsal üretim ve ilaçların kullanımı nedeniyle su ve toprakta kirlenme; (c) erozyon; (d) toksik atıklar ve (e) deniz kirlenmesi.

Son yıllarda kalkınma programları sırasında meydana gelen değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan göçe dair çalışmaların arttığı gözlemlenmektedir. Örneğin Akşit’in çalışması (1998) Güneydoğu Anadolu’daki GAP projesi sonucu ortaya çıkan değişimi ele almakta, GAP’ın bölgeden ülkenin geri kalanına olan dönemsel ve sürekli göçleri yavaşlattığını ve bölgedeki iş imkanlarını arttırdığını iddia etmektedir. Ancak kalkınma projelerine dair başka çalışmalar baraj inşaatları ve yer altı sularının tüketilmesinin sonucunda zorunlu ve ihtiyari göçlerin arttığını ortaya koymaktadır (Kadirbeyoğlu, 2009; Gökçe ve Parlak, 2005; Güler Parlak, 2007; Çağlar, 2003). Ayrıca devletin de bu tür çevresel dönüşümlerde göç sürecini etkilediği görülmektedir. Atatürk Barajı’nın inşa edilmesi sırasında sular altında kalan ilçelerden ülke içindeki başka bölgelere göç konusunda çalışan Kadirbeyoğlu (2010) ve Güler Parlak (2007) yörede yaşayan kişilere iki seçenek sunulduğunu belirtmektedir: (a) kamulaştırma tazminatı alarak bireysel olarak yer değiştirme veya (b) devlet tarafından bölgenin yakınlara

rındaki bir kentsel alana veya bölgenin uzağında bulunan kırsal bir alana yeniden yerleştirilme. Bu bölgelerde çevresel değişimlerin yanı sıra, yerel halkın göç süreçlerinde de devletin etkisinin olduğu görülmektedir.

Hem afetler hem de çeşitli kalkınma ve modernleşme programları sonucu ortaya çıkan çevresel değişimlerin yol açtığı göç hareketi sadece yurtdışında meydana gelmemiştir. Bu tip sorunların yaşandığı bölgelerde ikamet eden pek çok kişi özellikle 1960-1970 yılları arasında devlet desteğiyle yurtdışına yönelik işçi hareketi içerisinde yer edinmiştir. Bir sonraki bölümde bu dönemde uygulanan kota sistemi ele alınmaktadır.

İşçi Göçü Dönemi Uygulanan Afet Kotası

Türkiye'den yurtdışına işçi gönderilmesi ilk olarak 1961 yılında Federal Almanya ile yapılan ikili anlaşma sonucu başlamış ve takip eden yıllarda Hollanda, Belçika, Danimarka ve Avusturya (1964), Fransa (1965), İsveç (1967) ile olan anlaşmalarla çevresi genişletilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmiş Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan işgücü ihtiyacına karşılık olarak geliştirilen bu programla, aynı zamanda Türkiye'de artan işsizlik ve döviz talebinin kapatılması hedeflenmiştir. Bu dönemde işçi göçü hem göçmen gönderen Türkiye için hem de alan ülkeler için geçici olarak görülmüştür: belli bir süre sonrası geri dönmesi beklenen göçmenlerin ülkeye hem ekonomik (göçmen dövizleri ve yurtdışından satın alınıp hibe edilen araçlar gibi) ve sosyal (bilgi ve know-how aktarımı gibi) sonuçları olması hedeflenmiştir. Ekonomik büyüme ve kalkınmayı artırma çerçevesinde desteklenen işçi göçü, göçmen dövizlerinin transferi ve işçilerin geri dönüşünü kolaylaştırması için, dönemin planlı ekonomi perspektifine uygun olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun (İİBK) merkezde olduğu bir idare tarafından düzenlenmektedir. Göçmen dövizleri ülkedeki döviz ihtiyacının karşılanması için başlıca araç olarak görülmekte (Sayarı, 1986) ve DPT'nin beş yıllık kalkınma planlarında işçi göçünün hedefleri ortaya koyulmaktadır.

Tablo 1. 1964-1972 Yılları Arasında Yurtdışında Bulunan Vasıflı ve Vasıfsız İşçiler

Yıllar	Vasıfsız	Vasıflı	Toplam
1964	41 748	24 428	66 176
1965	30 962	20 558	51 520
1966	25 492	8 918	34 410
1967	6 159	2 728	8 947
1968	31 118	12 086	43 204
1969	78 574	25 401	103 975
1970	94 565	35 010	129 575
1971	56 905	31 357	88 442
1972	56 846	28 743	85 229

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, 1973.

Yurtdışına gönderilen işçi sayısı özellikle 1960'ların sonunda artış göstermiş, 1969 ve 1970 yıllarında yurtdışında bulunan Türkiye vatandaşı işçilerin sayısı sırasıyla 103,975 ve 129,575'i bulmuştur (Tablo 1). Avrupa'ya yönelik göç on yıldan fazla bir süre devam etmiş, 1973 yılındaki petrol krizi sonrası ortaya çıkan ekonomik durgunluk ile göç alan ülkelerin programları durdurması dolayısıyla sona ermiştir. Bu süreçten sonra, işçi göçünün başındaki kırsal kökenden gelen genç ve bekar erkek ve kadın göçmen profili değişmiş ve yerini zaman içerisinde aile birleşimlerine, aile oluşturmalarına ve diğer göç biçimlerine bırakmışsa da (Abadan-Unat, 2011) göç sona ermemiş ve Türkiye'den yurtdışına göç devam etmiştir. Ekonomik kaygıların ön plana çıktığı yurtdışına işçi gönderilmesi sürecinde toplumda yaşanacak olan uzun dönemli sosyo-ekonomik dönüşümler hesaba katılmamıştır.

1960'lardan itibaren yurtdışına işçi olarak göç etmenin başlıca iki yolu bulunmaktadır: (1) yurtdışındaki şirketler veya iş büroları tarafından kişinin ismine doğrudan yapılan başvurular sonucu olan göç ve (2) İİBK tarafından yönlendirilen "anonim işçi talepleri". Abadan-Unat (2002: 123)'a göre 1965 ile Ocak 1975 arasında dış ülkelere ismen çağrılı olarak giden işçiler, toplam işçilerin %33,8'ini (228.255 kişi) oluşturmaktaydı. İİBK'nın işçi gönderimindeki merkezi rolüne rağmen yurtdışındaki şirketler ve iş

büroları tarafından isme doğrudan yapılan başvurularda herhangi bir kısıtlama koyulmamıştı. Ancak “anonim işçi talepleri” için belli bölgelerden yapılan göçü teşvik edecek şekilde belli kıstaslar uygulanmış, yoğun talepler dolayısıyla yıllarca sıra beklemek durumunda kalan işçiler arasından bu kıstaslara uyan kişilere öncelik tanınması gündeme gelmiştir. İİBK kararlarına göre anonim işçi taleplerinin tahsisinde ülkenin az gelişmiş bölgelerindeki illerden gelen işçilere önce sekiz ay, daha sonra da iki yıllık öncelik tanınmış, 1967 yılına kadar köy kalkınma kooperatiflerine üye olanlara da %15 oranında bir kota ayrılmıştır. Çalışmamız açısından önemli olan karar ise anonim olarak yapılan işçi taleplerinde “deprem, sel, toprak kayması, doğal afetler ve tarım ürünlerinde ortaya çıkan hastalıklar nedeniyle zarara uğrayan ve yerel sosyo-ekonomik yapıları sarsılan afet bölgelerine” ayrılan %15 oranındaki kotadır (Abadan-Unat, 2002: 124). Yani bu dönemde devletin, çevresel bozulma ve felaketlere maruz kalan kişilerin yurtdışına göçünü teşvik ettiği görülmektedir.

Yurtdışına işçi olarak gitmek isteyenlere çevresel sebepler dolayısıyla ayrılan kotaya dair Türkiye’deki göç literatüründe bugüne kadar detaylı bir inceleme bulunmamaktadır. Buna karşılık Millet Meclisi tutanaklarında afet kotasıyla ilgili daha detaylı bilgiye ulaşmak mümkündür. 24 Ocak 1973 yılına dair meclis tutanaklarında Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner, Maraş Milletvekili İbrahim Öztürk’ün doğal afetler nedeniyle yurtdışına gönderilen vatandaşlara dair soru önermesine verdiği yanıtta, kota sisteminin başladığı 1965 yılından 1972 yılı sonuna kadar 64.382 kişiye öncelik verildiğini belirtmektedir (Tablo 2). Gönderilen kişi sayısının kotada belirlenen sayının %23’ü oranında (14.551) olduğu görülmektedir. Öncelik tanınan başlıca beş şehir, öncelik miktarı sırasıyla Konya, Muş, Bingöl, Sakarya ve Afyonkarahisar’dır. Ancak yurtdışına gönderilen işçilerin sayısı, yabancı işverenlerin niteliksiz işçi isteme sayısına bağlı olması dolayısıyla tanınan öncelik miktarına göre farklılık gösterir. Dolayısıyla çevre göçü nedeniyle Türkiye’den yurtdışına işçi göndermiş olan iller sırasıyla Konya, Afyonkarahisar, Sakarya, Burdur ve Bolu olarak ön plana çıkmaktadır (Millet Meclisi, 1973). Ayrıca belirlenen yerel kotalar içinde en çok faydalanma oranının Keban Barajı yapımı sebebiyle Elazığ, Tunceli ve Erzincan’da, Afyonkarahisar ve Burdur’da olduğu görülmektedir. Çalışma Bakanı Uzuner’in verdiği rakamlar, çevre göçüyle ilgili genel durumu

ortaya koymaktadır; ancak önceki yıllara dair meclis tutanaklarında verilen sayısal bilgilerle farklılıklar görüldüğünün altı çizilmelidir.

Tablo 2. 1965-1972 Yılları Arasında Uygulanan Afet Kotası

İli	Taninan Öncelik Miktarı	Sevk Edilenlerin Miktarı	Sevk Edilenlerin Oranı
Konya	9 351	3 882	%41,5
Muş	5 221	923	%17,7
Bingöl	3 476	856	%24,6
Sakarya	3 180	1 284	%40,4
Afyonkarahisar	3 085	1 589	%51,5
Trabzon	2 997	658	%22,0
Isparta	2 961	977	%33,0
Burdur	2 546	1 274	%50,0
Kütahya	2 500	-	-
Bolu	2 349	1026	%43,7
Kars	2 000	27	%1,4
Mardin	2 000	59	%3,0
Yozgat	1 639	69	%4,2
Diyarbakır	1 500	6	%0,4
Gaziantep	1 500	9	%0,6
Maraş	1 500	19	%1,3
Balıkesir	1 224	486	%39,7
Ağrı	1 000	14	%1,4
Kastamonu	1 000	7	%0,7
Malatya	1 000	31	%3,1
Manisa	1 000	148	%14,8
Niğde	1 000	94	%9,4
Urfa	1 000	31	%3,1
Keban Barajı sebebiyle Elazığ-Tunceli-Erzincan'a tanınan öncelik	604	455	%75,3
Diğer	4 999	554	%11,1
TOPLAM	64 382	14 551	%22,6

Kaynak: Millet Meclisi, 1973.

Doğal afetler yaşanan bölgelerdeki halklara yurtdışı işçi gönderimi sistemi içerisinde yer ayrılmasının arka planında maddi kayıpların giderilmesi düşüncesi yattığı görülmektedir. 1966'daki Erzurum depremi sonrasında mecliste söz alan Erzurum Milletvekili Giyasettin Karaca yurtdışı işçi gönderimi sırasında uygulanacak kolaylaştırmayla, 1959 ve 1966 yıllarındaki depremler yüzünden bölgede sekteye uğrayan ekonomik ha-

yatın düzenlenmesinin hedeflendiğini belirtmektedir. Karaca depremler sonrasında halkın “son derece mağdur” olması ve “her türlü iş sahalarından mahrum kalması” dolayısıyla, depremin etkilediği Hınıs ve köylerine yönelik böyle bir kararın alınması gerektiğini belirtmektedir. Karaca’ya göre bu uygulama sayesinde bölgenin “iktisaden güçlendirilmesi” sağlanacak ve etkilenen vatandaşların “işyerleri bulup çalışabilmelerinin temin” edilmesi mümkün olacaktır (Millet Meclisi, 1966: 684). Ocak 1968’de ise Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal Sakarya’da 1965 yılında meydana gelen sel sonrası kararı alınan yurtdışına gitme hakkının “bir ölçüde maddi zararları karşılamak üzere” düzenlenmiş olduğunu ancak üç sene içerisinde sadece 250 işçinin bu şekilde gönderilmiş olduğunu ortaya koymuştur. Uysal, 1967 yılında yine Sakarya’da meydana gelen deprem sonrasında aynı şekilde yurtdışı kontenjanı ayrılması gerektiğini açıklamaktadır: “Böyle bir hak tanınırsa depremden zarar görmüş halkın ıstırabı dindirilmiş, yaralarının sarılmasında maddi yönden bir imkan tanınmış olur. Maddi kayıpları az çok giderme imkanı sağlanmış bulunur” (Millet Meclisi, 1968: 167).

Afet kotasının belirlenmesinde deprem, su baskınları ve baraj inşaatları dolayısıyla çevre tahribatı gibi farklı çevresel nedenlerin ön plana çıktığı görülmektedir. 1965 yılında başlayan uygulamadan öncelikle faydalanan şehirler arasında, o yıl yaşanan su baskını, sel ve taşkınlardan etkilenen Sakarya bulunmaktadır (Millet Meclisi, 1970: 710). Takip eden dönemde deprem nedeniyle kota ayrıldığı görülmektedir. Ağustos 1966’da Hınıs (Erzurum) ve Varto’da (Muş) meydana gelen ve yaklaşık 2400 kişinin öldüğü, yirmi binden fazla binanın hasarlı hale geldiği 6,9 büyüklüğündeki deprem dolayısıyla yurtdışı kotası ayrılmıştır¹. Erzurum Milletvekili Nihat Diler tarafından dönemin Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem’e Aralık 1966’da Erzurum Hınıs’taki deprem sonrasında kota dolayısıyla kaç kişinin yurtdışına sevk edileceği sorusu yöneltilmiştir. Çalışma Bakanı Erdem, “tabii afetlere maruz kalan vilayet, kasaba ve köylerin halkından dış memleketlere işçi olarak gitmek isteyenlere öncelik ve ivedilik hakkı tanındığını” belirterek, Hınıs ilçesinden zarar gören kişiler arasından 1.076 kişinin kontenjana dahil edildiğini açıklamıştır (Millet Meclisi 1966b: 451). Muş’un

¹ Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi. (2014). Türkiye’de 1900-2004 Yılları Arasında Can Kaybı ve Hasara Neden Olmuş Önemli Depremler. 23 Temmuz 2014 tarihinde <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Depremler/tLarge1.htm> adresinden erişildi.

Varto ilçesinde de hissedilen deprem nedeniyle 973 kişi kotaya eklenerek, İİBK Muş ve İstanbul Yurt Dışı Hizmetler Şubelerine yönlendirilmiştir (Millet Meclisi, 1966c: 340).

1969 yılında yaşanan fazla yağışlardan dolayı Akşehir gölü aynası genişlemiş, başta Konya'ya bağlı Tipi ve Afyon'a bağlı Taşköprü köyleri kısmen su altında kalmıştır. Su baskınından zarar gören ailelerin bir bölümü başka yerlere nakil edilmesi ve çeşitli yardımların (nakit yardımı, gıda yardımı gibi) yanı sıra afete uğrayan ailelerin yurtdışına işçi olarak gönderilmesi düzenlenmiştir. İmar ve İskan Bakanı Selahattin Böbüroğlu'nun, Haziran 1971 yılında Konya Milletvekili Vefa Tanır'ın sorusuna verdiği cevaba göre Konya'dan 2.639, Afyon'dan ise 1.241 kişi yurtdışına gönderilmiştir (Millet Meclisi, 1971: 87). 1970 yılında Kütahya bölgesinde olan deprem dolayısıyla da Ege Bölgesi'nde kota uygulandığı görülmektedir. Kütahya'daki 7,2 büyüklüğündeki depremde binden fazla kişi hayatını kaybederken, 19,291 evin hasara uğradığı bilinmektedir². Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk'ün Manisa Milletvekili Hilmi Okçu'nun Kasım 1970 tarihli sorusuna verdiği yanıtı göre, Kütahya'ya toplamda 7.500, Uşak'a 800 ve Manisa (Demirci) bölgesine 450 kişilik kontenjan tanınmıştır. Bu bölgeler için tanınan kontenjanın tamamının yurtdışına yollanamadığı görülmektedir: Çalışma Bakanı Öztürk'e göre Manisa'ya tanınan 100 kişilik öncelikten sadece 86 kişinin gönderilmesi mümkün olmuş, kalan 14 kişi Alman İrtibat Bürosu tarafından "sıhhi nedenlerle" reddedilmiştir (Millet Meclisi, 1971).

Afet bölgeleri dışında kalkınma projelerinin gerçekleştirildiği bölgelerden de yurtdışına göç yaşanmıştır. Fırat Nehri üzerine yapılması planlanan yedi barajdan ilki olan Keban Barajı'nın 1965-1975 yıllarındaki inşaatı sırasında evleri ve arazileri göl sahası içinde kalan otuz binden fazla kişi on yıllık bir süre içerisinde başka bölgelere göç etmiştir. 1966 yılında Milliyet Gazetesi'ne "Türkiye'nin ilk ve en büyük göçü"³ olarak yansıyan bu göç hareketi sırasında Elazığ, Tunceli ve Erzincan'a 604 kişilik bir öncelik tanınmış, bu öncelikten 455 kişi faydalanmıştır. Kota uygulaması, 1960'lı

² Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi. (2014). Türkiye'de 1900-2004 Yılları Arasında Can Kaybı ve Hasara Neden Olmuş Önemli Depremler. 23 Temmuz 2014 tarihinde <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Depremler/tLarge1.htm> adresinden erişildi.

³ Ekmekçi, M. (1966, 15 Haziran). Keban Göçü Türkiye'nin İlk ve En Büyük Göçü Olacak. *Milliyet*. ss 1.

ve 1970'lı yıllarının popülist politikalarından nasibini almıştır. Abadan-Unat bu dönemde politikacıların kendi seçim bölgelerini "afet bölgesi" saydırmak için kulis faaliyetlerinde bulduklarından söz etmektedir (1976: 11). Buna karşılık afete maruz kalan pek çok kişinin geçen yıllara rağmen sırasını edinemediği ortaya çıkmaktadır. Abadan-Unat (1976: 11)'a göre 1972 yılında bu nedenden dolayı İİBK tarafından yıllık 85.000 kişilik bir kota oluşturulmuştur. Ancak mecliste bu kararın akabinde çıkartılan bir kanunla oluşturulan kota ortadan kaldırılmış ve afet bölgelerinde birikmiş müracaatlar hükümsüz kılınmıştır.

Afet kotasının ekonomik kayguların ön plana çıktığı yurtdışına işçi gönderimi sürecine uygun olarak afet yönetimini ötelemeye yönelik bir uygulama olduğu görülmektedir. İşçi göçü döneminde Türkiye'de var olan işsizlik ve döviz ihtiyacı gibi yapısal meselelerin vatandaşlar tarafından bireysel olarak yurtdışından ihraç edilecek ekonomik ve sosyal kaynaklarla giderilmesi hedeflenmiştir. Çevresel tahribatlar ve değişimler sonrası ortaya çıkan yapısal sorunların çözümünde de bireylere görev yüklenmiş, özellikle maddi kayıpların giderilmesi veya etkilerinin azaltılması için afete maruz kalan kişilerin yurtdışına işgücü göçü teşvik edilmiştir. Yıllarca işçi olarak yurtdışına gitmek için sıra beklediği ortamda, afet kotasıyla bir yandan ihtiyaç bölgelerindeki kişilere öncelik tanındığı izlenimi yaratılmışsa da çevresel sorunların yarattığı yıkımların karşılanması açısından dönemin yönetim mantığına uygun bir çözüm yaratıldığı ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Çevresel nedenlerden ötürü ortaya çıkan göç, uluslararası sözleşmelerde henüz tanınmamakla birlikte literatürde zorunlu göç biçimleri arasında yerini bulmaktadır. Çeşitli araştırmalar, dünya üzerinde pek çok bölgede iç ve dış göçün başlıca nedenleri arasında çevreye dair meselelerin yer aldığını ortaya koymaktadır. Türkiye'de de çevresel faktörlerin pek çok göç kararında itici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de çevresel nedenlerin yarattığı göç hareketi ele alınmış, çevresel bozulma ve felaketler sonrasında devletin desteğiyle yurtdışına yönelik olan harekete dair literatüre yansımamış tanımlayıcı bilginin gün ışığına çıkarılması sağlanmıştır. 1965-1972 yılları arasındaki dönemde afet kotası ile

64 binden fazla kişiye yurtdışına işçi olarak gitme sürecinde öncelik tanındığı belirtilmiş, ancak bu öncelikten sadece 15 bin kişinin faydalanabilmiş olduğu ortaya koyulmuştur. Türkiye’den yurtdışına işçi göçü geçici kalmayarak, farklı göç ağları ile yeni göçmenlerin yurtdışına gidişini kolaylaştırmış, aile birleşimleri ve aile oluşumlarıyla daha da kuvvetlenmiş ve sürekli bir hal kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, ileriki çalışmalarda afet kotası dolayısıyla yurtdışına kitle olarak göç eden grupların ortaya çıkardığı dinamikler ve bu göçün uzun vadeli sonuçlarının tartışılması, bu alandaki literatürün zenginleşmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (1976). Akdeniz ülkelerinden yurtdışına işgücü göçü. N. Abadan-Unat, R. Keleş, R. Penninx, H. Van Renselaar, L. Van Velzen & L. Yenisey (Der.), *Uluslararası işçi göçünün Boğazlıyan İlçesindeki etkileri üzerine bir inceleme. Göç ve gelişme* içinde (ss. 1-5). Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii.

Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Abadan-Unat, N. (2011). *Turks in Europe: From Guest Worker to Transnational Citizen*. New York and Oxford: Berghahn Books.

Akşit, B. (1998). İçgöçlerin nesnel ve öznel toplumsal tarihi üzerine gözlemler: Köy tarafından bir bakış. *Türkiye’de iç göç konferansı bildiriler kitabı* içinde (ss. 22-37). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Burson, B. (2010). Environmentally induced displacement and the 1951 refugee convention: pathways to recognition. T. Afifi & J. Jager (Der), *Environment, forced migration and social vulnerability* içinde (ss. 3-16). Berlin Heidelberg: Springer.

Castles, S. (2000). International migration at the beginning of the Twenty-First Century: Global trends and issues, *International Social Science Journal*, 52(165), 269-281.

Çağlar, A. (2003). *Barajlar: Yeniden Yerleşim ve Sosyal Etkileri*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.

Gökçe, B. ve Parlak, I. (2005). *Öncesi ve Sonrasıyla Keban Barajı: 30 Yıl Sonra Ağın ve Keban Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.

Güler, P. Z. (2007). Dams and Sustainable Development. International Congress on River Basin Management, General Directorate of State Hydraulic Works, 22-24 March 2007, Antalya.

İçduygu, A. ve Ünalın, T. (1998). Türkiye’de iç göç: Sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri. *Türkiye’de iç göç konferansı bildiriler kitabı*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Jacobson, J. L. (1988). *Environmental Refugees: A Yardstick of Habitability*. *Worldwatch Paper 86*. Washington, DC: Worldwatch Institute

Kadirbeyoğlu, Z. (2009). *Turkey Case Study Report*, EACH-FOR Environmental Change and Forced Migration Scenarios, Project co-funded by the European Commission within the Sixth Framework Programme (2002-2006).

Kadirbeyoğlu, Z. (2010). In the Land of Ostriches: Developmentalism, Environmental Degradation and Forced Migration in Turkey. T. Afifi & J. Jager (Der.), *Environment, forced migration and social vulnerability* içinde (ss.223-235). Berlin Heidelberg: Springer.

King, R. (2002). Towards a new map of European migration. *International Journal of Population Geography*, 8(2), 89-106.

Millet Meclisi Tutanakları. (1966a). Birleşim: 64, 14 Mart 1966, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanakları. (1966b). Birleşim: 15, 7 Aralık 1966, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanakları. (1966c). Birleşim: 13, 2 Aralık 1966, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanakları. (1968). Birleşim: 24, 8 Ocak 1968, Oturum 2.

Millet Meclisi Tutanakları. (1970). Birleşim: 109, 23 Haziran 1970, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanakları. (1971). Birleşim: 93, 30 Nisan 1971, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanakları. (1973). Birleşim: 42, 24 Ocak 1973, Oturum: 1.

Myers, N. (2002). Environmental refugees: a growing phenomenon of the 21st century. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 357(1420), 609-613.

Sayarı, S. (1986). Migration policies of sending countries: Perspectives on the Turkish experience. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 87-97.

Suhrke, A. (1994). Environmental degradation and population flows. *Journal of International Affairs*, 47, 12–17.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü. (1973). *Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları*. Ankara.

Damla B. Aksel Koç Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi alanında doktora öğrencisi ve araştırma görevlisidir. Doktora tezini Köken Devletler ve Diaspora Siyaseti başlığıyla hazırlamakta, Türkiye Devleti’nin göçmen ve yurtdışı vatandaş politikalarının yurtdışında yaşayan Türkiye kökenli kişilerin siyasi pratikleri üzerindeki yansımaları üzerine çalışmaktadır. Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde (2008) lisansını tamamlayan Aksel, daha sonra Sciences Po Paris Üniversitesi’nde Kamu Politikaları (2009) alanında yüksek lisans yapmıştır. Başlıca çalışma konuları uluslararası göç ve devlet-toplum ilişkileridir.

Göçün 50. Yılında Türkiye Avusturya İlişkilerine Genel Bir Bakış

*

Observations on the relationship between Turkey and Austria in the 50th Anniversary of Migration

Mustafa Çakır

Öz

“Avusturya ile Türkiye Arasındaki İşgücü Anlaşmasının 50. Yılı” etkinlikleri kapsamında hazırlanan bu çalışmada Türkiye Avusturya ilişkilerinin işçi göçüyle birlikte aldığı durum ile ilgili değerlendirme yapılarak şu konularda görüş ve önerilerde bulunulmuştur: Asimilasyon- uyum; kimlik tartışmaları; aidiyet duygusu; Türkler ile Avusturyalıların kültürel etkileşimi; ayrımcılığa karşı duygudaşlık ve dil öğrenimi. Sonuç olarak da geleceğe ilişkin öngörüler paylaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Avusturya ilişkileri, göç, Almanca Türkçe ilişkisi, uyum, asimilasyon

Abstract

This paper “50th year of the Labor agreement signed between Turkey and Austria” investigates the situation of Turkish immigrants who first went to Austria half a century ago. They have stayed in Austria and become productive members of their communities. This paper focused on issues of the following topics: assimilation and integration of immigrants; the impact of the identity question; the participation in Austrian civil society; language learning against discrimination. As a result, projections for the future were shared.

Keywords: Turkey Austrian relations, immigration, language problems, integration, assimilation

1. Giriş

Avusturya ile Türkiye arasında 15 Mayıs 1964 yılında imzalanan işgücü anlaşmasından (Abkommen zwischen der Republik Österreich und der Türkischen Republik über die Anwerbung türkischer Arbeitskräfte und deren Beschäftigung in Österreich) çok daha önce başlayan ilişkilerimiz, tarihi süreçte genel olarak Osmanlı dönemi Türk Avusturya İlişkileri ile başlatılmaktadır (Bkz. Demir 2012: 7).

Bilindiği üzere, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1529 yılının Mayıs ayında I. Viyana Kuşatması; Sultan IV. Mehmet'in döneminde de 14 Temmuz 1683 tarihinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kumandasındaki askerlerle II. Viyana Kuşatması yapılmıştır. Türklerin tarihinde Sakarya Meydan Muharebesi'ne (23 Ağustos-13 Eylül 1921) kadar süren önemli bir kırılma noktasını oluşturan II. Viyana yenilgisi, Kara Mustafa Paşa'nın Belgrad'da idam edilmesi ile kalmamış; Sultan'ın tahttan indirilmesine de neden olmuştur¹.

Tarih boyunca süregelen ikili ilişkiler, her iki ülkeyi savaş alanından barışın hüküm sürdüğü alanlarda da bir araya getirmiş; zaman içinde karşılıklı önyargıların yanı sıra sağlam dostluk ilişkileri de kurulmuştur (Bkz. Çakır 2012). Viyana'daki Büyükelçilik binamız Osmanlı Padişahı **Sultan Reşat** (1884-1918) zamanında satın alınmış; halen Osmanlıdan Cumhuriyete intikal eden ecdat yadigârı olarak kullanılmaktadır².

Avusturyalılar ile Türkler özellikle Osmanlı ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nda kader birlikteliği yapmıştır. Boğazlar üzerindeki Rus tehdidinin sona erdirildiği bir dönemde Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Şarl ile eşi İmparatoriçe Zita'nın Boğaziçi ziyareti o dönem için tarihi bir anlam taşımaktaydı (Bkz.: Özçelik 2012: 51 v.ö.). Tarihin derinliklerinde kalmış olan bu ilişkiler, iki ülke arasındaki ilişkilerde canlandırılmaya çalışılarak iki ülke arasındaki dostane ilişkile-

¹ Viyana önlerinde bozguna uğrayan Osmanlı Ordusu geri çekilince düşman kuvvetleri Macaristan girdi. Sırasıyla Vişgrad (18 Haziran 1684), Uyvar (19 Ağustos 1685), Budin (2 Eylül 1686) kaleleri Avusturyalıların eline geçti. Diğer taraftan Venedik, Avusturya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ne karşı cephe açtı ve adaların bazılarını ele geçirdi. Venedik Yunanistan'da Patras, Korent, İnebahtı, Mizistre gibi önemli kalelere ve son olarak Atina'yı ele geçirdi (25 Eylül 1687).

² Sultan Reşat'ın hayat öyküsü için bkz.: Necdet SAKAOĞLU, 1999: 487-500.

rin kurulması için örnek alınmakta; ilişkilerin siyasi, ekonomik, eğitim-kültür ve spor alanlarında olumlu bir şekilde geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Avusturya arasında 10 Aralık 1923 yılında Ankara’da imzalanan *Dostluk Antlaşması*, Lozan Antlaşması’ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin yaptığı ilk antlaşmadır. Demir’in aktardığına göre (2011: 7),

“Türkiye Cumhuriyeti ve Avusturya Cumhuriyeti 15 Mayıs 1964 tarihinde Viyana’da *Avusturya’ya Türk İş Gücü Celbi ve Türk İşçilerinin Avusturya’da İstihdamına Dair Türkiye Cumhuriyeti ile Avusturya Cumhuriyeti Arasındaki Anlaşma*’yı imzalamışlardır. Bu anlaşma, iki ülke arasında “dostane ilişkiler” ve “iktisadi dayanışma” üzerine kurulmuştur”.

2. İşçi Göçüyle Birlikte Ortaya Çıkan Durum

2013 yılı verilerine göre Avusturya da artık Almanya gibi göçmen ülkesi olmuştur. Ülkede yaşayan 8.351,700 kişiden 1.578.900 kişi göçmen kökenli olup, bunların 274.700’ü Türkiye kökenlidir. Türkiye kökenli olanlardan 161.500’ü birinci kuşak, 113.100’ü de ikinci kuşak Avusturya doğumludur (Bkz. Statistik Austria, 3013).

Göçün ellinci yılında birinci kuşağın yaşadığı sorunlar, daha çok sağlık ve emeklilikle ilgili sorunlar olarak karşımıza çıkıyor. Bir kısım Türkiye’ye dönmeyi, bir kısım da Avusturya’da yaşamayı tercih ediyor. Türkiye’de kalanlar da arada bir, bir ömür verdikleri ülkeye gelip anılarını tazelemek istiyorlar. Dolayısıyla bu kadar yoğun nüfusun yaşadığı coğrafyada gerek birinci kuşağı, gerekse ikinci/üçüncü kuşağı ilgilendiren kimi sorunların, tartışmaların yaşanması da kaçınılmaz olmaktadır³.

2.1. Asimilasyon - Uyum Tartışmaları

Bugün göç ile birlikte ortaya çıkan tartışmaların ilk sıralarında yer alan konulardan biri de uyum-asimilasyon ikilemidir. Hâlbuki uygarlık geliş-

³ AB’nin Avusturya’ya yaptığı uyarı için bkz.: Rechte von Türken: EU-Kommission mahnt Österreich. DiePresse.com. 16.04.2014-14:40.

http://diepresse.com/home/politik/1594959/Rechte-von-Turken_EUKommission-mahnt-Osterreich. (son erişim: 17.04.2014).

tikçe yaşam da karmaşıklaşmaktadır. Anadolu'nun bozkırından gelip Avrupa'da yeni bir hayat kurmaya çalışan vatandaşlarımıza, onların ikinci, üçüncü kuşak gençlerine iyi bir yaşam için gerekli araç gereci sağlamanın güçlüğünün yanı sıra, bunların kullanımına ilişkin bilgi ve becerilerin kazandırılması gerçeği ile de yüzleşildi. Önceden öngörülemeyen bir dizi sorunun aşılması için de bazı projeler, tedbir paketleri geliştirildi. Bundan amaç, vatandaşlarımızın yaşadığı ülkelerde rahat etmesini sağlamaktır. Bunun için de uyum sağlamaları, buldukları ülkenin vatandaşlığını kazanmaları konusunda bazen açıktan, bazen de örtülü yollarla teşvik edildiler. Bu süreci kimileri "asimilasyon" kimileri de hayatın doğasında olmazsa olmazlarından olan ve kaçınılmaz bir kültürlenme süreci olarak değerlendirdi.

Uyum, bireyin farklı bir kültürün taşıyıcıları ile karşılaştığı ve ortak bir yaşam sürmeye başladığı andan itibaren kendi kültüründeki olguları reddetmeden, öteki kültüre ait öğelerin varlığını olduğu gibi kabul etmesi ve kendi alışkanlıklarından farklı olan kimi öğeleri değiştirmeye çalışmadan, iyi-kötü gibi değer yargıları ile yargılamadan; farklı kültürlerin taşıyıcıları ile sağlıklı iletişim kurabilme ve hayatın ortak alanlarını, somut veya somut olmayan kültürel değerlerini paylaşabilme durumudur (Bkz. Çakır 2001: 84). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, hayatın her aşamasında öteki olana saygı ve hoşgörü gereklidir.

Bugünkü toplumsal hayatın gerekleri içinde Avusturyalılar tarafından ortaya koyulan kimi taleplerin asimilasyon çabası olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım olarak görülmemelidir. Herkesin bildiği gibi Türkler ile ülkeye davet edilen diğer yabancı uluslardan olan işçiler başlangıçta "misafir işçi" olarak görüldüler. Misafir, geçici bir süre için mukim olana denildiğinden dolayı da Türklerin ve Müslümanların ülkedeki uzun süreli ikametlerini kolaylaştıracak ciddi girişimlerde de bulunulmadı. Tedbir alınmakta geç kalındı.

Gerek Avusturyalılar gerekse Türkler konuk işçilerin buldukları yerde kalıcı olduğu gerçeği ile çok geç yüzleştiler. Bugün gelinen noktada asimilasyon mu, uyum mu diye gerilim yaratmanın, gruplara ayrılmanın kimseye bir faydası yok. Aksine, yaşanan sorunlara gerçekçi çözüm arayışları ve işbirliği ortamları oluşturmanın gereği var.

Bu çalışmayı hazırlayan bir Türk işçi çocuğu olarak edindiğim deneyimlerden şunu öğrendim ki hangi ülkede bulunursak bulunalım, yaşadık-

ğımız toplum için artı bir katma değer yaratmadan hak talep etmek mümkün değil. Vergi vermenin, sosyal hayatın gereği ödentileri “Bu toplumun Türkiye kökenli bir bireyi olarak ortak geleceğimiz için ben de bir şeyler yapmalıyım” diye arayış içinde olmalıyız.

Hiç bir şey tek taraflı değil; aksine demokrasinin de sınırları var. Demokrasi de nihayetinde bir çerçeve. O çerçeve içinde farklı imkânlarımız, hareket alanlarımız var. Yurtdışında yaşayan, gurbeti vatan edinen vatandaşlarımız artık toplumsal hayatın her yerinde aktif olarak çalışıyorlar. Sanatta, siyasette, medyada, akademide, tıpta... İlk kuşak çok zorlandı belki; ama zaman içinde kendine güvenmeyi ve sorunların üstesinden gelmeyi de öğrendi. Dolayısıyla özgüvenleri arttı. Demokratik haklarını savunmayı da, kullanmayı da biliyor artık Türkler.

Bütün bunlara rağmen, önyargılar yok mu? Elbette, kimi önyargılar, ayrımcılık, ırkçılık hala var. Bunlar yalnız Avusturya’da değil, bütün Avrupa ülkelerinde görülen olgular; Türkiye dâhil günümüzde her yerde mikro milliyetçilik aldı başını gidiyor. Artık şu karşı koyulamayacak bir gerçek: Türkler Avrupalı ve yaşadıkları toplumunun uyumlu ve verimli birer parçasıdır. Türklerin yaşadığı coğrafyada onları sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın bir parçası olarak kabul edip, ortaya çıkan kimi sorunların aşılması karşılıklı anlayış ve işbirliği ile mümkündür.

2.2. Kimlik Tartışmaları

Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenlilerin pek çoğu artık iki dile de hâkim olan “Türkiye kökenli Almanyalı, Avusturyalı, İsviçreli” vd. Bu insanlar, Türkiye’ye ait olduğu kadar, yaşadıkları, vatan edindikleri bu topraklara da aitler. Burada büyüdüler; sosyalleştiler; eğitim ve öğretim hayatını yaşadılar. Düzenlerini kurdular. Kalıcı anıları bu topraklarda oluştu; çocukluğu, ergenliği, ilk aşkları burada geçti veya geçiyor.

Türkiye’de doğup büyüdükten sonra gelenlerin durumunu ise Avusturya’da doğup büyüyenlere göre daha farklı değerlendirmek gerekir. Türkiye’den gelenlerin her biri ile yakın arkadaşlıklar, dostluklar kurabilirler. Ama bir noktadan sonra ayrışır; örneğin, çocukluk anılarını isteseler de paylaşamazlar. Çünkü aynı yerlerde, benzer okullarda, benzer deneyimleri yaşamamışlardır.

Yurtdışında, gurbeti vatan edinenlerin hiç birinin Türkiye sevgisinden zerre kadar şüphemiz yok; ülkeye her gelişlerinde ayrı bir sevinç, ayrı bir heyecan, ayrı bir mutluluk yaşadıklarını gözlüyoruz; bununla birlikte Türkiye'ye kesin dönüş yaptıklarında tedirgin oluyorlar; izin bitip ikinci vatanlarına döndüklerinde ise iç sesleri "Tamam; çok şükür düzenime döndüm; evime geldim" diyor. Pek çoğu, "Benim evim burası" diyor.

Çocukluğunu geçirdikleri ve aslında ayrımcılıkla da tanıştıkları ikinci vatana ait topraklar, pek çoğuna daha duygusal bir tınıyla bahis konusu oluyor. Türkiye'yi sevmiyor değiller; ama yürekleri doğal olarak doğup büyüdüğü topraklar için atıyor.

Belki bu duygular Avusturya'da yaşayan her Türk'e – Avusturya yurttaşı olsun; ya da olmasın – mâl edilemez, genellenemez. Bununla birlikte, hiçbir zaman tam olarak tek bir ülkeyle kaynaşamayabileceği gerçeğinden yola çıkarak bu gözlem yapılabilir.

Bu durum, Türkiye'de doğup genç yaşta Avusturya'ya göçen ve sonuna kadar bu ülkede kalan birisinin başına da gelebilir; ya da belli bir süre yurtdışında kalıp orada yabancı olmayı içselleştiren bir Türk de Türkiye'ye geri döndüğünde etrafına yabancı gözlerle bakmaya başlayabilir; kendini güvende hissedemez. Bunlar hayatın içinden yansımalarıdır.

Unutulmamalıdır ki erek kültürün taşıyıcıları (burada Avusturyalılar), her ne kadar sosyolojik olarak çok kültürlü yaşasalar bile, zihinsel olarak çok kültürlü bir yaşama hazır değillerse, kültürlenme süreci içinde bulunan kişiler (Türkiye kökenliler) kendilerini ne kadar erek kültüre ait hissetseler de erek kültürün taşıyıcıları tarafından reddedilip benimsenmeyebilirler. Bu andan itibaren de erek kültüre intibak etmeye çalışan bireylerde zihinsel karmaşa, toplumsal ve sosyal uyum sorunları ortaya çıkar. Her iki toplum tarafından dışlanan birey, kendi kültürünü ret ederken, ait olmak istediği kültürün de dışında kalırsa, aidiyetle ilgili duygusal sorunlar yaşayabilir. Anadolu'da çok kullanılan tabirle "iki cami arasında bî namaz" olur ve gerektiğinde, kaynak kültürün taşıyıcısı olan yaşlılarıyla olan iletişimde "Elhamdülillah, biz de Müslüman çocuğuyuz; bakma ibadet ve taatimizi yerine getir(e)mediğimize; ama dedemle ninem hacca bile gittiler" diye iç burukluğu geçirir. Avrupalı gençlerin yaşadığı kimi sosyal ve kültürel sıkıntılar aslında bu ikilemden kaynaklanmaktadır. Kendi dilini ve kültürünü yeterince tanıyamamak; erek kültüre ait olduğunu düşünüp,

o kültürün taşıyıcılarınca dışlanmak ve sonuçta kendini manevi boşlukta bulmak.

Bu durumun yarattığı sorunları aşmanın yolu, her iki tarafın dilini ve kültürünü de iyi bilen gençler yetiştirmekten geçmektedir.

2.3. Aidiyet Duygusu: Duygusal olarak Türk, Zihinsel Olarak Avusturyalı

Kültür, sadece heterojen değil; aynı zamanda dinamik bir kavramdır (Meriläinen 2001:4). Gelişen medya ve iletişim teknikleri kültürler arasındaki karşılıklı değişimi de hızlandırdı ve bütün kültürler birbirinden alıp vermeye ve küresel ortak değerler yaratılmaya başlandı. Geleneklerin, giyim standartlarının “moda” başlığıyla yaygınlaşması, yeni yaşam şekillerini de beraberinde getirdi. Yüzeysel görünen bu değişikliklerin yapısal değişikliklere neden olmasıyla birlikte toplumun ahlaki değerleri ve değer yargılarında da değişiklikler ortaya çıkabilir (Porter ve Samowar 1997: 14).

Avusturya’da doğan ve bu ülkede büyüyen Türkiye kökenli bir genç, yaşadığı çevrenin etkisiyle, kendini duygusal olarak tamamen bu ülkeye ait hissedebilir. Çünkü sosyalleşme veya kültürlenme sürecini doğup büyüdüğü çevrede geçirmiş; dünya görüşü, değer yargıları da ebeveynlerinin Türkiye’den getirdiği kaynak kültüre göre değil, bu ülkedeki yaşam biçimlerine göre şekillenmiş olabilir. Bu durumdaki bir kimse Türkiye’ye yurttaşlık bağı ile bağlı bile olsa da kendini Avusturyalı olarak tanımlar ve sonuçta Avusturyalı Türk kavramı ortaya çıkar.

Avusturyalılar diğer Avrupa ülkelerine göre daha muhafazakâr yaşam tarzları nedeniyle yabancıları benimsemekte güçlük çekiyor ve ülkede yaşayan diğer yabancılar içinde en çok da Türklere önyargıyla bakıyorlar. Siyasi yelpazenin sağında yer alan siyasetçilerin, ülke ekonomisi ile ilgili kimi sorunları, sosyal sıkıntıları oya çevirmek için izlediği politika nedeniyle ülkede ırkçılık bitmiyor; aksine sıkıntıların artışına bağlı olarak artış gösteriyor. Avusturyalıların Türklere benimsemekte güçlük çekmesinin en belirgin nedenlerinden biri Türklere Müslüman ve kültürünün Avrupalıdan farklı olması ve tarihin derinliklerinden kaynaklanan öykülere karşılık olarak ulusal çıkarların savunulması kaygısıdır. Hâlbuki farklı kültürlerin toplumu zenginleştireceği, tarihi yaşanmışlıkların tekrar edilmeyeceği aşikârdır.

Avusturyalı Türkler, özellikle Vorarlberg gibi bir coğrafyada yetişen gençler çok şanslı. Bölgedeki Türklerin dışında yaşayan başta Sırp, Hırvat, Boşnak ve Uzakdoğulular olmak üzere, diğer uluslardan temsilcilerin kültürlerini tanıyor; bunun yanı sıra Almanya, Avusturya, İsviçre ve Liechtenstein kültürü içinde gelişiyorlar. Böylece dünya görüşleri ve hayata bakışları çeşitlilik kazanıyor. Farklı kültürlerin içine doğup, bu kültürler ile etkileşim halindedir; benimsedikleri oluyor, benimsemedikleri de. Örneğin, Avusturyalılar özel hayatında bizim insanımızın kendiliğinden oluşunu, hoş sohbetini, arabesk hallerini, duygusalıklarını edinirken; Türkler de iş hayatında dakik, disiplinli olmayı; kural ve düzen oluşturmayı ve bu durumu yaşam biçimi olarak benimsiyor. Bu kültürün içinde doğup büyüyenler de duygusal olarak Türk, zihinsel olarak Avusturyalı özellikleri ile dikkati çekiyor. Yeni bir kültür ortaya çıkıyor (Bkz. ÖUK 2012: 14).

2.4. Türkler İle Avusturyalıların Kültürel Etkileşimi

Kültür deyince müzik, dans, tarih, kahramanlar, ekonomik sistem, kurumlar gibi belli aidiyet duygusu olan farklı inanç grupları arasındaki etkileşimle ortaya çıkan öğrenilen ve paylaşılan değerler akla geliyor. Bennett ve Bennett (1998: 46'dan aktaran Meriläinen 2001:3), gruplar arasındaki etkileşimin sosyalleşme süreciyle edinilen kültürler için mutlaka gerekli olduğunu öne sürmektedir. Somut olmayan kültürel öğelere gelince, gelenekler ve mutfak kültürü gibi öğeleri saymak mümkündür (Bkz. Çakır 2010).

Türkler ile Avusturyalıların bu bağlamdaki etkileşimi söz konusu olduğunda; Türkler Avusturyalıların yemek zevkini, yemek kültürünü olumlu yönde etkiledi. Avusturyalılar Türklerden açık olmayı, canlı olmayı, duygularını ifade etmeyi öğrendi. Birbirleri ile karşılaşınca öpüşerek selamlaşmaya başladılar. Yaz aylarında kafe ve lokantaların dışına, sokaklara masa sandalye koymayı öğrendiler. Sokakları cıvılcı oldu böylece. Türkler de Avusturyalılardan kurallara uymayı, disiplini, tertipli ve düzenli olmayı, dakik olmayı öğrendiler. Bu durumda Hall (1990: 94) tarafından öne sürülen, "kültür, iletişimdir" tanımı bir kere daha doğrulanmaktadır.

Kültürler arasında etkileşimin olmadığı, hayatın paylaşılmadığı bir ortamda, paralel toplumların oluşması kaçınılmazdır. Bunun için her iki tarafın da ilişkiye açık olması, kendi değerlerini karşı tarafa benimsetmeye çalışmak veya değerleri karşılıklı olarak yargılamak, yarıştırmak yerine onları olduğu gibi görmek ve kabul etmek durumundadır. Bu kabul etme veya kabul görme, benimseme anlamına gelmeyip; diyalog için açılan bir kapı veya penceredir.

2.5. Ayrımcılığa Karşı Duygudaşlık

Kaikkonen (1995: 3246'den aktaran Meriläinen 2001:3-4), kültürü hem yaşayan bireyin, hem de toplumsal yapının perspektifine göre değerlendiriyor. Ona göre kültür, toplumun bireyleri arasındaki değerler, normlar, kurallar, toplumsal roller, davranışlara yüklenen anlamlara ilişkin ortak olduğu değerlerdir. Farklı bir coğrafyadan, değişik bir kültürün içinden gelen "yabancıların" "yerliler" ile sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için, öncelikle toplumların ilişki kurduğu "ötekiler" hakkında zihinlerinde oluşan olumsuz düşüncelerin, ön yargıların ortadan kaldırılması; yani, her şeyden önce önyargılar ile mücadele edilmesi gerekmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001 sonrası yeniden şekillendirilen "terörle savaş" stratejilerinin göçmen politikaları üzerine önemli etkilerde bulunduğu bilinmekte; Avrupa'da hazırlanan yeni yasalarda teröre karşı alınan tedbirlerde göçmen ve yerleşik Müslümanların içerdeki düşman olarak kurgulandığı, yerel siyasetçilerin bu doğrultuda siyasal söylemler geliştirdiği görülmektedir (Bkz. Güllüpnar 2014: 4). Geleneksel anlayışa göre, Avrupa'da göçmen kökenliyseniz farklısınız; göçmen kökenliyseniz Almanca bozuktur. Her ne kadar "Evim burası, ben bu topraklarda doğdum." desanız da yerli halka göre Türk'sünüz, Müslümansınız ve sırf bu nedenle ayrımcılığa maruz kalabilirsiniz. Yasalarda ayrımcı ifadeler açıkça yer almasa da zihinlerdeki önyargılara bağlı olarak ciddi bir ayrımcılık dışı yansımaktadır. Ayrımcılıkla mücadele için Avusturyalıların Türklerle, Türklerin Avusturyalıları ile duygudaşlık kurması gerekiyor. "Neden böyle düşünüyorlar?" diye duygudaşlık kurulmaya başlandığında, Avusturyalıların da kendi kimliklerini, kültürlerini kaybetmekten, yabancı kültürlerin içinde eriyip kaybolmaktan korktukları anlaşılabilir. Türklere (veya başka bir ulustan olana) olumsuz gelen bir davranışı sergilerken doğal bir savunma refleksi gösterdikleri anlaşılabilir. Avusturya devletine yapılan ve onay

görmeyen her talebi de “Bak gördün mü, bizi istemiyorlar; kültürümüzü devam ettirmemize engel oluyorlar” şeklinde değerlendirmemek; amaca sonuç odaklı iletişim stratejileri ile ulaşmaya çalışmak gerekir.

Yabancılar için yapılan bütün olumlu düzenlemelere rağmen, Avrupalıların Türkiye ile ilişkilerinde ikiyüzlü davrandığı pek çok konu var; bununla birlikte, konu bağlamla doğrudan ilişkili olmadığından üzerinde durulmayacaktır. Avusturya’da yer yer ayrımcılık uygulanırken, çözüme yönelik kimi politikaların üretilmeye çalışıldığını görüyoruz. Yabancıları anlamaya çalışan politikacılar da gündeme geliyor. Avusturyalılar giderek yaşanan bir nüfusa sahipken, Türkiye kökenli nüfus giderek artıyor. Yoksulluk, eğitim, barınma, sağlık alanları söz konusu olduğunda iki toplum arasında büyük uçurum olduğu görülüyor. Bunun için, “ben” ve “öteki” söyleminden tek bir söyleme geçmek gerekiyor; “biz” söylemine.

2.6. Gündelik Yaşamın Bir Parçası İrkçılık

Ayrımcılığın bir sonraki aşaması ve daha tehlikelisi, insan onurunu kıran bir davranış olan ırkçılıktır. İrkçilik sadece şiddet içermez; aynı zamanda toplumsal ayrışmaya yol açan tehlikeli bir davranıştır ve bugün Avrupa’da ne yazık ki sinsi bir şekilde gelişmektedir.

Bilim insanları 20. Yüzyılın başlarında ortaya koyulan Sapir-Whorf kuramını değişik boyutlarda ele alıyorlar. Bu kurama göre bireyin yaşadığı çevreye ilişkin olarak yaptığı gözlem ve incelemelerle edindiği izlenim, onun diline ve kültürüne de yansımaktadır. Çevresinde olup biteni bu dille algılamakta ve gördüklerini, yaşadıklarını sahip olduğu kültürel birikime göre değerlendirmektedir. Dolayısıyla, farklı kültürel değerlere sahip farklı kimseler, yaşadıkları çevreyi de farklı algılayacak, kendi dünyalarına göre değerlendirecektir. Bu gözlemlerin göreceliğini anlamayan, kabul etmeyen birinin bir başka kültürü anlamasını beklemek de mümkün değildir (Bkz. Bennett 1998: 16).

Bir kültürel olgu, o kültürün taşıyıcılarıncı son derece doğal, sıradan bir olgu olarak değerlendirilirken, bir başka kültürün taşıyıcısı tarafından yadırganabilir. Bir tarafın son derece doğal olarak algılayıp hayata geçirdiği, yaşam biçimi olarak benimsediği bir durumu, bir başka taraf son derece rahatsız edici olarak değerlendirebilir. Böylece, farklı olana alışmak ve ötekinin dünyasını anlamaya çalışmak yerine kendi değerlerine uygun kalıplara yerleştirme çabalarının verdiği yorgunluk, ötekine düşman ol-

mayı, ötekini yani farklı olanı ortadan kaldırma girişimlerini de berabere getirir. Bu durumun uzantılarından bir kısmı günümüzde yabancı düşmanlığı olarak dışa yansımaktadır. Yabancı düşmanı söylemleriyle tanınan Avusturya Özgürlükçü Partisi'nin (FPÖ) bazen ana akım medya üzerinden, bazen de sosyal medya üzerinden yürüttüğü kampanyalarda Türkleri ve İslam'ı hedef alarak oy devşirmeye çalışması sonuç odaklı iletişim stratejisine açık bir örnek oluşturmaktadır⁴. FPÖ, oyunun kurallarının belli olduğunu ve bu kurala göre, uyum konusunda Avusturyalıların bir sorunu olmadığını, göçmenlerin oyunu kuralına göre oynama yükümlülüğünün olduğunu, kuralları benimsemeyenlerin ülkeyi terk etmek durumunda olduğunu belirtmektedir (FPÖ 2013: 38-39).

Helsinki Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (IHF) tarafından yayımlanan rapora göre Avusturya'da ırkçı, İslam karşıtı ve yabancı düşmanı söylemlerin yanı sıra düşünce özgürlüğü, kadınların iş piyasasında eşit muamele görmesi ve insan ticareti mağdurlarının korunması gibi konularda eksikliklerin olduğu ifade edilmektedir.

Sadece Almanya'da geçen yıl 3 bin 500 ırkçı saldırının gerçekleştirildiği bilinmektedir⁵. Bu soruna devletler de çözüm üretmekte yetersiz kalmaktadır. Örneğin, Almanya NSU-Cinayetleri ile ilgili olarak kurduğu meclis araştırma komisyonu çalışmaları da somut bir sonuç ortaya koyamamıştır. Avusturyalı aşırı sağ kanatta yer alan politikacılar ile Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olanlar, hemen her fırsatta bu görüşü pekiştirmeye yönelik, sonuç odaklı iletişim stratejileri ile etkili bir dizi algı operasyonları düzen-

⁴ Seçimlerde yürütülen kampanyalarda örneğin Viyana'da yaşayan çocukların "Mustafa'yı Sapanla Vur" karikatürü ile Türklere düşman olmaları; yetişkinlere yönelik düzenlenen mitinglerde ise "dönerciler, kuskusçular, falafel yerine Schnitzel" söylemleri ile halk galeyana getirilmek istenmiş; Steiermark Eyaleti Graz'da "Güle Güle Cami (Cami Vurma Oyunu)" ile oy toplamaya çalışılmıştır. Verilen demeçlerde ise, Graz'ın "Müslüman göçmenlerin oluşturduğu tsunamiye" maruz kaldığı anlatılırken, 'Viyana kanı için daha fazla cesaret' ve 'fazla yabancı unsur kimseye yaramaz' sloganları kullanılmaktaydı. Bkz.: Mehmet Sait DEMİR (2011a). Avusturya'da İslam ve Türk Düşmanlığı, FPÖ Faşizmi. Haber365-Dünya. www.haber365.com (08.04.2014).

⁵ Alman hükümetinin Göç ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı Aydan Özoğuz tarafından 21 Mart Uluslararası İrkçilikle Mücadele Günü çerçevesinde yapılan açıklama. Bkz.: DW: Türk kökenli bakandan ırkçılık uyarısı. <http://www.dw.de/t%C3%BCrk-k%C3%B6kenli-bakandan-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1%C4%B1k-uyar%C4%B1s%C4%B1/a-17511484> (04.04.2014).

lenmektedir. Bu operasyonlarda Türkler belli bir noktada konumlandırılıyor ve Türklerin UETD (Union Europäisch-Türkischer Demokraten - Türkçesi: Avrupalı Türk Demokratlar Birliği) ve benzeri sivil toplum kuruluşları aracılığı ile düzenlediği karşı operasyonlarından da ciddi rahatsızlık duyuyorlar.

2.7. İletişim İçin Dil İstikbal İçin Eğitim

Kim nerede, hangi ülkede yaşarsa yaşasın, yaşadığı ülkenin vatandaşları tarafından kabul görmek; kendini ifade etmek için ortak iletişim dilini öğrenmelidir.

Avusturya'da yaşayan Türkiye kökenli velilerin pek çoğu eskiden çocuklarının bir an önce çalışma hayatına atılmasını tercih ediyordu. Bu nedenle, yapılan yayınlarda yabancı kökenli öğrencilerin önemli bir bölümünün yeteri kadar okulöncesi eğitim almadığı, doğru dürüst Almanca konuşmadığı gündeme getiriliyordu. Bu durumda çocuklar kendi akran grupları içinde kalıyor; Almanca derslere katılamıyor ve dolayısıyla okuldaki akademik başarılar da istendik düzeyin altında kalıyordu. Aklı fikri Türkiye'ye yatırım yapmakta olan veliler de "Bizim çocuğumuz yabancı da ondan..." gibi gerekçelere sığınıyorlardı. Yatırım dönemi artık geride kaldı. Artık ailelerin kendi iç dinamiklerini düzenleyerek eğitim yatırımı yapması gerekiyor (Bkz.: Textor 2014: URL).

Çağdaş yaşam, katılımcı demokrasiyi gerektirir. Demokrasinin temel koşullarından biri de bireyin kendini ifade etmesini, görüşlerini ortaya koymasını sağlayan toplantılar, görüşmeler, tartışma platformlarına katılımıdır. Bu nedenle çağdaş eğitim, bireyin anadilini güvenle kullanır duruma getirilmesini öngörür. Anadilini iyi konuşan bireyler, ikinci dili daha kolay öğrenecek, daha güzel kullanabileceklerdir. Anadili eğitimi, çocuğa yalnız dil becerileri kazandırmakla kalmaz; bireye doğru düşünmeyi de öğretir; kişiliğinin ve kimliğinin gelişmesine katkıda bulunur. Topluma uyum sağlamasını, yerel ve evrensel kültürü kazanmasını; farklı olana saygı duymasını sağlar (Bkz.: Nehr u.a. 1988; Wunder 1994; Szagun 2000). Öğrencilerin Almancayı iyi konuşabilmesi için de anadilinin iyi öğrenilmiş olması gerekir. Türkçe derslerine ilginin artırılabilmesi için çevresel faktörlerin iyileştirilmesi, bu ders için belli bir sınıf tahsis edilmesi; öğretmenlerin ve öğrencilerin kimi zaman koridorlarda ders yapmak zorunda bırakılmaması gerekir.

Türkiye kökenli öğrenci velilerinin dersin zorunlu olmadığı, öğrencilerin bu dersten not almadığı, öğrencilere ek yük getirdiği gibi değişik gerekçeler öne sürerek ana dili derslerine gereken önemi vermemesi ve çocuklarını derslere kaydettirmemesi, uygulamadaki önemli bir eksiklik olarak dikkati çekmektedir. Türkçe dersinin açılabilmesi için asgari 10 veya 12 öğrencinin derse kayıt olması zorunluluğu olduğundan, sayılan nedenlerden dolayı, birçok öğrencinin de istemesine rağmen ana dil dersine devamı gerçekleş(e)memektedir.

Çocuğun karnını doyurmak, sırtına elbise almak velilerin ona karşı olan günlük sorumlulukları; ama topluma ve çocuğun geleceğine karşı olan sorumlulukların da çocuğa gerekli eğitimi aldırarak yoluyla yerine getirilmesi gerekiyor. Onların gelecekte huzurlu ve güven ortamı içinde sağlıklı aile yaşamı sürebilmesi, toplumsal yaşam için gerekli becerileri kazanmaları için eğitilmeleri şart. İyi bir istikbal için eğitim, iyi bir eğitim için de iyi bir dil eğitimi ihmal edilmemeli.

Bu konuda değinilmeden geçilmeyecek bir husus daha var. Bazı Eyaletlerde görev yapan öğretmenlerin birden fazla hatta çok özel durumlarda on ayrı okulda görev yaptığı; dil düzeyleri farklı öğrencilerin karışık gruplarda bir araya getirilmek suretiyle oluşturulan gruplarda Türkçe dersi almak zorunda kaldığı; Türkçe dil dersi saatlerinin haftada bir veya iki saat ile sınırlı olduğu gibi sorunlar gündeme getirilmektedir. Bu ve benzer sorunların ülkede eksikliği hissedilen Eğitim Müşavirliği ve ataşelikleri vasıtasıyla diplomatik yollarla çözümlenebileceği düşünülmektedir. Öğretmenlerin kendi aralarında oluşturduğu sivil toplum kuruluşu VMLÖ'nün (Verein der MuttersprachenlerInnen Österreichs, Türkçesi: Avusturya Anadili Öğretmenleri Derneği) çalışma alanlarını aşan bir boyutta olduğu düşünülmektedir.

3. Geleceğe Bakış

Her iki tarafın entelektüelleri, iki ülke arasında oldukça geçmişe dayanan tarihi ilişkileri ve müttefik olduğumuzu unutmadan, geçmişte önemli roller üstlenmiş iki ayrı imparatorluğun mirasçılarına yakışan bir tutum sergilemek durumundadır.

Ebeveynlere gelince, her şey kişide ve ailede başlıyor. 2012'de yapılan bir araştırmaya göre Türk ailelerin eğitim alma isteği yüksek (Unterwurzacher,

2012: 246). Önemli ve gerekli olan bu dinamizmi yakalayabilmektir. Hiçbir çaba göstermeden sürekli talep eden durumuna düşmek hoş değildir. Türklerin birbirine destek olmayı tercih etmesi; ülkede yaşadıkları canlı tarihe olduğu kadar geleceklerine de sahip çıkması gerekir. Bu da ortak hareket etmeyle, örgütlenmeyle, çalışıp araştırma ile mümkün olur. Çocukların her alanda öğrenim görmesi, kültürümüzü kimliğimizi yetiştirmekte olan çocuklara doğru düzgün anlatıp, ötekine de saygıyı öğretmek, Türk varlığının gelecekteki varlığını da güvenceye alacaktır.

Yaşanan her yerde, ister Avrupa'da isterse Türkiye'de, ön yargılar, klişeler, yabancı düşmanlığı, ötekileştirme, yanlış politikalar olabilir. Hatta "köydeki Alman Katolik kızı neydiyse bugün Avrupalı Türk genci o durumda" şeklinde yakıştırmalar yapılabilir. Bunlar yılgınlık için gerekçe oluşturmamalıdır. Ülkede yaşayan Türkiye kökenli kadın ve kızlar için geleceğin planlanması daha bir özen gerektiriyor. Kızlar toplumsal hayatın içinde daha aktif ve üniversitelerde sayıca daha fazla. Yaşanan toplumsal ve sosyal olayların romantik değil, gerçekçi bir yaklaşımla analiz edilmesi, yaşananlardan ders veya dersler çıkarılması ve mevcut olumlu çizginin geliştirilerek devam ettirilmesi gerekir.

Eleştirilecek pek çok durum olmasına karşın, Türk toplumunun eksiklerinin giderilmesi, hatalarının iyileştirilmesi için de çaba gösterilmesi gerekir. Bunun için mücadeleye devam edilmeli, örgütlenmeli ve daha önemlisi eğitimin iki toplum arasındaki yakınlaşmayı sağlayacak değerli bir anahtar olduğu unutulmamalıdır.

Bitirirken, bir gerçeğin altının kalın çizgilerle çizilmesinde yarar var. Türkler artık Avusturya'da yaşadığına ve vatandaşlık hakkını da aldığına göre, Avusturyalıdır; Türkiye kökenli Avusturyalı. Onlardan yaşadıkları çevrede toplumsal hayata daha fazla katkı sağlamaları; çocuklarını eğitmeleri, toplumun dışında tutmamaları beklenebilir; talep edilebilir. Göçle ilgili anlaşmanın imzalanmasının üzerinden geçen elli yıla rağmen her iki tarafın da yapması gereken daha çok iş ve eylem var. Johann Gottfried von Herder'in (1744-1803) dediği gibi, "*İyilik insanlığın ortak yaratımıdır*" (aktaran: Kula 1997: 270).

KAYNAKÇA

Bennett, M. (1998). Intercultural Communication: a Current Perspektive. In Milton J. Bennett (Ed.), *Basic Concepts of Intercultural Communication- Selected Reading* (pp. 1-34). Yarmouth: Intercultural Press.

Bennett, J. & Bennett, M. (1998). Training in Intercultural Communication. In Workshop Hadouts, University of Jyväskylä. August 1998." (MERILÄINEN, Sanna 2001: 3'den alıntı).

Çakır, M. (2012). Türklerin Alman Kültüründeki İmaji. İçinde Zehra Gülmüş (Ed.), *Türk Alman İşgücü Anlaşması'nın 50.Yılında Almanya Türkleri* (ss. 27-52). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çakır, M. (Ed.) (2010). *Kültürel Miras Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çakır, M. (2001). *Almanya'daki Türkler üzerine eğitim kültür monografileri*. Köln: Ultima Ration Dizisi: 02.

Demir, N. (2012). Açış Konuşması. İçinde Salih ÜNVER (Yay.). *Avrupa'ya Türk Göçü'nün 50. Yılında Türkiye-Avusturya İlişkileri Sempozyumu*. 24-28 Ekim 2011. Bildiriler (s. 7-17). Ankara: Lazer Yayınları.

Demir, N. (2011). Türkiye Avusturya Eğitim İlişkileri. *Zeitschrift für die Welt der Türken: ZfWT*. 3(3), 5-23. URL:http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewFile/283/necc_demir (son erişim: 25.03.2014).

Demir, M. S. (2011a). Avusturya'da İslam ve Türk Düşmanlığı, FPÖ Faşizmi. *Haber365-Dünya*. www.haber365.com (08.04.2014).

Die Presse. Rechte von Türken: EU-Kommission mahnt Österreich. *DiePresse.com*. 16.04.2014-14:40. http://diepresse.com/home/politik/1594959/Rechte-von-Turken_EUKommission-mahnt-Osterreich. (son erişim: 17.04.2014).

FPÖ (2013). *Handbuch freiheitlicher Politik: Ein Leitfaden für Führungsfunktionäre und Mandatsträger der Freiheitlichen Partei Österreichs*. 4. Auflage. Wien: FPÖ-Bildungsinstitut. http://www.fpoe.at/fileadmin/Content/portal/PDFs/_dokumente/2013_handbuch_fr_eiheitlicher_politik_web.pdf (08.04.2014).

Güllüpnar, F. (2014). "Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(1), 1-16.

Hall, E. T. (1990). *Silent language*. (1. Aufl. 1959). New York: Doubleday.

Kaikkonen, P. (1995). Kulttuuri ja vieraan kielen oppimienen – Tapaustutkimus lukiolaisten ranskan ja saksan kielen ja kulttuurin oppimisen opetuskokeilusta, osa I. *Tempere: Pemereen yliopiston opettajankoulutuslaitos*" (MERILÄINEN, Sanna 2001: 3-4'den alıntı).

Kula, O. B. (1997). *Alman Kültüründe Türk İmgesi III*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

MERILÄINEN, Sanna (2001). *Die interkulturelle kommunikative Kompetenz im DaF-Unterricht. Einblicke in das Klassenzimmer*. Pro gradu-Arbeit: University of Jyväskylä.

Nehr, M., Birkenkott-Rixius, K.; Kubat, L. (1988). In zwei Sprachen lesen lernen – geht denn das?: Erfahrungsbericht über die zweisprachige koordinierte Alphabetisierung. (Interkulturelle Erziehung in der Grundschule; Beltz Praxis), Weinheim: Beltz.

Özçelik, M. (2012). Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 51-63.

ÖÜK (Österreichische UNESCO-Kommission). (Yay.) (2012). *Österreichische UNESCO-Kommission Jahrbuch 2012*.

<http://www.unesco.at/unesco/jbpdf/jahrbuch2012.pdf> (son erişim: 18.08.2014).

Porter, L. A. S & Richard, E. (1997). An Introduction to intercultural Communication. In Porter & Samovar (Yay.). *Intercultural Communication a Reader*. Belmont: Wadsworth publishing company.

Sakaoğlu, N. (1999). *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Oğlak Yayınları.

STATISTIK AUSTRIA (2013). Q: STATISTIK AUSTRIA, Mikrozensus-Arbeitskräfteerhebung (Durchschnitt aller Wochen eines Jahres). Erstellt am 21.03.2013. Hane halkı araştırması. – Göçmen kökenli kavramı için bkz.: "Recommendations for the 2010 censuses of population and housing", Seite 90, der United Nations Economic Commission for Europe (UNECE; siehe www.unece.org/stats/documents/2010.00.census.htm).

Szagan, G. (2000). *Sprachentwicklung beim Kind*. Weinheim. Basel: Beltz Taschenbuch 62.

Textor, M. R. (2014). Was wird aus unseren Migrantenkindern? Familiensituation und Lebensweg. *Kindergartenpädagogik: Online-Handbuch*. URL: <http://www.kindergartenpaedagogik.de/1738.html> (son erişim: 19.08.2014).

Unerwurzacher, A. (2012). *Vom Kindergarten bis zur Matura Bildungsstationen von Kindern und Jugendlichen mit Migrationshintergrund*. Wien: Dissertation an der Universität Wien. URL: http://othes.univie.ac.at/19607/1/2012-02-20_9250047.pdf (son erişim: 25.03.2014).

Wunder, D. (1994). Zweisprachige Erziehung – eine langjährige Forderung der GEW. In: Gewerkschaft für Erziehung und Wissenschaft im DBG (ed.): *Zweisprachig-dilli. Deutsch-türkische Schulversuche in Berlin*. Frankfurt/Main. S. 5-11

Prof. Dr. Mustafa akır

Anadolu niversitesi'nde Alman dili eğitimi lisans ve yabancı dil öğretilimi alanında uzmanlık eğitiminini tamamladıktan sonra Viyana niversitesi'nde doktora yaptı. 2002'de Almanca ve yabancı dil eğitimi alanında profesörlüğe oldu. Halen, bu üniversitede Alman dili eğitimi alanında lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde dersler veriyor.

Anadolu niversitesi'nin Köln'de bulunan Batı Avrupa Bürosu'nda yönetici olarak görev yaptığı 1998-2003 yılları arasında yurtdışında yaşanan Türklerin eğitim kültür düzeylerinin iyileştirilmesi amacıyla projeler hazırladı, uyguladı. Türkiye'ye döndükten sonra 2003-2005 yılları arasında Bozüyük Meslek Yüksekokulu'nda lise ve dengi okul mezunlarının meslek eğitimi; 2005-2011 yılları arasında Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu müdürü olarak, Türkiye'nin akademik turizm eğitimi ve gençlere meslek edindirilmesiyle ilgili çalışmalar yaptı. Almanca dilbilimi, dil öğretilimi, kültürlerarası iletişim ve göç araştırmaları alanında olmak üzere çok sayıda yayınları, TV-programları vardır. Germanistler Derneği, Dünya Germanistler Birliği ve Kùltürlerarası Germanistik Derneği üyesidir. Cumhurbaşkanlığı tarafından verilen Avusturya Devlet Büyük Liyakat Nişanı taşımaktadır.
e-mail: mcakir@anadolu.edu.tr

Göç Olgusuna Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden Bakmak

Kemal Dil

Öz

Bu çalışmanın amacı, göç olgusunun anlamına ve göçmen ile yerel özne arasındaki ilişkilere göçmenlerin deneyimleri üzerinden sosyolojik bir değerlendirmede bulunmaktır. Araştırma Haziran-Eylül 2012 tarihleri arasında Fransa ve İsviçre’de yürütülmüştür. Araştırma grubunu Fransa’da Paris’te ve yaşayan 18, İsviçre’de Basel’de yaşayan 3 ve Lugano’da yaşayan 4, toplamda 25 Türkiyeli göçmen oluşturmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubundaki katılımcılar ‘amaçlı örnekleme’ yaklaşımıyla belirlenmiştir. Bu nedenle çalışma grubu sınırlı tutulmuştur. Araştırmada veri toplamak amacıyla yapılandırılmış bir görüşme formu geliştirilmiştir. Bu görüşme formu çerçevesinde katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılarla gerçekleştirilmiş olan görüşme dökümleri, önceden belirlenmiş olan kodlama listesine göre analiz edilmiştir. Verilerin analizinde içerik ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular sosyolojik olarak iki temel noktada değerlendirilmiştir. Birincisi, göç olgusunun anlamına ilişkin değerlendirmelerdir. İkinci değerlendirme noktası ise göçmenler ile yerel özneler arasında kurulan ilişkiler hakkında olmuştur. Bu çalışmada her iki değerlendirme noktası ışığında iki temel çıkarıma ulaşılmıştır. Birincisi, göç olgusunun tanımı mekânsal yer değişikliğinden mekânsal yer değişikliğini de içeren toplum-konumsal yer değişikliği biçiminde genişletilebileceği kanısına varılmıştır. İkincisi, bazı dinamiklerin, ortak mekânda farklılıklar arasında oluşan dışlayıcı önyargıların kültürel zenginlik algısına dönüşümünde rol oynayabileceği düşünülmüştür.

Anahtar kelimeler: *Göçün anlamı, göçmenlerin deneyimleri, göçmen-yerel özne ilişkileri*

Looking to the Phenomenon of Migration via the Experiences of Immigrants

Kemal Dil

Abstract

The purpose of this study evaluates the meaning of the phenomenon of migration and relations between immigrant and aboriginal subject sociologically via the experiences of the immigrants. The research was conducted in France and Switzerland, from June to September in 2012. Totaly 25 Turkish immigrants who have lived in Paris, France (18), in Basel (3) and in Lugano, Switzerland (4) constituted the research group. The method of qualitative research was used in the study. Participants in the study group were determined through "the purposive sampling approach". Therefore, the study group was limited. Semi-structured interview form was developed in order to collect data in study. In-depth inretviews with participants were conducted in the framework of this form. The documents of interview, conducted with participants, were analysis according to the predetermined coding list. Descriptive and content analysis techniques were used for the data analysis. The findings were evaluated on two fundamental points as sociological. First evaluation was on the mean of immigration. The second evaluation point was about the relationships which were established between immigrants and aboriginal subjects. In this study, it was reached two basic arguments in the light of two evaluation points. Firstly, the meaning of phenomenon of migration was reevaluated from spatial location to social status in which also there was the meaning of spatial location. Secondly, It was thoght that some of the dynamics play a role of in the transation from bias to cultural richnesswhich arise between partners in common space.

Keywords: *The meaning of immigration, The experiences of immigrants, The relationships between immigrants and the local subjects*

Giriş

İnsanın tarihsel süreç içerisinde ihtiyaçlarını karşılamak üzere sürekli bir hareket içinde olduğu çeşitli bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuştur (Kottak, 2001; Güvenç, 1994; Mcneill, 2007; Castles ve Miller, 2008). İnsan türünün mekânsal yer değişikliği biçimindeki bu hareketlilik göç olarak kavramsallaştırılmıştır (Ravenstein, 1885; Kearney, 1996; Peterson, 1996). Göçlerin ortaya koyduğu pratiklerin toplumsal yaşam alanı üzerinde çeşitli etkilerde bulunduğu, yaklaşık yüzyıllık süreci içeren akademik çalışmalarla ve farklı analizlerle ortaya konulmuştur (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008).

Yapılan literatür taraması kapsamında, çalışmada göçe yönelik farklı analizler üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Birincisi, göçü toplumsal bir gerçeklik olarak ortaya koyan analiz biçimleridir. Bu başlık altında daha çok göç olgusunun anlamı, tanımı, dinamikleri, oluşturduğu ilişkiler ve yeni gelişmeler vb. çalışmalara yer verilmiştir. Ravenstein (1885) göç olgusunun evrensel normlarını ortaya koymaya çalışırken, Jansen (1970) yerel-göçmen ilişkisinde kesişen fırsatları anlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Göç hareketliliğinin altında yatan nedenleri sorgulayan Petersen (1996), bu nedenleri göç veren ve alan mekânların itici ve çekici etkenleri temelinde çözümlenmiştir. Ülkelerin sınırlarını aşan göç hareketliliği ile ülkelerarası ilişkiler arasında yaşanan bağımlılıklar Morowska (1990) gibi düşünürler tarafından çözümlenmiştir. Yaptığı göç çalışmalarında, göç hareketliliğinin birbirinden farklı nedenlere ve sonuçlara dayandığını çözümleneyen Parekh (1994), bu neden ve sonuç farklılıkları temelinde göçleri sınıflandırmaya çalışmıştır.

Marksist çözümleme ise, 19. yüzyılda Avrupa'da sanayi devriminin gerçekleşmesi, kırsal kesimde tarımda makineleşmenin olması, kır topraklarının kentli sermayedarların ellerine geçmesi, kırsal kesimin mülksüzleşmesi, kent merkezlerinin sanayileşmesi ve işgücü ihtiyacı ile kırdan kente göç hareketi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmıştır (Yalçın, 2004). Gurak (1992) ise, sınırlar arası göç hareketlerinin göçmenlerin kendi aralarındaki ilişkilere nasıl yansıdığını anlamaya çalışmıştır. Gurak çalışmalarında göçmenlerin kendi aralarında kurdukları ağlar ile göç hareketliliği arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koyarak göç olgusunun başka bir yönünü anlamaya yönelik önemli katkı yapmıştır.

İkincisi, tarihsel süreç ile göç arasında ilişki kuran tarihselci analiz biçimi olmuştur. Bu başlık, tarihsel süreç içerisinde insanlığı bir bütün olarak etkileyen doğal, kültürel, ekonomik, politik vb. gelişmelerin geniş ölçekli göç hareketliliklerine etkisini çözümlenmeye çalışan araştırmaları kapsamıştır (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008; Güvenç, 1994; Durugönül, 1997). Bu kapsamda tarihselci analiz, elde edilişi, kullanımı ve dağılımı temelinde servet ile göç arasında doğrudan bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Kısaca eşitsizlik ve bağımlılık temelinde tanımlanabilecek bu ilişki gelişmiş ülkelerin kendi ülkelerinde artan ham madde ve işgücü talebine karşılık, çevre ülkelerin istihdam ve teknolojik ihtiyaçlarını içermiştir. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı'nın yıkımının da buna eklenmesiyle özellikle Avrupa'nın işgücü talebi daha da artmıştır. Bu talebi kendi içinde karşılamayan ülkeler başka ülkelerden işgücü elde etmek amacıyla dış göçlere kapılarını açmışlardır. Geçici bir süreliğine kalmaları planlanan bu göçmen alımı, beklentilerin ötesinde kalıcı hale gelmiş olmasıyla göçe ilişkin yeni bir anlayışın ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur (Castles ve Miller, 2008).

Üçüncü başlıkta, ortak mekânda, göçün neden olduğu farklı kültürel ve etnik oluşumların ortaya koyduğu pratikleri çözümlenmeye çalışmalara yer verilmiştir. Bu araştırmalar Asimilasyonist, entegrasyonist ve çokkültürcü çalışmalar olarak sınıflandırılmıştır. Asimilasyonist göç çalışmaları, ortak mekânı paylaşan farklı kültürel ve etnik aidiyetlerin ortaya koyduğu pratiklerin, yereli sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. düzeyde temsil eden grubun önceliklerine göre biçimlendiren ve süreç içerisinde onları yok etmeyi amaçlayan yaklaşımları içermiştir (Gordon, 1964; Taft, 1966). Özellikle göçlere dayalı etnik ve kültürel farklılıklara ilişkin bu asimilasyonist yaklaşımların pratikte geçersiz olduğunu ortaya koyan akademik çalışmalar göç olgusuna ilişkin entegrasyonist yaklaşımlar olarak değerlendirilmiştir (Greely,1971). Bu yaklaşımlar, yerele uyum sağlamanın önemli olmakla birlikte, göçmenlerin etnik ve kültürel aidiyetlerini yaşama isteklerinin bu uyum süreciyle çelişmediğini, bu uyumun belli bir süreci ve pratikleri içerdiğini ileri sürmüşlerdir (Greely,1971; Esser, 2000). Bununla birlikte bu süreci destekleyen hukuki düzenlemelerin yapılması entegrasyonist yaklaşımı asimilasyonist yaklaşıma yaklaştırdığı ifade edilmiştir (Şahin, 2010). Bu durum, kültürel ve etnik çeşitliliğe demokratik çoğulcu anlayışla bakmasına rağmen, bu çeşitliliği siyasal yapısına dâhil

etmeyen devletlerin demokratik söylemlerinin ideolojik ifadeyle sınırlandırıldığı biçiminde yorumlanmıştır (Doytcheva, 2013; Kastoryano, 2009). Bununla birlikte eşit konumda tanınmayı önemli bir demokratik değer olarak kabul eden devletlerin, etnik ve kültürel farklılıklara hak ettiği saygıyı göstermesi ve bunları siyasal sistemlerine dâhil etmelerinin, benimsedikleri demokrasilerinin bir gereği olduğunu ortaya koyan yeni bir yaklaşım ortaya konulmuştur (Kymlicka, 1998); Taylor, 2005; Doytcheva, 2013; Kastoryano, 2009). Çokkültürlülük olarak ifade edilen bu yaklaşım, dış koşullara göre biçimlendirmeden, kendi içinde oluşturacağı bir model üzerine oturtulan bu yaşamı yüceltmıştır (Taylor, 2005). Bu kapsamda yapılan birçok çalışma, yerel açıdan göçmenlerin tehlike oluşturmadıkları, sahip oldukları kültürel ve yaratıcı zenginlikleriyle toplumsal gelişmeye katkıda buldukları ortaya konulmuştur (Park, 1967; Goldberg,1994).

Tüm bu yaklaşımların farklı açılardan göç olgusuna ilişkin zengin bir çözümleme oluşturdukları bir gerçektir. Bununla beraber, günümüzde ortaya konulan yeni düşüncelerin ve artan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, bir tarafta sosyal, kültürel, ekonomik ve politik açıdan ülkeler arasında farklı gelişmişlik düzeyleri oluşturduğu diğer tarafta ülkeler arasındaki insan hareketliliğine de yeni anlamlar yüklediği ileri sürülmüştür (Castles ve Miller, 2008).

Çalışma kapsamında İsviçre’de ve Fransa’da Türkiyeli göçmenlerle yapılan görüşmelerde, bu göçmenlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik ölçütler temelinde kendi konumlarını Türkiye ile Fransa ve/veya İsviçre arasında karşılaştırarak ortaya koymaları, bu yeni gelişmelere dayalı göç olgusunun sadece mekânsal yer değişikliği bağlamında tanımlanamayacağını düşündürmüştür. Bununla beraber, göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmeler dikkatlice ele alındığında, Türkiyeli göçmenlerin, Türkiyeli olmayan göçmenlerle ve yerlilerle günlük yaşamlarındaki karşılaşmalarında kendilerini ifade edebildikleri oranda ihtiyaçlarını karşılayabildikleri, farklılıklar arasındaki dışlayıcı önyargılarının ve korkularının azaldığı, hatta bir ölçüde farklılıkları kültürel zenginlik olarak algılandıkları gözlemlenmiştir. Bu durumun bu ilişkiselliğe yönelik yeni bir yaklaşımı zorunlu kıldığı düşünülmüştür. Yapılan bu çalışma uluslararası göç kapsamında gerçekleşen insan hareketliliğinin yeni gelişmelere bağlı oluşan bu ihtiyaçlara iki noktada açıklık getirmeyi hedeflemiştir. Birincisi,

ortaya konulan yeni düşüncelerin, artan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda oluşan insan hareketliliğine bağlı yaşanan pratikler ışığında yeni bir göç tanımı yapmaktır. İkincisi, çalışma özelinde, ortak mekânda göçten kaynaklanan farklılıklar arasında oluşan dışlayıcı önyargıların kültürel zenginlik algısına dönüşümünde rol oynayan dinamikleri ortaya koymaktır.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş; veri toplamada ise derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını açıklamasının yanında, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya yönelik bilgi elde etme süreçlerinden birisidir (Strauss ve Corbin, 1990). Veri toplamada derinlemesine görüşme tekniği ise, çözümlenmek istenilen toplumsal problemi çeşitli boyutlarıyla ortaya koyma doğrultusunda veri toplamayı amaç edinir (Strauss ve Corbin, 1990). Çalışmada nitel yöntemin tercih edilmesinin gerekçesi, göç konusunun iç ve dış göç literatürü özelinde çokça çalışılmış olmasına rağmen günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni etkileşim olanaklarının öznelerin mekânsal/konumsal yer değişikliklerine de farklı yansımış olmasıdır. Buna bağlı olarak göç olarak ifade edilen ve genel kabul edilişiyle mekânsal yer değişikliği temelinde kabul gören, özne ile göç hareketliliği ilişkisini mekânsal yer değişikliği temelinde ortaya koyan göç çözümlemelerinin, bu yeni gelişmelere bağlı olarak göçmenlerin toplumsal konumlarındaki değişiklikleri içeren yeni göç pratiklerini açıklamada yetersiz kaldığı düşünülmüştür. Bu nedenle tanımlayıcı nitel bir çalışmanın günümüzde farklı gelişmelere bağlı olarak farklı pratikler ortaya koyan göç olgusunun çözümlemesine önemli katkı yapabileceği düşünülmüştür.

Araştırma Haziran-Eylül 2012 tarihleri arasında İsviçre ve Fransa'da bulunduğu süreçte Türkiyeli göçmenlere ilişkin yaptığım gözlemler çerçevesinde planlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bu dönemde Fransa'da Paris'te yaşayan 18, İsviçre'de Basel'de yaşayan 3 ve Lugano'da yaşayan 4 Türkiyeli göçmenden oluşturmuştur. Araştırmanın nitel yöntemle yürütülmüş olmasından dolayı çalışma grubu sınırlı tutulmuş, böylece göç konusunda görece zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen göç-

menlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubundaki katılımcılar ‘amaçlı örnekleme’ yaklaşımı ile belirlenmiştir. Bu süreçte katılımcıların seçilmesinde Türkiye’den göç eden birinci kuşak göçmenler olmasına dikkat edilmiştir. Bu kuşak göçmenlerin seçilmesinin nedeni, göçmenlerin Türkiye’den göç etmelerine etki eden nedenler ve beklentiler, göç hareketliliğinde yaşanan sorunlar ve bu sorunlarla baş etmede ortaya koydukları pratikler bütünlüğünün bu kuşak üzerinden anlaşılacağı düşünülmüştür. Diğer yandan, göç pratiklerine ve yerel ile göçmen özne ilişkisini anlamaya farklı açılardan zenginlik katacağı düşüncesiyle ailelerinin göç ettiği yerde doğan daha sonra göç eden ikinci kuşak göçmenlere çalışma grubunda yer verilmiştir. Çalışma grubunda yer alan Paris’teki katılımcılardan 7 tanesi kadın, 11 tanesi erkek; Basel’deki katılımcılardan 1’i kadın, 2 tanesi erkek ve Lugano’daki katılımcılardan 2’si kadın, 2’si erkek katılımcılardan oluşmuştur. Örneklem grubundaki katılımcıların yaşları 30 ila 70 arasında değişmektedir.

Araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden “derinlemesine görüşme tekniği” kapsamında, yarı-yapılandırılmış bir görüşme formu temelinde veriler toplanmıştır. Formun geliştirilmesi sürecinde öncelikle göç olgusuna ilişkin bir yazın taraması yapılmış ve göç ile ilgili kavramsal çerçeve belirlenmiştir. Ardından araştırmacı tarafından 3 Türkiyeli göçmenle öngörüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu ön görüşmelerden hareketle göçmenlerin göç etmeye etki eden nedenlerini ve beklentilerini, göç hareketliliğinde yaşanan sorunlarını ve bu sorunlarla baş etme pratiklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra bir taslak görüşme formu hazırlanmış ve taslak form uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen düzeltme önerileri sonrasında taslağa son hali verilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular araştırmanın iki genel problemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda bu iki temel problem göçmenlerin Türkiye’den göç etmelerine etki eden nedenleri ve beklentileri, göç hareketliliğinde yaşanan sorunları ve bu sorunlarla baş etmede ortaya koydukları pratikleri içeren bulgular üzerinden sorunsallaştırılmıştır. Görüşme formu açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Veri toplama aracının temel özelliği, ifade edilen iki temel problemi açıklayıcı üç alt başlığa yönelik sorular oldukça *sade ve anlaşılır* biçimde yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Veri toplama aracının geliştirilmesinin ardından yarı-yapılandırılmış görüşme formuna bağlı kalınarak araştırmacı tarafından katılımcılar ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin kesintiye uğramaması ve veri kayıplarının önüne geçilmesi amacıyla katılımcılarla yapılan görüşmeler randevu saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Böylece görüşmeler, katılımcıların görece en uygun zamanlarında ve en uygun ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların izni alınmak sureti ile ses kayıt ve video kayıt cihazına kaydedilmiştir. Fakat bazı görüşmeciler ses ve video kayıt cihazlarına güvenlikleri gerekçesiyle olumlu yaklaşımları için onlarla yapılan görüşmelerde not tutulmuştur. Daha sonra görüşmelerin dökümleri alınmış ve görüşme dökümleri tek tek analiz edilerek kodlanmıştır. Kodlama aşamasında daha önceden belirlenmiş kavramsallaştırmalara göre kodlama tekniği uygulanmıştır. Bu kodlama tekniği "araştırmanın temelini oluşturan bir kuram ya da kavramsal çerçevenin olduğu durumlarda kullanılmaktadır" (Strauss ve Corbin, 1990'dan akt., Yıldırım ve Şimşek, 2003: 165). Böylece katılımcılarla gerçekleştirilmiş olan görüşme dökümleri, önceden belirlenmiş olan kodlama listesine göre analiz edilmiştir. Verilerin analizinde içerik ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmada bulgular iki genel problem çerçevesinde sorunsallaştırılmıştır. Bu doğrultuda problemler kapsamında üç alt başlığa yer verilmiştir. Bu başlıklar Türkiye'den göç etmeye etki eden nedenler ve beklentiler, göç hareketliliğinde yaşanan sorunlar ve bu sorunlarla baş etmede ortaya konulan pratikler olarak yapılandırılmıştır. Bu başlıklar temelinde göç olgusunun anlamı ve göçmen ile yerel özne ilişkilerini dışlayıcı önyargılardan çıkarıp kültürel zenginlik algısına dönüştürecek dinamikler sorgulanmıştır.

Üç alt başlık altında yer verilen nitel veriler ışığında mekân kavramı ile toplumsal konum kavramı arasındaki anlam farkı irdelenerek göç olgusuna ilişkin tanımlara farklı bir yaklaşımla katkı yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada mekân kavramı, coğrafi bir terim olarak ele alınmış, insan birlikteliğinin üzerinde yaşadığı toprağı/sınırları işaret etmiştir. Toplumsal konum kavramı ise hem insan birlikteliğinin üzerinde yaşadığı

fiziki bir alanı hem de bu alandaki ilişkileri, örgütlenmeleri, yatay ve dikey hareketlilikleri v.b. içeren sosyolojik bir anlam yüklenerek kullanılmıştır.

1. Göçmenlerin Türkiye’den göç etmelerine etki eden nedenler ve beklentiler

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde kadın ve erkek göçmenlere, Türkiye’den göç etmelerine etki eden nedenlere ilişkin sorular sorulmuştur. Alınan cevaplara bakıldığında bu nedenlerin kadın ve erkek cinsiyetlerine göre bazı farklılıklar ve benzerlikler içerdiği gözlemlenmiştir. Bir kadın katılımcının göç etme nedenine ilişkin şu görüşleri ortaya koymuştur:

Ben, henüz 17 yaşındaydım. Babaannem Almanya’da yaşıyordu. Yaz tatillerinde köye geliyorlardı. Babaannem anneme, Fransa’da yaşayan bir yakınımız olduğunu, bunların bir oğlu olduğunu, bu oğlana geleneklerimize bağlı, çalışkan, helal süt emmiş bir kız aradıklarını ve kendisinin aklına da benim geldiğini söylemiş. Annem de babama söylemiş. Böylece istemesem de ailemin kararıyla nişanlandım. 18 yaşında da evlendim. Evlenince eşim bir hafta sonra Fransa’ya döndü. Ben de 8 ay sonra kâğıtlarım (aile birleşimi) yapıldıktan sonra Fransa’ya gidebildim. Aslında bir bakıma iyi oldu. Görüncem de abimle evlendi. Böylece abim de buraya geldi.

Evlilik olgusunun göçmenlerin göç etme kararında kadın ve erkekleri göç etmeye yönelten ortak etmen olduğunu göstermiştir. Göç hareketliliğinde evlilik yönteminin hem erkek hem de kadın için kullanılmasını sağlayan temel dayanak, göç edilen ülkede aile birleşimini (eşlerin bir arada olması) bir hak olarak kabul görmüş olmasıdır (Soytürk, 2012).

Bir başka kadın katılımcı ise şu deneyimlerini paylaşmıştır:

Babam daha önce çalışmak için Almanya’ya gitmişti. Almanya’da “oturum” alamayınca Fransa’ya geçmiş. Orada çalışma izni aldıktan sonra annemi, beni ve en küçük kardeşimi kaçak yollarla buraya getirdi. Bir kız bir erkek kardeşim ise Türkiye’de kaldı. Daha sonra “oturum” alınca aile birleşimi işlemleri üzerinden diğer kardeşlerimi de buraya getirdi.

Ekonomik neden, göç etme isteğinde kadınlar ile erkekler arasında farklı bir neden olarak işlev görmüştür. Bunun yanında kaçak yollarla (yasal olmayan yöntemler) göç etme isteği kadın ve erkeklerde benzer neden

görünümündedir. Öte yanda, aile birleşimi olgusu, önce göç etmiş evli erkeklerin kadınlarının göç hareketliliğinde benzer neden olarak işlev gördüğü gözlemlenmiştir. Çalışmada elde edilen bu bulgu bu türden yapılan çalışmalarla örtüşmüştür (Kaya ve Kentel, 2005; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Raporu, 2009).

Lugano'daki erkek katılımcılarından birinin aktardığı deneyimler de göç etmede ekonomik olgunun yerelin iticiliği ile göç edilen yerin çekiciliği noktasında ortak payda olduğunu yansıtmıştır.

Erzincan'ın beldesinde oturuyorduk. Birkaç büyükbaş hayvanımız, birkaç tane de tarlamız vardı. Ancak kendi geçimimizi sürdürüyorduk. Gelecek yoktu. Ürettiğin, para etmiyordu. Tüccar çok ucuza almak istiyordu. Babamın bir, iki tüccarlık girişimi (hayvancılık) oldu. O da yürümedi. Sonuçta ben gideceğimi kafama koymuştum. Sağ olsun bir akrabamızın yardımıyla Almanya'ya gidebildim. Burada çalışıp babamlara da para gönderiyordum. Tabi burası da zor ama Türkiye'de emeğinin karşılığını hiç alamıyorsun.

Bu bulgu, kendi ülkesinde ekonomik yaşam koşullarının iyi bir yaşamı sürdürmede yetersiz kalması, göçmenlerin göç hareketliliğine önemli etki ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu kapsamda Aksoy (2012), göç olgusu insanın daha iyi bir yaşam sürme beklentisinin bir ürünü olduğu biçimindeki tespiti bu bulguyu destekler düzeyde olmuştur.

İsviçre'de Lugano kentinde yaşayan Türkiyeli kadın katılımcılar ise göç etme nedenlerine ilişkin birbirlerinden farklı deneyimlere sahip olmalarına rağmen göç etmede evlilik yönteminin belirleyici olması ortak noktalarıydı.

Göç etme nedenlerine ilişkin Lugano'daki kadın katılımcılarından biri şu deneyimleri aktardı:

Eşim Türkiye'de doktorluk yapıyordu. Siyasi nedenlerden dolayı Türkiye'den kaçmak zorundaydı. Her gün polis tarafından yakalanacağı korkusu yaşıyorduk. İsviçre'de tanıdıklarımızla görüştük. Sağ olsunlar yardımcı oldular. Eşim zor da olsa buraya gelebildi. Polis birkaç kez eve geldi. Eşimi soruyorlardı. Ben de yurt dışına gitti diye söylüyordum. Görüşmüyoruz diye cevap veriyordum. Tabi buna onlar da inanmıyorlardı. Ben ev kadınıyım. Benim siyasetle ilgimin olmadığını biliyorlardı. İki, üç yıl arada bir sivil polisler yine eşimi soruyorlardı. Bu süre zarfında inanın

takip falan olur diye eşimle mektupla da olsa haberleşmiyordum. Sonra bir tanıdığımız sayesinde dört yıl sonra eşimin yanına gelebildim.

Politik baskının, kovuşturmanın ve dışlamanın erkek göçmenlerin göç etme kararında önemli bir olgu olarak işlev gördüğü gözlemlenmiştir. Buna bağlı başka bir ülkeye sığınma da göç etme isteğinde daha çok erkek göçmenlerin ortak beklentilerinden biri olduğu gözlemlenmiştir (Kara ve Korkut, 2010; Hazan, 2012: 183).

Luganoda'ki diğer kadın ise eşinin ailesinin ve kendi ailesinin aracılığıyla İsviçre'den Türkiye'ye gelen eşiyle tanıştığını ve ailesinin telkinleriyle evlenerek İsviçre'ye geldiğini şöyle aktarmıştır.

Eşim, eski eşinden ayrılmıştı. Eski karısından bir çocuğu vardı. Benden çok büyüktü. 29 yaşındaydı. Ben daha 16 yaşındaydım. Evlenmek istemiyordum. Erzincan'da uzaktan akrabamız olan eşimin annesi yurt dışından gelen oğlunu tekrar evlendirmek için kız arıyorlardı. Benim için annemle de konuşmuş. Annem de hiç olmasa yurt dışına çıkarım. Hayatım kurtulur, onlara da bir parça faydam olur gibisinden evlenmemin iyi olacağını düşünmüş. Tabi, babamı da ikna etmiş. Başta hiç evlenmek istemedim. Fakat daha sonra eşimin annesi ve annem evlenip, İsviçre'ye gideceğimi, burada daha iyi yaşam kuracağımı söylemeleri bana mantıklı geliyordu. O zamanki durumumuzu da düşündüm ve ben de evlenmeyi kabul ettim. Düğünü Türkiye'de yaptıktan sonra vallahi bir ayı geçkin bir zaman sonra eşim İsviçre'ye geri döndü. Sonra oğlum oldu. Oğlum henüz kundaktayken eşimin bağlantılarıyla İsviçre'ye geldim. Fakat o zaman oğlumun getiremedim. Ona vize vermediler. Çocuğum üç yıl anneannesinin yanında Türkiye'de kaldı.

Göçmen bir erkekle evlenip ailesini yaşadığı ekonomik sıkıntılardan ve kendisini eğitim seviyesinin düşüklüğünün yarattığı engelden çıkarma, kadının göç etme kararında önemli bir beklenti olduğu gözlemlenmiştir. Kadın göçmenlerin daha çok evlilik yöntemiyle ve anne-babasıyla Fransa ve İsviçre'ye gitmesiyle yaşanan yurt dışına göç pratiklerine karşın erkek göçmenlerin -özellikle yetişkin yaştakiler- göç pratiklerinin nedenleri olarak ekonomik nedenler başta olmak üzere politik/güvenlik nedenleri ön plana çıkmıştır.

51 yaşında Fransa'ya göç eden ve 6 yıl geçmesine rağmen bir türlü buraya uyum sağlayamadığını ifade eden bir erkek katılımcı Türkiye'den göç etmede politik/güvenlik nedenlerin önemli olduğunu belirtti.

1980 darbesi sonrasında, Tunceli’de gözaltına alındım. 11 yıl sonra serbest kaldım. Serbest kaldıktan sonra bana yapılan haksızlığa karşı uzun süre siyasi örgütlerde mücadele verdim. Evlendim. Çocuğumuz oldu. Çocuk olunca ne yalan söyleyeyim, eski siyasi hareketliliğim azaldı. Siyasi mücadele verirken hiç geleceğe yönelik ekonomik planlar yapmadım. Para hiçbir zaman önceliğim olmadı. Sigortam da yoktu. Artık yaş da geçiyordu. Bir arkadaşımın önerisiyle Fransa’ya geldim. Burada iki çocuk daha oldu. Çok olmasa da ekonomik olarak Türkiye’den çok daha iyiyiz.

Fransa’daki bir başka erkek katılımcı ise Türkiye’den Fransa’ya göç etme nedeni olarak özellikle politik/güvenlik nedenin altını çizdi.

Ben 1980 darbesi sonrasında Türkiye’de bir devlet kuruluşunda memur olarak görev yapıyordum. Fakat daha sonra mahallemizde 1980 öncesinde sol bir derneğe üye olduğum gerekçesiyle takibe alındığımı öğrendim. Benimle aynı mahallede olan bazı yakın arkadaşlarım aynı gerekçeyle gözaltına alınmışlardı. Devlet memuru olduğumdan olacak benim gözaltım biraz gecikmiş olsa gerek. Bu tahmin ettiğim için illegal yollarla buraya iltica etmek zorunda kaldım.

Bu kapsamda İsviçre’de bir erkek katılımcı şu deneyimlerini aktarmıştır:

Üniversite’den mezun olduktan sonra bir süre Türkiye’de pratisyen hekim olarak çalıştım. Amacım belli bir alanda uzmanlık yapmaktı. Çeşitli politik gerekçeler öne sürülerek hakkımda soruşturma yapıldığını öğrendim. Yurt dışına çıkmasaydım, tutuklanacaktım. Türkiye’de suçunuz olmanız dahi bunu ispat edene kadar içeride (cezaevinde) yıllarca tutuklu kalabiliyorsunuz. Bunun hala devam ettiğini biliyoruz. Bu nedenle ben de İsviçre’ye iltica ettim. Yıllardır ne yazık ki annemi göremedim. Neden İsviçre’ye göç ettiniz diye soracak olursanız. Sağlık personeli olarak burada çalışma izni almanın daha kolay olduğunu öğrenmiştim. Bu nedenle bu ülkeye kaçtım.

Aktarılan deneyimler ışığında düşünüldüğünde, göç hareketliliğinde politik nedenler göçmen üzerinde zorla yerinden etme biçiminde bir etki göstermenin yanında onun toplumsal statüsünün de değişmesini sağlar (Kara ve Korkut, 2010).

Göç etme kararında politik/güvenlik nedenden daha çok etki eden bir başka neden de ekonomik nedenler olmuştur. Farklı pratikleri içermesine rağmen bu neden, Fransa’da ve İsviçre’de yaşayan katılımcıların göç etmelerine etki eden ortak neden olmuştur. Örneğin Fransa’da yaşayan 36 ya-

şındaki bir Türkiyeli göçmen konuya ilişkin şu görüşleri ortaya koymuştur.

Buraya gelmeden önce Türkiye’de reklam sektöründe çalışıyordum. Tabela işleri alıyordum. Türkiye’den yurt dışına göç etmeye gelince, aslında karar vermedim, sürüklendim desem daha doğru olur. Buradaki çevremin ailemi (Türkiye’deki) “buraya gelsin. Hayatını kurtarır.” biçiminde etkilemesine bağlı olarak ailem de benim üzerimde -bir baskı mı desem özendirme mi desem- oluşturdu. Oysaki çocukluğumdan beri yapmadığım iş yoktu.

Ekonomik refaha kavuşma önemli bir beklenti dinamiği olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, göçmenlerin anavatanlarıyla kurdukları ağların göç etme kararında önemli bir başka neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu göç olgusuna ilişkin Gurak, Cases ve Wilpert’in ortaya koyduğu göçmen ağları çözümlemelerine paralellik göstermiştir (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008).

2. Göç hareketliliğinde yaşanan sorunlar

Çalışma kapsamında Fransa ve İsviçre’de yapılan görüşmelerde, görüşmecilerin göç kararı vermeleri kadar zor olan bir başka zorluğun ise göç süreci esnasında yaşanmış olmasıdır. Yapılan görüşmelerde göç sürecinde yaşanan zorlukların ekonomik, politik, psikolojik, sosyal, kültürel v.b. birçok alanı ilgilendiren boyutları olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmelerde göç sürecinin ekonomik zorluklarla ilişkisine yönelik katılımcı göçmenler farklı deneyimler ortaya koymuşlardır. Fransa’daki erkek göçmenlerden bir erkek katılımcı konuya ilişkin şu deneyimlerini aktarmıştır.

Yurt dışına çıkmak için Fransa’dakiler gerekli evrakların hazırlanmasını benden istemişlerdi. Bu ise öyle kolay değildi. Öyle büyük yerlerde tanıdıklarımız yoktu ki, her şey hemen hazırlansın. İş hep birileri aracılığıyla yapmak zorundaydık. Ve bu para demektir. Bu iş para karşılığında yapılıyordu. Tüm bunların dışında yol masrafı da çok paraya ihtiyaç oluyordu. Yakınlarınızdan para istemek zorunda kalıyorsunuz. Her zaman veremeyebiliyorlar. O an için para bulmak çok zor oluyordu.

Bu deneyim, gerekli bilgiye, ağa ve maddi olanağa sahip olamamanın, göç hareketliliğinde çok ciddi bir sorun oluşturduğu biçiminde bulgulanmıştır.

Benzer zorluğu yaşayan bir başka erkek katılımcı ise para bulmanın zorluklarına işaret etmiştir. Öyle ki, ekonomik zorluk sosyal zorlukları da içermiştir.

Her şey hazırlanmıştı. Sadece uçak parası kalmıştı. Tam hatırlamıyorum ama az para değildi. 1983'tü. Amcamın oğlu toplu işten çıkarmalar sonucunda işten çıkarılmıştı. Bir miktar tazminat aldığını biliyordum. Kalktım yanına gittim. Durumu anlattım. Bana dedi ki, "amcaoğlu sana para veriyim vermesine ama ben de şu an işsizim. Sana bu parayı verirsem çocuklar aç kalır. Sen hemen de gönderemezsin" deyince, kendisine hiçbir şey diyemedim. Aslında biraz kızdım. Ama adam haklıydı. Onun da üzüldüğünü gözlerinden anlamıştım.

Aktarılan bu iki deneyim, göç hareketliliğinde yaşanan maddi sıkıntıyı aşmak amacıyla yönelik kurulan ilişkilerin ilişki ağlarında gerilimler oluşturan bir bulgu olarak değerlendirilmiştir. Bu bulgu, göçmenler arasındaki ağlara olumlu yaklaşan ağ kuramına (Yalçın, 2004) farklı açıdan katkı olarak düşünülmüştür.

İsviçre'deki kadın katılımcılardan birinin anlattıkları ise göç sürecinde yaşanan zorlukların çok boyutlu olduğunu düşündürmekteydi.

Düğünümüz olduktan bir hafta sonra eşim İsviçre'ye gidecekti. Kâğıtları tamamlanmıştı. O hafta içinde düğünde takılan takıları bozdurduk. Az bir miktar bende kaldı. Gerisini eşim üzerine aldı. Kardeşlerim İsviçre'deydi. Ama Türkiye'den çıkış için çok para gerekiyordu. Eşimi Türkiye'den çıkaracak olanlar bizden epey para aldılar. Tabi bir tarafta bu sıkıntı varken diğer tarafta bir haftalık gelindim. Çok üzülüyordum. Acaba tekrar ne zaman bir araya gelecektik? Bugün olsa aynı şeyi yapar mıydım? Bilemiyorum. Herkes sana dul gözüyle bakıyor. Ya kocam gittiği yerde evlenirse! Çok sıkıntı çektim.

Göç, ekonomik sıkıntıların yanında aile yapısı üzerinde parçalayıcı etkisi ve toplumun parçalanmış aileye olumsuz yargılarla yaklaşması ve bu durumun eşler üzerinde duygusal gerilimler yaşanmasına neden olması göç sürecinde yaşanan anlamlı zorluklar olarak gözlemlenmiştir. Şahin'in (2001) göçün aile yapısında yarattığı parçalanma eşleri özlem, yalnızlık ve giderek boşluk duygusuna ittiği; bu durumun giderek göçmen üzerinde en yakınındaki kişiyi kaybetme baskısı oluşturduğu biçimindeki tespiti, bu bulguyu destekler düzeyde düşünülmüştür

Fransa ve İsviçre’de katılımcılarla yapılan görüşmelerde kadın ve erkekler katılımcıların göç sürecinde yaşadıkları zorluklar arasında ortak bir nokta oluşmuştur. Bu da göç edecekleri ülkenin dilini bilmemektir. Bu durumun kendileri üzerinde ciddi bir psikolojik baskı ve korku oluşturduğu ifade edilmiştir.

Fransa’daki kadın katılımcılardan bir bu konuda şu deneyimleri paylaşmıştır:

Buraya (Fransa’ya) geleli üç gün olmuştu. Evin içinde herkes Türkçe konuşuyordu. “Hoşgeldine”, buradaki akrabalarımız gelmişti. Yemek hazırlamıştık. Kaynanam mutfakta bana dedi ki “şu karşıda market var. Oraya git de ekme al gel.” Kaynanama belli etmesem de birden çok ürk-tüm. Dil bilmiyorum. Nasıl ekme isteyeceğim. Kaynanam Fransızca ekme ne demek bana söyledi. O günü hiç unutmuyorum. Ben gittim. Bir türlü bana söylediği o kelimeyi aklımda olmasına rağmen söyleyemedim. Çok utanmıştım. O zaman Allahım benim burada ne işim var diye odaya girip gizlice ağlamıştım.

Dil, ortak mekânda insan ilişkilerini sağlayan başlıca araçtır. Yeni yerleşim yerinde göçmenin geldiği toplumun dilini bilemesi çektiği sıkıntılardan başında geldiği çeşitli çalışmalarla ve raporlarla ortaya konulmuştur (Kaya ve Kentel, 2005; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Raporu,2009). Bu araçtan yoksunluğun başkalarıyla ortak mekânı paylaşan göçmenin temel ihtiyaçlarını gidermede gerekli ilişkileri kuramadığı çalışmalarda vurgulanmıştır (Aksoy, 2012)

Fransa’daki bir erkek katılımcı ise dil bilmemenin oluşturduğu zorluğa ilişkin şu deneyimlerini paylaşmıştır:

Fransa’da akrabalarımızın yardımıyla buraya geldim. İşim de hazırды. İnşaat işleri yapıyorlardı. İnşaatta çalışan aşağı yukarı herkes bizim oralılardı. Sadece ustabaşımız İspanyol’du. Sonra bir olay oldu. Ben, beni oraya götüren kişiyle tartıştım. Ve işten de ayrılacağımı söyledim. Bana ne dedi biliyor musunuz? “Dil bilmeden bu ülkede yaşayamazsın.” Haklıydı. Kendimi o zaman çok çaresiz hissetmiştim. Türkiye’ye dönmeyi düşündüm. Ama oradakilere ne diyecektim? Çaresiz işe devam ettim.

Dil aracından yoksunluk, ilişkilerde özgür iradenin ortaya çıkmasında engel oluşturmuştur. Özgür iradesini kullanamama, benzer ya da farklı, uzak ya da yakın aidiyetlere bakılmaksızın özneler arasında farklı biçimlerde kurulan ilişkinin tahakküm ilişkisine dönüşmesine neden oluştur-

muştur. Bu durum ilişkilerde haksızlıkların yaşandığını düşündürmüştür. Bu durumu kültürel uyum sorunu olarak değerlendiren Aksoy (2012: 302) kültürel uyum sorunu yaşayan bireyin ise kendi yeterliliklerini ilişkilerine dökmekte zorlandığını ileri sürmüştür. Bu kapsamda Aksoy'a göre (2012), göçmenin katıldığı toplumun iletişim dilini bilmesinin zorunlu olduğunu ileri sürmüştür.

Kadın ve erkek katılımcıların vurguladıkları ortak noktalardan bir diğeri de göç sürecinde dil konusunda yaşanan sıkıntıların, kendi çocuklarını da olumsuz etkilemiş olduğudur. Fransa'daki kadın katılımcılardan biri konuya ilişkin şu görüşleri ortaya koymuştur:

Çocuğun okulunda, veli toplantısı oluyor. Eşim çalıştığı için ben gitmek zorundaydım. Önceleri gitmiyordum. Çünkü orada konuşulanları anlamıyordum ki. Öyle olunca çocuğun eğitimi hakkında öğretmeninden bir bilgi alamıyordum. Bu çok kötü bir şey.

Dil aracından yoksunluğun yarattığı bir başka önemli sorun ise ebeveynin, kendi çocuğunun yerel öznelerle kurduğu ilişkiler üzerindeki denetleyici, düzenleyici, destekleyici, yönlendirici vb. biçimindeki etkisinin zayıf kalmasına neden olmuştur. Bu bulgu, aile bağlarının sosyal korunmaya olumlu etkisini ortaya koyan Bilecen (2013), ebeveynlerin göç edilen toplumun dilini bilememeleri, onların çocuklarının sosyal çevreleriyle ilişkileri üzerindeki sosyal koruma işlevlerinde zayıflamaya neden olduğu yönündeki tespitiyle desteklenmiştir.

3. Göçmenlerin göç hareketliliğinde yaşadıkları Sorunlarla baş etmede ortaya koydukları pratikler

Çalışma kapsamında göçmenlerle yapılan görüşmelerde, göç sürecinde katılımcıların hepsinin çeşitli biçimlerde zorluklarla karşılaştıkları ortaya konulmuştur. Bununla birlikte yaşanan zorlukların, göçmenleri zorluklarla baş etme pratikleri geliştirmelerine neden olduğu görüşmelerden çıkarılmıştır.

70 yaşında, emekli bir erkek göçmen katılımcının yaşadığı deneyimler, göç sürecinde yaşanan zorluklarla baş etmede göçmenler arasındaki gerçekleşen ilişki pratiklerinin önemini ortaya koymuştur.

1971 yılında kız kardeşimin yardımıyla Almanya'ya göç ettim. 4 çocuğum ve karım Türkiye'de kaldılar. Orada okula gittiler. Allah rahmet eyle-

sin, babamların yanında kaldılar. 1980 yılında Fransa'ya geldim. Mitterand hükümeti o zaman oturma izni veriyordu. 1982'de buradaki arkadaşların da yardımıyla kaçak yollarla çocuklarımı (ve karısı) getirdim. Yaklaşık 8 ay Erzincanlı bir ailenin bir göz odasında kaldım. Allah bin türlü razı olsun. Onlar olmasaydı kalacak yerimiz yoktu. Dil bilmemek çok zor bir şey. Eliniz kolunuz bağlanıyor. Sağ olsun bu ailenin yardımıyla bir parça idare edecek kadar dil de öğrendik. Bu aile sayesinde konfeksiyon işlerinde çalıştık. Sonra çocuklar da yetişince biraz rahatladık.

Göç veren ve alan mekânda göçmenin sahip olduğu akrabalık ilişkilerinde gerçekleşen ekonomik, sosyal ve kültürel içerikli dayanışma pratikleri, göçmenin göç sürecinde yaşadığı sıkıntıları aşmada önemli bir pratik olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu Gurak ve Caces'in (1992 akt. Yıldırım) öncülüğünü yaptığı ağ teorisi kapsamında değerlendirildiğinde, akrabalar ve hemşeriler arasında yaşanan dayanışma, göçmenleri göçün verdiği rahatsızlık ve gereksiz masraf, içine girdikleri toplumun güvensizlik, ilişki kuramama gibi sıkıntıları, yaşanan sıkıntıların başında gelmiştir.

Ekonomik sıkıntılardan kurtulma beklentisiyle yapılan göç, göçmenlerin bu beklentisini görece karşıladığı düşünülmüştür. Fransa'da bir kadın göçmenin aktardığı deneyimler bu göçmenlerin ekonomik sıkıntılarını aşma pratiklerine ışık tutması açısından önemli görülmüştür.

Ben Türkiye'de bekârken atölyelerde (tekstil) çalışıyordum. Evlendiğimde eşime yardımcı olmak için işime devam ettim. Sigortamı bile yapmadılar. İki maaşım içeride kaldı (ödenmedi). Eşim buraya (Fransa) geldikten sonra beni de getirdi. Evimizin bir odasını atölye gibi yaptık. Makinalarım (dikiş makinası) vardı. İyi kazanıyorduk. Yoksa bu çocukları (4 çocuk) nasıl yetiştirebilirdik. Şimdi bu işten emekli de oldum. Türkiye'de kalsaydım. Bunları yapabilir miydim?

Göç sonrası yaşanan ekonomik sıkıntıyı aşma doğrultusunda, kadın göçmenlerin göç öncesi edindikleri becerilerini ev içinde gelir getirici üretim etkinliğine dönüştürmeleri önemli bir pratik olarak anlam bulmuştur. Bu pratiğin, göçmenlerin içinde yaşadıkları toplum açısından değerlendirilen İhlamur Öner (2012), göçmenlerin göç sonrası yaşadıkları ekonomik sıkıntıyla baş etme kapsamında özellikle kadın göçmenlerin ortaya koydukları ev-içi ekonomik üretkenliğin göç alan toplumun ekonomik refah düzeyine katkıyı da içerdiğini ileri sürmüştür.

Yapılan görüşmelerde gözlemlenen bir başka önemli olgu ise göçmenlerin göç alan mekândaki sosyal ve kültürel desene karşı olumsuz biçimde bir ön yargı taşıdıkları olmuştur. Çocukken Fransa'ya babası tarafından getirilen 37 yaşındaki bir katılımcının aktardığı deneyim, göçtükleri mekâna karşı göçmenlerde oluşan olumsuz önyargının onları hangi pratiklere yönelttiğine anlamlı bir örnek oluşturmuştur.

Babam bizi sonradan Fransa'ya getirdi. Bizim bir yere gitmemize asla izin vermezdi. Bir keresinde zorla da olsa annemden izin alarak evimizin hemen yakınında olan açık hava sinemasına gitmiştik. Babam eve gelip de bizi bulamayınca önce evde anneme kızmıştı. Sonra da gelip bizi sinemadan çıkarıp eve götürdü. Hepimize birkaç tokat atarak bizi bir daha onlar (anne ve baba) olmadan evden uzaklaşmamamız için bizi çok korkuttu.

Göçmenlerin, göç ettiği mekâna karşı duydukları güvensizlik önyargısı, onların çocuklarının hareket alanlarına daraltıcı yönde etkide bulunan baskıcı uygulamalara başvurmalarına sebep olmuştur. Bu durumu, yurt dışı göçün bireyin psikolojisi üzerindeki etkisine ilişkin çalışmasında Şahin'in (2001: 65) dikkat çektiği önyargı ve kuşkuculuk kavramları çerçevesinde anlamak mümkün olmuştur. Ona göre, yeni topluma katılan fakat uyum sağlama problemi çeken göçmen kendisini o toplumun parçası olarak görmez; o topluma karşı olumsuz duygu ve davranışlar gösterir. Bu durum onda, yeni bir toplumda sürekli bilinmeyene karşı kuşkuya neden olur. Bu kuşku durumu göçmende nevroitik ve psikotik davranışlar oluşturur. İstemedi de olsa göçmen, ailesini ve yakınlarını kırabilir. Güler (2013), Ağrılı göçmenlerin Fransa'daki tutunma stratejilerini ortaya koyan araştırmasında bu durumu bir çeşit içe kapanma olarak değerlendirmiştir.

Göçmenlerin kendi aralarında ortaya koydukları dayanışma pratiklerinin, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde kendi günlük yaşamlarını sürdürmede etkili olduğu gözlemlenmiştir. Fakat göç edilen yerin yerel yaşam ilişkilerinin içine girmede bu yardımlar yeterli olmadığı yapılan görüşmelerde ifade edilmiştir.

Uzun bir süreci içermesi açısından 70 yaşındaki göçmenin konuya ilişkin deneyimleri dikkat çekici olmuştur.

Dil bilmemek çok kötü bir şey. Burası (Fransa) çok iyi bir ülke. Olanakları çok var. Eğer dil bilerseniz her şey size açılıyor. Ben Türkiyeli, Arap ve Afrikalı göçmenlerden daha çok Fransız göçmenlerle komşuluk yapmak isterdim. Hem güvenilirler hem de temiz ve sessiz insanlar. Kuralları bili-

yorlar. Ama dil bilmeyince yeterince ilişki kuramıyorsunuz. Bu sefer ister istemez aranızda bir mesafe oluyor. O zaman da sadece bizimkilerle (Türkiyelilerle) zaman geçirmek zorunda kalıyorsunuz. Zaten onlarla kaldığınız süre boyunca da diliniz gelişmiyor.

Dil yoksunluğu, göçmenin, yerel yaşamın ilişkilerinin içine girmesinde karşılaştığı temel engel olmuştur. Bu durumu içe kapanma olarak değerlendiren Güler (2013), içe kapanmanın en fazla yaşandığı göçmen kesiminin bu engeli aşamayan göçmenler olduğunu ortaya koymuştur. Bu göçmenlerin aynı dili paylaştıkları diğer göçmenlerle ilişkilerine sıkı sıkıya bağlanmaları, göçmenlerin yerel olanaklardan yeterince faydalanmamaları sonucunu doğurduğu gözlemlenmiştir.

Başka bir erkek göçmenin aktardığı deneyimler ise, sıkıntılara neden olan bu dil yoksunluğundan kurtulma pratiklerine ışık tutmuştur.

Türkiye’de 1980 öncesindeki siyasi ortamdan dolayı üniversiteyi zor bitirdim. Zaten darbe olunca da orada kalamadım. Pek çok arkadaşımız gibi ben de Fransa’ya iltica ettim. Buraya geldiğimde adeta konuşma bilmeyen, el, kol hareketleriyle ihtiyacını anlatmaya çalışan bir bebek gibiydim. Bu çok zoruma gidiyordu. Sağda solda çalışıyordum ama bir türlü derdimi ifade edemiyordum. Örneğin inşaat işlerinde çalışıyordum. Çalıştığımız firma haklarımızı vermiyordu. Hakkımızı arayamıyorduk Hele bu benim için ölüm gibiydi. Yatamıyordum. Haksızlığı hazmedemiyordum. Karar verdim. Bu dili öğreneceğim. O zaman kurslara gittim. Kurslar belli bir düzeye kadar dil öğretebiliyorlar. Pek çok kişi kursa gitti mi Fransızca konuşuyor zanneder. Ben, sürekli Fransız arkadaşlarla ilişki kurdum. Çok iyi dostluklar kurduk. Dilim geliştikçe dertlerimize de ortak çözüm olacak önerilerde bulunabiliyordum. Bu ben de özgüven oluşturuyordu. Arkadaşlarım fikirlerime önem veriyordu. Bu bakımdan benim Fransızca bilen pek çok milletten çok iyi dostlarım var. Birlikte iş kurduk. Bugün bir çok kişiye istihdam sağlayacak düzeye ulaştık. Burs verdiğimiz öğrencilerimiz bile var. Her türlü resmi prosedürü yürütebilecek düzeydeyim. Bu arada sivil toplum kuruluşları içinde de etkinliklerimiz oluyor. Siyasi partilerle doğrudan ilişki kurabiliyoruz. O yüzden dil önemli bir şeydir. Seni dünyayla ilişki kurmanı sağladığı gibi, dünyanın da sana değer vermesine olanak tanıyor.

Dil öğrenmede yerel eğitim olanaklarından faydalanmanın yanında günlük yaşamda yerel ve yerel dili bilen diğer göçmenlerle ilişki içinde

olma, dil yoksunluğunu aşmada anlamlı bir pratik olarak değerlendirilmiştir. Aksoy (2012: 302) yaptığı çalışmada, dil bilmenin kültürler arası iletişim yeterliliğinde göçmen ile yerel arasındaki ilişkinin karşılıklı birbirlerinin kültürlerine saygı duyma, belirsizlikleri ortadan kaldırma ve kişiler arası ilişkileri etkin biçimde yönetme gibi ideal bir birliktelik yaşamına fırsat verebileceğini ileri sürmüştür.

Sonuç

Çalışmada göçmenleri göç etmeye yönlendiren nedenlere ve beklentilere ilişkin bulgulara bakıldığında göç öncesi yerleşim yerlerinde yaşanan ekonomik sıkıntıların ve göçmen ağlarının özendirici etkisinin erkek ve kadın göçmenlerin göç hareketliliğinde başlıca nedenlerin ve beklentilerin başında gelmiştir. Bununla birlikte siyasal ortamın farklılıklara ilişkin baskıcı tutumunun özellikle erkek göçmenlerin göç hareketliliğine neden olduğu gözlemlenmiştir.

Göçmenlerin göç eylemliliklerinde karşılaştıkları sorunların başında ekonomik sıkıntıların yanında göç ettikleri yerin dilini bilmemeleri gelmiştir. Elde edilen bulgular, dil bilme ile bilmeme açısından göçmenler arasında farklılıkların oluştuğunu göstermiştir. Bu sorunlarla mücadele pratikleri üzerinden bakıldığında, elde edilen bulgulara göre, dil bilen göçmenlerin dil bilmeyen göçmenlere göre ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve psikolojik açılardan daha iyi bir konumda oldukları gözlemlenmiştir.

Bulguların ortaya koyduğu çıkarımlar üzerinde düşünüldüğünde, göç olgusunun sadece coğrafi anlamda bir yer değişikliğinden çok daha derin anlamlar içerdiği sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda, göç olgusunun coğrafi yer değişikliğini de içine alan toplum-konumsal bir değişim olduğunu söylemek mümkün olmuştur. Bu sonuçtan hareketle göç olgusunu, bireyin mekânsal yer değişikliğiyle birlikte ekonomik, sosyal, kültürel, politik konumundaki değişimleri içeren bir kavram olarak tanımlamak, yapılan göç tanımlamalarına katkı olarak düşünülmüştür.

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular göçmenlerin ilişkiselliği hakkında da önemli bir çıkarımda bulunmaya yol açmıştır. Göçmen özneler, yeni yerleşim yerinde çeşitli sorunlarla karşılaştıklarında, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde günlük yaşamlarını sürdürebilmişlerdir. Bu kapsamda göçmen ağlarının çok etkili işlev gördüğü gözlemlen-

miştir. Buna karşın, göçmen ağlarının bu kadar etkili çalışması ise göçmenlerin kendi içlerine kapanmalarına, yerel öznelerle etkileşime geçebilecekleri araç olan yerel dili öğrenememelerine neden olmuştur. Bu durum yerel dili bilenler ile göçmen özne arasındaki toplumsal-konumsal mesafenin artmasında önemli rol oynamıştır. Öte yandan yerel dili bilme göçmen ile ortak mekânda bulunan diğer özneler arasında etkileşime olanak sağlamıştır. Bu etkileşim sonucunda ortak mekânı paylaşan farklılıklar arasında dışlama, asimilasyon, ayrışma gibi olumsuz algılamalar olumlu düzeyde dönüşüme uğramıştır. Bu yönüyle bu çalışmada yerelin dilini bilen göçmenin, kurduğu ilişkilerde, kendisini kendi aidiyetleriyle var edebilme ve yerelin olanaklarıyla da kendisini zenginleştirebilme fırsatı yakalayabileceği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Z. (2012). *Uluslararası Göç ve Kültürler Arası İletişim*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 20, 292-303.
- Bilecen, B. (2013). *Avrupa'daki Türkiyeli Göçmenlerin Uluşarı Aile Ağları*, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2, 235-250.
- Castles, S. Ve Miller, M. (2008), *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi.
- Doytcheva, M. (2013), *Çokkültürlülük*, Çev. T.A. Onmuş, İstanbul İletişim.
- Duruğönül, (1997), *Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler*, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara, DİE, 95-100.
- Esser, H. (2000), "Integration and Ethnic Stratification". Hartmut Esser et al. (Eds.), *Towards Emerging Ethnic Classes in Europe? Volume 1 Workshop Proceedings, Project Conclusions, Integration and Ethnic Stratification, Ethnic Economy and Social Exclusion*. Weinheim: Freudenberg Stiftung GmbH. 49-84.
- Hazan, J. C. (2012), *Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler*, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, ed. T. Bora, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007), *Sosyal Psikoloji*, çev. İ. Yıldız ve A. Gelmez, Ankara, Ütopya Yayınlar.
- Goldberg, D.T. (1994), *Introduction: Multicultural Conditions, Multiculturalism: A Critical Reader*, ed. D.T. Goldberg, Basil Blackwell, Oxford, 1-44.
- Gordon, M.M. (1964), *Asimilation in American Life*, Oxford University Press, USA.

Greely, A.M. (1971), Why Can't They be Like Use America's White Ethnic Groups, Clarke, Irwin and Company, USA.

Gurak, D. (1992), Migration Networks and the Shaping of Migration Systems, International Migration Systems: A Global Approach, ed. M.M Kritz, Clarendon Press, Oxford, 150-176.

Güler, H.(2013). *Ağrılı Göçmenlerin Fransa'ya Tutunma Stratejileri*, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2, 295-315.

Güvenç, B. (1994), İnsan ve Kültür, İstanbul, Remzi Kitapevi.

Ihlamur-Öner, S. G. (2012), *Göçün Kadınlaşması ve Sosyal Refah Rejiminin Dönüşümü: İtalya Örneği*, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, ed. T. Bora, İstanbul, İletişim Yayınları.

Jansen, C.L. (1970), Migration, New York, Longman.

Kastoryano, R. (2009), Avrupa'ya Kimlik: Çokkültürlülük Sınavı, Red. R. Alev, İstanbul, Bağlam.

Kara, P. Ve Korkut, R. (2010), *Türkiye'de Göç, İltica ve Mülteciler*, Türk İdare Dergisi, Sayı 467, 153-162.

Kaya, A. ve Kentel, F. (2005), *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Körü Mü Engel Mi?* Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Ve Uygulamaları Merkezi.

Kearney, M. (1996), From the Invisible Hand to Feet: Antropological Studies of Migration and Development, Theories of Migration, ed. R. Cohen, E. Elgar, Publishing Limited, England, 374-404.

Kottak, C. P. (2001), Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, İstanbul, Ütopya.

Kymlicka, W. (1998), Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, Ayrıntı, İstanbul.

Mcneill, W.H. (2007), Dünya Tarihi, çev. A. Şenel, Ankara, İMGE.

Morowska, E. (1990), The Sociology and Historiography of Immigration, Immigration Reconsidered (History, Sociology and Politics), ed. Virginia Yans-McLaughlin, Oxford University Press, Oxford, 187-240.

Park, R. E. (1967), Racial Assimilation in Secondary Groups, Robert E. Park on Social Control and Collective Behavior, ed. R.H. Turner, London, University of Shicago Press, 114-132.

Parekh, B. (1994), Three Theories of Immigration, Strangers and Citizens: A Positive Approach to Migrants and Refugees, ed. S. Spencer, IPPR/River Press, 91-110.

Petersen, W. (1996), A General Typology of Migration, Theories of Migration, ed. R. Cohen, E. Elgar, Publishing Limited, England, 3-13.

Ravenstein, E.G. (1885), The Laws of Migration, Journal of the Royal Statistical Society of London, Vol. 48, No. 2, 241-305.

Soytürk, M. (2012), *Türkiye'den Avusturya'ya İşgücü Göçü*, Turkish Studies-International Periodical For The languages Literature and History of Turkish or Turkic, Velumu 7/3, Ankara, 2313-2328.

Strauss, A., ve Corbin, J. (1990). Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. New Delhi: Sage.

Şahin, C. (2001). *Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, 57-67.

Şahin, P. (2010), *Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme, Bilig*, Sayı.55, 103-134.

Taft, R. (1966), *From Stranger to Citizen*, London, Tavistock Publication.

Taylor, C. (2005), *Tanınma Politikası, Çokkültürcülük*, Haz. A. Gutmann, ed. C. Akaş, İstanbul, YKY.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2009), *Fransa Raporu*, Ankara, TBMM.http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/fransa_raporu.pdf, 03.06.2013

Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, ANI.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara, Seçkin.

Yrd. Doç. Dr. Kemal Dil, ilkokulu, ortaokulu ve liseyi İstanbul'da okudu. 1996 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde lisansını yaptı. 2002 Yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji yüksek lisans programından mezun oldu. 2010 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji doktora programından mezun oldu. 1998-2011 yılları arasında resmi ortaöğretim kurumlarında kadrolu felsefe grubu öğretmeni olarak çalıştı. 2012 yılından beridir Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi olarak akademisyenliğine devam etmektedir.

Türkiye'nin Değişen Vatandaşlık Rejimi ve Emek Göçü

*

Turkey's Changing Citizenship Regime and Labor Migration

Görkem Dağdelen

Öz

Türkiye'nin sınırları dışından göçmen alma deneyimi 1990'lara kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar ve Kafkasya'daki eski topraklarından gelen göçmenlerin iskân edilmesiyle şekillenmiştir. 1990'lardan itibaren ise farklı kimliklere sahip göçmen grupların, Asya, Orta Doğu ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinden gelerek, iş piyasalarına girdikleri ve Türkiye'ye yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Bu iki dönemdeki göçmen deneyimlerini göçmenleri "kimliklerine" göre kategorize eden vatandaşlık ve göç rejimleri yoğun bir biçimde belirlemiştir. Vatandaşlık ve göç rejimindeki 2000'li yıllardaki yeniliklerle birlikte ise, geleneksel olarak makbul kimlikten farklı kimliğe sahip yabancı göçmenlerin de belirli haklara ulaşması mümkün hale gelmiştir. Ne var ki yeni yasalar kimlikler açısından görece daha kapsayıcı olmalarına rağmen göçmenler arasında iş piyasalarının etkilerine dayanan ayrımcılık ve farklılıklar yaratmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'deki vatandaşlık ve göç rejiminin yabancı göçmenlerin deneyimlerine etkilerinin sadece "kimlikleri" üzerinden değil aynı zamanda "sınıfsal" konumları ile de yakından ilişkili olduğunu iddia edilmektedir. Son yirmi yıldır artan bir şekilde yabancı göçmenlerin devlet ile temaslarının biçimi hem emek piyasalarındaki konularından etkilemekte hem de bu konularını doğrudan etkilemektedir. Konuyla ilgili akademik yazına ve alan çalışmalarına dayanılarak geliştirilmiş tartışma vatandaşlık ve göç rejimlerinin göçmenlere "sınır", "emek piyasaları" ve "vatandaşlık" alanlarında etkilerini irdelemektedir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Yabancı Göçmenler, Vatandaşlık Rejimi, Sınıf, Kimlik

Abstract

Historically the international immigration experience of Turkey has been shaped by the settlement of immigrants who came from the former lands of Ottoman Empire. From the 1990s on, immigrants having different identities from the different countries of Asia, Middle East and Africa started migrating to Turkey, incorporating into the labor markets, and settling permanently. In these two different periods, the experiences of immigrants were mostly shaped by the citizenship and immigration regimes that categorize immigrants based on their supposed identity. With the changes in the citizenship and immigration regimes after 2000s, it became possible that immigrants who have different identities from the traditional understanding of acceptability could gain some legal rights. However, although these new laws are more inclusive in terms of identity, they created new discrimination and differences in the labor markets. This article argues that the immigrants experiences were not only related to their identities but also to their class positions. In the last two decades, the mode of interactions of immigrants with Turkish state is affected by their labor markets positions, and these interactions affect directly their positions. By drawing on the existing academic literature and fieldworks, the impacts of citizenship and immigrant regimes on the immigrants and their strategies are analyzed in the domains of "border", "labor markets" and "naturalization".

Keywords: Turkey, Foreign Immigrants, Citizenship Regime, Class, Identity

Giriş

İstanbul Sultangazi'de 10 Ekim 2011'de bir gecekonduya çıkan yangın sonucu, Türkiye'ye çalışmak için gelmiş yedi yabancı göçmen dumandan boğularak öldü. "Karayollarında işçi olarak çalışacağız" diyerek evi kiralayabilen göçmenlerin yanan evden kaçamamalarının nedeni ev sahibi tarafından kilitlenmiş olmalarıydı. Olayın vahameti bir yana birçok gazete olayı kullanımı tartışmalı¹ bir tanım olan "kaçak" sıfatını kullanarak "kaçak göçmenler dumandan boğularak can verdiler" başlıklarıyla verdiler.² 2014 yaz ayları içinde ise Suriye'deki iç savaştan kaçan ve sayıları kimi tahminlerce bir milyonu aşan Suriyeli göçmenlere yönelik farklı illerde yerli halkın "Suriyeliler işimizi aldı, her tarafta onlar var, artık mahallelerimizi terk etmelerini istiyoruz!" söylemleri sık sık işitilmeye başlandı.³ Türkiye'de düzensiz göçmenlerin medyadaki temsili ve gündelik hayattaki deneyimleri ile ilişkili bu iki örneği önceki 1990'lardan önce yoğun olarak gerçekleşmiş "soydaş" göçü ile karşılaştırmak mümkün müdür? Türkiye'deki değişen modern vatandaşlık ve göç rejiminin kimlikleri farklı ama emek piyasalarında tutunma çabaları benzer göçmenlere etkileri neler olmuştur, olmaktadır? Bu çalışma bu temel sorular çerçevesinde şekillenmiştir.

Türkiye 1990'lara kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar ve Kafkasya'daki eski topraklarından gelen göçmenlerin iskân edilmesi dene-

¹ Eleştirel göç çalışmalarında gerekli yasal belgelerden yoksun olan göçmenler için "kaçak" (*fugitive*) veya "yasa dışı" (*illegal*) gibi kavramlar pejoratif anlamlar içerdiği için kullanılmamaktadır. Bunun yerine "düzensiz göçmen" (*irregular migrant*) yahut özellikle Fransa'da kullanılan "kâğıtsız" (*undocumented*) sıklıkla kullanılmaktadır. Bu terminolojik dikkatin öncelikli nedeni, ideolojik olarak, devletlerin değil göçmenlerin bakış açısından meseleye yaklaşmaktır. Hukuki olarak ise, bir göçmenin vatandaşı olmadığı bir ülkede İnsan Hakları Beyannamesi'nde belirtildiği şekliyle insan olmaktan veya Birleşmiş Milletler'in mültecilikle ilgili yasalarından ileri gelen, bir devletin onu belirli sıfatlarla adlandırmamasından bağımsız olarak belirli haklara sahip olduğunun kabulüdür. Ayrıca göçmenleri "kaçak" olarak nitelendirmek bir anlamda onları yasaların çizdiği çerçeveye sıkıştırmak anlamına geldiğinden günümüzde uluslararası göçmenlerin haklarına yönelik insan hakları perspektifine dayanan "hiçbir insan yasadışı değildir" anlayışını hatırlamak önemlidir (Rachleff, 2008, 26 Temmuz).

² Korkmaz & Sınar (2011, 11 Ekim)

³ T24 (2014, 16 Ağustos)

yimlerini yaşamıştır. Devletin temel konularda yardımcı olduğu Müslüman ve Türk kökenli göçmenlerin çoğunluğu vatandaşlık alabilmiştir (Tekeli, 1990). 1990'lardan itibaren ise farklı kimliklere sahip göçmen grupların, Asya, Orta Doğu ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinden gelerek, iş piyasalarına girdikleri ve Türkiye'ye yerleşmeye başladıkları görülmektedir (Erder 2000). Türkiye'nin daha da güvencesiz hale gelen emek piyasaları bu süreçte göçmenlerin piyasalara girmesine uygun koşulları yaratmıştır. Bahsedilen iki dönemde de göçmenlerin yaşam ve çalışma deneyimlerini göçmenleri "kimliklerine" ("Türk soyuna" yakınlığına) göre kategorize eden vatandaşlık ve göç rejimleri doğrudan belirlemiştir. Vatandaşlık ve göç rejimindeki 2000'li yıllardaki yeniliklerle birlikte ise Türkiye'de geleneksel olarak makbul kimlikten farklı kimliğe sahip yabancı göçmenlerin de belirli haklara ulaşması artık mümkündür. Ancak yeni yasalar kimliklere dayanan ayrımları görece azaltmasına rağmen göçmenler arasında iş ve konut piyasalarının etkilerine dayanan yeni ayrımcılıklar yaratmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki vatandaşlık ve göç rejiminin yabancı göçmenlerin deneyimlerine etkilerinin sadece "kimlikleriyle" değil aynı zamanda "sınıfsal konumları"⁴ ile de yakından ilişkili olduğunu iddia edilmektedir. Yabancı göçmenlerin devlet ile temaslarının biçimi hem emek piyasalarındaki konumlarından etkilemekte hem de bu konumlarını doğrudan etkilediği tartışılmaktadır. Bu amaçla vatandaşlık ve göç rejimlerinin göçmenlere "sınırlarda", "emek piyasalarında" ve "vatandaşlık başvuruları" sırasındaki etkileri ayrı alt bölümlerde incelenmiştir. Yabancı göçmenlerin bu üç alanlardaki stratejileri "vatandaşlık stratejilerinin" veçheleri olarak kavramsallaştırılmıştır. Konuyla ilgili akademik yazına ve alan çalışmalarına dayanılarak geliştirilmiş tartışma, yabancı göçmenlerin "devlet" ve "sermaye" gibi aktörlerle ilişkilerine odaklanmıştır. Farklı sınıf

⁴ Sınıf çalışmalarında "sınıf" kavramının analitik olarak "objektif" ve "öznel" olmak üzere iki şekilde incelendiği söylenebilir (Crompton 2008). Bu çalışmada "sınıf" kavramı göçmenlerin sınıf pozisyonlarının "objektif" değerlendirmesi üzerinden kullanılacaktır. Buna göre Marksist anlayışa dayanılarak üretim araçlarının sahipliği ve emeğin piyasalarındaki konum ön planda olacaktır. Diğer bir deyişle göçmen emekçilerin sermaye ile temaslarından kaynaklanan konumları göz önünde bulundurulacaktır. İşveren ve işçi iki temel sınıf pozisyonu oluşturmakla birlikte, nitelikli işçi de denilebilecek profesyoneller de bazı noktalarda analizin konusu olacaklardır.

kökenleri, etnik/dini kimlikleri ve toplumsal cinsiyetleri olan göçmenlerin deneyimleri arasındaki ayrışmalar üzerinde durulacak olsa da, bu göçler daha çok “emek göçü” kavramı üzerinden irdelenmiştir.

Vatandaşlık Rejiminin Gölgesinde Türkiye'ye Uluslararası Göçler

Türkiye'deki vatandaşlık rejiminin kökenleri Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabalarının görüldüğü 19. yüzyıla dayansa da, büyük oranda “Türk kimliğinin” oluşmaya başladığı İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu son on yılındaki dinamiklerce şekillenmiştir (Aybar 1998; Yıldız 2001). Bu rejiminin oluşum süreci 19. yüzyıldan günümüze kadar ulaşan “soydaş” göçüyle yakın ilişkilidir. İki yüzyıla yayılan göç, 18. yüzyılın sonlarından itibaren İmparatorluk'un kaybettiği topraklardan zorunlu veya gönüllü olarak gelen göçmenlerin gelişinden 1989 yılında Bulgaristan'dan kitlesel göçüne kadar uzanan ve yaklaşık beş milyon göçmenin dâhil olduğu bir süreçtir. Kırım, Kafkaslar ve Balkanlar'dan gelen, farklı dil, mezhep ve kültür özelliklerine sahip göçmenlerin hem Osmanlı ve hem de Cumhuriyet yöneticilerince “Türk ve/veya Müslüman” olarak görülmeleri, ülke sınırlarına girilmelerine izin verilmesi ve vatandaşlık verilmesi için çoğu durumda yeterli bir sebep olmuştur (Tekeli 1990). Türkiye'de devletin sadece göçle gelen “müstakbel” vatandaşları değil, hâlihazırdaki vatandaşları da belirli bir hiyerarşiye göre değerlendirmesinin en açık örneği 1934'teki İskân Kanunu'dur. Bu kanuna göre vatandaşların zorunlu göçte tabi olup olmayacakları “Türk kültürüne” bağlılıkları ve “Türk soyundan” olup olmamak üzerinden belirlenmiştir (Çağaptay 2002).

Sınırların ötesinden gelen göçmen gruplar arasında, devlet nezdindeki kimliklerine ve varsayılan stratejik önemlerine göre bir “makbullük hiyerarşisi” yaratılmıştır.⁵ Danış ve Parla'ya (2009) göre, “sınırların kimlere,

⁵ Osmanlı'nın son Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki dıştan içe doğru “arzu edilir” kimliklere sahip göçmenlerin göçü, “arzu edilmeyenlerin” dışa doğru göçü ile eş zamanlı gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın karanlığında Ermeni ve Rumlar zorla kitlesel olarak göç ettirilmişlerdir (Dündar 2008). Cumhuriyet tarihi boyunca, 5-6 Eylül 1955'teki olaylar gibi pogrom denemeleri ve diplomatik gelişmeler (Kıbrıs meselesi) gayri-Müslimlerin dışa doğru göçünün sürmesine neden olmuştur (İçduygu, Toktaş, & Soner 2008).

hangi şartlarda açılacağı, yani milli bünyeye kimin hangi şartlarda dâhil edileceğini belirleyen göç ve iskân politikaları, göçmenlerin tabi olduğu mabûllük hiyerarşisi ve bu hiyerarşinin değişkenliğini gözlemlemek açısından anahtar rol oynar” (s. 132). Aynı ülkeden gelen göçmen gruplara yönelik bile vatandaşlık ve örgütlenme konusunda farklı tavır alınmış ve bu tavır zamanla değişmiştir (Kirişçi 2008). Geniş bir tarihsel açıdan bakıldığında, Türkiye’ye yönelik göç süreçlerini kurulmakta olan ulus-devletin insan hareketlerini siyasal ve ideolojik amaçlarla yakın plandan denetlemeye çalışması olarak okumak mümkündür (Kasaba 1993).⁶ Türkiye’ye yönelik 1990 sonrası hızlanan emek göçü ise göç politikalarında yeniliklerin yapılmasına neden olmuştur. Bu yeni dönemde farklı kimliklere sahip, farklı nedenlerle göç eden göçmenler “kapıları aşındırmaya” başlamıştır. Bu dönemde bir yandan ihracata dayalı ve kayıt dışı sektörün önem kazandığı bir sermaye birikim rejimine geçilmesiyle birlikte bazı sektörlerde yabancı göçmenlerin çalışabileceği alanlar açılmış ve sınır politikaları liberalleşmiştir. Diğer yandan Orta Doğu, Asya ve Afrika’nın çeşitli ülkelerindeki yeni ekonomik yapılanmalar, iç savaşlar, ABD’nin askeri müdahaleleri, Sovyetler Birliği’nin dağılması gibi etkenler bu göçün hızlanmasına neden olmuştur.

Türkiye’ye gelen göçmenleri, geliş nedenleri ve geldikleri ülkeler açısından iki ana grupta düşünmek mümkündür. Afganistan, İran, Irak, Bangladeş, Pakistan, Nijerya, Somali ve Suriye gibi ülkelerden gelen göçmenlerin önemli bir kısmı ya mülteci statüsü almak üzere Avrupa ülkelerine başvurmakta ve başvurunun sonuçlanmasını belirsiz süreler boyunca beklemekte ve çalışmakta ya da Türkiye’nin Batı sınırlarından çıkış yapmaya çalışarak yasal olmayan yollardan Batı ülkelerine geçiş yapmaya

⁶ Türkiye’nin 1960’lardan sonraki uluslararası göç deneyimini yoğun bir şekilde dışarı doğru emek göçü şekillendirmiştir. Avrupa’daki gelişmiş kapitalist ülke sanayilerinin “taze” emek gücüne ihtiyaç duymalarıyla gerçekleşen ve milyonlarca Türkiyeli göçmenin Almanya başta olmak üzere bu ülkelere yerleşmesi bu emek göçünün en kitleselini oluşturur (Abadan-Unat 2006). Bu göç süreçleri genellikle “işçi dövizlerinin” ekonomiye katkısı üzerinden tartışılmış olsa da, Türkiye’nin “ulusal kimliği” açısından da sonuçları olmuştur. Örneğin önemli bir gelişme 13 Şubat 1983’de Türk Vatandaş Kanunu’ndaki değişiklik ile yaşanmıştır. Çifte vatandaşlığa bu yasayla birlikte devlet tarafından izin verilmesi, vatandaşlarının ilk kez birden fazla devlete “bağlı” olabileceğinin kabulü anlamına gelmiştir (İçduygu 2009).

çalışmaktadırlar. Diğer göçmen grubunu; Romanya, Moldova, Rusya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi eski Sovyet Bloğu ülkelerinden Türkiye'ye bir süreliğine çalışmak için gelenler oluşturmaktadır. Bu ülkelerden gelenlerin başka bir ülkeye gitmeyi amaçlamadan, belirli miktarda para biriktirdikten sonra ülkelerine dönmeyi amaçladıkları görülmektedir (Erder 2000). Bu nedenle göçmen gruplar arasında gelinen ülke, geliş amacı ve sosyo-ekonomik farklılıklara dayanan önemli ayrışmalar bulunmaktadır. Ülkelerinden can güvenlikleri olmadığı için kaçan ve ülkelerine dönme şansı olmayan göçmenler ile ülkesine gidip gelme şansı olan eski Sovyet Bloğu'ndan gelen göçmenlerin deneyimleri ikinci grubun lehine göreceli olarak farklılaşmaktadır.

1980'lerin sonunda itibaren başlayan göçe rağmen yabancı göçmenlerle ilgili yasal alanda önemli gelişmeler ancak 2000'li yıllarda yaşanmıştır. Bu süreç 2001 yılında göç ve sığınma konularında Avrupa Birliği Müktesabatı'nın kabulü için ilk Ulusal Program'ın yayımlanmasıyla başlamıştır. Türkiye'nin yabancı göçmen alan bir ülke olduğunun kabulü yolunda en önemli adım 2005'te kabul edilen İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı doğrultusunda, 2011 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Taslağı'nın oluşturulması olmuştur. Bu taslak 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) olarak 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla birlikte Türkiye'de ilk defa yabancı göçmenlerin "uyum" meselesi resmi söylemin ve pratiklerin bir parçası olmuştur.⁷ Yeni göç yasası mülteci kabulü konusunda "Uluslararası Koruma" başlığı altında ilk defa ayrıntılı düzenlemeler yapmakla birlikte aşağıda bahsedilecek coğrafi çekinceyi kaldırmamaktadır.⁸ Bu yasa ayrıca uyum meselesini tanımlamasına rağmen düzensiz ve kâğıtsız göçmenler

⁷ Yasanın 96. maddesine göre "uyum" şu şekilde tanımlanmaktadır: "Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir."

⁸ Coğrafi çekincenin kalkmaması nedeniyle Suriyeli göçmenlerin birçoğu "geçici koruma" gibi muğlak bir kategoride tutulmaktadır.

için ayrıntılı düzenlemeler yapmamakta, sosyal yardım gibi pratik meselelere değinmemektedir. Bir diğer önemli değişiklik ise yabancı göçmenler üzerine uzmanlaşmış ve kapsayıcı bir kurum olması beklenen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Bu kurumla birlikte göç politikalarında bir merkezileşme yaşanması beklenmektedir. Bu kurumun İçişleri Bakanlığı'nın ikamet izni konusundaki yetkilerini alması güvenlik eksenli politikalarından bir uzaklaşma olarak varsayılsa bile, merkezileşme yönündeki adımın göçmenlere yönelik politikaların siyasi müdahalelere açık hale gelmesi ihtimali yüksektir. Yasanın özellikle düzensiz göçmenlerin var olan mağduriyetlerini ne yönde etkileyeceği henüz kestirilememektedir.

Özetlemek gerekirse, Türkiye'de devletin göç politika ve eylemlerinin karmaşık bir bütünlüğü vardır.⁹ Bu politika göçmenleri "sınır dışı etmek" suretiyle zor kullanmayı, göçmenlerin kâğıtsız olarak çalışmasına ve yaşamasına "göz yummayı" ve düzensiz göçü düzenli hale getirmeye çalışan yeni tip politikaları yürürlüğü koymayı içermektedir (Eder 2007). "Makbul" ve "makbul olmayan" göçmen ayrımı yüzbinlerce yabancı göçmenin önemli bir kısmının, ya sınırları yasal olmayan yollardan geçmelerine, ya yasal vize sürelerini aşmalarına, ya da oturma ve çalışma izinlerini alamamalarına neden olmaktadır. Vatandaş olabilenlerinin sayısı ise çok çok azdır. Kavramsal olarak bakıldığında yabancı göçmenlerin ekonomik ve politik konumlarını "kısmi bütünleşme" (*fractional incorporation*) kavramıyla açıklamak mümkündür. Bu yapının sonucu olarak yabancı göçmenler geçici olarak görülüyor ve vatandaşlara verilen yasal hakların çok azına ulaşabilmektedirler.

"Kısmi bütünleşme" kavramını neo-liberal kapitalizmin göçmenleri yoğun olarak etkilediği bir dönemde¹⁰ sınıfsal boyutun önemi üzerinden

⁹ Yeni göç yasasıyla birlikte güvenlik perspektifinin gölgesi altında da olsa düzensiz göçmenlere yönelik evrensel ve demokratik standartlara dayalı bir yasal mevzuatın oluşması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Diğer yandan bu yasayla birlikte eski "soydaş göçmen" anlayışını koruyan gelişmeler de yaşanmaktadır. Örneğin, 2010 yılında Başbakanlığa bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı kurulmuştur. "Nerede bir vatandaşımız, soydaşımız varsa, biz oradayız" sloganıyla hizmet veren bu yeni kuruluşunun, "soydaş" ile kimleri kastettiği önümüzdeki süreçteki politikalarıyla belirlenecektir.

¹⁰ Yabancı göçmenlerin kapitalist üretim tarzında "yedek işgücü" görülmelerinin sonucu olarak fazladan sömürüye maruz kalmaları (Castells 1975), neoliberal sermaye birikim

geliştirmek önemlidir. Yasal haklardan yoksunluğun derecesi konusunda aşağıda görüleceği üzere sınıfsal farklılaşmanın önemli bir etkisi vardır. Sınıfsal ayrışmayı, sayıları milyonlara varan “ayrıcalıksız” göçmen emekçiyle, sayıları oldukça az olan ve yasal güvenceleri bulunan profesyonel çalışanları karşılaştırmak suretiyle görmek mümkündür. Bu durum Türkiye’de yabancı göçmenler arasında aslında “makbul kimlikler” yanında bir de “makbul sınıflar hiyerarşisinin” yaratılmış olduğunu düşündürmektedir. Bu bağlamda göçmenlerin “sınıfları” ve “kimlikleri” açısından vatandaşlık rejiminin farklı etkilerine maruz kaldığı söylenebilir.

Türkiye’deki göç rejiminin sınıfsal niteliğini anlamak için onu vatandaşlık rejiminin parçası olarak kavramsallaştırmak önemlidir. Vatandaşlık çalışmalarında modern vatandaşlığın yasal statü, haklar, politik katılım ve aidiyet gibi öğeleri olduğu vurgulanmıştır. Önemli bir boyut olan yasal statü, bir siyasal topluluğa üyelik ölçütlerini, diğer bir deyişle “kimin” hangi koşullarda vatandaş olabileceğinin çerçevesini çizer (Bloemraad ve diğerleri 2008). Özellikle göçmenler açısından, göç ettikleri ülkenin etnik ve soy aidiyetliğine (*jus sanguinis*) dayanan ölçütleri mi, yoksa toprak ve doğum yerine (*jus soli*) dayanan ölçütleri mi öne çıkardığı önemli farklılıklar yaratmaktadır (Brubaker 1992). Vatandaş olmanın yasal ölçütleri ile aidiyeti belirleyen sınırlar arasındaki yakın ilişki “ulusal aidiyetin” göçmen hakları açısından tartışmaya açılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Türkiye’deki vatandaşlık rejiminin temel özelliklerine göz atılabilir. Kadioğlu (2008) Türkiye’deki siyasal gerilimin kilitlendiği noktanın, *demos*’u (halkı) belirli bir kimlikle özdeşleştirmek isteyenler ile *demos* ile ulusal kimlik arasındaki bağı gevşetmek isteyenler arasında olduğu tespiti yapar. Ona göre, Türkiye’de özellikle “farklı kimlikler” ve “azınlıklar” var olan vatandaşlık anlayışında ifade alanı bulamamaktadır. Bu durum, tarafsız olarak görülmesinin mümkün olmadığı Türk vatandaşlığının, dinsel (Sünni İslam), dilsel (Türkçe) ve kültürel (Türk kültürü) öğelere sıkı bir şekilde bağlı olmasının “öteki” olarak görülen kimliklerin ya dışlanmasına ya da özümsemeleri koşuluyla içermelerine neden olmasıyla ilişkilidir. Gayrimüslimler, Türk olmayan Müslümanlar ve göçmenler farklı düzeylerde ve değişen şekillerde bu kimliğin ötekileri olarak görülmüş-

rejimi ile birlikte yeni boyutlar kazanmıştır. Artan “enformelleşme” (Mingione 1998) ve yaygınlaşan “alt işveren” ilişkileri (Schierup 2007) göçmen sömürsünü artırmıştır.

lerdir. Kadioğlu (2008) bu modelin haklara dayanan liberal-bireyci gelenekten farklı olarak, edilgen ve vazifelerle yüklü cumhuriyetçi vatandaş anlayışına dayandığını belirtmektedir. Türkiye'deki vatandaşlık rejiminin bir diğer liberal eleştirisinde Keyman ve İçduygu (2009) devlet-merkezci ve milliyetçi devlet-toplum ilişkilerinin demokratik ve liberal bir biçime dönüştürmenin önemini vurgularlar. Böylesine bir dönemde “toplumsal ve tarihsel bir yolla kimlik taleplerini vatandaşlık haklarına demokratik, liberal, anayasal ve çok kültürlü vatandaşlık bağlamı içinde eklememeyi deneyebiliriz” savını ileri sürerler (Keyman ve İçduygu 2009: 15).

Türkiye'deki geleneksel “kimlikle özdeşleşmiş vatandaşlık” anlayıştan “etkinlik-olarak” ve “kimlikten arındırılmış” vatandaşlık anlayışına geçiş demokratikleşme açısından oldukça önemlidir. Vatandaşlık sınırlarının göçmenleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi özellikle insan hakları anlayışının kozmopolit bir anlayışla ulus-devletin dar sınırlarına hapsedilmemesine neden olacaktır (Benhabib 1999). Ne var ki, yukarıdaki yazarlarca ifade edilen daha kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışının meselenin “kültürel haklar” ve “kültürel kapsayıcılık” boyutlarının ötesinde sınıfsal ve sosyo-ekonomik boyutlarının ihmeline yol açması ihtimali bulunmaktadır. Örneğin “vatandaşlık geliri” tartışmaları bu boyutu tam da bu noktayı gündeme getirmektedir (Buğra ve Keyder 2007). Benzer bir şekilde yabancı göçmenler bağlamında Çağlar (2001) vatandaşlığın iki boyutu olduğundan bahseder. “Formel vatandaşlık” (*formal citizenship*) boyutu, yabancı göçmenlerin vatandaş olup olmalarıyla sınırlıdır. “Temel vatandaşlık” (*substantial citizenship*) ise, yabancı göçmenlerin vatandaş olup olmamalarının ötesinde, sosyo-ekonomik ve sivil haklarıyla ilişkilidir. Vatandaşlığın bu yönüne dikkat çeken çalışmalar, söz konusu hakların oluştuğu tarihsel/toplumsal bağlamı ve göçmenlerin gündelik yaşantılarını da doğrudan inceleme konusu yapmaktadır.

Temel vatandaşlığı daha radikal bir noktadan anlamak da mümkündür. Benhabib (2005) vatandaşlık haklarının insan hakları ile ilişkisini tartışması sırasında, Marx'ın “demokrasi hem form, hem de içeriktir” sözünü hatırlatır. Buna göre vatandaş haklarının burjuva devrimlerine dayanan (mülkiyet, güvenlik ve eşitlik gibi) insan haklarına indirgenmesi eleştirilir ve “formel hakları temin etmek için yalnızca politik bir demokrasiye değil, bu görev için ayrıca toplum yapısal bir demokrasiye ihtiyaç duyulduğunu” anlatılır (Benhabib, 2005, s. 63). Demokratik ve sosyalist bir anlayışa

dayandığı söylenebilecek özel veya gerçek vatandaşlık, yasal haklar ve kimlik taleplerine indirgenemeyecek bütün bir sermaye birikim rejimiyle ilişkili bir olgu olur. Konumuz açısından vatandaşlığı “özel” ve sosyal haklar açısından kavramsallaştırmak Türkiye’de uluslararası göç konusunu sadece dilsel, etnik ve dinsel “kimlik” üzerinden ele almanın yetersizliklerini göstermektedir.

Vatandaşlık ve Göç Rejiminin Mekânları

Bu bölümde, vatandaşlık ve göç rejiminin göçmenleri hangi boyutlarda ve mekânlarda etkilediği tartışılmıştır. Türkiye’ye gelen veya gelmeyi planlayan göçmenlerin devlet ile ilk karşılaşmaları çoğunlukla sınırlarda başlamaktadır. Türkiye’de geçirilen süre içinde yabancı göçmenlerin çalışma izinleri alıp almamaları gündelik hayatın her aşamasında etkileri olabilen bir diğer alandır. Üçüncü bir alan ise yabancı göçmenlerin yerleşme stratejilerinin en mühim noktası olan vatandaş olabilmektir.

Sınır Boyunca Karşılaşmalar

Yabancı göçmenlerin Türkiye’de devlet ile temaslarının düzensiz olanlar için fiziksel sınırlarda, az sayıda göçmen içinse bu temas sınırların ötesinde, Türkiye’nin dış temsilciliklerinde başlamaktadır. Türkiye’de çalışma izniyle çalışmayı amaçlayan göçmenler yabancıların çalışmasını düzenleyen 4817 sayılı kanun gereğince çalışma izinlerini dış temsilciliklerden alabilmektedirler. Çalışma izni alabilen yabancı göçmenlerin, bütün göçmenlerin yüzde 0,2’si olduğu ve izin alabilenlerin çoğunluğunun profesyonel ve ulus-ötesi şirketlerin çalışanları olduğu düşünüldüğünde, dış temsilciliklere çalışma izni için başvuruları “avantajlı bir azınlık” olarak nitelenebilir.

Diğer yandan Türkiye’nin fiziki sınırları, dünyada uluslararası göçmen çeken birçok ülke gibi, yasal olmayan sınırları geçmeye çalışan göçmenlerin sık sık ölüm ve yaralanmalarına sahne olmaktadır.¹¹ 1990’lar ve 2000’ler boyunca her yıl yaklaşık 200.000 göçmenin yasal olmayan yollardan sınırları geçmeye çalıştıkları tahmin edilmektedir. Sınırları sağ kalarak geçebilen göçmenleri de genellikle güvenlik güçleriyle karşılaşmak ve en

¹¹ Habervitrini (2007, 3 Mart)

yakın yerleşim yerinde belirli bir süre sınır dışı edilmek üzere alıkoyulmak ihtimali bulunmaktadır.¹² Güvenlik güçlerine yakalanmayan göçmenlerin bir kısmı Batı sınırlarından çıkış yapmaya çalışmakta, bir kısmı da belirli bir süre Türkiye’de iş piyasalarına katılmaktadır. Siyasal baskı ve iç savaş gibi nedenlerle göç eden ve sınırlardan insan ticaretiyle uğraşan suç örgütlerinin ağlarının da yardımını alarak zor şartlarda geçiş yapan göçmenlerin bir kısmı ise mülteci statüsü kazanmaya çalışmaktadır. Ne yazık ki Türkiye imzaladığı Cenevre Sözleşmesi’ne (1951) dayanarak “Doğu” coğrafyasından gelen göçmenlere mülteci olma şansı vermemektedir (Kirişçi 2003). 1990’lar boyunca özellikle Irak’tan gelen mülteciler konusunu çözebilmek için sadece kısmi ve geçici düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanında son yıllarda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile işbirliğiyle gerçekleşen yasal düzenlemeler ile Türkiye’de bulunan kâğıtsız göçmenlere üçüncü bir ülke iltica başvurusunda bulunma imkânı tanınmıştır. Yapılacak iltica başvurusunun teknik inceleme ve mali tutarı nedeniyle, çok az sayıda göçmen bu olanaktan faydalanmaya çalışmaktadır.

Bütün bir bürokratik süreci göz alıp, başka ülkelere iltica başvurusunda bulunmuş olanlar ise, başvurunun sonuçlanmasını Türkiye’de belirli illerde açılmış olan Mülteci Barına Evleri’nde bazen yıllarca zor şartlarda beklemektedirler. Günümüzde yaklaşık yirmi bin göçmen bu bekleyiş süreci içindedir.¹³ Son yıllarda sınırlarda güvenlik önlemlerinin artırılması Avrupa Birliği ülkelerinin kendi sınır güvenlikleri için Türkiye’nin sınır politikasında sertleşmeye gitmesini beklemesinin büyük etkisi vardır. Sınırları yasal olmayan yollardan geçen, geçmeye çabalayan göçmenler ise, stratejilerini, yeni geçiş yolları bulmak ve insan ticareti örgütlerine daha büyük miktarlarda para vermek zorunda kalmak yönünde değiştirmektedirler.

Vize almış olarak (özellikle turist vizesi) sınırdan geçmek yasal olmadan geçmeye göre elbette daha güvenli bir yoldur. Devletin izin verdiği kanallardan sınırları geçmek yukarıda bahsi geçen ilk grup ülkelere gelen göçmenler için çok yaygın değildir. En önemli neden bu ülke vatandaşların Türkiye’ye dış temsilciliklerden vize alarak girmek zorunda ol-

¹² 1995-2005 yılları arasında sınırlarda giriş yaparken veya sınırlar içinde gerekli yasal belgeleri olmamaları nedeniyle 566.552 göçmen gözaltına alınmıştır. Bu göçmenlerin çoğunluğunun sınır dışı edildiği düşünülmektedir.

¹³ Bu sayı kamplarda “geçici statüde” yaşayan ve sayıları Temmuz 2014 itibarıyla 219.084’e ulaşmış olan Suriyeli göçmenleri kapsamamaktadır (T24, 30 Temmuz 2014).

malardır. Oysa bir diğer önemli göçmen grubunu oluşturan, eski Sovyet Bloğu ülkelerinden çalışmak için gelen göçmenlerin sınır kapılarında vize alabilme, hatta bazı ülkelerden gelenler için vize muafiyet olanakları bulunmaktadır. Bu ülkelerden gelen göçmenlerin iltica talebi veya başka bir ülkeye Türkiye üzerinden geçiş istekleri bulunmadığı, belirli bir süre çalıştıktan sonra ülkelerine dönmeyi düşündükleri söylenebilir. Tam da bu nedenle ilk grup ülkeye göre devlet tarafından “daha arzu edilir” göçmenlerdir. Bu göçmenlerin belirli sektörlerde vazgeçilemeyecek rolleri olduğundan “sermaye” açısından da “arzu edilmektedirler”. Kısacası, sınırları yasal olmayan yollardan geçmek ve zaman zaman insan ticareti yapan suç örgütlerinin ağına düşmek önceki gruptaki ülkelere gelen göçmenler arasında oldukça yaygınken, bu ülkelere gelen göçmenler arasında yaygın değildir.

Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden vizeyle çalışmak için gelen göçmenlere ise göç rejimi farklı alanlarda zorluklar çıkarmaktadır. Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkelere gelen göçmenler için; belirli süreler (genellikle üç ay) vizesiz olarak Türkiye’deki çalışma hayatının içinde bulunmak, “kâğıtsız” durumuna düşmemek için vize süresi dolmadan sınırdan çıkış ve tekrar giriş yapmak yakın zamana kadar mümkündü. Bu süreler içinde oturma ve çalışma izni almanın belirli güçlüklerinin olması göçmenleri “turist vizeleri” üzerinden yukarıda anlatıldığı şekilde çalışma hayatına katılmaya itiyordu. Devletin göç politikaları ve pratikleri yıllardır uygulanan bu stratejiye bir anlamda “göz yumuyordu”. Ta ki 2012 yılına kadar. 5683 sayılı “Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun”da 1 Şubat 2012’de kabul edilen bir değişiklikle, özellikle bu gruptaki göçmenler için ülkeye giriş çıkış yapmak üzerinden vizelerini yenileme stratejisinin önü kapatılmıştır. Bu yeni düzenlemeyle bir göçmenin herhangi bir altı ay içinde üç aydan daha fazla Türkiye’de sadece vizeyle durmasının önü engellenmiştir. Çevrimsel göç adı verilen göç stratejileriyle emek göçü bu şekilde devlet nezdinde sözde “kayıt” altına alınmaya çalışılmaktadır. Ne var ki çalışma ve oturma izinleri konusundaki zorluklar nedeniyle bu değişiklik belirli olanaklardan yoksun göçmenleri sadece çalışma izinleri değil vizeleri de olmadan emek piyasalarında bulunmaya itmektedir (Akalin 2012).

Sonuç olarak yasal veya yasal olmayan yollardan sınırdan geçiş yapmak yabancı göçmenlerin Türkiye’deki devlet yapısı ile karşılaşmalarının

en sancılı alanıdır. Sınırdan geçiş konusunda farklı ülkelerden gelen göçmen gruplara uygulanan stratejiler konusunda çok ciddi farklılıklar mevcuttur. Göçmenlerin vize ve oturma izinlere sahip olmaması (ki bu onları Türkiyeli emekçilerden ayırır) onların gündelik hayatta “sokaklarda az gezmelerine” (Dağdelen 2008), daha zor ev bulmalarına ve devlet görevlilerinin “gözlerinden” rüşvet vererek kaçmalarına neden olmaktadır (Ünal 2004).

Çalışma Mekânları

Yabancı emekçilerin devlet ile temas kurdukları bir diğer alan çalışma izinleri (ve bunun bağlı olduğu oturma izinleri)¹⁴ konusundadır. Yabancı emekçiler bu noktada artık sadece devlet ile değil “sermaye” ile de karşılaşmaya başlamaktadırlar. Sektörler açısından yabancı göçmenlerin ağırlıklı olarak hazır giyim, metal, inşaat, ev-içi hizmet, otel/lokanta, eğlence ve seks işçiliği gibi sektörlerde (İçduygu 2006).¹⁵ Yabancı göçmenlerin farklı sektörlerde dağılımı etnik kimlikleriyle ve toplumsal cinsiyetleriyle yakından ilişkilidir. Irak, Özbekistan ve Azerbaycan’dan gelen erkek göçmenlerin inşaat ve lokanta sektörlerinde; Moldovalı, Romanyalı, Kırgız, Özbek ve Türkmen erkek göçmenlerin ise hazır giyim sektöründe yoğunlaşmaktadır. Özellikle İstanbul’daki nakliyat sektöründe birçok erkek Moldovalı ve Azeri göçmenin olduğu, Zeytinburnu’ndaki imalatla ilgili işlerde de Afgan erkek göçmenlerin olduğu bilinmektedir. Moldovalı ve Ukraynalı kadın göçmenler yaygın olarak, turizm/eğlence ve seks işçiliği sektörlerinde seks işçisi ve ayrıca hazır giyim sektöründe tezgâhtar olarak çalışmaktadırlar. Azeri ve Gürcü kadın göçmenler, yine Moldovalı göçmenlerle birlikte orta/üst sınıfların evlerinde bakıcı ve hizmetçi olarak çalışmaktadırlar. Nijerya, Gana ve Somali gibi ülkelerden gelen göçmenle-

¹⁴ 2014 yılında çıkan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile birlikte oturma izinleri doğrudan İçişleri Bakanlığının sorumluluğundan yine İçişleri Bakanlığınca bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün yetki alanına geçmiştir.

¹⁵ Yabancı göçmenler üzerine birçok çalışma sadece belirli ekonomik sektörlerle odaklanmaktadır. Örneğin seks işçiliği sektöründeki yabancı göçmenler için Erder ve Kaşka (2003), ev hizmetlerinde çalışanlar için Kaşka (2006), hazır giyim sektörü için Dağdelen (2008), inşaat sektörü için Akpınar (2009) ve turizm sektörü için Ekiz-Gökmen (2011)’in çalışmalarına bakılabilir.

rin önemli bir kısmı ise ya işsizdir ya da sokaklarda seyyar satıcılık yapmaktadır.

Sektör ve iş yerlerindeki statü açısından önemli farklılıklar olmasına rağmen, göçmenlerin çoğunluğunun iş deneyimlerini, yoğun iş yükü, uzun çalışma saatleri, iş güvencesizliği, düşük ücretler ve sosyal hakların olmayışı belirlemektedir. Bu koşullar piyasanın dinamiklerine oldukça bağımlıdır ve hızlı değişimlere uğrayabilmektedir (Lordoğlu 2010).¹⁶ İşgücü piyasalarındaki yabancı göçmen emeği talebine bakıldığında, işverenlerin özellikle eğlence, seks işçiliği ve ev-içi hizmet sektörlerinde yabancı göçmen emeğine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Genellikle kadın göçmenlerin çalıştığı bu sektörlerde Türkiyeli kadın işçilerin piyasadaki arzının talebi karşılamaması, yerli ve yabancı işçiler arasında bir rekabetin doğmasını engellemektedir. Dokuma, inşaat ve tarım sektörlerinde yabancı göçmen çalıştırmanın bazı avantajları olmasına rağmen, polis baskınları ve diğer bazı sorunlar nedeniyle bütün işverenler göçmenleri çalıştırmayı tercih etmemektedir. Bu nedenle bu sektörlerde de yabancı göçmenler Türkiyeli işçilerin esaslı bir rakibi haline gelmemektedir (Toksöz 2007). Mekânsal olarak bakıldığında, İstanbul'un farklı sektörlerde emek göçünün önemli bir kısmına ev sahipliği yaptığı, Ankara ve İzmir gibi illerde bakıcılık işinde çalışan göçmenlerin yoğunlaştığı söylenebilir.

İşyerleri düzeyinde göçmenlerin işverenlerle ilişkilerine de kısa göz atmak gerekmektedir. İşverenler, daha disiplinli ve ucuza çalıştıklarını, uysal ve sessiz olduklarını (ve kadın çalışana ihtiyaç duyulduğunda kimi zaman sadece daha "güzel" olduklarını) düşündükleri için yabancı göçmenleri yerli işçilere göre tercih edebilmektedirler. Ama yabancı göçmenlerin (polis baskını ve çalışma izni almak gibi) bazı sorunları olduğunu düşünen işverenlerin yabancı göçmeni özellikle işe almak istemediği durumlar da olabilmektedir. İşverenlerin yabancı göçmenlerin emek süreçlerini kontrolünde en uç ve şiddetli yöntem, özellikle ev-içi hizmet ve seks işçiliği sektöründe çalışan göçmenlerin pasaportlarına el koyulmasıdır. Bu durum kadın göçmenler için taciz sembolik ve fiziksel şiddete dönüşmektedir. Eğer yabancı bir göçmen çalıştığı iş yerinde kendini "kanıtlamış" ve nitelikleriyle işverenin ihtiyaç duyduğu bir "eleman" haline gelmişse,

¹⁶ 2011 yılından itibaren Suriyeli göçmenlerin hazır giyim sektöründeki sayıları hızlı bir şekilde artmıştır.

çalışma koşullarını iyileştirmek için pazarlık yapabilmektedir. Göçmenler işverenlerin çalışma koşullarını değişme taleplerine cevap vermedikleri durumlarda bazen topluca işi bırakmaktadırlar. Göçmen işçilerin çalıştığı sektörün özellikleri pazarlık güçlerini oldukça yakından etkilemektedir (Dağdelen 2008).

1980'lerin sonundan itibaren Türkiye'ye gelen yabancı göçmenlerin sayılarında hızlı bir artış olmasına rağmen, devletin farklı organlarının konuyla ilgili kapsamlı adımlar atması 2000'lere kadar gerçekleşmez. Yasal mevzuatta değişikliklere gidilmesinin bir nedeni "göç alan" bir ülke olduğunun devlet söyleminde isteksizce de olsa kabulü ise; daha önemli bir nedeni de Avrupa Birliği'ne girmek için yasal düzlemde görülen hareketlenmedir. Bu adımlardan en önemlilerinden bir tanesi de yabancı göçmenlerin çalışma hayatını "düzenleme" ve "yasallaştırma" amacıyla olan ve 2003 yılında yürürlüğe giren 4817 sayılı "Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun"dur. Bu yasaya kadar, yasal izinle çalışabilen yabancıların sayısı azdı ve belirli meslekler ile (yöneticilik, akademisyenlik, sanatçı) sınırlı idi. İzinler, izni alacak göçmenin çalışacağı iş koluna bağlı olarak devletin farklı kurumlarınca belirli yasalara dayanılarak veriliyordu. 1930'larda çıkan ve ırkçı olarak tanımlanacak yasalarda, yabancı vatandaşların ne gibi meslekleri icra edemeyecekleri çok ayrıntılı olarak belirtilmişti. Böylesine bir yasal mevzuat mevcut iken, yeni yasayla çalışma izinlerinin verilmesi konusunda çağdaş ve evrensel hukuk normlarının uygulanma şansı açılmıştır. Ne var ki, bu yasanın da eski etnik temelli ayrımcı dili belirli yönleriyle benimsediği, en azından yasanın içeriği böylesine ayrımlar yapmaya zemin hazırlamaktadır. Yasayla birlikte, çalışma izinleriyle ilgili yetkinin (belirli istisnalar olmakla birlikte) tek bir merciye, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na devri söz konusu olmasına rağmen; çalışma izni verilmesinin (en az 6 aylık) oturma iznine bağımlı olması yetkiyi fiili olarak İçişleri Bakanlığı'na devretmiştir. Ayrıca, yasanın bazı maddelerinde, 1981 tarihli ve 2527 sayılı Türk soylu yabancıların çalışmasını düzenleyen yasaya atıf yapılmakta, böylelikle de "Türk Soylu" sayılan göçmenler Türk vatandaşı olmamalarına rağmen yabancı olarak sayılmaktadırlar. Bunlara ek olarak, çalışma izninin verilmesinin yabancı göçmenin çalıştığı iş kolunun koşullarına bağlanması (buradan anlaşılması gereken herhalde devletin yüksek çıkarlarıdır), izinlerin verilmesinde keyfiyeti artırabilmektedir (İçduygu 2010).

Yasanın içerdiği kimlik temelli ayrımcılığa yatkın unsurlar, belirli toplumsal sınıfların göçmenlere yarattığı zorluklarla tamamlanmaktadır. Çalışma izni başvurularının dış temsilciliklerde yapılması, bu iznin oturma iznine bağlı olması ve başvuruların işverenlerce yapılması gibi gereklilikler ekonomik ve sosyal sermayesi düşük olarak göçmenleri olumsuz etkilemektedir. Başvuru masrafları ve gerekli belgelerin toplanması gibi adımların özellikle küçük işletmelerin işverenlerince atılmaması veya atılmak istenmemesi bu durumu ağırlaştırmaktadır. Başvuru sırasındaki zorluklara rağmen çalışma izni almak için başvuruda bulunabilmiş göçmenleri beklenmedik bir devlet engeli daha beklemektedir. Yasanın yukarıda eleştirilen boyutlarının pratikteki bir diğer yansıması, yapılan başvuruların önemli bir kısmının kabul edilmemesidir. Bazı göçmen gruplara çalışma izni daha kolay verilmektedir (Toksöz 2007).¹⁷

Nitelikli ve niteliksiz emeğin yasalar açısından farklı muamele görmesi, yukarıda vizeler konusunda bahsi geçen 5683 sayılı yabancıların girişini düzenleyen yasadaki değişikliklerle yeni bir boyut almıştır. Sadece ev-içi hizmetlerde çalışan yabancı göçmenlerin kayıt altına alınmasını amaçlıyor gibi gözükken bu yeni düzenlemenin arka planında, nitelikli emeğin çalışma iznini yukarıda tartışılan yasaya bağlamak, niteliksiz emekçi göçmenleri ise “iğreti” bir konumda bırakmak vardır (Akalin 2012).¹⁸ Diğer yandan, tarım başta olmak üzere, hazır giyim ve inşaat gibi “zor” sektörlerde çalışan diğer göçmenlerin nasıl kayıt altına alınacağı henüz yasaların ilgi alanında değildir.

Sonuç olarak son yıllardaki yasal değişiklikler oldukça az sayıda göçmenin yasal güvenceler elde etmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁹ Bu izinlerin çoğunluğunun yüksek nitelikli profesyonel göçmenlerce alınması, sosyal

¹⁷ Irak'tan ve Afganistan'dan gelen Türkmen göçmenlerin diğer gruplara göre daha rahat çalışma izni alıyor olduğu bilinmektedir.

¹⁸ Bu durumu Akalin (2012) şu şekilde özetlemektedir: “Ama buradaki kastedilen asıl fark nitelikli emek ile niteliksiz emeğin arasına düzenleme yolu ile koyulan fark: 4817 nitelikli emeğe “çalışma izni” verirken, 5683 niteliksiz emeğe ‘çalışma amaçlı ikametgâh’ verilmesini düzenliyor. 4817 no'lu yasa dâhilinde istisnai de olsa “süresiz çalışma izni” diye bir hak var. 5683'de benzer bir şey söz konusu değil, orada sınırlar net olarak belirlenmiş: İşverenin seni çalıştırmayı kabul ettiği kadar buradasın, sonrası kaçak ya da deport.”

¹⁹ 2003-2006 yılları arasında 28.198 yabancı göçmen çalışma izni alabilmiştir. 2011 yılında ise sadece 11.634 göçmen çalışma izni alabilmiştir. Aynı yıl 3.010 göçmen çalışma izni olmadığı için yakalanmıştır (CNNTürk, 2012, 1 Şubat).

sınıf farklarının yasal güvence için önemini göstermektedir. Özellikle hazır giyim, eğlence ve ev-içi hizmetlerde çalışan göçmenler için “izinli” çalışmak her zaman daha az olasıdır. Türkiye’deki yabancı göçmenlerin çoğunluğunu oluşturan bu gruptaki göçmenler işverenler ile ortaya çıkabilecek herhangi bir husumet veya işten atılma durumunda yasal hak arayışına gidememektedirler.

Vatandaşlığın Mekânları

Sınır ve çalışma mekânlarından sonra yabancı göçmenlerin mücadele verdikleri bir diğer alan vatandaş olabilmektedir. Devlet tarafından “Türk” ve “Müslüman” olarak görülmenin bütün bir Cumhuriyet tarihi boyunca vatandaş olabilmekte önemli bir etkisi olmuştur. 1990 sonrası bu anlayışta ne kadar değişiklik olmuştur?

“Makbullük hiyerarşi” kavramını kullanan Danış ve Parla (2009) Irak’tan ve Bulgaristan’dan gelen göçmenleri karşılaştırmalı olarak incelerler. Bilindiği üzere 1989’daki kitlesel göçle gelenlere vatandaşlık verilmesinin dışında (ev ve iş bulma gibi) sosyal yardımlar da bu gruplara ulaştırılmıştır. 1990’lar boyunca Bulgaristan’dan kısa ve uzun süreli gelen göçmenlerin ise vatandaş olmaları zorlaşmıştır.²⁰ Bu durum karşısında göçmenler dernekleşme faaliyetine hız vermişlerdir. Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği ve BAL-GÖÇ gibi dernekler hem devletin farklı kademelerinde “lobi” faaliyeti yapmakta hem de Türkiye’de çalışmakta olan göçmenlere yasal izinlerin alınmasında, vatandaşlık başvurularında, sosyal güvenlik sistemine giriş yapılmasında hukuki destek vermektedirler. Bireysel düzeyde ise, göçmenler sıklıkla önceki yıllarda gelmiş olan göçmenlerin elde etmiş oldukları kazanımları elde edemediği, genellikle üç aylık vizeler alarak çalışma hayatına “izinsiz” olarak katılmaktadırlar. Sürekli değişen yasalar ve özellikle de Bulgaristan’dan gelen göçmenlere yönelik çıkarılan aflar onların yasal anlamda “iğreti” konumu değiştirmemektedir. Vatandaş olmak için başvuru teoride mümkünken; bu başvurular sıklıkla olumsuz veya cevapsız kalabilmekte, bu kararlara dava açarak itiraz etmek için harcanması gereken ve bir göçmen işçinin aylarca

²⁰ Devletin “soydaşlarımızı” Avrupa Birliği’ne girmiş bir Bulgaristan’da stratejik kaygılarla tutma isteğinin etkili olduğu iddia edilmektedir (Danış ve Parla 2009).

çalışacağı para tutarındaki mahkeme masrafları ise “soydaşlar” arasında sınıf farklarının ne kadar önemli olabildiğini göstermektedir (Parla 2011).

Iraklı Türkmenler ise 1980'lerin sonlarına kadar Türkiye'de göçmen olarak fazla itibar görmemişken, bu yıllardan sonra Kuzey Irak'taki yeni siyasi yapılanmalar (Kerkük sorunu) ve Kürt sorunu nedeniyle devlet nezdinde ve özellikle milliyetçi-muhafazakâr çevreler tarafından ilgi görmeye başlamışlardır. Bu duruma rağmen 1990 öncesi Türkiye'ye gelen Iraklı Türklerin önemli bir kısmı vatandaş olabilmışlerdir. Bu grubun içinde eğitilmiş ve meslek sahibi olanlar oldukça fazladır ve İstanbul'un dokuma ticaretinin merkezi konumunda olan Osmanbey ve Laleli'de işveren konumunda bulunanları vardır. 1991'de ise göç sürecinde yeni gelişmeler yaşanmıştır. I. Körfez Savaşı'nın etkisiyle çoğunluğu Kürt olan Iraklı mülteciler Türkiye'ye giriş yapma talebinde bulunmuşlar, sınırlardan içeri girebilenlerden çoğunluğu Türkiye'de belirli bir süre tutulduktan sonra geri gönderilmişlerdir. Türkiye'ye giren göçmenlerden “Türk soylu” olarak görülen yaklaşık 20.000 kişi (gelenlerin yüzde dördü) diğer sığınmacılardan daha iyi muamele görmüş ve geçici kamplardan çıkartılarak kent merkezlerine yerleştirilmiştir. Ne var ki 1990'ların sonlarına doğru Iraklı “Türk soylu” göçmen olmak da Türkiye'de yasal bir güvenceye kavuşmak için yeterli olmamaya başlamıştır. 2003 yılından sonra Iraklı Kürt göçmenlere benzer şekilde, Iraklı Türklere de vatandaş olma olanağı verilmemiştir. Devletin bu yeni stratejisi karşısında bazı göçmenlerin 1959'da kurulmuş olan Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği'nden yardım aldıkları ve bazı “geçici” vatandaşlık stratejilerine başvurdukları görülmektedir. Bu dernek, Iraklı Türklere, resmi bir geçerliliği olmayan ve ön yüzünde “bu kart sahibi Türk kökenlidir” yazan “kimlik kartları” dağıtmıştır. Bir anlamda dernek devlet adına gayri resmi olarak göçmenleri kayıt altına almaya başlamış, oturma izni veya geçerli vizesi olmayan göçmenlerin olası bir polis kontrolünde sınır dışı edilmekten kurtarmıştır. Bu yarı-resmi kimliklere rağmen son yıllarda Türkiye'ye gelen Iraklı Türklerin “iğreti” konumu ve diğer göçmen gruplara benzer şekilde kent hayatında fazla “gözükmemeye” stratejileri devam etmektedir (Danış ve Parla 2009).

2006 yılında, yukarıda bahsi geçen 1934 yılındaki ırkçı iskân kanununun birçok hükmü değişmesine rağmen, eski kanunun “Türk kültürüne ve soyuna bağlılık” ölçütü tamamen ortadan kalkmamıştır. Türkiye'de kimlerin “göçmen” kabul edileceğinin bir anlamda “mantığını” belirleyen

bu yasanın eski “ruhu” dolaylı yoldan devam etmektedir. Buna rağmen hem Bulgaristan’dan hem de Irak’tan gelen “soydaşların” eski yıllardaki gibi kolaylıkla vatandaş olamamaktadırlar. 2009 yılında çıkmış olan 5901 sayılı yeni vatandaşlık yasasıyla birlikte “soydaşlara” verilen öncelik belirli oranlarda azaltılmıştır.²¹ Yeni yasayla öncelikle anne ve/veya babası T.C. vatandaşı olanlara vatandaşlık yolu açılmakta, ayrıca Türkiye’de doğanların da vatandaş olmasının kapısı aralanmaktadır. Vatandaşlığın kazanılması için getirilen koşullar içinde “yeteri kadar Türkçe konuşabilmek” ve “iyi ahlak sahibi olmak” gibi muğlak maddelerin bulunması²² “Türk soy-lu” görülen göçmenlere vatandaşlık konusunda öncelik ve ayrıcalık tanınmasına olanak sağlayıcı niteliktedir. 11. Maddenin konumuz açısından önemi göçmenin kendini ve ailesini geçimini sağlayacak gelire sahip olmasını şart koşmasıdır. Bu koşulların oturma iznine sahip göçmenlerin az sayıda emekçi göçmenin vatandaşlık yolunu oldukça meşakkatli kılacağı ortadadır.

Vatandaşlık rejiminin bu koşullarında göçmenlerin hangi yılda gelmiş oldukları onların Türkiye’deki sınıfsal ve yasal konumlarını büyük oranda belirlemektedir. Yakın zamanlarda gelen göçmenlerin kâğıtsız olma durumlarının sürmesi iş piyasalarının en zor kısımlarında çalışmalarını sonuçlanmaktadır. Türkiye’de devletin yaratmış olduğu makbüllük hiyerarşisindeki yüksek konumları iş piyasalarının acımasız merdivenlerinde

²¹ Özellikle Bulgaristan’dan kısa veya uzun süreli gelen göçmenler, ayrıcalıklarının yitmesi nedeniyle yeni yasayı eleştirmektedirler. Buna rağmen bu göçmenler, “kaybedilen toprakların göçmenleri” söylemini de kullanarak devlet nezdinde tanınan derneklerin yardımını alarak vatandaş olma veya izinli hale gelme çabalarına devam etmektedirler.

²² 5901 sayılı Vatandaşlık Kanunu: “MADDE 11 – (1) Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılarda;

- a) Kendi millî kanununa, vatansız ise Türk kanunlarına göre ergin ve ayırt etme gücüne sahip olmak,
- b) Başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye’de kesintisiz beş yıl ikamet etmek,
- c) Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmek,
- ç) Genel sağlık bakımından tehlike teşkil eden bir hastalığı bulunmamak,
- d) İyi ahlak sahibi olmak,
- e) Yeteri kadar Türkçe konuşabilmek,
- f) Türkiye’de kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlayacak gelire veya mesleğe sahip olmak,
- g) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak şartları aranır.”

yükselmelerine yarayamamaktadır. Türkiye'de vatandaş olmanın önemli (ve pasif) bir getirisi prime dayalı da olsa sosyal güvenlik sistemi giriş yapmak imkânı tanınmasıdır. Yeni yasal düzenlemelerle, Bulgaristan'dan gelen göçmenlere başka hiçbir gruba tanınmayan bir ayrıcalık tanınmış, vatandaş olamaları da sosyal güvenlik sistemine giriş yapabilmelerinin önü açılmıştır. Yine de emekli olmalarının önündeki bürokratik engeller tam olarak kalkmamıştır (Parla 2011).

Bir pratik olarak vatandaşlık anlayışı, göçmenlerin var olan bir statüyü talep etmenin yanında, o statüyü elde etmek için verdikleri mücadeleyi de görmeyi gerektirmektedir (Ehrkamp ve Leitner 2003). Vatandaşlık stratejilerinin mahiyeti değişebilmekte; kurumsal, kolektif, bireysel gibi şekillerde farklı göçmen grupları tarafından farklı zamanlarda uygulanabilmektedir. Vatandaşlık stratejileri "Türk soylu" göçmenler için hem kayıt dışı sosyal ağlar hem de dernekler vasıtasıyla (Toumarkine 2001), eski Sovyet Bloğu'ndan ve İran, Irak, Afganistan gibi ülkelerden gelenler için ise sadece enformel ağların yaygın kullanımıyla geliştirilmektedir (Danış 2006; Köser-Akçapar 2009). Ayrıca "Müslüman" kimliğine sahip yabancı göçmenlerin camiler yoluyla sosyal yardım almaya çalışmalarına benzer şekilde, "Hristiyan" kimliği üzerinden Ermeni göçmenler kiliselerden yardım almaktadırlar.²³ Moldovalı göçmenlerin önemli bir kısmını oluşturan Gagavuzların Hristiyan olmalarına rağmen Türkçe konuşuyor olmaları onları devlet ve işverenler nezdinde "kabul edilebilir" kılmamaktadır (Kaşka 2006; Dağdelen 2008). Bazı göçmenler için ise Türkiye'de vatandaş olabilmelerin son yıllarda zorlaştırılmış olsa da "kısa süreli" yolu evliliklidir. Son olarak göçmenlerin yeni protesto biçimlerini ve onlara destek veren sosyal hareketleri de vatandaşlık stratejileri olarak kavramsallaştırmak mümkündür. Örneğin 2009 yılında, İstanbul Kumkapı Misafirhanesi'nde yemek alamayan göçmenler demirlerle örülmüş pencerelerden eşyalarını atarak tepkilerini göstermeye çalışmışlardır.²⁴ Bu protestoya *direnistanbul* ve *Göçmen Dayanışma Ağı* üyeleri "Kimse Nedensiz Kaçmaz, Hepimiz Göçmeniz" söylemi ile destek vermiştir.²⁵

²³ Sendika.org (2012, 16 Şubat)

²⁴ Bianet (2009, 21 Eylül)

²⁵ Bianet (2009, 27 Eylül)

Sonuç

Toplumsal sınıf çalışmalarında “sınıf hareketlerinin” muhalif “kimlik hareketleriyle” ilişkili ve onları dışlamadığını gösteren yaklaşımları (Smith 2000) vatandaşlık rejimi konusunda da uygulamak mümkündür. Böyle bir kavramsallaştırma kimlik üzerinden tartışılan “formel” vatandaşlığın ötesinde “özel” vatandaşlık anlayışına dayanılarak “sosyo-ekonomik” haklar temelli bir vatandaşlık tanımını gerektirir. Bu tanım ayrıca vatandaşlığın yabancı göçmenlerin farklı mekânlarda süren strateji ve mücadeleleriyle ilişkilendirilerek geliştirilebilir. Vatandaşlığı “mücadeleler” üzerinden “özel” bir şekilde tanımlamanın Türkiye’deki vatandaşlık ve göç rejiminin değerlendirmesinde katkıları olacaktır.

Türkiye’deki vatandaşlık ve göç rejiminin göçmenlerin kimlikleri üzerinden bir “makbüllük hiyerarşisine” dayanan geleneksel mantığı günümüzde de onların koşullarını etkilemeye devam etmektedir. Ne var ki farklı ülkelerden gelen göçmenlerin Türkiye’de deneyim ve stratejileri özellikle son yıllarda sadece “devletin” göç ve vatandaşlık rejimi ile değil, aynı zamanda sermaye birikiminin bir ögesi haline gelmeleri nedeniyle yoğun olarak “sermaye” ile de yaşanmaktadır. Sermaye ile temas hem farklı göçmen gruplar arasında hem de göçmen grupların kendi içinde yeni ayrışmalar ve eşitsizlikler yaratmaktadır. Parla’nın (2011) da belirttiği gibi son yirmi yılda “ulusalcı” dinamikler ile “piyasa” koşulları beraberce yabancı göçmenlerin aleyhine işlemiştir. Önceleri “makbüllük hiyerarşisinde” yüksek konumlarda olan göçmen gruplarının bile vatandaş olamamaları düşünülürse, piyasa mantığı ön plana çıkmıştır. Vatandaşlık rejimi açısından bakıldığında 2000’li yıllardaki yeniliklerle, Türkiye’de artık farklı kimliğe sahip yabancı göçmenlerin de belirli haklara ulaşması bazı sınırlılıklara rağmen mümkündür. Ancak kimliğe dayalı ayrımcılığın daha az hissedildiği yasalar bir anlamda eşitsiz koşulların üretimini, hem yabancı göçmen hem de yerli emekçiler açısından, piyasaya bırakmaktadır.²⁶

²⁶ Yabancı göçmenler için geçerli olan bu süreç, yani “kimliğin tanınması”, Saraçoğlu’nun (2011) İzmir’deki Kürt göçmenlere yönelik orta sınıfın bakışını incelediği çalışmasında gösterdiği üzere yapısal eşitsizliklerin yeniden üretilmesini durdurmamaktadır. Benzer bir mantıkla, “kimliği” tanınan göçmenler, bir anlamda içerilmekte ama diğer yandan da işgücü piyasalarında düşük konumlara çekilmektedirler.

Bu çalışmada yukarıdaki bağlama dayanılarak Türkiye'deki yabancı göçmenlerin vatandaşlık ve göç rejimi üzerinden "devlet" ile temasların onların emek piyasalarında "sermaye" ile karşılaşmalarından bağımsız olarak analiz edilmemesi gerektiği iddia edildi. Vatandaşlık rejiminin yarattığı eşitsizliklerin sermaye birikim rejiminin eşitsizliklerini tetiklediği, onlardan etkilendiği ve karşılıklı bir etkileşime girildiği vurgulandı. Diğer bir deyişle sınıfsal konumdan kaynaklanan eşitsizliklerin kimlikten kaynaklanan eşitsizliklerden daha ön plana çıktığı bir tarihsel bağlamın ortaya çıkmaya başladığı tartışıldı. Bu durum bir yandan "kimlikleri" makbul olmayan göçmenlerin "girişimci" veya "nitelikli" çalışan sıfatıyla "makbul" hale getirmektedir. Diğer yandan da "kimlikleri" makbul olan grupların içinde "niteliksiz" işçi olanlarının "makbul" sayılmadığı bir bağlam oluşturmaktadır. Vatandaşlık haklarının olmayışının yarattığı mağduriyetler, piyasa koşullarında daha da artmaktadır. "Vatandaşlık stratejileri" sayesinde belirli haklara sahip göçmenler için ise sosyal haklara dayalı vatandaşlığın gelişkin olmadığı koşullarda "sermaye" ile temas gündelik hayatlarını büyük oranda belirlebilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'deki vatandaşlık ve göç rejimi üzerine akademik tartışmalarda "vatandaşlığın ulustan arındırılma siyaseti" tartışmaları daha demokratik bir rejimin kurulmasında önemli olmakla birlikte, bu rejimin eleştirisi sınıfsal boyutlar ihmal edilerek inşa edilmemelidir.²⁷ Yukarıdaki tartışmalara dayanılarak "vatandaşlık" ve "göç" rejimlerinin sermaye ile temas eden yabancı göçmen grupların üzerine koyu bir gölge gibi düştüğü söylenebilir. Bu alacakaranlıktan çıkışın izlerini yabancı göçmen kimliğinden kaynaklanan ayrımcılıkların "emekçi" olma ile ilişkili olarak görülmesinde ve bunun var olan mücadele dinamiklerine daha güçlü aktılmasında olduğunu görmek önemlidir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

²⁷ Bu analiz yabancı göçmenlerin gündelik hayatta, konut piyasasında ve toplumsal cinsiyetleri nedeniyle yaşadıkları ayrımcılıkların da göz önüne alındığı yeni modellerle genişletilmelidir.

- Akalın, A. (2012). Devlet Eliyle Güvencesizleşme. <http://www.sdyeniyol.org/index.php/toplumsal-hareket/636-devlet-eliyle-guevencesizletirme-aye-akaln> adresinden erişilmiştir
- Akpınar, T. (2009). *Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aybay, R. (1998). 'Teba-i Osmani'den T.C.Yurttaş'na Geçişin Neresindeyiz?. 75 yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (Der.). (2007). *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benhabib, S. (1999). Citizens, Residents, and Aliens in a Changing World: Political Membership in the Global Era. *Social Research*, 66, 709-744.
- Benhabib, S. (2005). *Eleştiri, Norm ve Ütopya: Eleştirel Teorinin Temellerine Dair Bir İnceleme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bianet (2009, 21 Eylül). Mülteciler Yine Eylemde: "Bize Yemek Verilmiyor". <http://bianet.org/bianet/bianet/117172-multeciler-yine-eylemde-bize-yemek-verilmiyor> adresinden erişilmiştir.
- Bianet (2009, 21 Eylül). Direnistanbul Kumkapı Göçmen Misafirhanesi'nde Eylemdeydi. <http://bianet.org/bianet/dunya/117280-kimse-nedensiz-kacmaz-hepimiz-gocmeniz> adresinden erişilmiştir.
- Bloemraad, Irene, Anna Korteweg, and Gökçe Yurdakul (2008). Citizenship and immigration: Multiculturalism, assimilation, and challenges to the nation-state. *Annual Review of Sociology*, 34(1): 153-179.
- Brubaker R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Castells, M. (1975). Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism: the Western European Experience. *Politics and Society*, 1, 33-66.
- CNN Türk (2012, 1 Şubat). Türkiye'ye 127 ülkeden başvuru. <http://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/genel/02/01/turkiyeye.127.ulmeden.basvuru/647295.0/index.html> adresinden erişilmiştir.
- Crompton, R. (2008). *Class and Stratification* (3. Baskı). Cambridge, UK: Polity Press.
- Çağaptay, S. (2002). Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma. *Toplum ve Bilim*, 93, 218-241.
- Çağlar, A. S. (2001). Constraining metaphors and the transnationalisation of spaces in Berlin. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 601-613.

Dağdelen, G. (2008). *Changing Labour Market Positions and Workplace Interactions of Irregular Moldovan Migrants: The Case of Textile/clothing Sector in İstanbul, Turkey* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ, Ankara.

Danış, D. (2006). *Integration in Limbo: Iraqi, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in İstanbul*. İstanbul: MireKoc Research Projects.

Danış, D., & Parla, A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet. *Toplum ve Bilim*, 144, 121-158.

Dündar, F. (2008) *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği, 1913-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eder, M. (2007). Moldovyalı Yeni Göçmenler Üzerinden Türkiye'deki Neo-liberal devleti Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Bilim*, 108, 129-143.

Ehrkamp, P., & Leitner, H. (2003). Beyond National Citizenship: Turkish Immigrants and The

(Re)Construction of Citizenship in Germany. *Urban Geography*, 24(2), 127-146.

Ekiz-Gökmen, Ç. (2011). Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 1(28), 201-232.

Erder, S. (2000). Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye Göç Alan Bir Ülke mi?. F. Atacan, M. Türkay, F. Ercan, & H. Kurtuluş (Der.), *Mübeccel Kıray için Yazılar* (235-260) içinde. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Erder, S., & Kaşka, S. (2003). *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*. IOM Raporu.

Habervitrini (2007, 28 Mart). Van Sınırında 7 Kaçak Göçmen Donarak Öldü.

<http://www.habervitrini.com/magazin/van-sinirinda-7-kacak-gocmen-donarak-oldu-270057/> adresinden erişilmiştir.

İçduygu, A. (2006). *The Labour Dimensions of Irregular Migration in Turkey*. http://www.eui.eu/RSCAS/e-texts/CARIM-RR2006_05_Icduygu.pdf adresinden erişilmiştir.

İçduygu, A. (2009). Türkiye'de Uluslararası Göç ve Vatandaşlık Tartışması: Birey Düzeyinde Analiz. E. F. Keyman, & A. İçduygu (Der.), *Küreselleşme, Avrupalılaştırma ve Türkiye'de Vatandaşlık* (227-255) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A. (2010). Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-devleti İnşa Etmek ve Korumak. B. Pusch, & T. Wilkoszewski (Der.), *Türkiye'ye Uluslararası Göç* (17-40) içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi.

İçduygu, A., Toktaş, Ş., & Soner, B. A. (2008). The Politics of Population in a Nation-building Process: Emigration of non-Muslims from Turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 31(2), 358-389.

Kadioğlu, A. (2008). Giriş. A. Kadioğlu (Der.), *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara* (13-19) içinde. İstanbul: Metis Yayınları.

Kasaba, R. (1993). Göç ve İmparatorluk: Bir İmparatorluk-Cumhuriyet Karşılaştırması. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar* (336-343) içinde, Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.

Kaşka, S. (2006). *The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers*. İstanbul: MireKoc Research Projects.

Keyman, E. F., & İçduygu, A. (2009). Giriş. E. F. Keyman, & A. İçduygu (Der.), *Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye'de Vatandaşlık* (1-25) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kirişçi, K. (2003). The Question of Asylum and Illegal Migration in European Union-Turkish Relations. *Turkish Studies*, 4(1), 79-106.

Kirişçi, K. (2008). Migration and Turkey: The Dynamics of State, Society and Politics. R. Kasaba (Der.), *Cambridge History of Turkey: Turkey in the Modern World (Volume 4)* (175-198) içinde. New York: Cambridge University Press.

Korkmaz, E., & Sinar, F. (2011, 11 Ekim). Gecekondu yangınında kaçak göçmen faciası: 7 ölü. *Zaman*.

<http://zaman.com.tr/haber.do?haberno=1188809&title=gecekondu-yanigininda-kaçak-gocmen-faciasi-7-olu> adresinden erişilmiştir.

Köser-Akcapar, S. (2009). Re-Thinking Migrants' Networks and Social Capital: A Case Study of Iranians in Turkey. *International Migration*, 48(2), 161-196.

Lordoğlu, K. (2010). Türkiye'deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar. B. Pusch, & T. Wilkoszewski (Der.), *Türkiye'ye Uluslararası Göç* (89-109) içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Mingione, E. (1998). Introduction: Immigrants and the Informal Economy in European Cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, 209-211.

Parla, A. (2011). Labor migration, Ethnic Kinship, and the Conundrum of Citizenship in Turkey. *Citizenship Studies*, 15(3-4), 457-470.

Rachleff, P. (2008, 26 Temmuz). No Human Being Is Illegal. *ZNET*.

<http://www.zcommunications.org/no-human-being-is-illegal-by-peter-rachleff> adresinden erişilmiştir.

Saraçoğlu, C. (2011). *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkâr'dan 'Tanıyarak Dışlama'ya*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sendika.Org (2012, 16 Şubat). Göçmen kadınlarla Ermeni Kilisesi'nde sohbet. <http://www.sendika.org/2012/02/gocmen-kadınlarla-ermeni-kilisesinde-sohbet/> adresinden erişilmiştir.

Schierup, C. (2007). Bloody Subcontracting in the Network Society: Migration and

PostFordist Restructuring across European Union. E. Berggren, B. Likic-Brboric, G. Toksöz, & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community: A Challenge of Europe* (150-164) içinde. Maastricht: Shaker Publishing.

Smith, N. (2000). What happened to Class?. *Environment and Planning*, 32, 1011-1032.

T24 (2014, 30 Temmuz). 10 soruda 'Suriyeli mülteciler' meselesi.

<http://t24.com.tr/haber/10-soruda-suriyeli-multeciler-meselesi,266061> adresinden erişilmiştir.

T24 (2014, 16 Ağustos). Suriyeli aileyi evinde saklayan Antep'li Sivas'ı, Maraş'ı, Çorum'u

bir daha yaşamak istemiyoruz.

<http://t24.com.tr/haber/suriyeli-aileyi-evinde-saklayan-antep-sivasi-marasi-corumu-bir-daha-yasamak-istemiyoruz,267807> adresinden erişilmiştir.

Tekeli, İ. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu. *Toplum ve Bilim*, 50, 49-71.

Toksöz, G. (2007). Informal Labour Markets and the Need for Migrant Workers: The Case of Turkey from a Comparative Perspective. E. Berggren, B. Likic-Brboric, G. Toksöz, & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community: A Challenge of Europe* (183-198) içinde. Maastricht: Shaker Publishing.

Toumarkine, A. (2001). Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik. S. Yerasimos, G. Seufert, N. Mert, H. Schüler, K. Can, G. Groc, T. Bora, . . . N. Monceau (Der.), *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (425-450) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünal, B. (2004). The New Patterns and the State: Construction of Illegality for Immigrants İstanbul. H. Entzinger, M. Martiniello, & C. Wihtol de Wenden (Der.), *Migration Between States and Markets* (65-80) içinde. Aldershot, Hants, England: Ashgate.

Yıldız, A. (2001). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Görkem Dağdelen

ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde tamamladığı lisansı (2005) ve yüksek lisansının ardından (2008), halen Temple Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora çalışmalarını sürdürmekte, aynı bölümde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. 2005-2008 yılları arasında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde, 2009-2012 yılları arasında da Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde asistan olarak çalışmıştır. İlgili alanları arasında kent sosyolojisi, çalışma sosyolojisi ve göç sosyolojisi bulunmaktadır. E-posta: gorkem.dagdelen@temple.edu

Neoliberal Kent Projeleri ve Konut Politikalarının Göçmen Mahalle ve Yaşamlarına Etkisi: Göç Çalışmalarına Yeni bir Araştırma Gündemi Denemesi

Tahire Erman

Öz

Bu makale göç çalışmalarının kent çalışmalarıyla bağlantısını kurma çabası üzerinde gelişmektedir, ve 1980 sonrası neoliberal politikalarla uygulanan kentsel yenileme projelerinin ve sosyal konutların özelleştirilmesinin göçmen mekan ve yaşamlarına olan etkisini akademik literatür ve kişisel gözlem ve görüşmeler üzerinden ve çeşitli ülkelerdeki kentlerden örnekleri kullanarak tartışmaktadır. Kent çalışmalarının odaklandığı neoliberal kentleşme, kentsel yenileme, soylulaşma, yerinden edilme ('sınıfsal tahliye') kavramları, göçmenlerin yaşamlarının neoliberal politikalar ile dönüşmesini anlamaya yönelik çalışmalar için yol göstericidir. Ayrıca, refah devleti uygulamalarındaki sosyal konut projelerinin neoliberal ideoloji çerçevesinde özelleştirilmesi ve dar gelirli grupların ipotek (mortgage) sistemi ile ev sahibi yapılmasının hedeflenmesi de göçmen yaşamlarını, mahalle ve konutlarıyla ilişkilerini, ve kimliklerini anlamaya yönelik çalışmalar için hesaba katılması gereken bir konudur. Makalede ulaşılan sonuç, söz konusu kent mekanlarına ve sosyal konutlara yönelik neoliberal politika ve pratiklerin göçmenlere çoğunlukla dezavantaj getirdiği yönündedir. Ev sahipliği ise, göçmenlere konutları üzerinden yeni kimlik ve insan-çevre ilişkisi getirmektedir.

Anahtar kelimeler: *göçmen mahalleleri, neoliberal kentleşme, soylulaşma, yerinden edilme, sosyal konut, ev sahipliği programları, mekansal kümelenme*

The Effect of Neoliberal Urban Projects and Housing Policies on Immigrants' Lives and Spaces: A New Research Agenda in Migration Studies

Tahire Erman

Abstract

This article aims to connect migration studies with urban studies. It discusses the outcomes of urban renewal projects and the privatization of social housing, both under the auspices of neoliberal policies, on the lives and spaces of immigrants. It relies on academic literature as well as personal observations and interviews, and presents examples from different cities in different countries to support its argument. The concepts that are developed in urban studies, such as neoliberal urbanism, urban renewal, gentrification and displacement, are helpful for migrant researchers who aim to understand the transformations in the lives of immigrants as the result of neoliberal policies. In addition, the privatization of social housing under the neoliberal ideology, which was one of the prime programs of the welfare state, and the attempt of turning social housing residents into home owners by providing credits with long maturities in the mortgage system are important to address in any migration study that aims to understand the lives and identities of immigrants, as well as their relationship with their neighborhoods and homes. The tentative conclusion of the article is that the neoliberal policies and practices that target urban spaces and social housing bring immigrants mostly disadvantages. In the case of home ownership, immigrants tend to take on new identities via their homes, as well as new relationship with their residential environments.

Keywords: *migrant neighborhoods, neoliberal urbanism, gentrification, displacement, social housing, home ownership programs, spatial clustering.*

Şikago Üniversitesindeki ilk kent çalışmaları kentlerin büyüme biçimini göç dinamikleriyle ilişkilendirerek açıklamıştır: göçmenler zaman içinde sosyo-ekonomik statülerini yükselttikçe ve Amerikan kültürünü içselleştirdikçe, kent merkezine yakın çöküntü alanlarından kent çeperindeki banliyö (*suburb*)'lere doğru ilerleyeceklerdir (Burgess, 2004). Bu model fazlasıyla deterministik ve statükocu olmasına karşın, kent çalışmalarını göçle ilişkilendirmesi açısından önemlidir. Günümüzde ise, göç çalışmaları kent çalışmalarından uzaklaşmıştır.¹ Bu makale göç çalışmalarının kent çalışmaları ile bağlantısının özellikle neoliberal politikalar çerçevesinde kurulmasının gereğini gündeme getirmeyi amaçlamaktadır. Kentler 1980 sonrası neoliberal projeler ile yeniden yapılanırken, bu süreçten göçmenler ve göçmen mahalleleri de etkilenmektedir. Ancak kent çalışmalarında son zamanlarda çok artan kentlerin yeniden yapılanması konusundaki araştırmalarda göçmenler görünmez kılınmışlardır. Göç çalışmalarında ise, neoliberal küreselleşme ile yeniden ölçeklendirilme sonucunda kentlerin ekonomideki yerlerinin artması çerçevesinde göçmenlerin yeni düzendeki ulusötesi bağlantıları üzerinden kazandıkları kent bağlamındaki rollerini inceleyen birkaç makale mevcuttur (örn., Schiller ve Çağlar, 2009). Ancak göç çalışmaları içinde de kentsel dönüşüm sonucu göçmenlerin kentteki değişen konumu ve yaşamları üzerine olan çalışmalar henüz ortada yoktur. Bu makale söz konusu boşluğa dikkati çekmek ve bu araştırma alanını akademik gündeme taşımak çabasıdadır.

Neoliberal Kentleşme ve Göçmen Mahalleleri

1970'li yılların ekonomik krizi, refah-odaklı politikalarından piyasa-odaklı politikalara geçişin önünü açmıştır. Bu süreç içinde 'neoliberal kentleşme' olarak adlandırılan bir yaklaşım, kamu-özel sektör işbirlikleri ile uygulamaya konmuştur (Brenner, Peck ve Theodore, 2005). Bir taraftan, devlet bütçesinden payı kesilen belediyeler, 'girişimci belediye' olarak kentlerine sermaye yatırımlarını çekmek için birbirleri ile rekabet içine girmekte (Harvey, 1989), öte taraftan ise devlet özel sektörü destekleyerek kentleri sermaye birikimlerinin alanı haline getirmektedir (Weber, 2002). Bu bağlamda kentler sermaye odaklı projeler ve pratikler ile dönüştürülmektedir:

¹ Göç çalışmalarında mekan 'etnik kümelenme' bağlamında sıkça çalışılmıştır.

Batıda sanayisizleşme (*deindustrialization*) sonucu işlevini kaybeden eski fabrika ve liman bölgelerine yeni işlevler getirilerek, bu bölgeler sanat galerisi, kafe, şık restoran, otel olarak dönüştürülmekte, 'yeni orta sınıf' a cazip hale getirilmeye çalışılmaktadır (Butler, 2007; Smith A, 1989). Özellikle 'rant boşluğu'nun (*rent gap*) (Smith, 1987) büyük olduğu kent merkezleri bu dönüşümün odağı olmaktadır.

Böylece bir zamanlar fabrikalara yakın bir şekilde kent merkezinde yoğunlaşmış işçi mahalleleri ortadan kalkmakta, mahalle halkı yerlerinden edilmekte (*displacement*) ve soylulaşan (*gentrification*) kent merkezi yoksullardan arındırılmaktadır. İlginç olarak, kent çalışmaları literatüründe 'kent yoksulu' olarak bahsedilen bu nüfus içinde göçmenler de mevcuttur. Soylulaştırma ile 'sınıfsal tahliye' birçok durumda göçmenleri² de kapsamaktadır. Soylulaşma ve bunun sonucunda yerinden edilme pratikleri kent merkeziyle sınırlı değildir. Kent merkezinden uzakta ve dolayısıyla sermaye için risk taşıyan yoksulların mahallelerinde de devletin garantisi ile özel sektör tarafından 'yeniden canlandırma' (*urban regeneration*) projeleri yapılmakta, bu süreçten etkilenen halk içinde yine göçmenler bulunmaktadır (Hackworth and Smith, 2001).

Belediyeler de genelde göçmenlerin yoğunlaştığı ve bakımsız bırakılmış mahallelere müdahale ederek, yeniden canlandırma projeleri yapabilmektedir. Örneğin, önemli sayıda Türkiyeli göçmenin yaşadığı Londra-Dalston'da (Hackney) belediye, sosyal dışlanma ve eskimiş fiziksel yapı olmasından dolayı semtin dönüşmesi gerektiği söylemi ile Dalston meydanını yeniden geliştirmek (*redevelopment*) ve böylece özel sektörü buraya çekmek için bir proje hazırlamıştır (Davison, Dovey ve Woodcock, 2012). Yerel halkın mahallelerini o haliyle beğenmesine ve benimsemesine karşı³ belediye tarafından yapılan proje mahallenin soylulaşmasına yol açmış, fiziksel iyileştirme sosyal dönüşümü getirmiş, artan emlak fiyatları

² Makalede 'göçmen' sözcüğü geniş anlamıyla kullanılmıştır; vatandaşlık statüsü olanlar (ki bu kişiler için 'etnik grup' kavramı kullanılmaktadır) ve olmayanlar, yeni gelenler ve 2. ve 3. kuşak göçmenler, eski işçi göçmenler ve günümüzdeki hizmet sektöründe çalışan göçmenler bu tanımlama içine dahil edilmiştir.

³ Dıştan bakış (örn., belediye ve plancıların bakışı) ile içten bakış (yerel halkın bakışı) birbirinden çok farklı olabilmekte, çelişebilmektedir. Göçmenlerin durumunda bu çelişki daha da keskin siyasi bir içerik kazanabilmekte, göçmenleri otorite karşısında baskılayabilmekte ya da karşı karşıya getirebilmektedir.

sonucu çoğu göçmen olan dar gelirli aileler yerine yeni orta sınıfa ait genç profesyoneller buraya taşınmaya başlamışlardır. Bu grup içinde, semtin etnik çeşitliliğinin yarattığı atmosfer içinde kendilerine yer bulacaklarına inanan eşcinseller de mevcuttur. Dar gelirli göçmenlerin mahallelerinin pahalılaşmasına yol açan bu dönüşüm sonucu mahallelerinde yaşamayı sürdüremeyecekleri ve dolayısıyla etnik çeşitliliğin yok olacağı bu oluşumun çelişkisidir. Bugün Dalston'da yıkılan yerler yerine lüks projeler yapılmaktadır: *"Dalston Curve: A Stylish Selection of 1, 2, 3 Bedroom Homes"* (Dalston Dönemeci: 1, 2, 3 Yatak Odalı Evlerden Şık Seçmeler) *"The Mission"* (Misyon) yazıları inşaat alanını çeviren panolarda yer almaktadır (kişisel gözlem, 31 Mayıs 2014). Paris'te diğer etnik gruplar yanında Türkiyeli göçmenlerin de yoğun olarak bulunduğu kent merkezine yakın 10. Bölgedeki Strasbourg St. Denis de son zamanlarda soylulaşmaya, Türk bakkalları yerine popüler kafe ve barlar, şık butikler açılmaya başlamıştır (kişisel görüşme, 30 Haziran 2014).

İngiltere ve ABD'de görülen neoliberal kentsel yenileme projeleri piyasa dinamikleri altında kimi zaman devletin desteği ile gerçekleştirilmektedir, ve çoğu zaman göçmenler dahil, dar gelirli yerinden edilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Öte yandan, devletin yerinden edilmeye karşı önlem alma çabası olan örnekler de mevcuttur. Örneğin, eski Doğu Berlin'in Prenzlauer Berg semtinde devletin 'temkinli kentsel dönüşüm' (*careful urban renewal*) projesi, Doğu Berlin'den miras kalan sosyal konut projelerinin fiziksel modernleşmesini sağlarken, içinde yaşayanları yerinde tutmayı amaçlamıştır. Ancak kalorifer ve asansör bulunmayan, aynı koridor üzerindeki dairelerin ortak tuvaletleri olan bu sosyal konutların fiziksel olarak iyileştirilmesi belediye bütçesini aşmış ve özel sektörün kâr amaçlı olarak bu projeleri elden geçirmesi kaçınılmaz olmuştur. Sonuç yine yoksulun yerinden edilmesidir; Batı Berlin'den gelen Almanlar Prenzlauer Berg'i soylulaştırmışlardır (Holm, 2006). Son zamanlarda ise Prenzlauer Berg, Amerika ve Avrupa'dan gelen ve çoğu sanatçı olan, sanatın yoğunlaştığı New York, Londra ve Paris gibi kentlerde uygun fiyata kiralık ev bulamadıklarından Berlin'e gelen göçmenlerin hedefindedir; bu sefer göçmenler yerli halkı yerinden etmektedir. Berlin'de Türk mahallesi olarak tanınan Kreuzberg ise, son zamanların soylulaştırma alanlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Berlin duvarının yıkılmasından önce Batı Berlin'in kenarında kalan Kreuzberg, duvarın yıkılmasıyla birlikte Berlin'in

ortasına gelmiş, ve öncesinde dışlanmışların ve marjinallerin yeri iken, şimdi (özellikle posta kusu SO36 olan bölgede) barları, restoranları, kafeleri, küçük sanat galerileri, bisiklet dükkanları ve zincir olmayan moda ürünleri satan butikleri ile sanatçı ve öğrencileri çeken bir yer haline gelmiştir. Bu durum semtte kiralaların artmasına neden olmuş, ve yerel halka bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Buna tepki olarak Türkiyeli göçmenler, “Şehir Merkezinde Kalıyoruz” “Kıralar Çok Yüksek” yazılı pankartlar taşıyarak yürüyüş düzenlemişlerdir. Soylulaştırma söyleminin “medenileşmemiş toprakların fethedilmesi” üzerine kurgulanması, özellikle göçmenlerin stigmatize edilmesine yol açmakta, toplumun istenmeyen Ötekisi olma durumunu yeniden üretmektedir (Holm, 2006). Yani göçmenler sadece yaşadıkları yerlerinde kalmayı sürdürmek için çaba göstermemekte, aynı zamanda kendilerine karşı geliştirilen aşağılayıcı söyleme de karşı durmaktadırlar. Kreuzberg gibi Neukölln de toplumsal çeşitliliği (*diversity*) olan kozmopolit bir semt olarak medya tarafından işlenmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi, artan kiralaların çoğu göçmenlerden oluşan yerel halkı yerinden etmesi sonucu, bu etnik çeşitlilik içeren ortamın yok olması, yani toplumsal çeşitlilik olan bir yerde yaşamak için gelenlerin o yerdeki toplumsal çeşitliliği yok etmesi, bu sürecin temel çelişkisidir. İlginç olarak, Neukölln’de yeni gelenler Almanlar değil, çoğunlukla ulusaşırı bağları olan yabancı girişimcilerdir; açtıkları iş yerleri kâr getirmediği zaman kapatıp gitme esnekliğindedirler (Freiheit ve Seidelsohn, 2014).

Kentsel yenileme projeleri ile olabilecek yerinden edilmeyi önlemeyi amaçlayan başka bir yaklaşım da Viyana’nın ‘yumuşak kentsel yenileme’ (*soft urban renewal*) anlayışıdır. ‘Kızıl Viyana’ olarak bilinen Viyana belediyesi, inşa ettiği çok sayıdaki sosyal konutların fiziksel olarak sağlıklılaştırılması (*rehabilitation*) projelerini, sosyal içerikli ve o konutlarda yaşayan kişilere odaklı olarak yürütmektedir (Huber, 2011). Buna karşın, 2004 yılından itibaren belediye sosyal konut inşaatına son vermiştir. Sosyal konutlar için en az 15 yıl ülkede çalışmış göçmenlerin başvurabilmesi şartı son dönemde kaldırılmıştır, ve sosyal konutlar göçmenler tarafından kiralanabilmektedir. Öte yandan, son derece sıkı bir şekilde düzenlenen / regule edilen konut piyasası, ‘rant boşluğu’nu doldurmak için yeniden yapılandırılmaktadır (Verlic, 2013). Bu bağlamda, kentin merkezine yakın Karmeliterviertel, ki burada yaşayanların %40’ını Türkiyeli göçmenler

oluşturmaktadır, önemli bir yenileme ve yeniden canlandırma sürecine girmiş, ve sonuçta 'dolaylı soylulaşma' (*indirect gentrification*) ortaya çıkmıştır (Huber, 2011). Viyana Belediyesi'nin kiracılık yasası burada yaşayanların doğrudan yerinden edilmesini engellemiştir. Öte yandan, üst gelir grupları mahalleye yerleştikçe, talepleri doğrultusunda mahallede şık ve pahalı kafeler, barlar, restoranlar ortaya çıkmış, ve bu, mahallenin kültürel dönüşümüne yol açmıştır. Bu durum eski mahalle sakinlerini çevrelere yabancılaştırmıştır; mahallelerindeki eski sosyal ilişkilerini ve mahalle üzerinden kurdukları kimliklerini kaybederek, 'kendi mahallelerinde yabancı' olmaya başlamışlardır. Konut piyasasının sıkı bir düzenlemeye tâbi tutulduğu diğer bir kent ise Amsterdam'dır. Ancak '1989 Konut Muhtırası' sonrası Hollanda konut piyasası liberalleştirilmeye başlanmış, devlet konut sahipliğini özendirici politikalar oluşturmuştur (Van Gent, 2013). Ayrıca, küresel kent olma yönünde ilerleyen Amsterdam'ın kent merkezi kültürel etkinliklerin yer aldığı bir ortam olarak belediye tarafından tasavvur edilmekte, ve bu doğrultuda merkez yeniden düzenlenmektedir. Bu süreç içinde batılı olmayan yabancılar ve yerli halk dışında kalanlar, kent merkezinin pahalılaşması ve kültürel olarak yabancılaşması sonucu buradan ayrılmaktadır, ve bu grup içinde Türkiyeli göçmenler de bulunmaktadır. Ayrıca, Amsterdam küresel kent olma projesi içinde ilerledikçe, alt gelir gruplarının kentteki oranının azalması beklenmektedir (Van Gent, 2013).

Yukarıda bahsedilen kentsel pratikler daha çok göçmenlerin de yoğunlaştığı küresel kentlerde ortaya çıkmaktadır. Londra, New York, Amsterdam gibi küresel kentler hem büyük sermayeyi hem de göçmenleri kendine çekmektedir. Büyük finans merkezleri bu kentlerde yapılmaktadır, ve ucuz işgücü olarak göçmenler buraların bakım ve temizliğini üstlenmektedir. Böylece günümüzün postmodern metropolisi hem eski dönemin işçi göçmenlerini hem de son zamanların çok çeşitli göçmen gruplarını barındırmaktadır (Marcuse ve van Kempen, 2000).

Ayrıca, bu kentlerin yeni fikirler ile piyasanın genişlemesini sağlayacak 'yaratıcı sınıf'a ihtiyacı vardır, ve bu yaratıcı sınıf içinde, farklı bir ülkeden gelmiş olmanın getireceği farzedilen yaratıcılık kapasiteleriyle gelen beyaz yakalı göçmenler de mevcuttur. Sonuçta çok etnisiteli, çok kültürlü kentler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Londra çok etnisiteli (*multi ethnic*) bir kent

olarak evrilmiştir; bugün Londra'da 32 ülkeden 'yabancı' yaşamaktadır (Benton-Short, Price and Friedman, 2005).

Türkiye örneğine bakıldığında, kentsel dönüşüm projelerinin agresif bir şekilde uygulandığı görülmektedir. İstanbul-Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Projesi, birçok yerli ve yabancı göçmeni zorunlu tahliye tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir (Ünsal ve Kuyucu, 2010). Tarlabaşı'nda doğudan göçen Kürt kökenli vatandaşlar, Roman vatandaşlar, ve ayrıca özellikle Afrika'dan gelen siyahi göçmenler yaşamaktadır. Bir zamanlar Beyoğlu/Pera'da servis sektöründe çalışan Rumların konut alanı olan Tarlabaşı, günümüzde toplumun sınıf-altı kesimini barındırmaktadır. Ancak tüm direnişe karşı uygulamaya konan Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Projesi ile bugün Tarlabaşı'nın Taksim Meydanı'na yakın kısmı, dış cepheler korunarak büyük oranda yıkılmıştır; yerine altlarında kapalı otoparkları olan lüks binalar inşa edilmektedir. Bu süreçte göçmenler ve diğer yoksullar kent merkezinden uzaklaştırılarak, kentin çeperindeki Kayabaşı TOKİ konutlarına yerleştirilmektedirler; böylece kentteki iş olanaklarından kopartılmakta, kentten uzakta izole bir yaşama mahkum edilmektedirler.

Özetlersek, neoliberalist politikalar ile kentlerin dönüşümü, soylulaştırma eğilimlerini ve dolayısıyla alt sınıfların yerinden edilmesi sonucunu ortaya çıkartmaktadır, ve bu 'alt sınıflar' içinde göçmenler, ki bunlar 1960 ve 70'lerin işçi göçmenleri ile 1980 sonrasının göçmenleridir, önemli sayıdadır. Özellikle küreselleşme süreçlerinde göçmenlerin ulusaşırı sermayenin odaklandığı kentlerdeki varlığı dikkat çekicidir. Bu göçmenler hizmet sektöründe ucuz işgücü olarak çalışanlar olduğu kadar, 'girişimci göçmen' de olabilmektedirler. 'Yaratıcı sınıf / yeni orta sınıf' göçmenler ayrı bir konudur. Bu kategorideki göçmenler soylulaştırma sonucu evlerini kaybedenler değil, soylulaştırmanın aktörlerindedir.

Sosyal Konutların Özelleştirilmesi ve Göçmenler

Göçmenlerin yaşam ve çevrelerini etkileyen neoliberal çerçeve içindeki ikinci oluşum ise, sosyal konutların özelleştirilmesi ve kiracılıktan ev sahipliğine geçilmesidir. Bu uygulama özellikle İngiltere ve ABD'de büyük ölçekte gerçekleşmektedir. İngiltere'de Thatcher döneminde ortaya çıkan sosyal konutların özelleştirilmesi fikri, hem 'komünist' belediyelerin tasfiyesine hem de özel mülkiyetin yaygınlaştırılmasına odaklıdır. Londra'da

'belediye evleri' (*council housing*), kiracılarına öncelik tanınarak satılmaktadır. Ayrıca belediye tarafından konut şirketlerine (*housing associations*) devredilerek, belediye konutlarının bakım ve yönetimi özel sektöre verilmekte, bu da para odaklı bir yaklaşımı ve piyasa disiplini dar gelirlilerin yaşamına sokmaktadır. Dar gelirlilerin 'Satın Alma Hakkı' (*Right-to-Buy*) programı ile konut sahipliğine teşvik edilmesi, kişisel sorumluluk ve insiyatif üzerine kurulan neoliberal ideoloji ile çok uyumludur. Ayrıca, uzun süreli konut kredileri ile borçlanarak ev sahibi olma imkanı tanınan dar gelirlilerin yaşamına 'piyasa disiplini' getirilmekte, konut taksitlerini düzenli olarak ödemek durumunda olan bu kişiler, çalışma eksenli bir yaşamı benimsemek zorunda kalmakta, iş seçme ya da tek bir işde belli saatlerde çalışma hakkını bir tarafa bırakarak, birkaç işi birden yüklenmekte, günde sekiz saati çok aşan ve hafta sonlarını da katan bir çalışma düzeni içine girmektedirler. Bu ise, hakim ideoloji içinde kişilerin kendi tercihi olarak sunulmaktadır: ev sahibi olacaklardır ve bunun kişisel sorumluluğunu almak zorundadırlar.

Konut sahipliği dar gelirlilerin sadece çalışma biçimini değiştirmekle kalmamakta, ayrıca kişilerin kimlik ve sosyal statülerini de etkilemektedir: belediye evlerinde daire sahibi olunca dairelerin anlamı değişmekte, kişisel değer kazanmaktadır. Konutlarına özen göstermekte, ve yeni eşyalarla donatmak istemektedirler. Ev sahipliği özellikle kendilerini yeni toplumlarında eğreti ve tehdit altında hisseden göçmenler için önemlidir. Örneğin, Londra'nın kuzeydoğusundaki belediye evlerinde daire sahibi olma hakkı kazanmış olan Türkiye'den göçetmiş Kürt kökenli bir ailede koca günde en az 12 saat çalışmakta, kazanılan paranın önemli bir kısmı daire taksidine gitmekte, evin eşyaları için de para ayrılmakta, hanım daireyi temiz tutmak için büyük emek ve zaman sarfetmekte, ve bu gelişmeden gurur ve mutluluk duymaktadır (kişisel gözlem, 30 Mayıs 2014). Bu durum göçmenlere yeni toplumlarında daha kalıcı bir konum getirmekte, ve ayrıca kendi ortamlarını dairelerinde oluşturma imkanını sağlamaktadır. Örneğin, Belediye evlerinde yaşayan Kürt mülteci kadınlar köylerinden taşıdıkları eşyalarla donattıkları dairelerinde eski kimliklerini yeniden üretmekte, kendi *habitus*'larını yaratmaktadırlar (Kılıçkiran, 2013).

Aynı şekilde ABD'de HOPE VI (UMUT VI) Programı ile sosyal konutlar ya tamamen yıkılmakta ve yerine 'sosyal karışım' (*social mix*) projeleri yapılmakta, ya da yenilenerek orta sınıfın mülkiyetine açılmaktadır (Vale

and Freemark, 2012). Böylece kiralık sosyal konutlar özel mülkiyete dönüştürülmektedir. Berlin'in birleşmesi ile Batı Berlin'e eklenen Doğu Berlin sosyal konutları da, fiziksel kalitesi yükseltilerek özel mülkiyete dönüştürülmektedir (Holm, 2006). Amsterdam'da da sosyal konutlar özelleştirilmekte, sosyal konut kiracılığı azaltılmakta, sosyal konutlarda oturanlar dairelerini satın almak için teşvik edilmektedir (Van Gent, 2013).

Bu gelişmeler göçmenlere yeni olanaklar getirdiği kadar yeni tehditler de oluşturmaktadır. Satılması planlanan belediye evlerinde oturan kiracıların birçoğu konut sahipliği programlarına dahil olamamakta, böylece oturdukları evlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedirler. Ayrıca belediye evlerinin dönüşen mülkiyet yapısı ve buraları satın alarak gelenlerin daha yüksek sosyo-ekonomik duruma sahip olması sonucunda dönüşen mahallelerinde de kalamamakta, yerlerinden edilmektedirler. Oturdukları sosyal konutlarda daire sahibi olma 'şansını' yakalayanlar ise, yeni maddi külfetlerle başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, Türkiyeli bir kadın göçmen bu durumdan çok yakınmakta, daire taksitlerine ek olarak aidat ödemek zorunda kalmasından da sıkıntı duymakta, sosyal konuttaki 'rahat' yaşamını aramaktadır (kişisel görüşme, 9 Aralık 2012).

Türkiye hiç bir zaman sosyal konut üreten bir ülke olmamıştır. Gecekonular, devletin sosyal konutu yerine, köy göçmenlerinin 'popüler konutu' olarak ortaya çıkarak bu boşluğu doldurmuşlardır. Ulusal kalkınmacı politikaların getirdiği sanayi odaklı gelişme modeli, devletin yoksulların konut sorununu çözüme sorumluluğunu gündemden kaldırmıştır. 'Ucuz iş gücü' ve 'ucuz oy,' gecekondu sahiplerinin kent çeperlerinde yerleşik mahalelere dönüşmesinin önünü açmış, ve zamanla kısmi gecekondu afları ile kimi gecekondu sahipleri tapularını alarak, gecekondu rant elde edebilecekleri birkaç katlı apartmanlara dönüştürme sürecine başlamışlardır. 1980 sonrası 'neoliberal popülizm' (Roy, 2010) anlayışı içinde Özal hükümeti çıkardığı kapsamlı gecekondu affı ile gecekondu arazileri üzerinde dört kata kadar bina yapma hakkını getirmiştir. Böylece gecekondu ticarileştirilmiştir. Bugün AKP hükümetinin kente yönelik neoliberal politikaları ile gecekondu mahallelerine kentsel dönüşüm projeleri ile müdahale edilmekte, gecekondu büyük ölçekte yıkılmakta, gecekondu sahipleri 15-20 yıla kadar sürecek banka kredi ödemeleri ile borçlandırılarak, formal konut piyasasında ev sahibi yapılmak istenmektedir. Köy göçmeni/kent yoksulu için durum Londra'daki Türkiyeli göçmenden farklı de-

ğildir: yine birkaç işde 12-15 saat çoğu zaman sigortasız enformel işlerde çalışmak, borç ödemek için diğer harcamalardan kısmak ve yaşamını kısıtlamak. İş bulamayanların durumunda ise ev sahipliği çıkmazdadır, sonuç mülksüzleşmektir.

Yukarıda neoliberal kentleşme sonucu kentlere yapılan sermaye odaklı müdahalelerin yol açtığı eski işçi mahallelerinin soylulaştırılması / orta sınıflaştırılması ve bunun neden olduğu yerinden edilme ile, yine neoliberal politikaların çerçevesinde konut piyasasının ev sahipliği eksenli yeniden yapılandırılması oluşumlarından bahsedilmiştir. Aşağıdaki bölüm ise bu oluşumların göçmen mahallelerine etkisine odaklanmaktadır.

Göçmenlerin Mekansal Kümelenmesi ve Soylulaştırma Pratikleri

Göçmenlerin belli bir mekanda kendi ülkelerinden gelenlerle kümelenmesi literatürde yaygın olarak yer alan bir konudur (Massey, 1985). İçinde yaşadıkları topluma entegre olmayı güçleştirecek argümanı ile buna karşı çıkmaktadır (Vervoort, 2011; Friedrich v.d., 2003). Öte yandan, mekansal kümelenmenin göçmenler için avantaj olduğunu tartışan çalışmalar da ortaya çıkmaktadır (örn., Murdie ve Ghosh, 2010). Ayrıca mekansal kümelenmenin göçmenlerde bir yer ve topluluk duygusu yaratması (*sense of place, sense of community*), ve böylece bir aidiyet duygusu geliştirmesi de söz konusudur (Buffel, 2014). Günümüzde uluslararası bağlantıların kullanılması ile göçmenler yeni ülkelerinde kendi mahallelerini, tüketim ve sosyalleşme mekanları ile toplumsal kurumlarını yeniden üreterek kurabilmektedirler. Bu da çevrelerine ait olma hissini yaratmakta, mahallelerini sahiplenme eğilimini güçlendirmektedir (Ehrkamp, 2005; Bolt v.d., 1998). Bu mahallede 'rant boşluğu' bulunması durumunda ise, soylulaşarak dönüşmesi, ve böylece göçmenlerin mahallelerinden uzaklaşması söz konusudur, ve bu durum özellikle küresel kentlerin yeniden yapılandırılma süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki hegemonik söylemde tehlikeli ve çürümüş (hem fiziksel hem ahlaken) yerler olarak temsil edilen sosyal konutlarda da konut sakinlerinin çevreleriyle ilgili olumlu duygusal bağlar geliştirmesi, kendilerini güvende hissetmesi ve komşularıyla dayanışması söz konusudur, ve yenileme projeleriyle konutlarından ayrılmak zorunda kalmak büyük üzüntü yaratmaktadır (Clampet-Lurdquist, 2010; Manzo, Kleit, ve Couch, 2008).

Kent merkezindeki göçmen mahallelerine kentsel yenileme projeleri ile müdahale edildikçe ya da sosyal konutlar yenileme projeleri kapsamında boşaltıldıkça, göçmenler mekan üzerinden kurdukları dayanışma ağlarını ve sosyalleşme ortamını kaybetmektedirler. Yerinden edilme, göçmenlerin durumunda yerli halka kıyasla daha vahim durumlar ortaya çıkartmaktadır; zaten vatandaşı olmadıkları bir ülkede, ya da vatandaş olsalar bile farklı oldukları için dışlandıkları bir ortamda evlerinden ve mahallelerinden olmak, ayakta kalma mekanizmalarını zedelemektedir. Ayrıca rant boşluğu olan göçmen mahallelerinin göçmen kültürü ve gündelik yaşamı üzerinden stigmatize edilmesi, ve kimi zaman göçmenlerin kriminalize edilmesi, bu mahallelere kentsel yenileme projeleri ile müdahaleyi meşru kılmak için bir araç olarak kullanılabilir. Bu durum göçmenleri yeni toplumlarında daha da incinebilir hale getirmektedir.

Öte yandan, 'kozmpolit imajı' üzerinden pazarlanmak istenen kentlerde göçmen mahalleleri etnik çeşitlilik çerçevesi içinde kabul görmekte, kentte yeni tüketim alanları açmaktadır. Bu eğilim dışında kalan etnik mahalleler ise kentlerin çeperinde kendi haline bırakılmakta, belediye hizmetleri kısıtlı kalmakta, ve çevre hızla eskimekte; ve göçmenler mahallelerinde mağdur hissetmemekte, kendi çevrelerini tehlikeli bulabilmektedirler (Buffel, 2014).

Günümüzde oluşan bir eğilim, göçmenlerin – hem yeni gelenlerin hem de eskiden gelip kent merkezine yerleşenlerin -- soylulaştırma projelerinin ucuz konutları yok ettiği kent merkezi yerine banliyölerde (*suburb*) kendi etnik gruplarıyla kümelenmeleridir (Murdie and Ghosh, 2010). Böylece bir zamanlar orta sınıf beyazların konut çevresi olan banliyöler, gittikçe farklı göçmen gruplarının oluşturduğu kümeleri barındırmaktadır. Bu durum göçmenlere farklı yaşam şartları getirmektedir, ve araştırılmalıdır.

Günümüzde sosyal konut projeleri de kentin belli bir bölgesinde yoğunlaşmamakta, kent içine serpiştirilerek, dar gelirlilerin ve göçmenlerin orta sınıf ile birarada yaşaması ve böylece sosyal konut sakinlerinin toplumla entegrasyonu hedeflenmektedir. Bu da göçmen yaşamlarını etkilemektedir, ve önemli bir araştırma konusudur.

Sonuç

Neoliberal küreselleşme ile göçmenler küresel kentlere akmakta, eski göçmenlerin mahallerine kentsel yenileme projeleri ile müdahale edilmekte, kentlerin kâr amaçlı büyük ölçekli dönüşümleri göçmenlere yeni riskler ve kısıtlı da olsa birtakım imkanlar getirmektedir. Kimi zaman soylulaşma sonucu göçmenlerin mahalleleri üzerinden kurdukları dayanışma ağları ve kimlikleri zedelenmekte, kimi zaman düşük statülü göçmenlerin yoğunlaştığı mahalleler, neoliberal yaklaşımın hakim olduğu belediye tarafından ihmal edilerek, göçmenlerin yaşamı zorlaşmakta, kimi zaman ise neoliberal konut politikaları ile göçmenler konut sahibi olabilmektedir.

Makale içinde tartışılan bu gelişmeler tepkisiz kalmamaktadır. Mahallelerdeki kiralardan yükselmesi ya da devletin mahalleye kentsel projeler ile müdahale etmesi sonucu, içlerinde göçmenlerin de bulunduğu kent yoksulları ayaklanabilmektedir. Hamburg-Altona, Sternsache ve St Pauli'deki 'Rote Flora' (21 Aralık 2013-9 Ocak 2014) ve Londra-Tottenham (6-11 Ağustos 2011) ayaklanmaları bu gelişmelere tepki olarak yorumlanabilir.⁵ Ayrıca, İstanbul-Gülsuyu ve Gülen su, Ankara-Dikmen Vadisi 5. etap'da kentsel dönüşüme karşı sürmekte olan direniş de çoğu köylü göçmen olan kent yoksulunun mahallelerinde kalma savaşıdır. Bu konular da göçmenlik üzerinden yaklaşarak, göç çalışmalarına dahil edilebilir.

Kısacası, söz konusu gelişmeler çerçevesinde göçmenlerin yaşamlarını anlamak ve anlamlandırmak için neoliberal politikalarla belirlenmiş kentsel yeniden yapılanma odaklı bir yaklaşımın oluşturulması önemli ve gereklidir.

⁴ Birbirine komşu olan bu üç semtte Türkiyeli göçmenler çok sayıdadır. Ayrıca mülteciler de bu semtlerde yoğunlaşmışlardır, ve oturma hakkı için savaşılmaktadır.

⁵ Hamburg'da 2012'den itibaren ev kiralaları 10,5 % artmıştır; Sternsache ve St Pauli'de kiralık ev bulamayan 2. ve 3. kuşak Türkiyeli göçmenler kent dışındaki banliyölerde ipotek sistemi ile ev satın almaya başlamıştır (kişisel gözlem, 30 Haziran 2014).

KAYNAKÇA

Benton-Short, Lisa, Price, Marie D., and Friedman, Samantha (2005) Globalization from below: The ranking of global immigrant cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 (4): 945-959.

Bolt, G., Burgers, Jack and van Kempen, Ronald. (1998) On the social significance of spatial location: spatial segregation and social inclusion. *Netherlands Journal of Housing and the Built Environment*, 13 (1): 83-95.

Brenner, Neil, Peck, Jamie, and Theodore, Nik. (2005) Neoliberal urbanism: Cities and the rule of markets.

http://web.iaincirebon.ac.id/ebook/moon/.../Brenner-Peck-Theodore_Neoliberal_urbanism.pdf

Buffel, Tine. (2014) Experiences of home among first generation Turkish immigrants living in Brussels, Belgium. *Turkish Migration Conference: Comparative Perspectives and Continuities* konferansına sunulan bildirisi, Londra, 30 Mayıs-1 June.

Burgess, Ernest W. (2004) The growth of the city: An introduction to a research project. *The City Cultures Reader* (ss. 20-27). New York and London: Routledge.

Butler, Tim. (2007) Re-urbanizing London Docklands: Gentrification, suburbanization or new urbanism? *International Journal of Urban Regional Research*, 31 (4): 759-781.

Clampet-Lundquist, Susan. (2010) "Everyone had your back": Social ties, perceived safety, and public housing relocation. *City & Community*, 9 (1): 87-108.

Davison, Gethin, Dovey, Kim and Woodcock, Ian. (2012) "Keeping Dalston different": Defending place-identity in East London. *Planning Theory & Practice*, 13 (1): 47-69.

Ehrkamp, Patricia. (2005) Placing identities: Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (2): 345-364.

Freiheit, Manuela ve Seidelsohn, Kristina. (2014) Perspectives on conflicts and potentials in a changing neighborhood: Berlin-Neukölln and the role of urban governance. *Turkish Migration Conference: Comparative Perspectives and Continuities* konferansına sunulan bildiri, Londra, 30 Mayıs-1 June.

Friedrichs, Jurgen, Galster, George and Musterd, Sako. (2003) Neighbourhood effects on social opportunities: the European and American research and policy context, *Housing Studies*, 18 (6): 797-806.

Hackworth, Jason ve Smith, Nil. (2001) The changing state of gentrification. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92 (4): 464-477.

Harvey, David. (1989) From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler B*, 71 (1): 3-17.

Holm, Andrej. (2006) Urban renewal and the end of social housing: The roll out of neoliberalism in East Berlin's Prenzlauer Berg. *Social Justice*, 33 (3): 114-128.

Huber, Florian J. (2011) Sensitive urban renewal or gentrification? The case of the Karmeliterviertel in Vienna, Camilla Perrone, Gabriele Manella, Lorenzo Tripodi (der.), *Everyday Life in the Segmented City (Research in Urban Sociology, Cilt 11, ss.223-239)*, Emerald Group Publishing Limited.

Kılıçkiran, Didem. (2013) Göçmen evlerinde geçmişi okumak. Kültür Araştırmaları Derneği'nin düzenlediği Bellek ve Kültür Sempozyumuna sunulan bildiri. Bilkent Üniversitesi, Ankara, 5-7 Eylül.

Manzo, Lynne C., Kleit, Rachel G. ve Couch, Dawn. (2008) "Moving three times is like having your house on fire once": The experience of place and impending displacement among public housing residents. *Urban Studies*, 45 (9): 1855-1878.

Marcus, Peter ve van Kempen Ronald. (der) (2000) *Globalizing Cities: A New Spatial Order*. Oxford: Blackwell.

Massey, Douglas S. (1985) Ethnic residential segregation: A theoretical synthesis and empirical review. *Sociology and Social Research*, 69 (3): 315-350.

Murdie, Robert ve Ghosh, Sutama. (2010) Does spatial concentration always mean a lack of integration? Exploring ethnic concentration and integration in Toronto. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (2): 293-311.

Roy, Ananya. (2010) *Poverty Capital: Microfinance and the Making of Development*. New York: Routledge.

Schiller, Nina Glick ve Çağlar, Ayşe. (2009) Towards a comparative theory of locality in migration studies: Migrant incorporation and city scale. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35 (2): 177-202.

Smith, A. (1989) Gentrification and the spatial constitution of the state: The restructuring of London's Docklands. *Antipode*, 21 (3): 232-260.

Smith, Neil. (1987) Gentrification and the rent gap. *Annals of the Association of American Geographers*, 77 (3): 462-478.

Ünsal, Özlem and Kuyucu, Tuna. (2010) Challenging the neoliberal regime: Regeneration and resistance in Başibüyük and Tarlaşa. D. Göktürk, L. Soysal ve İ. Türel (der.) *Orienting Istanbul: Cultural Capital of Europe?* (ss. 51-70). New York: Routledge.

Watt, Paul. (2013) 'It's not for us': Regeneration, the 2012 Olympics and the gentrification of East London. *City*, 17 (1): 99-118.

Weber, Rachel. (2002) Extracting value from the city: Neoliberalism and urban redevelopment. *Antipode*, 34 (3): 519-540.

Vale, Lawrence J. and Freemark, Yonah. (2012) From public housing to public-private housing: 75 years of American social experimentation, *Journal of the American Planning Association*, 78 (4): 379-402.

Van Gent, W.P.C. (2013) Neoliberalization, housing institutions and variegated gentrification: How the 'third wave' broke in Amsterdam. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37 (2): 503-522.

Verlic, Mara. (2013) Housing neo-liberalization and displacement? Emerging rent gaps in Vienna's highly regulated housing market. International Sociological Association RC 21, Resourcesful Cities Konferansına sunulan bildiri, Berlin, 29-31 Ağustos.

Vervoort, Miranda. (2011) Ethnic concentration in the Neighbourhood: Weak and strong social ties examined. *Urban Studies*, 49 (4): 897-915.

Doç. Dr. Tahire Erman: Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Doktorasını 1993'de City University of New York'ta tamamlayan Dr. Erman'ın ilgi alanları arasında göç, kentleşme, gecekondü gelişimi ve dönüşümü; küreselleşme, neoliberalizm ve kent; metropollerde toplumsal ve mekânsal çeper ve dönüşümü; kent yönetişimi ve sivil toplum örgütleri; mekân ve kimlik; kentsel eşitsizlikler; kentsel yoksulluk ve kentsel direniş konuları bulunmaktadır. Aralarında Urban Anthropology, Environment and Planning A, International Journal of Urban and Regional Research, Urban Studies, Gender & Society, Women's Studies International Forum, International Journal of Middle East Studies, Middle Eastern Studies, Environment and Behavior ve Habitat International'ın bulunduğu çeşitli uluslararası dergilerde makaleleri ve birçok kitap bölümü yayımlanmıştır. Dr. Erman 2001 yılında Urban Studies dergisi tarafından verilen en iyi makale ödülüne sahiptir ve 2005-2006 akademik yılında Harvard Üniversitesi'nde Fulbright bursiyeri olarak akademik çalışmalar yapmıştır.

Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiği Örneği - Nedenler ve Sonuçlar -

*

Immigration as a Factor of Political Transformation:
The Case of Immigration in the Political Evolution of Kurdish Identity:
Causes and Results

A.Vedat Koçal

Öz

Kürt etno-kültürel kimliğinin yoğunluk gösterdiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki göç etkinliğinin, coğrafi bakımdan, kırsaldan bölge kentlerine, ülkenin batısındaki metropollere ve nihayet, Kuzey Irak Özerk Bölgesi ile Avrupa ülkelerine yönelik yurtdışına olmak üzere dört boyutlu gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Kente ve yurt dışına göçle oluşan demografik, toplumsal ve ekonomik değişme süreçleri, toplumsal yapıdaki değişime bağlı olarak, siyasal üst yapıda değişimi de kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir. Üretim araçları, biçimleri ve ilişkileri bakımından kırsal tarım toplumundan kentli sanayi toplumuna geçiş, özetle kapitalistleşme ve kentleşme olgusu, bölgedeki siyasal hayatı oluşturan dinamikleri de aynı yönde yeniden yapılandırmaktadır. Bu çalışma, bu değişim sürecini göç hareketlerinin nedenleri ve sonuçları bağlamında incelemek ve tartışmak amacıyla üretilmiştir.

Anahtar kelimeler: göç, Güneydoğu Anadolu, kimlik, Kürt Siyaseti, siyasal değişme

Abstract

It is observed that immigration activity in the Eastern and Southeastern Anatolia in which people are largely from Kurdish ethno-cultural identity takes place in four ways geographically: These include immigration from rural areas to the cities and metropolis in the region, to the other cities and metropolis in the western part of the country, to the European counties and to the Northern Iraq.

The demographic, social and economic change processes caused by domestic and international immigration inevitably brings about a transformation of political superstructure depending on the changes in social structures. In the terms of production tools, types and relations, transition from rural/agricultural society to the modern industrial society, in particular the cases of capitalization and urbanization, accordingly restructures the dynamics shaping the political life in the region. This study aims to analyse and discuss this process of transformation considering the causes and results of immigration movements and migratory behaviours.

Keywords: Immigration, South-east Anatolia, Kurdish Identity, Political Transformation.

Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, Tarihsel Maddeci-Diyalektik felsefi düşünceye dayalı Marksist kuramın tarihsel-sosyolojik görüşleri çerçevesinde belirlenmiş, bu kapsamda, 'Politik Ekonomik Analiz', çalışmanın araştırma yöntemi olarak benimsenmiştir. Politik Ekonomi, en basit anlamıyla ve açıklamasıyla toplumsal alanın ekonomik alanla ilişkilendirilmesi, bir başka deyişle, toplumsal-siyasal olguyu açıklamak için ekonomik olayla toplumsal olay arasında neden-sonuç ilişkisi kurmaktır. Nitekim ekonomi ile siyaset arasında altyapı-üstyapı, bir başka deyişle neden-sonuç ilişkisi olduğu, modern ekonomi-politik bilimiyle, özellikle Marksist literatürle gösterilmiş bulunmaktadır. Bu temel kuramsal veri ışığında, ekonomik değişimlerle siyasal dönüşümler arasında doğrudan ve dolaylı bağlar olduğu bilinmektedir. Özetle, siyaset, pratikte iktisadî üretim biçimlerinin ve ilişkilerinin yeniden üretimi anlamına gelmekte, böylece, bir toplumsal kurum olarak da iktisadî düzenin siyasî dille ve araçlarla ifadesi olmaktadır (Koçal, 2013a). Bu evrensel durum, Türkiye özelinde de deneyimlerle yerini ve ifadesini bulmaktadır. Bu çalışmada, Kürt kimliğinin, kırsal aşiret aidiyetlerine dayalı geleneksel kimliklerden, modern ulus inşasına varan güncel değişim süreci, sosyo-ekonomik temelleri kapsamında, göç hareketlerinin etkileri ışığında ele alınmaya çalışılacaktır.

Türkiye'de Göç Hareketleri

Türkiye'de Göç Türleri

Türkiye'de, literatürde sayılan göç türlerinin tümünün varlığı gözlenmektedir (Garipoğlu, 1999: 63-71; Kocaman, 2008). Bununla birlikte, Türkiye tarihi boyunca göç eden nüfusun ölçüsü, göçün etkileri ve sonuçları bakımından en etkili olduğu gözlenen göç türü, köyden kente ekonomik göç biçimidir. Özellikle Cumhuriyet'in sanayileşmecî ekonomi politik yapısı, Osmanlı üzerinden devraldığı geleneksel tarım toplumu özelliğinin ege-men olduğu Anadolu, özelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu nüfusunun geçim kaynaklarını niteliksizleştirmiş ve özellikle 1950'lerden başlayarak 1980'lerde doruğuna ulaşan bir süreçte, kırsal alandan kente doğru, milyonlarca insanı ifade eden bir sayıya varan ölçüde kitlesel göç faaliyetine neden olmuştur. Yine bu kapsamda, 1980'lerde yükselişe geçen çatışmanın

ve onunla birlikte Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) itici etkileri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da köylülüğün kırsal alanı terk ederek kentlere yönelişinin diğer temel etkenini meydana getirmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999).

Türkiye'de Göç Hareketlerinin Kısa Tarihi

Anadolu, geçmişi itibarıyla, bilinmeyen tarihten bu yana, kültürler arası geçişkenliğe sahne olmuş bir coğrafyadır. Bu özelliğiyle, Anadolu coğrafyası, göç etkinliğinin tarih boyunca sıklıkla ve yaygınlıkla yaşandığı bir tarihsel mirasın sahibidir. Bu bakımdan, Kavimler Göçü ve özellikle modernitenin gelişimi sürecinde sürekli yerleşim kültürünü ve merkezîleşmeyi geliştiren Avrupa uygarlığının yerleşik-kalıcı özelliğinden ayrılan Doğu medeniyetinin bir parçası olma özelliğini taşır. Anadolu, göçebe kavimlerin geçişlerine sahne olan tarihsel geçmişinin ötesinde, göçebeliğin, kayda değer bir düzeyde olmasa bile, günümüzde de gözlenebildiği nadir coğrafyalardan biridir.

Hayvancılıkla ve yağmacılıkla geçinen Asyalı step kavimlerinin kitlesel göç hareketleri kapsamında Asyatik/Türki kavimlerin, Selçuklu İmparatorlukları ve özellikle sonrasındaki Moğol istilasıyla Asya'dan taşınan göçebe yaşam biçimi, örneklerini azalarak da olsa günümüze dek korumuştur. Bununla birlikte, Anadolu dışından gelen kavimlerden önce, Anadolu'nun otonom halkı da, Ön Asya coğrafyası boyunca sürekli göçlerle yaşamlarını sürdüren kavimlerdi (Çakır, 2011).

Anadolu'nun kültürel geçmişinden gelen kendiliğinden göç hareketleri dışında, Osmanlı'nın göçebe aşiretleri iskân politikası (Orhonlu, 1987), modern Türkiye'nin tarihindeki ilk kitlesel göç/göç ettirme hareketi olarak anılabilir. Balkan Savaşları'yla kaybedilen topraklardaki nüfusun Anadolu'ya aktarılması amacıyla I. Dünya Savaşı sırasında girişilen (Çetin, 2010) ve kısmen uygulanabilen, ancak Lozan Antlaşması'ndan sonra Yunanistan'la yapılan karşılıklı nüfus değişimi antlaşmasıyla tamamlanabilen, Anadolu Rumların Yunanistan'a, Yunanistan sınırları içinde kalan Müslümanların ise Anadolu'ya göç ettirilmeleri de (Arı, 1995), Osmanlı dönemi göç hareketlerinin son örneği olarak sayılabilir.

İttihat ve Terakki'nin, ulus-devletin temellerini atma sürecinde geliştirdiği Türkçülük-Türkleştirme politikaları kapsamında uyguladığı zorunlu

Ermeni göçü (Tehcir) ve Müslümanları yerleştirme (iskân) politikaları (Dündar, 2011), Türkiye’de yığinsal göçün modern örnekleri olmuştur. Örneğin, Ermenilerin Osmanlı merkezî yönetimi tarafından topluca göç ettirilmesi, sadece Ermenilerin yaşadığı bölgenin değil, tüm ülkenin kökten değişikliklere uğramasının en etkili nedenlerinden biri olmuştur. Ticaret ve el sanatları faaliyetinin ağırlıklı kısmını ellerinde bulunduran Ermenilerin göç ettirilmesi ile birlikte ekonomik zenginliğin el değiştirmesi, geleneksel toplumsal yapının dönüşümünde belirleyici bir etken olmuştur. Kentlerdeki ticaret ve tezgâhların atıl kalması, kent ekonomisinin tarımsal pazara ve dolayısıyla kırsala bağımlılığını artırmıştır. Diğer yandan, göç ettirilen Ermenilerin bıraktığı ekonomik boşluk, kırsaldan kente yönelen yığinsal göçün çekici nedenlerinden birini oluşturmuştur. Bu ise, ilerleyen süreçte bölgesel kimlik bütünleşmelerini ve bunların merkezî yönetimle çelişkilerini tetikleyen bir etki üretmiştir. Sosyo-Ekonomik etkileri dışında, Ermenilerin göç ettirilmesinin sonuçları, en çok ulus-devletin kuruluş sürecinde üniter kimliğin kurgulanışında belirleyici olmuştur. Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısı içinde ekonomik seçkinliğin ayrıcalığıyla Osmanlı millet sistemi içinde başlı başına bir kimlik alanı meydana getiren Ermenilerin bıraktığı boşluk, kadîm çok kimlikli-çok kültürlü yapının tasfiyesi ve tekil kimliğin inşası politikalarının, kentleşme ve dolayısıyla uluslaşma sürecinde geride kalmış olan Kürtler, Araplar, Süryanîler ve Yezidîler gibi kırsal topluluklar üstünde rahatlıkla ve etkili biçimde uygulanabilmesinin önünü açmıştır.

Cumhuriyet’in kuruluşunda ve sonrasında özellikle Kürt kökenli nüfusun yoğunlukla yaşadığı bölgelerde çıkan yerel ayaklanmaların bastırılması gerekçesiyle uygulanan toplu göç ettirme ve Anadolu’nun diğer bölgelerine yönelik yerleştirme politikaları, bu kapsamda 1925 tarihli *Şark Islahat Planı*, 1927 tarihli “Bazı Kişilerin Doğu Bölgesinden Batı Bölgesine Nakli” başlıklı yasa,¹ 1934 tarihli İskân Kanunu ve benzeri yasal düzenle-

¹ 624 Sayılı “Bazı Eşhasın Şark Mıntokasından Garb Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun”, 4.7.1927.

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc005/kanuntbmmc005/kanuntbmmc00501097.pdf, Erişim Tarihi: 15.05.2014.

melere dayanılarak uygulanan zorunlu göç ettirme politikaları, Osmanlı iskân anlayışının Cumhuriyet dönemindeki sürekliliği niteliğindedir.²

Sonuçta, *Tehcir*, *Mübadele* ve *İskân* uygulamaları, göç ettirmeye başvuruşun Türkiye'deki en önemli örnekleri olmanın ötesinde, gerek kadîm-otonkton yerel kimliklerin yerlerinden edilmeleriyle çok kimlikli-çok kültürlü coğrafyanın tekçi-kurgulanmış kimlik politikalarına uygun hale getirilmesi, gerekse servetin, ekonomik kaynakların ve ticarî faaliyetin el değıştirmesinin sağlanması bakımından, Osmanlı modernleşmesinin ve Cumhuriyet'in kurucu bürokratik iradesinin ve toplumsal aktörlerinin geleneksel yapıyı söküme uğratmalarının arka planındaki gerekçeyi de açığa çıkarmaktadır. Her toplumsal kesimin kendisi için ayrılan yerde korunmasına dayalı Osmanlı klasik yapısı içinde durağan birer öge iken, zamanla Akdeniz ticaret ağına ve endüstri devriminin küreselleşmesine eklenilerek farklılaşan gayrimüslim tüccar liman burjuvazisi, Selânik limanı-Makedonya hinterlandı üzerindeki üretim ve hammadde alanlarının Balkan savaşları ve I. Dünya savaşı sonuçlarında Yunanistan ve Bulgaristan gibi merkezî ulus devletlerce ele geçirilişinden sonra nüfusunu ve sermayesini Mübadele yoluyla Anadolu'ya taşımış, buradaki pazara el koyma amacıyla, üstünde yerleşik halkları Tehcir, İskân ve asimilasyon yollarıyla ya sürmüş, ya da baskılamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın yeniden yapılanması ve kalınması politikaları kapsamında Avrupalı ülkeler tarafından duyurulan iş gücü talebi, Türkiye'de de karşılığını bulmuş, tam da İthal İkameci Sanayileşmecî ekonomi rejimi sırasında niteliksizleşen kırsal/tarımsal iş gücü, yığınlar halinde bu göçe katılmış ve göçe konu nüfusun omurgasını oluşturmuştur. Genelde dünya sistemi ile eklenilmesi hızlanan Türkiye'deki toplumsal oluşum içinde tarımın makineleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değışmesi, tarımda verim düşüklüğü, tarımsal gelirin yetersizliği, topraksızlaşma ya da toprağın belirli ellerde toplanması, ulaşım koşullarındaki gelişmeler gibi faktörlerle kırsal alanlarda yaşayan nüfus kentsel alanlara doğru hızla hareketlenmiştir (Keleş, 2008: 66; İçduygu ve Ünalan, 1998: 43).12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleriyle kurumsallaştırılan askerî diktatörlük dönemlerinde, devlet otoriti-

² Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devletin Kürtleri iskân politikalarına ilişkin bir çalışma için bkz. Jongerden, (2008).

tesisi tarafından yasa dışı olarak tanımlanan ve yasal-demokratik temsiliyet hakkı tanınmayan siyasal akımların taraftarları, uygulanan baskı ve devlet şiddeti politikaları karşısında ülke dışına çıkmak zorunda bırakılmış, daha önceki yıllarda göç eden ve söz konusu yıllarda da sürmekte olan Avrupa'ya yönelik kitlesel işgücü göçüne, bir de bu mülteci göçü eklenmiştir. 1978-80 aralığında yoğunlaşan politik iç savaş sürecinde, Maraş ve Çorum olayları örneğinde gözlenen, aşırı sağ-milliyetçi akımın Alevî nüfusa karşı giriştiği ve 2 Temmuz 1993'de Sivas'ta gerçekleştirilen toplu kıyım olayı ile güncellenen yıldırma politikasının sonucunda Alevîlerin Anadolu taşrasından metropollere yönelen kitlesel göçleri de, Cumhuriyet döneminde anılması gereken göç hareketlerindedir.

Diğer yandan, temelleri 1970'lerde atılmış olmakla birlikte, 1980'lerin sonunda uygulamaya geçirilen Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Projesi (GAP) ile teknolojiyoğun tarıma geçişe yönelik devlet politikası ve kamu destekleri, topraksız köylüyüçekici istihdam dışı bırakarak, vasıfsız iş gücünü işsizleştirmiş, bu durum da gerek bölge içi, gerekse bölge dışı göçe önemli ölçüde kaynaklık etmiştir (Kazgan, 1999: 31-36; Çelik, 2007). 1990'lı yıllara gelindiğinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin neredeyse tamamına yayılan ve Kürt sorunu çerçevesinde gerçekleşen askerî çatışma ortamı ve düzensiz, bölgesel savaş gündemi içerisinde, özellikle devletin güvenlik politikaları kapsamında uyguladığı yoğun köy boşaltma/yakma uygulamaları da, Türkiye modern tarihinin en yüksek nüfuslu göç örneği olmuştur (İçduygu ve Keyman, 2000).

1990'da ve 1991'de gerçekleşen Körfez Savaşları'nın ardından 36. Paralelin kuzeyinde kalan Irak topraklarının, Birleşmiş Milletler eliyle merkezî Bağdat yönetimine kapatılması, Kuzey Irak bölgesinde siyasal, dolayısıyla ekonomik bir otorite boşluğu doğurmuş, bu boşluk, bölgeyi elinde bulduran Özerk Kürt yönetiminin devletleşme sürecine girişi ile doldurulmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde, özellikle sınır ticaretinin etkileriyle Kuzey Irak Özerk Kürt bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında yoğun ticarî ilişkiler gelişmiştir. İstatistik veriler, bölgedeki, özellikle Gaziantep ve Maraş örneklerinde gözlenen endüstriyel gelişme ve kapitalist büyüme eğiliminin ağırlık kaynağının Kuzey Irak'la karşılıklı sınır ticaretinin ürettiği dolaşım ve sermaye birikimi olduğunu göstermektedir.

Tüm bunlarla birlikte, Ağustos 1999'da ülkenin sanayi merkezinde ciddi yıkıma neden olan çifte deprem felaketinin ağır sonuçlarıyla birleşen

2001 yılındaki ekonomik krizin derin etkileri, geriye göçü tetikleyici bir etki üretmişse de, bölgedeki genel güvenlik sorunu, bu etkiyi sınırlı kılmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göç Hareketleri

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde göç etkinliği, günümüzde kayda değer bir varlığı bulunmayan göçebe hayvancı aşiretler sayılmazsa, bütünüyle kırsal alandan kente yönelen nüfus değişikliklerinden oluşmaktadır. Kırsaldan kente göçün temel etkenleri, itici ve çekici olarak iki kategori altında sıralanabilir. Son otuz, özellikle yirmi yıllık süreçte, göçün en önemli itici nedeni, kuşkusuz terör ortamı olmuştur. Gerek ayrılıkçı örgütün kırsal toplum üstündeki baskısı, gerekse devletin güvenlik politikalarından kaynaklanan yayla yasağı, köy yakma gibi uygulamalar, kırsal toplumun yaşam alanını ve kaynaklarını kısıtlayıcı temel etken olmuştur. Terör ortamında yaşanan bu sorunlar, bölgeden ülke dışına yönelen uluslar arası göçün de temel nedenlerinden biridir (Gündüz ve Yetim, 1996).

Göçün çekici nedenleri ise, özetle kentsel alanın cazibesidir. En başta, kentsel alandaki gelişmenin yarattığı emek talebi, kırsaldaki güvenlik sorununun görece çözümü, kentsel hizmetlerin konfor olanakları, kırsal toplumu kentlere çeken etkenlerin en önemlileridir. GAP sürecinde tarımsal endüstrileşmenin, diğer yandan, özellikle Körfez Savaşı'ndan sonra, Kuzey Irak özerk bölgesi ile karşılıklı sınır ticaretinin oluşturduğu sermaye birikimi, bölgedeki toplumsal farklılaşmanın ve bu bağlamda kente göçün maddî altyapısal öğelerinden bir başkasıdır (Koçal, 2012a). Bununla birlikte, bölgenin özellikle Güneydoğu kısmına egemen coğrafya ve iklim koşullarının sınırlayıcılığı da, göçün temel itici nedenlerindedir. Kırsaldan kente göçün itici nedenlerinden biri de yine son yirmi yıla yayılan etkisiyle üretim araçlarında ve ilişkilerindeki değişimdir. Özellikle GAP sürecinde, sulama yöntemlerindeki teknik gelişmeler ve tarımsal üretimin mekanizasyonu, kırsaldaki kol emeğine dayalı işgücünü kente göç etmeye yönlendiren itici etkenlerden biri olmuştur. Çok eşlilik, yüksek doğurganlık oranı, geniş aile tipi gibi çeşitli geleneksel kültürel nedenlere dayalı hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak gelişen geçinme ve barınma sorunları da kırsaldan kente göçün itici nedenlerinden biridir. Diğer yandan, geleneksel kültürün kan davası, aşiret çatışmaları gibi öğeleri de, kitlesel değilse

bile, bireysel ölçekte kente göçün kayda değer nedenlerinden biri olarak anılmalıdır.

Sonuçta, sınır ticareti ile gelişen bağımlı kentleşme süreci içinde, Kuzey Irak bölgesindeki ekonomik gelişmenin yarattığı emek talebi ile birlikte, güncel çatışma ortamının yanı sıra, geçmişte, 12 Mart ve 12 Eylül darbe süreçlerinin doğurduğu siyasal mültecilik akımı, yurt dışına yönelik göçün iki temel alanını oluşturmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göçün Nedenleri

Tarımsal Kapitalistleşme ve İşsizlik

Doğu-batı eksenli tarihsel ticaret yollarının, yerini, endüstri devriminin merkezi Avrupa'dan gelen Akdeniz ticaret yollarına, bu kapsamda, Osmanlı ülkesinin bu yapısal değişime eklemlendiği Akdeniz limanlarına ve bunların hinterlandlarına bıraktığı süreçte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasının ülkenin batı kesimleriyle olan ekonomik ilişkisi zayıflamış, zamanla bir sosyo-ekonomik ve onun üstünde kültürel ve siyasal bir kopuşa dönüşmüştür (Koçal, 2014). Böylelikle, Cumhuriyet ekonomi politikasının Osmanlı ekonomik yapısından devraldığı bir temel öz olarak, başta pamuk olmak üzere endüstriyel hammadde ihracatına dayalı tarım ekonomisi, Doğu/Güneydoğu Anadolu bölgesinin üretim alanlarına ve limanlara uzaklığı, bununla birlikte, yer şekilleri bakımından ulaşım, iklim bakımından da sulamaya elverişsizliği nedeniyle, Türkiye kapitalizminin bu coğrafya açısından eşitsiz gelişiminin temel nedeni olmuştur. Diğer yandan, geleneksel Kürt toplumsal yapısına özgü üretim ilişkileri içerisinde en belirleyici olanlardan biri olan aşiret ilişkileri ve ağalık, Kürt coğrafyasında tarımsal kapitalizmin gelişimi önündeki bir diğer engelleyici etken olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa'nın yeniden yapılandırılması ve kalkınması politikaları kapsamında, ABD'nin uyguladığı ve genel olarak 'Truman Doktrini' adı verilen yardım-destek programı içerisinde uygulanan Marshall yardımları, savaş sonrasında katıldığı liberal Batı bloğunda, Türkiye'ye yüklenen işlevin tarımsal üretim-ihracat olduğunu göstermektedir. Nitekim savaş sonrasında kısa süre devam eden Tek Parti rejiminin tarımsal üretimi geliştirme ve köylülüğe yönelik serbestleştirme politikaları, bu işlevin karşılığıdır. Devamında, Demokrat Parti hükümeti, tarımsal

kapitalistleşmeyi ekonomi politikasının temeli olarak belirlemiş, özellikle tarımsal üretim alanlarının pazara eklemlenmesi amacıyla karayolu inşasına ağırlık vermiş, Çukurova, Bafra gibi ihracata konu ürün veren alanların limanlara ulaşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, verimliliği artırmak için de, sulamada ve tarımsal üretimde kullanılan araçların mekanizasyonuna özel önem vermiş, traktör kullanımını artırmıştır. Demokrat Parti döneminde, traktör sayısı önemli ölçüde artmış, buna bağlı olarak da, geleneksel yapıda köylünün kendi ihtiyacını karşılamaya yeter ölçekte sınırlı kalan tarımsal ürün düzeyi pazara sunulabilecek büyüklüklere ulaşmıştır. Üretimdeki artışa ve pazardaki büyümeye rağmen, üretim ve ulaşım anlamında pazarlama teknolojisindeki gelişmeler, çıplak emek gücünü niteliksizleştirilmiş, bu da, topraksız köylülüğün emek değerini düşürerek kırsal alandan göçün temellerini atmıştır. Nitekim Türkiye’de kent nüfusunun 1955 sonrası hızlı bir şekilde arttığı gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Bu artışın kentlerin kendi iç dinamikleriyle açıklanamayacak kadar fazla olması sebebiyle, bu noktadan kırdan kopan nüfusun kentlere yöneldiği sonucuna erişilebilir (Yalçın, 2004: 114).

1970’li yıllara gelindiğinde, yukarıda anlatıldığı üzere, tarımsal kapitalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan kırsal işsizliğin sonuçları (Güreşçi, 2009),bu dönemde küresel pazarı sarsan petrol krizinin etkileriyle birleşince, köyden kente kitlesel göç hareketliliği hızlanmış ve yığınsal bir hal almıştır. Köylerin ve mezraların boşalmasıyla, tarımsal üretim düşmüş, devletin ekonomi rejimi olarak belirlediği İthal İkameci Sanayileşme politikası, başta İstanbul olmak üzere, büyük kentleri sanayi merkezleri olarak öne çıkarmış ve metropolleştirmiştir. Metropolleşmenin ürettiği, özellikle imar ve hizmet sektörlerindeki işgücü talebi, iç göçü tetikleyen bir başka unsur olarak kendini göstermiştir (Bahar ve Bingöl, 2010).

1980’li yıllarda ise, daha sonraki dönem boyunca gerek bölge, gerekse ülke ekonomisine damgasını vuracak olan Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi (GAP) kapsamında sağlanan malî ve teknik imkânlarla, ağaların mülkiyetindeki geniş toprakların endüstriyel biçimde sulanması ve işlenmesi, yöresel/geleneksel dilde *maraba* denilen topraksız-işçi köylülüğün emeğini değersizleştirilmiş, bölge ve ülke içi göçü artıran bir diğer temel etken olmuştur.

Sonuçta, esasen Osmanlı modernleşmesinin ve İttihatçı-Kemalist rejimin sanayileşme programlarının sürekliliği olup, II. Dünya Savaşı'nın ardından küresel kapitalizme eklenme sürecinde yoğunlaştırılan tarımsal kapitalistleşme/makineleşme yoluyla kalkınma merkezli ekonomi politik rejim, üstünde yaşadığı coğrafyanın konumu ve koşulları itibarıyla bu politikalara katılma-eklenme olanağı bulamayan Kürt kimliği için, kapitalist merkezlerde oluşan iş/istihdam kaynaklarına yönelik göç zorunluluğu anlamına gelmiştir. Sadece Kürt coğrafyasını değil, Anadolu'nun İstanbul, İzmir, Adana gibi liman kentleri dışında kalan çoğunluğu için de geçerli olan bu zorunluluk, 1950'lerde başlayarak 1980'lerde doruğuna ulaşan ve halen sürmekte olan 'köyden kente göç' hareketliliğinin temel nedenini oluşturmuştur.

Çatışma ve Devletin Güvenlik Politikaları

Askerî çatışma süreci boyunca devam eden ve geçtiğimiz yıllarda yasal statüde kaldırılan, ancak etkileri sürmeye devam eden Olağanüstü Hal rejiminin getirdiği kısıtlar, bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasının önündeki en temel engeli oluşturmuştur. Böylece, kentsel yatırım ve dolaşımıyla istihdam alanlarının sınırlandırılması, özellikle genç işgücünü ülkenin diğer bölgelerinde iş aramak zorunda bırakarak kitlesel göçün önemli damarlarından birini oluşturmuştur.

Diğer yandan, kırsal alanda ise, ayrılıkçı örgütün insan ve lojistik kaynağını oluşturdukları gerekçesiyle, köylerin ve mezraların devlet eliyle veya örgüt baskısıyla boşaltılması, çoğunlukla yakılmak suretiyle oturulamaz hale getirilmesi, kırsal nüfusun bölge içi kentlere ve ülkenin diğer yörelerine 'zorunlu' göçünün temel kaynaklarından biri olmuştur. Yine askerî çatışma süreci boyunca, gerilla savaşının gerçekleştiği yüksek rakımlı ve bu nedenle çayır/mera bitki tipinin hakim olduğu kırsal alanı kapsayan yaylaların yasaklanması, bölgenin tekil üretim biçimi ve gelir kaynağı olan tarımın ağırlıklı kısmını oluşturan hayvancılık faaliyetini işlevsiz duruma sokmuştur. Özellikle küçükbaş hayvancılıkla uğraşan ve sürülerini otlatma amacıyla göçer biçimde yaşayan aşiretlerin yeni gelir kaynakları bulmak amacıyla kalıcı yerleşime geçmeleri ve bölge dışına göç etmeleri sonucunu doğurmuştur. Yine, güvenlik gerekçeleri ve askerî operasyonlar nedeniyle şehirlerarası yolların ve özellikle kırsal alanların ve mezraların yollarının geçici veya kalıcı biçimde ulaşıma kapatılması ve bu

yollar üstündeki yoğun güvenlik uygulamaları da, kentsel ve kırsal ekonominin olumsuz etkilenmesine neden olan çatışma unsurlarındandır.

Her ne kadar, yakın yıllarda geriye göçün devlet eliyle teşvik edilmesine ilişkin uygulamalar ve askerî çatışmanın görece hafiflemesi durumu söz konusu olmuşsa da, on yılı aşkın süredir kentte yaşamaya alışan kitlelerin bu yönde ciddi bir girişimde bulunmadıkları gözlenmiştir.

Kültürel Nedenler: Kan Davaları, Geleneksel kurumlar ve ilişkiler, Eğitim

Çok eşlilik, yüksek doğurganlık oranı, geniş aile tipi gibi çeşitli geleneksel kültürel nedenlere dayalı hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak gelişen geçinme ve barınma sorunları da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kırsaldan kente göçün itici nedenlerinden biridir. Diğer yandan, geleneksel kültürün kan davası, aşiret çatışmaları gibi öğeleri de, kitlesel değilse bile, bireysel ölçekte kente göçün kayda değer nedenlerindedir. Kan davalarında ve aşiret çatışmalarında, sadece işlenen suçun failinin değil, geleneksel kültürel algının bir gereği olarak tüm ailenin veya aşiretin kolektif sorumluluğu gözetildiğinden, bu gibi durumlarda, failin ailesinin tümü can ve mal güvenliği kaygısı nedeniyle bölge dışına çıkma ve izlerini kaybetme kaygısı içinde hareket etmek zorunda kalmaktadırlar.

Diğer yandan, Osmanlı modernleşmesi sürecinden başlayarak kapitalizmin eşitsiz gelişiminin yanı sıra, Cumhuriyet rejiminin uluslaştırma politikaları gereği bölgeye ilişkin özel politikaları, diğer yandan, 1980 sonrasında savaş koşulları, bölgesel nüfusun aldığı eğitim hizmetleri düzeyinin, ülkenin geri kalanına oranla ciddi düzeyde düşük gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle, geçmiş dönemde genellikle yatılı ilk ve orta öğrenim kurumları örneğinde gözlemlendiği üzere özellikle orta ve yüksek öğrenim aşamasına yönelik hizmet talebi, bölge dışına veya en azından kırsaldan kente göç zorunluluğu sonucunu doğurmuştur. Son dönemde bölge illerinde orta öğrenim kurumlarının sayısının çoğaltılması ve bu kurumlardaki öğretmen istihdamının artırılmasıyla birlikte daha önemli olarak üniversitelerin açılışı, eğitim nedeniyle göçü azaltmışsa da bütünüyle ortadan kaldırdığından söz etmek zordur.

Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da Göçün Biçimleri

Zorunlu Göç ya da Yerinden Etme Politikası

Osmanlı tarihinin özellikle modernleşme sürecindeki, özellikle göçer aşiretlere yönelik zorunlu yerleştirme (iskân) politikaları (Orhonlu, 1987; İpek ve Taştemir, 2013; Babuş, 2006; Tekeli, 1990), Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki zorunlu göç-yerinden etme uygulamalarının kökenini oluşturmaktadır. İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme politikası çerçevesinde, başta Ermeni tehciri olmak üzere zorunlu yerleştirme ve eritme amaçlı zorunlu göç ettirme uygulamaları da (Dündar, 2011), Osmanlı tarihinin bu evresinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu yerel toplumunun maruz kaldığı en önemli göç kaynakları olmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluş evresine gelindiğinde, Kemalist kurucu iktidarın İttihatçı kökeninden devraldığı Türk milliyetçisi ideolojik miras ve Türkleştirme politikaları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin etno-kültürel yapısı üstündeki eritmeye yönelik baskı ve yıldırma politikaları geliştirilmiş ve devlet rejimi haline getirilmiştir (Çağaptay ve Orhun, 2002; Gök, 2010). 1925 tarihli Mecburî İskân Kanunu (Beşikçi, 2013) ve Şeyh Sait ayaklanması gerekçe gösterilerek çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, 1927 tarihli "Bazı Kişilerin Doğudan Batıya Aktarılmasına Dair Kanun",³ 1934 tarihli Şark ıslahat Planı (Bayrak, 1994: 233-270) gibi yasal düzenlemelere dayanılarak gerçekleştirilen zorunlu göç ettirme uygulamaları (Kurban ve Yeğen, 2012: 45-49), Kemalist kurucu iktidarın bu yöndeki politikalarının temel örneklerindedir. Kemalist kuruculuğun eritme (asimilasyon) amaçlı zorunlu göç ettirme politikaları (Yeğen, 2011; Akçura, 2009), Cumhuriyet'in ilerleyen dönemlerinde de geçerliliğini ve etkisini korumuştur. 27 Mayıs döneminde, 1925 tarihli Mecburî İskân Kanunu'na bir ekleme ile kurulan *Kabakyazı Kampı* uygulaması (Çiçek, 2010), bu sürekliliğin önemli örneklerinden biri olmuştur.

1980'lere gelindiğinde, Kürt sorununun bölgesel ölçekli askerî çatışma sürecinde, devletin güvenlik politikaları kapsamında köylerin ve mezraların boşaltılması ve yerleşimlerinin kullanılamaz hale getirilmesi, diğer

³http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc005/kanuntbmmc005/kanuntbmmc00501097.pdf, Erişim Tarihi, 15.05.2014.

yandan yaylaların yasaklanması politikalarıyla birlikte, örgüt ile devletin ters yönlü baskıları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da zorunlu göçün ve yerinden edilmenin en önemli nedenini oluşturmuştur (Keser, 2011; Sevim, 2004; Yüceşahin ve Özgür, 2006: 17). Kürt sorununa ilişkin askerî çatışmanın doruğuna ulaştığı 1990'lı yılların ortalarında en az üç bin köyün zorunlu göçe tabi tutulduğu saptanmıştır (TBMM, 1998). Bu kitlesel ve çoğunlukla *zorunlu* göç, etkilediği milyonlarca kişi üzerinden, Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısını değiştiren bir dönüşüm etkisinin de kaynağını oluşturmuştur (Kalaycıoğlu ve Ege, 2008; Ayata, 2011).⁴

Köyden Kente Bölge İçi Göç

Küreselleşme sürecinde, yerel coğrafyanın küresel pazara eklenmesiyle ve yerel ekonomik üretimin ve ticarileşmenin yarattığı sermaye birikiminin yarattığı zenginlik, kentsel alanın hızla dönüşmesine ve genişlemesine neden olurken, sanayinin yarattığı istihdam da hem kente göçü tetiklemekte, hem de kentin çeperindeki kırsal alanların tarımsal istihdamdan sanayi işçiliğine geçmesine neden olmaktadır.

GAP bölgesi kırsal alanından ve küçük ölçekli kentlerden, bölgenin metropol kentlerine yönelen kitlesel göç, özellikle son 10-15 yılda yoğunlaşmıştır. 2000 yılı nüfus sayımına göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 6.608.619 kişi yaşamaktadır. Bu toplam nüfusun % 9.6'sını oluşturmaktadır. Köy nüfusu 2.465.483, kent nüfusu 4.143.146'dır. Kent nüfusunun artışı % 2.5 iken köy nüfusunun artışı %1.8'dir. GAP bölgesinde, toplam nüfusun neredeyse üçte ikisi Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde yaşamaktadır. Bu illerin nüfusu son 15 yıllık periyotta hemen hemen iki misline çıkmıştır (Yıldız, 2008: 290-291). Gaziantep, bölgenin göç vermeyen, tersine göç alan tekilidir. 2000 nüfus sayımı sonuçlarına göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, kentleşme oranı % 62.69 iken bu oran Gaziantep'te % 78.52'dir. Türkiye'de kentleşme oranı ise % 64.9'dur (Yıldız, 2008: 290- 291).

⁴ Zorunlu göçün etkilerini Diyarbakır örneğinde inceleyen iki çalışma için bkz. Göktürk, (1997); Kalkınma Merkezi (2006).

Ülke İçi Metropollere Göç

Kırsal alandan bölge içi kentlere göçün yanı sıra, 1. Bölümde açıklandığı üzere, Türkiye ekonomi politiklerinin tarihsel evrimi sürecinde özellikle 1950'lerden itibaren başlayıp 1980'lerde doruğuna ulaşan endüstri-ticaret merkezi metropol kentlere yönelik kitlesel göç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göçün en geniş ölçekli kaynaklarından. İstanbul, İzmir ve İzmit gibi Osmanlı/Cumhuriyet ekonomi politiklerinin merkezî alanları başta olmak üzere, 1980'den sonra küresel pazara eklenme politikasının sonucu olarak gelişen Adana, Mersin, Gaziantep gibi yeni ekonomik merkezler de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göç alan yeni metropol örnekleri olmuştur.

Mevsimlik İşçi Göçü

Yukarıda 'Tarımsal Kapitalistleşme ve İşsizlik' başlığı altında açıklanmaya çalışıldığı üzere, bölgedeki yerel tarımsal üretimin teknolojik ve ekonomik gelişimi, vasıfsız köylü emeğini niteliksizleştirmiş ve kırsal göçün itici nedenlerinden etkili birini oluşturmuştur. Bu göç türlerinden biri de, özellikle Çukurova ve Karadeniz bölgesindeki tarımsal üretim alanının istihdam talebinin çekiciliği ile gerçekleşen mevsimlik işçiliktir. Özellikle pamuk, fındık gibi ihracata konu tarımsal üretim ürünlerinin üretim ve hasat zamanlarına bağlı olarak, geçici olarak istihdam edilen vasıfsız işçilik, bu dönemlerle sınırlı olmak üzere bu bölgelere göç etmekte, üretim alanlarına yakın biçimde çadırlarda ve ilkel koşullarda barınmakta ve düşük gelir düzeyleri ile çalıştırılmaktadır.

Mevsimlik işçi göçü, kamyonlarla ve traktörlerle yapılan toplu taşıma yöntemi nedeniyle, hemen her yıl, trafik kazalarının önemli bir nedenini oluşturmakta ve onlarca insanın ölümüne ve yüzlercesinin yaralanmasına neden olmaktadır. Diğer yandan, özellikle son dönemde ve Karadeniz bölgesinde yoğunlukla gözlemlendiği kadarıyla, göç eden işçi kitle ile üretim alanlarının bulunduğu bölgelerin yerel toplumu arasında etno-kültürel ve politik nedenlerle gerilimler ve hatta bireysel çatışmalar yaşanmakta olduğu da kaydedilmektedir.

İkinci olarak, turizm sektörü de, son dönemde mevsimlik göçün önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Özellikle genç nüfusun istihdam

talebine konu olan kıyı turizminin Antalya ve Bodrum gibi merkezleri, bölge gençlerinin mevsimlik çalışması için geçici göçlerine kaynaklık etmektedir.

Ülke Dışına Ekonomik Göç: Kuzey Irak Pazarına Emek Göçü

Özellikle Körfez Savaşı'ndan sonra, Kuzey Irak özerk bölgesi ile karşılıklı sınır ticaretinin oluşturduğu sermaye birikimi, bölgedeki toplumsal farklılaşmanın ve bu bağlamda kente göçün maddî altyapısal öğelerinden bir başkasıdır (Koçal, 2013c). Birinci Körfez Savaşı sonrasında, küresel güçlerin Baas yönetimine karşı uyguladıkları 36. paralel sınırı ile yönetsel ve dolayısıyla ekonomik bakımdan Irak merkezî yönetiminden koparılan Kuzey Irak'ın bütün bir ekonomik yaşamı, coğrafyasının sınırları bakımından neredeyse bütünüyle Türkiye ile ticarete dayandırılmıştır. Bu durumun temel nedeni, Kuzey Irak coğrafyasını denetimi altına alan özerk Kürt yönetiminin, çevresindeki Güney Irak (Şii Arap Bölgesi)-İran-Suriye otoriteleri ile çelişkili-çatışmalı ilişkileri ile sınırlanmışlığıdır. Baas yönetimi boyunca küresel kapitalizmle doğrudan bağlar kurma olanağı yakalayamayan Kuzey Irak Özerk Yönetim Bölgesi, Baas yönetiminin uluslararası müdahale ile yıkılmasından sonra, Türkiye sınırı üstünden gerçekleşen karşılıklı ticaretle kapitalist kalkınma sürecine girmiştir. Kürt sorununun odağında durduğu düşünülen bölgesel işsizlik sorunu karşısındaki Türkiye ile Baas sonrası yeniden yapılanma ve devletleşme süreci içindeki Kuzey Irak yönetimi arasındaki ticaretin petrol ve perakende sektöründen sonraki bir diğer önemli kalemini, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki aktif sermayenin ve vasıfsız köylülükten edinilen ucuz işçiliğin, Kuzey Irak'taki kentleşmenin imarı kapsamında inşaat sektörünün sermaye ve istihdam kaynağının sermaye ve emek gücü gereksinimini karşılayan transferi oluşturmaktadır (Koçal, 2012a: 60).

Politik Göç: Mültecilik

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde göçün politik gerekçeler kazanışı, Osmanlı'nın son dönemine, bazı Meşrutiyetçi Kürt aydınlarının II. Abdülhamid'in otoriter rejiminden kaçışlarına rastlar. Devamında İttihatçılığın Türkçü ve Cumhuriyet'in Kemalist kurucu iktidarının Türkleştir-

meci politikalarının baskısı, Kürt aydınlarının ülke dışına çıkma ihtiyacı duymalarının bir başka gerekçesi olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, ulus-devletin kimlik inşası ve Lozan Antlaşması ile belirlenen sınırları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi yerel toplumunun ülke dışına göçünün bir diğer önemli etkeni olmuştur. Öncelikle, Lozan'ın belirlediği sınırlar dışında kalan yerel nüfusun bir kısmı Türkiye'ye göç ederken, bölgede kalanların bir bölümü ise, Kuzey Irak başta olmak üzere, sınırların güneyine yerleşmeyi tercih etmek zorunda bırakılmıştır.

Cumhuriyet tarihi boyunca Kürt siyasal düşüncesinin ve hareketinin karşı karşıya kaldığı ulus-devlet baskısı ve yaptırımları, Kürt siyasal temsilinin ancak ülke dışında varlık kazanabileceği gerçeği karşısında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden politik göçün sürekliliğini getirmiştir. Özellikle 1970'ler boyunca 12 Mart ve 1980'lerden 2000'lere uzayan etkileri ile 12 Eylül askerî rejimleri içerisinde yasal ifade ve örgütlenme imkânı bulamayan ve etkili yaptırımlarla karşılaşan Kürt siyasetinin temsilcileri, sadece politik nedenlerle değil, kişisel varlık ve güvenlik kaygısıyla da ülke dışına çıkma gereği duymuşlardır. Öcalan'ın liderliğindeki PKK'nın Suriye'de ve Kuzey Irak'ta yerleşimi, Kemal Burkan'ın İsveç mülteciliği, bu kapsamdadır. Yine 1992'de Paris'te toplanan 'Sürgünde Kürt Parlamentosu' girişiminin ardından, toplantıya katılan Zübeyir Aydar (wikipedia.org/wiki/Zübeyir_Aydar) gibi milletvekillerinin partilerinden ihraç edilerek yargılanmaya konu edilmelerinin ardından Avrupa'da kalmaya karar verişleri ve bugüne dek halen Avrupa'da oluşları da, yine bu duruma örnektir. 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinin ardından, günümüzde, Avrupa'daki Kürt diasporasının 1,2 milyon ile 1,5 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Diasporanın önemli bir kısmı (700.000-800.000) Almanya'da yaşamaktadır (Candan ve Uwe, 2008:129-130).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göçün Sonuçları

Sosyolojik Değişme: Hızlı Kentleşme

Kente ve yurt dışına göçle oluşan demografik değişme süreçleri, toplumsal ve ekonomik değişimi de kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir (Erkan, 2003). Üretim araçları, biçimleri ve ilişkileri bakımından kırsal tarım toplumundan kentli sanayi toplumuna geçiş, özetle kapitalistleşme

ve kentleşme olgusu, bölgedeki toplumsal yapılanmaları yeniden kuran ve belirleyen dinamikleri de aynı yönde yeniden yapılandırmaktadır (Koçal, 2013b: 5).

Köyden kente göçün yoğunlaşması, büyüyen kent merkezlerinin nüfusu ile birlikte fiziksel ve ekonomik çehresini de değiştirmektedir. Kentleşme süreçlerindeki hızlı ve yoğun değişim, yarattığı konut ve işyeri gereksiniminin karşılanması sürecinde, özellikle belediyelerin imar uygulamaları ile yaratılan arsa spekülasyonu ve inşaat sektörü, yerel sermaye birikiminin temel kaynaklarından birini oluşturmuştur. Sermaye birikiminin yarattığı zenginleşme ile ticaretin ve sanayinin çekici etkisi, kente göçü tetikleyerek kırsal nüfusun tarımsal alandan sanayi işçiliğine geçmesine, bu yolla da kentsel alanın hızla genişlemesine ve dönüşmesine neden olmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, 1999-2000 periyodunda, yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 24.8 ile Marmara Bölgesi'nden sonra kentsel nüfusu en hızlı artış gösteren bölge konumundadır.

Ekonomik Değişme: İkel Tarımsal Üretimden Kapitalizme Geçiş

GAP sürecinde, geniş tarım alanlarının sulanması ile üretim koşullarının iklimden bağımsızlaştırılması ve karayolları inşasıyla ulaşım imkânlarının da geliştirilmesi, artan tarımsal ürünün pazara yönelişini, böylece yerel sermaye birikimini hızlandırmış ve yoğunlaştırmıştır. GAP başta olmak üzere, tarımsal ve diğer ekonomik destekleme politikalarının finansmanı kapsamında bölgesel toplumsal yapının egemenleri olan aşiretlere aktarılan kamu fonları, hem bölgesel sermaye birikiminin temel kaynaklarından biri hem de sermayedarlaşan geniş toprak sahiplerinin ellerindeki tarımsal işleme yöntemini ilkel el aletlerinden, traktörlü-biçerdöverli makineleşmeye taşımaları sonucu gelişen vasıfsız-mülksüz iş gücünün niteliksizleşmesi ve yoksullaşması süreçlerinin, yani kitlesel göçlerin temel kaynağı olarak köylülüğü dönüştüren etkideki önemli paylardan birine sahiptir. Sonuçta, kapitalistleşmiş tarım işletmeleri, tarımdaki iş gücünün azalmasını özendirici bir etkide bulunmaktadır. Bu durum ise kırsal nüfusun kente yönelik kitlesel göçünün 'itici' ve aynı zamanda 'çekici' etkenlerini oluşturmaktadır (Koçal, 2012:62).

İkinci olarak, ekilebilir arazinin miras yoluyla bölünmesi ve giderek verimlilik/kârlılık açısından değersizleşmesi de, üretimin devamlılığında,

satışın tercih edilmesi bakımından, küçük ölçekli tarımsal arazi sahipliğinin el değiştirerek geniş toprak sahipliği alanının genişlemesine neden olmaktadır.

Demografik Değişme: Hızlı Nüfus Artışı

Kırsaldan kente göçle birlikte, yerleşim, beslenme ve sağlık başta olmak üzere temel yaşam ihtiyaçlarının karşılanması düzeyindeki artışla birlikte, kentsel istihdamın hane geliri üstündeki yükseltici etkisi, nüfus artışını tetikleyen bir etki üretmektedir. Araştırmalar, kentsel alanda nüfus artışının, sanıldığından tersine kırsal alandan daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Yerleşimin değişmesi

Önceki bölümde sıralanan ve kısaca değinilen göç kaynakları ve faaliyeti, bölgesel nüfusun yerleşim biçimini, coğrafi dağılımını ve yoğunluğunu köklü biçimde değiştirmiştir. Kırsaldan kente göç/kentleşme sürecinde kırsal alanın nüfus yoğunluğu hızla düşmüş, binlerce köy nüfussuz kalmış, kentsel alan ise hızla büyümüştür. Özellikle son yirmi ilâ kırk yıllık zaman aralığında bölge kentlerinin nüfusları on binlerle ölçülen rakamlardan yüz binlere, Diyarbakır ve Gaziantep örneklerinde görüldüğü gibi yer yer milyonlarla ölçülen düzeylere ulaşmıştır.

Türkiye’de olduğu gibi hızlı nüfus artışı, kontrolsüz göç ve düzensiz kentleşme olgusu, bölgenin metropoliten kentlerinde ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlara sebebiyet vermektedir. Nüfusu milyonu aşan bu kentler, yeni gelen göçmen nüfusu absorbe etmede önemli güçlükler yaşamaktadır. Düzensiz kentleşme olgusu, ilk bakışta bu kentlerin mekânsal kompozisyonunu tehdit etmektedir. Yanı sıra, kentlerin yerleşik iş gücü piyasasının, eğitim, sağlık, konut gibi altyapı sistemlerinin üzerinde de baskı oluşturmaktadır. Göçün arz-talep dengesini gözetken büyüme politikalarıyla gerçekleşmemesi durumunda bu sorunların daha da artacağı aşikârdır (Yıldız, 2008: 291).Diğer yandan, kentleşme süreçlerindeki hızlı ve yoğun değişim, yarattığı altyapı, konut, işyeri gereksinimi karşısında, özellikle belediyelerin imar uygulamaları ile yaratılan arsa spekülasyonu ve inşaat hizmetleri ticareti, yerel sermaye birikiminin temel kaynaklarından birini

oluşturmuştur. Bu bağlamda, bölgesel yerleşim dokusunun, gerek ticari gerek konut mimarîsi bakımından, lüks tüketimin çarpıcı boyutlara ulaştığı Diyarbakır kent merkezi örneğindeki gibi açıkça gözlenen dönüşüm, bölgedeki sermaye birikimini işaret eden en belirgin örnek olmaktadır.⁵

Kültürel Değişme: Yatay ve Dikey Kültürel Bütünleşme

Kırsal alandan kente, metropollere ve ülke dışına göç, doğal olarak, yerleşilen alanın yaşam biçimlerine eklenmeyi dayatmakta ve gerçekleştirilmektedir. Kürtlerin ülkenin diğer kentlerine ve metropollerine yönelik göçü, etno-kültürel farklılıklarla ve devletin kurucu ideolojisinin üniter ulusal kimlik kurgusu çerçevesinde Kürt kimliğini inkâr politikasından kaynaklanan ötekileştirilme/toplumsal dışlanma etkilerinden doğan çelişkilerle yüzleşilmesi ve bu çelişkilerin derinleşmesi ve yayılması sonucunu doğururken, aynı zamanda ekonomik iş bölümü ve toplumsal iletişim üzerinden kültürel bütünleşme etkisini de üretmektedir.

Bölge içi göç ise, kırsal alanla kentsel alan arasındaki bütünleşmeyi artırarak ve yayararak Kürt uluslaşması sürecini hızlandırmaktadır. Ekonomik ilişkilerin ve merkezî bürokratik örgütlenmenin yerleşikliği bakımından bölge dışıyla kültürel bütünleşmenin gerçekleşme olanağı bulduğu ve böylece yerel kimliğin çözülmeye uğradığı kentler, ulaşım ve buna bağlı örgütlenme ve okullaşma imkânlarının sınırlılığı bakımından Devletin ulus kurucu politikalarından görece çok daha az etkilenme, hatta yer yer etkilenmeme fırsatına sahip olan kırsal alandan göçlerle taşınan otonom kültürle beslenmekte, bu sayede kentsel alan hem kimliğe tutunmayı hem de kimliğin merkezîleşmesini gerçekleştirebilmektedir. Nitekim özellikle son birkaç yıldır Diyarbakır'da düzenlenen Newroz bayramı kutlamalarında gözlenen toplumsal buluşmanın boyutları, kentleşme ile kültürel bütünleşme arasındaki doğru orantıyı ve karşılıklı besleme ilişkisini göstermektedir. Kent kapitalizminin modernliği ve üretim ilişkilerinin merkezîliği, geleneksel Kürt kimliğini tanımlayan aşiret bağlarını ve mezhep

⁵ Örneğin birçok sosyal çalkantı ve soruna muhatap olan Diyarbakır'da 150 metrekaresinin üzerinde, asansörlü, kaloriferli 40 binin üstünde apartman dairesi, bir kısmı yüzme havuzlu binin üzerinde dubleks ve tripleks villa bulunmaktadır (Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s. 574'ten aktaran Koçal, 2012a: 63).

gibi diğer feodal alt kimlik bağlarını çözerken, orta sınıflaşarak kentle bütünleşen kesim açısından bir kimlik ikilemine yol açmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, kırsal alandan gelen göçle taşınan yerel kültür, toplumsal belleğin, özellikle uluslaştırma politikasının baskısı altında sivil alanda kimliğin muhafazası işlevini yüklenmiş olan sözlü edebiyat ve yöresel tarihin sözlü kayıtları kanallarıyla aktarımıyla, kentli toplumun kimlik arayışına dair ihtiyacı karşılamaktadır. Sonuçta, kapitalistleşmenin ifadesi ve göstergesi olarak kentleşme, bölgesel sosyo-ekonomik yapının geleneksel-feodal niteliğinden modernleşmeye, böylece yerel kimliğin de uluslaşmaya evrilmesinin maddî nedenini-altyapısını oluşturmaktadır (Koçal, 2012a: 65; Koçal, 2013b).

Diğer yandan, özellikle çatışma ve güvenlik politikaları kapsamında kırsal alanın hızlı boşalması karşısında, kentsel mekânın gelen göçü yerleşim ve hizmetler bakımından karşılamakta ve zamanlama bakımından da içselleştirmekte yetersiz kalışı, köylü özelliklerini koruyan göç nüfusunun kentle bütünleşmesinde ciddi sorunlar üretmektedir (Aker vd., 2002).⁶ Bölgesel orta sınıflaşmanın konformist konut talepleriyle olduğu kadar, ülkenin genel ekonomi politikasına bağlı olarak inşaat sektörünün yükselişiyle de beslenen kentsel değişim, kentsel mekânın bölünmesine yol açmakta, orta-üst gelir grubu kent merkezlerinden uzaklaşan yeni sitelere taşınırken, alt-orta gelir grubu, yerleşim maliyetinin dış semtlere görece ucuzluğu bakımından kentin merkezinde oluşan boşluğu doldurmakta, yoksullar ise, gelişigüzel-plansız ve yığinsal yapılaşmanın egemenliğindeki gecekondu semtlerinde toplulaşmaktadır. Böylece, kapitalistleşme ortamında gerçekleşen ve kentsel mekânda görünürleşen sosyo-ekonomik farklılaşma, Kürt toplumunda merkez-çevre ilişkilerini yeniden yapılandırarak, gerek devletin gerekse Kürt siyasal hareketinin algılarında kalıplaşmış olan, yoksulluk/ezilmişlik kategorisinin Kürt kimliğinin bütününe genellenmesindeki geçerliliğin sorgulanması ihtiyacını ve gerekliliğini doğurmaktadır.

Son olarak, ülke ve bölge içindeki kapitalist merkezlere olduğu gibi, Avrupa başta olmak üzere, diğer ülkelere yönelen göç de, özellikle genç

⁶ Bölgesel hızlı kentleşme ve bu kapsamda göç edenlerin kentle bütünleşme sorunlarını Diyarbakır örneğinde inceleyen iki çalışma için bkz. Özyılmaz vd., (2007); Erkan ve Bağlı, (2005).

nüfusun küresel pazarın değerleri ve popüler kültürü ile karşılaşmasının boyutlarını genişletmekte ve yerel kültürün küresel yapıya eklenmesi sürecini hızlandırmakta, bu kapsamda kültürel dönüşümü yaygınlaştırmaktadır. Sonuçta, göç hareketleri, aktörlerine göre, aynı anda küresel alanla ve ülkenin Kürt olmayan kesimiyle dikey, Kürtlerin kendi içinde de yatay kültürel bütünleşme sonucunu üretmektedir.

Siyasal Değişme: Kürt Siyasal Hareketinin Dönüşümü ve Politik Bütünleşme

Yukarıda değinilen biçimleriyle ve boyutlarıyla, ekonomik ve kültürel bütünleşme süreci, siyasal üst-yapıya da yansımakta ve yerel toplumun siyasal algılarını ve davranışlarını doğrudan ve dolaylı yollarla biçimlendirmektedir.

Coğrafya keşifleri ve ardından Endüstri devrimi, küresel ekonomik ağı deniz ticaretine yönlendirmiş ve bu kapsamda, böylelikle, Anadolu'yu boydan boya geçen doğu-batı yönelimli tarihsel ticaret yollarını geçersizleştirmiştir. Osmanlı modernleşmesinin, en iyi ifadesini 1838 Baltalimanı Antlaşması'nda bulan Avrupa merkezli endüstri devrimine eklenmeye dayalı ekonomi politikası kapsamında Avrupa, özellikle İngiliz ve Fransız tekstil endüstrisinin hammadde talebini karşılamaya dönük tarımsal ihracat politikaları, Anadolu'nun ekonomik girdi-çıkı alanlarını pamuk üretim alanlarına ve buraların hinterlandını oluşturdukları liman kentlerine kaydırmıştır. Kürt kimliğinin üzerinde yaşadığı coğrafyanın ülkenin ekonomik bütünlüğünden kopuşu, kültürel ve politik üst-yapıyı koşullandırmış, Kürtlüğün kendini ayrı bir kimlik olarak tanımlamaya başlamasının temellerini atmıştır (Koçal, 2014a). İttihatçıların ve devamı olarak Kemalistlerin ulus-devletin alt-yapısını oluşturan ekonomik pazarı kuruluşları sürecinde Türkleştirmeyi bir hegemonik araç olarak ve devletin zor gücü eşliğinde kullanmaları, Kürtlüğün Osmanlılıktan ve devamında Türklükten ayrışmasındaki temel itici gücü oluşturmuştur (Koçal, 2014b). Nitekim II. Abdülhamid döneminde Jön-Türk muhalefetinin yanı sıra Avrupa'nın özgürlükçü ortamına geçen Kürt aydınları, ulusçuluk fikirlerinden aldıkları etkiyle 1908 sonrasının Kürtçülük-Kürt milliyetçiliği anlayışının çekirdeğini oluşturmuşlardır. I. Dünya Savaşı'nın ardından, başta Ermeni tehciri, Süryanî, Ezidî, Nasturî gibi bölgenin otonom halklarının soykırıma

uğratılması, bunlara ait topraklara Kürt feodallerince el konuluşu, devletin zorunlu yerleştirme (iskân) ve göç ettirme politikaları gibi zorlayıcı nedenlerle yerleşik kültürel öğelerin yerlerinden edilişi, Kürt kimliğinin kültürel coğrafyayı homojenleştirmesinde ve Kürt siyasal hareketinin Kürt kimliğine ait/özgü bir coğrafi alan kurgulayışında en önemli imkân olmuştur. 1950'lerden başlayarak tarımsal kapitalistleşmenin kırsal alandan ittiği ve sanayileşmenin kentlere çektiği yığınsal göç hareketleri, Kürt göçmenler için sadece ekonomik/sınıfsal değil, etno-kültürel çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Doğu-Güneydoğu kırsalından ülkenin diğer bölgelerindeki şehirlere akın eden Kürtler, yerleştikleri kentlerin çeperlerindeki gecekondu mahallelerinde ve semtlerinde yaşadıkları koşullar itibarıyla, kentlilerle aralarında beliren derin eşitsizliklerle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu sosyo-ekonomik eşitsizlik ortamına karşı tepki, soğuk savaş döneminde dünyanın gelişmemiş yarı küresini kaplayan genel havaya da bağlı olarak, sosyalist sol politika ve radikalleşme olarak gerçekleşmiş, bu gelişme de, modern Kürt siyasal hareketinin çıkış odağını ideolojik açıdan solda belirlemiştir. Nitekim, Kürt siyasal hareketinin 1960'ların sonunda Türkiye sosyalist hareketinden kopuşunda, tamamen görsel Leninizm-Maoizm tartışmalarının ve teorik ayrılıklarının altında yatan temel etmenlerden biri, Türkiye sosyalist solunun, kentli kişiliğinden kaynaklanan emek-sermaye, emperyalizm-ulusal bağımsızlık çelişkilerine dayalı gündemi içerisinde, köylü Kürt öğrencilerinin ve aydınlarının Kürt kimliğine özgü, feodalizmle çelişkili yerel ihtiyaçlarına, yanıt verememesi, bu bakımdan ideolojik ve politik açıdan onları tatmin edememesidir.

1908 öncesinde II. Abdülhamid rejimi ve özellikle İttihat ve Terakki'nin Türkçülük ve Kemalizm'in *Türkleştirme* politikaları boyunca bireysel ve ailevî ölçüde yaşanmaya devam etmekle birlikte, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerini izleyen askerî rejimler sırasında kiteselleşen Avrupa'ya yönelik politik göç (mültecileşme) süreci de, siyasal değişmeyi meydana getiren ve biçimlendiren etkenlerden biri olmuştur. Cumhuriyet'in ilerleyen dönemlerinde politik göçe konu kitlenin genellikle 1960'lar ve 1970'ler boyunca yükselen ve 12 Mart-12 Eylül darbeleri ile devlet şiddetiyle diğer siyasal alanlara oranla çok daha fazla düzeyde karşılaşmış olan Sol siyasetin taraftarları oluşu, bu etkinin Sol siyasette daha belirgin gerçekleşmesine neden olmuştur. Göç vesilesiyle Avrupa, özellikle İskandinav sosyal demokrasisinden etkilenimler, 12 Eylül öncesi radikalizmini törpülemiş, sosyalist

solun sosyal demokrasiye ve giderek liberal sola dönüşümünün ideolojik temellerinden birini meydana getirmiştir (Koçal, 2013c: 21-22).

Küreselleşme sürecine gelindiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan ve ağırlıklı Kuzey Irak pazarıyla karşılıklı üretim-tüketim bağımlılıklarına dayalı ticarî ilişkiler üstünde gerçekleşen bölgesel ekonomik değişim, aynı hızla ilerleyen kentleşme sürecinin de maddî altyapısını oluşturmaktadır. Özellikle sınır ticareti ile biriken sermayenin meydana getirdiği zenginleşmenin sonucu olarak beliren toplumsal farklılaşmanın ve bu kapsamda, yükselen orta sınıflaşmanın üst yapıya yansımaları, yerel kültürü ve siyaseti de biçimlendirmektedir (Tok ve Koçal, 2012: 266-267). Diğer yandan, göçün neden olduğu yoğun arsa ve konut talebi, arsa ve konut fiyatlarını önemli ölçüde yukarı çekmektedir. Bu gelişme de, statü-konun sürmesinde çıkarı bulunan bir grup yaratmaktadır (Kirişçi ve Winrow, 2011: 155). Orta sınıfın verili düzenin devamlılığında yana politik-kültürel talepleri, modern Kürt siyasal hareketinin, ideolojik bakımdan 1960'larda edindiği sol-sosyalist kökenine yabancılaşması, muhafazakârlaşma ve milliyetçileşme anlamında giderek sağcılaşması, siyasal akım ve örgütlülük bakımlarından da çeşitlenmesi sonuçlarını doğurmaktadır. Kentleşme süreçlerinde kapitalist modernitenin baskısıyla gerileme-çözülme eğilimine girse de, göç hareketlerinin yeniliğine ve sürekliliğine bağlı olarak kente taşınan geleneksel aile/aşiret ilişkileri, siyasal alandaki muhafazakârlaşmanın da temellerini oluşturmaktadır. Kapitalistleşme sürecinde kentleşme bağlamında ekonomik ve dolayısıyla toplumsal-siyasal merkezîleşmenin yanı sıra Kuzey Irak bölgesi ile gelişen bağların da kültürel desteklerle giderek bir pazar bütünleşmesine dönüşmesi, yerel, etno-kültürel kimliğin bir yurttaşlık kimliği taleplerinin zemini hâline gelişinin maddî altyapısını oluşturmaktadır (Koçal, 2012b: 7). Kuzey Irak'ta fiilen kurulan Kürt devletinin bölgede yerleşik diğer Kürtler açısından da bir cazibe oluşturduğu bilinmektedir. Nitekim bu satırların yazıldığı günlerde, Suriye'deki iç savaş gündemi içinde İslâmî örgütlerin Kürt yerleşimi Kobane'yi kuşatmalarına karşı savunmayı desteklemek amacıyla bölgeden geçen Peşmerge birliklerinin yerel toplum tarafından coşkuyla karşılanması, bu saptamayı doğrulamaktadır.

Yukarıda değinildiği üzere, hızlı kentleşme ve kentleşme sorunları, kente son yıllarda göç edenlerle, kent kökenliler ve daha önce göç ederek kentleşmiş olanlar arasında sosyo-ekonomik farklılaşmalar, çelişmeler

üretmektedir. Orta sınıflaşmanın, Kürt siyasal hareketinin dışında kalan kesim, özellikle AK Parti seçmenleri üzerinde gözlemlenen sağcılaşma/muhafazakârlaşma ve bu yolla ülkenin geri kalanıyla bütünleşme eğilimine karşılık, kentleşme sürecine katılma sürecinin erken döneminde olan, henüz köylü kökenlerine daha yakın olan grup, yüzleştiği yoksulluk, sömürü, ötekileştirilme/sosyal dışlanma olguları karşısında, tepkisel-radikal politik alanın kaynağını oluşturmaktadır. Nitekim, radikal ideolojik tutumların genellikle gecekondu semtlerine özgülmesi, göçmenlerin kentsel değerlere karşı güvensizliklerinin ve tepkilerinin sonucudur (Erkan ve Bağlı, 2005:106-107). Yönetici kadrolarının tersi yöndeki programlarına ve söylemlerine karşın, Kürt siyasal hareketinin kitlesel tabanına damga vuran ve bu nedenle bağımlılıktan kaçınamadıkları aşırı milliyetçi refleks, bu toplumsal grubun kentli nüfus içindeki yoğunluğuyla ve dolaşısıyla seçmen sayısı içindeki çoğunluğuyla ilişkilidir. Yine de, yoksul alanda politik radikalleşme, ana akım olarak sınıfsal çelişkiye ve bu bağlamda lüks tüketime karşı, Kürt siyasal hareketinin kökeninden devraldığı sol-seküler, devrimci ve milliyetçi ideolojik perspektifi sürdürüyor görünmekle birlikte, son yıllarda, sorunların kaynağını kapitalist modernitede, dolayısıyla sekülerleşmede arayan, çözülen feodal bağları din duygularıyla ikame etmeyi hedefleyen, böylece toplumsal farklılaşmaya karşı inancı birleştirici bir öge olarak kurgulayan, özellikle Hüda-Par örneğinde somutlaşan gelenekçi, İslâmcı akımları da üretmektedir. Nitekim Kürt sorunundan kaynaklanan çatışmanın askerî biçimden sivil/siyasal alana taşınması sürecinde, Kürt siyasal hareketinin seyrine bakıldığında, çeşitlenme kendini göstermektedir.

Sonuç

Kente ve yurt dışına göçle oluşan demografik, toplumsal ve ekonomik değişme süreçleri, siyasal değişimi de kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir. Üretim araçları, biçimleri ve ilişkileri bakımından kırsal tarım toplumundan kentli sanayi toplumuna geçiş, özetle kapitalistleşme ve kentleşme olgusu, bölgedeki sosyo-ekonomik alt-yapıyı ve onun üzerinde toplumsal, kültürel, siyasal ve benzeri üst-yapıları oluşturan ve biçimlendiren dinamikleri de aynı yönde yeniden yapılandırmaktadır. Politik alan,

sosyo-ekonomik alt-yapıdaki değişimlere bağımlı olarak biçimlenmekte ve dönüşmektedir.

Cumhuriyet tarihi boyunca devam eden ve çeşitli nedenlerle gerçekleşen kırsaldan kente göç eğilimi, Doğu/Güneydoğu nüfusunun ülkenin diğer kesimleriyle bütünleşmesinin olduğu kadar, sosyo-ekonomik ve etno-kültürel farklılaşmaların ve çelişkilerin de ortaya çıkması sonucunu doğurması bakımından, 'Kürt sorunu' adı verilen sosyal ve siyasal olgunun toplumsal temellerini üretmiştir. Nitekim Kürt siyasal hareketinin, Soğuk Savaş dönemindeki çıkışı anında belirleyici Sosyalist niteliğinin, Küreselleşme sürecinde tasfiyeye uğrayarak liberalleşme/saçılma-milliyetçileşme eğilimine girişi, küresel, ülkesel ve bölgesel alanların bütünleşik kapitalistleşme süreçlerinde toplumsal yapının dönüşümleriyle ilgilidir. Günümüzde, göç etkinliği ve kentleşme süreçleri, bölgesel coğrafyanın küreselleşmeye eklenmesiyle, Doğu/Güneydoğu Anadolu bölgesi nüfusunun, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihleri sürekliliği boyunca devam eden yerel kapalılıktan, güncel küresel toplumun bir parçası olma-ya doğru ilerleyişinin en önemli etkenlerinden biri olmaktadır. Bu bakımdan, göç, *Kürt kimliğinin yerel/aşiret ölçeğinden modern uluslaşma aşamasına varması sürecinin en etkili kaynaklarından birini oluşturmaktadır.*

KAYNAKÇA

Aker, T. vd. (2002), "Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (3), ss.97-103.

Arı, K. (1995) *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akçura, B. (2009) *Devletin Kürt Filmi, 1925-2007 Kürt Raporu*, İstanbul: Ayraç Yayınları.

Ayata, B. (2011) *The Politics of Displacement: A Transnational Analysis of the Forced Migration of the Kurds in Turkey and Europe*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Baltimore: The Johns Hopkins University.

Babuş, F. (2006) *Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskân*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Bahar, O.&F.K. Bingöl (2010) "Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15/(2), ss. 43-61.

Bayrak, M. (1994) *Kürdoloji Belgeleri*, Ankara: Özge Yayınları.

Beşikçi, İ. (2013) *Kürtlerin Mecburi İskanı*, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları. Candan, M.& H.Uwe (2008) "Nation Building Online: A Case Study of Kurdish Migrants in Germany", *German Policy Studies/Politikfeldanalyse*; 4/(4), ss.125-153.

Çağaptay, S.&D. Orhun (2002) "Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları: Türk kimliği Üzerine Bir Çalışma", *Birikim*, (93), ss.218-241

Çakır, S. (2011) "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), Aralık/2011.

Çelik, F. (2007) "Türkiye'de İç Göçler, 1980-2000", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), ss.87-109.

Çetin, N. (2010) "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), ss. 149-172.

Çiçek, N. (2010) *27 Mayıs'ın Öteki Yüzü: Sivas Kampı*, İstanbul: Lagin Yayınları.

Dündar, F. (2011) *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Erkan, R. (2003) *Kentleşme ve Sosyal Değişim*, İstanbul: Bilim Adamı Yayınları, 2003.

Erkan, R., Mazhar Bağlı (2005) "Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22/(1), ss.105-124.

Garipağaoğlu, N. (1999) "Türkiye'de Göç Eden Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı", *Türk Coğrafya Dergisi*,(34), ss.63-71.

Göktürk, A., (1997) "Zorunlu Göç ve Bir Kent: Diyarbakır", içinde, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı: Toplum, Göç ve Devlet*,(356-367), Ankara: İstatistik Enstitüsü Yay.

Gündüz, M.&N. Yetim (1996), "Terör ve Göç", II. Ulusal Sosyoloji Kongresi (Mersin Üniversitesi) Bildiri Kitabı, ss. 109-116.

Güreşçi, E. (2009) "Kırsal Göç ve Tarım Politikası Arasındaki İlişki", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar, ss. 51-67.

İçduygu, A.&İ. Sirkeci (1999) "Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", (Ed.) Oya Baydar, *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde, (249-268), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İçduygu, A.&T. Ünal (1998) "Türkiye'de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri", içinde, (Der.) Ahmet İçduygu vd., *Türkiye'de İç Göç* içinde, (38-55), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

İçduygu, A., Fuat Keyman (2000); "Globalization, Security, and Migration: The Case of Turkey," *Global Governance*, (6)/3, ss.383-398.

İpek, N.&M. Taştemir (Ed.) (2013) *Osmanlı'da İskân ve Göç*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1936.

Jongerden, J. (2008) *Türkiye’de İskân Sorunu ve Kürtler, Modernite, Savaş ve Mekân Politikaları Üzerine Bir Çözümleme*, İstanbul: Vate Yayınevi.

Kalaycıoğlu, E.&E. Ege (Haz.) (2008) *Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Kalkınma Merkezi (2006) *Zorunlu Göç ve Etkileri: Diyarbakır Araştırma Raporu* Diyarbakır: Kalkınma Merkezi.

Kazgan, G. (1999) “1980’lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme”, (Der.) Oya Baydar, *75 Yılda Köylerden Şehirlere içinde*, (31-36), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Keleş, R. (2008) *Kentleşme Politikası* (10. baskı). Ankara: İmge Yayınları.

Keser, İ. (2011) *Göç ve Zor*, İstanbul: Ütopya Yayınları.

Kirişçi, K., G. M. Winrow (2011) *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*, 6. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kocaman, T. (2008) *Türkiye’de Göç Edenler ve Göç Edenlerin Nitelikleri, 1965-2000*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.

Koçal, A. V. (2012a) “Kuzey Irak’la Sınır Ticaretinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne Etkileri Bağlamında Kentleşmenin Ekonomi Politikası”, I. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, İlmî Etüdler Derneği ve Selçuk Üniversitesi, Konya, 29 Haziran-1 Temmuz, Bildiri Kitabı, ss.55-65.

_____, _____, (2012b) “Güncel Kimlik ve Yurttaşlık Tartışmaları Bağlamında Kürt Sorunu: Bir Çözümleme Modeli Önerisi Olarak Politik Ekonomi Yöntemi”, IX. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencileri Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 18-20 Nisan, (2012b) Bildiri Özet Kitabı s.7.

_____, _____, (2013a) *İktisadın Siyasî (ya da Siyasetin İktisadî) İfadesi Olarak Siyasal Değişme Türkiye’de Siyasal Değişimin Ekonomik Altyapısı Üstüne Bir İnceleme*, Hayatın İçinden İktisat Sempozyumu, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 16-18 Nisan.

_____, _____, (2013b) “Küreselleşme ve Yerel Ekonomi İlişkileri Bağlamında Kuzey Irak’la Sınır Ticaretinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne Sosyo-Ekonomik Etkileri” V. Ulusal Yerel Ekonomiler Kongresi Celal Bayar Üniversitesi 9-11 Mayıs, Manisa.

_____, _____, (2013c) “Bir Siyasal Değişim Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiğinin Etkileri”, Lisansüstü Göç Araştırmaları Sempozyumu, Ege Üniversitesi, 18-19 Nisan, İzmir, Bildiri Özet Kitabı, (2013), ss.21-22.

_____, _____, (2014a) “Osmanlı-Türkiye Modernleşmesinin Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Aktörleri Bağlamında Türk-Kürt İkileminin Doğuşu ve Kaynakları”, *Tarihte Türkler ve Kürtler Uluslar arası Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

_____, _____, (2014b) “Osmanlı Modernleşmesinin Sosyo-Ekonomik Temelleri Bağlamında İttihatçılık: Jön Türklerden Cumhuriyete Türkiye’de Bürokratik Yöne-

tim Geleneğinin Toplumsal Kaynakları”, *İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kurban, D.&M. Yeğen (2012) *Zorunlu Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler*, 2. Baskı, TESEV Yayınları.

Orhonlu, C. (1987) *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Özyılmaz, H., S. Karakaş, A. Karaşin, (2007) “Diyarbakır’da Yoğun Göçün Getirdiği Çarpık Kentleşme Sorunları”, *Afet Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde, (329-335), Ankara:TMMOB.

Üner, S. (1977) *Nüfus Bilim Sözlüğü*, Ankara: Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş. Matbaası.

Sevim, Y. (2004) Terör Nedeniyle Göç: Ekonomik Tutum ve Davranışlar Açısından Bir Değerlendirme”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, ss.119-127.

Tan, A. (2009) *Kürt Sorunu, Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, İstanbul: Timaş Yay.

TBMM (1998) *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, Ankara: TBMM.

Tekeli, İ. (1990), “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, (50), ss.49-71.

Tok, N. Tok&A.V. Koçal (2012) “AK Parti İktidarı Bağlamında Ortadoğu ile İlişkilerin Türkiye Siyasetine Etkileri”, *Uluslararası Ortadoğu’da Siyaset ve Toplum Kongresi*, Sakarya Üniversitesi, Adapazarı, 9-11 Ekim. Bildiri Özet Kitabı, ss.276-277.

Yalçın, C. (2000) *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Yeğen, M. (2011) *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 5. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, Ö. (2008) “GAP İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, (1) ss.290-291.

Yüceşahin, M.M., E. Murat Özgür (2006) “Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), ss.15-35.

İNTERNET KAYNAKLARI

tbmm.gov.tr

wikipedia.org.

Not: Bu çalışma, 18-19 Nisan 2013 tarihlerinde Ege Üniversitesi’nde düzenlenen Lisansüstü Göç Sempozyumu’nda sunulan bildiri metni geliştirilerek oluşturulmuştur.

A.Vedat Koçal

Arş. Gör., Dicle Üniversitesi İİBF. Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD. ahmetvedatk@gmail.com.

“Sınır ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar”

*

Border and Deportation: Interdisciplinary Observations on the
Foreigners, Migration and State in Turkey

Birce Altıok-Karşiyaka

Didem Danış ve İbrahim Soysüren (der.) (2014),
Sınır ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar,
Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar,
Notabene Yayınları, Ankara.

Günümüzde modern devlet güçlü bir yapı olarak karşımıza çıkarken, sınırlar bu yapının belirleyici unsurlarından biridir. Lakin sınırlar kati suretle haritalardaki gibi net çizgilerden ibaret değildir. Söz konusu sınırlar ile bu sınırların yönetimi birbiriyle bağlantılı ve bir o kadar da çeşitli konuları bir araya getirmektedir. Sınır hareketlilikleri, komşularla sosyal, politik ve ekonomik ilişkiler, vize rejimleri, göç hareketleri, kontrol mekanizmaları, devlet politikaları, sınırların sosyolojik boyutu ve tarihsel evrimi gibi konu başlıkları bu çeşitliliğe örnek olarak verilebilir. Sınır çalışmalarının bu çok yönlü özelliği pek çok değişkenin bir araya gelmesi anlamını taşımaktadır. Bu sebeple sınır ve sınırdışı çalışmaları, sınırlar üzerine çalışan sosyal bilimciler açısından incelenecek geniş bir alan sunmaktadır.

Didem Danış ve İbrahim Soysüren’in derlediği bu kapsamlı çalışma, sınır ve sınırdışı konularını farklı yaklaşımlarla ele alan on sekiz makale içeriyor. Derlemenin önsözünü kaleme alan Sema Erder’in de bahsettiği gibi çalışmanın en büyük özelliği “sosyolog, antropolog ve siyaset bilimi, hukuk ve kamu yönetimi konusunda çalışanlar arasında bir köprü” kurmasıdır. Derlemedeki söyleşisinde H. Neşe Özgen, sınır çalışmaları için “disiplinlerarası kesişim noktası” derken bu çeşitliliğe dikkat çekiyor. Sınırın kelime olarak net bir çizgiyi ifade etmemesi gibi sınır çalışmaları da

pek çok değişkeni bünyesinde barındırıyor. Sosyal bilimci4lerin tema odaklı çalışmalarda eleştiriye maruz kaldığı önemli noktalardan biri bahsi az geçen diğer (f)aktörlerin rolleridir. Bu kitapta sınır, sınırdışı ve göç konusu ekseninde yazarların farklı metot ve disiplinleri birbiriyle konuşturması, bunlara ilaveten devlet, sivil toplum ve bireyler nezdinde konuyu çok boyutlu şekilde ele alması ile son derece yararlı bir yapıtın ortaya çıktığı rahatlıkla söylenebilir.

Kitapta konunun hukuki ve siyasi boyutunun ele alınması, Avrupa Birliği’ne (AB) komşu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) taraf olan Türkiye için ayrı bir önem taşıyor. Kitabın bir diğer zenginliği de makalelerin bir kısmının saha araştırmalarına dayanıyor olması. Türkiye’de giderek gelişen etnografik çalışmalar ve ampirik araştırmalar, sınır ve sınırdışı uygulamalarının kendine özgü heterojen dinamiklerini ve bunların diğer disiplinlerle ilişkisini anlamak açısından bu konudaki bilimsel çalışmalara önemli bir katkı sunuyor.

Derleme, farklı disiplinlerarası boyutlarla dört temel kısma ayrılmıştır. Birinci bölüm “Sınır Üzerine Çapraz Bakışlar” adı altında antropoloji, siyaset bilimi ve sosyolojik temelde üç farklı perspektiften yararlanmakta ve bölümün adından da anlaşıldığı üzere çaprazlama bir bakış açısıyla sınıra bakmaktadır. Deniz Genç, Türkiye’nin uyguladığı sınır politikasının başlıca hatlarını, insan hareketliliği konusunda nasıl şekillendiğini ve yabancıların Türkiye’ye girişlerinde hangi kriterlerle filtrelendiklerini ortaya koymaktadır. Sınırların saldırgan bir komşuya karşı tarihsel fonksiyonu belli bölgeler ve devletler açısından hala devam etmekteyken devletler arası genel barışın ağır basmasıyla sınırların fonksiyonunun da değiştiği ve uluslararası göç ve güvenlik konularının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Sınırların devlet politikalarının araçları olarak inşa edildiği ve bu amaçla şekillendiği, genel olarak sınır çalışmalarında savunulan önemli noktalardan biridir. Deniz Genç’in araştırmasının bulguları da Türkiye örneğiyle bu tezi desteklemektedir. Yazar, sınır politikalarının, sınırların fiziksel boyutundan ziyade devletin dış politika hedeflerine göre şekillendiği ve Türkiye örneğinde önceliğin ulusal güvenlik ve genel ahlaka dayandırıldığını belirtmektedir.

Bu şekillenmenin başka bir boyutunu ele alan Didem Danış ve Damla B. Aksel’in araştırması, devletin sınırları üzerinden hedeflediği ekonomik ve iç güvenlik önceliklerinin yarattığı çelişkili durumun sınır yönetimi ve

sınırlar arası hareketliliği denetlemek için nasıl yeni teknik ve yönetim biçimleri geliştirdiğini Türkiye-Irak sınırı üzerinden ele alıyor. Kavramsal arka planını yönetimsellik ve yönetim kavramlarından alan çalışma, 1980'ler sonrasında sınır kontrolünün "terörle mücadele" kapsamında kalekollar, termal kameralar ve baraj inşaları gibi yöntemlerle nasıl daha gözetlenebilir, düzenlenebilir ve okunabilir hale geldiğine işaret ediyor. Bir yandan terörle mücadele ve göçmen akımlarını denetim altında tutmak amaçlanırken, bir yandan da ticari ve ekonomik ilişkileri kolaylaştırıcı politikalar ve mekanizmaların geliştirilip yeni "iktidar teknolojileri"nin üretildiği bu çelişkili yapıda yeni sınır yönetiminin "denetimli geçirgenlik" fikrine dayandığının altı çiziliyor.

Bu iki çalışmayı takiben H. Pınar Şenoğuz'un Kilis'te sözlü tarih yöntemini kullanarak yürüttüğü etnografik araştırma, sınır kapısının bölge halkı için anlamı, evrimi ve sosyo-ekonomik etkisini dönemselleştirilerek kategorizasyona ayırarak önceki çalışmaları yerelde ve özelden destekleyerek derlemeye önemli bir katkı sağlıyor. Şenoğuz'un çalışması devlet politikalarının sınır politikalarına etkisinden ziyade sınır insanların sınır üzerinden kurdukları anlama ve ilişkiye bakıyor. Bu çalışma, sınır insanların sınırların teorideki keskin çizgilerinin aksine sınırın karşılıklı olarak değişene ve değişmekte olana nasıl cevap verdiğini gösteriyor. Merkez-çevre perspektifinin ağır bastığı ve çevrede merkez tarafından verilen karar mekanizmalarının etkisinin ele alındığı çalışmaların aksine bu çalışma, çevrede sınır konusunda nasıl bir değişim ve etkileşim olduğunu gözler önüne seriyor.

Birinci bölümün sonunda H. Neşe Özgen ile gerçekleştirilen söyleşide, Özgen sınır sosyolojisi yapılırken ulus-devlet perspektifinden çepere doğru odaklanmak gerektiğini, aksi takdirde farklılaşmaların gözden kaçırılabilirliğini vurguluyor. Böylelikle devletin egemenlik alanının nasıl kurulduğunun, sınır geçirgenliğinin, sınır alanlarındaki doku ve pazarlıkların incelenebileceğini belirtiyor.

Birinci bölümde yer alan makalelerin ortak noktalarından biri, küreselleşmenin sınırların gücünü azalttığı iddiasının aksine, sınırların öneminin artışına işaret edişleridir. Gerek devlet politikası temelinde gerekse sınır halkı tarafından sınırlara farklı anlamlar yüklenip sınır yönetiminde farklı kontrol mekanizmalarının gelişen teknolojiyle arttığı günümüzde, sınırların gücünün azaldığını söylemek pek de desteklenebilir bir argüman de-

ğildir. Kitapta sınırlar üzerindeki denetimin sınır kapılarının modernizasyonu, elektronik vize uygulamaları gibi mekanizmalarla düzenlenmesi ve şekillenmesi ile iktidarın sınırlar üzerinden yeniden tesisi sosyal, ekonomik ve siyasi faktörler göz önünde bulundurularak ifade edilmektedir. Bu konu üzerinden ileride yeni çalışmalar yapmak isteyenler, konuyu küreselleşmenin bir diğer boyutu olan neoliberal ekonomi ile ilişkisi açısından ele alarak, sınırların neoliberal düzen içerisinde nasıl konumlandığını geçirgenlik temelinde açıklayarak literatüre katkıda bulunabilirler. Sınır politikalarının ekonomik anlamda serbestleşmesi ile gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç ve sınır politikaları arasındaki ilişkiye dış politika perspektifinden bakmak ise ileride bir diğer çalışma başlığı olabilir.

Derlemenin ikinci bölümü “Sınırdışı Hukuksal Bakış” adı altında iç ve dış hukuka ve bu noktaların pratikteki uygulamalarına değinmektedir. Bu bölüm sınırdışı edilmenin hukuksal temelini, tarihini ve yeni Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile eski yönetmeliklerdeki eksiklikler ve doğabilecek aksaklıklardan bahsetmektedir. İkinci bölümün ilk makalesinde İbrahim Soysüren literatürü dikkatli bir şekilde inceleyerek sınır çalışmalarının bir ayağı olan sınırdışı etme üzerine kavramsal bir tartışma başlatmaktadır. Sınırdışının ne olduğu, hukuki temellerde nasıl yer aldığı ve nasıl tanımlanması gerektiği üzerine çalışmasıyla Soysüren sınırdışı etmeyi makalenin sonuna doğru şu şekilde tanımlamaktadır: *Yabancıların sınırdışı edilmesi, devletin, egemenlik yetkisine dayanarak, çeşitli sebeplerle istemediği yabancıları, terke davetten fiziki zor kullanmaya varan çeşitli yöntemlerle başka bir ülkeye göndermek için sınırları dışına çıkarmasıyla sonuçlanan, çok sayıda aktörün dahil olduğu, zamansal ve mekânsal (yerel, ulusal, uluslararası, ulusötesi) olarak katmanlı bir süreçtir.* İkinci bölümdeki makaleler genel olarak Nisan 2013’te kabul edilen YUKK’u merkezinde bulunduruyor. Bu konudaki bir diğer makalede Esra Dardağan Kibar yeni kanunun sınırdışı etmeye ilişkin hükümlerinin neler olduğu, eskiye kıyasla daha ayrıntılı olan bu düzenlemelerin getirdiği yenilikleri detaylı ve karşılaştırmalı bir şekilde inceliyor. Abdülhalim Yılmaz ise Türkiye’de yabancıların sınırdışı edilmesi uygulamalarını detaylıca inceleyip yargısal denetim ayağında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) verdiği önemli kararlara değinirken araştırmasını YUKK’a dair kısa bir eleştiriyle bitiriyor. Bu anlamda Yılmaz’ın çalışması bölümün hukuki çerçevesini oluştur-

ran önemli kısımlarından birini oluşturuyor. Bölümün son çalışmasında Orçun Ulusoy ve Utku Kılınç, AİHM'e bireysel başvuruları ve AİHM kararlarının Anayasa Mahkemesi içtihatlarına katkısını yakın incelemeye alıyorlar. Böylelikle ikinci bölüm sınırdışı etmenin hukuki çerçevesini detaylı bir şekilde gözler önüne sermiş oluyor. Yeni kanun tasarısı eskiye kıyasla çok kapsamlı ve sistematik bir şekilde karşımıza çıkarken yeni düzenlemeyle yaşanılacak aksaklıklar ve pratikteki eksiklikler ancak önümüzdeki süreçte belirgin olacaktır. Bu noktada Kibar'ın makalesi, yeni yasada yer alan muğlak ifadelerden doğabilecek sıkıntıların ve yeni kanunda ifade edilen hukuki güvencelerin pratikte uygulanmayabileceğinin altını çiziyor. YUKK'un yeni bir kanun olmasından dolayı gelecekteki araştırmalar bu kanunun etki ve uygulamalarının daha kapsamlı şekilde ele alınacağına sinyallerini veriyor.

Üçüncü bölüm, sınırdışı etme uygulamalarının birden fazla konunun kesişim noktasında olmasından ötürü diğer sosyal bilim dallarıyla da desteklenmesi ihtiyacına cevap veriyor ve konunun sosyal ve politik yanlarına odaklanıyor. Bu bölümdeki ilk makalede Mustafa Poyraz dışlanmanın değişik biçimlerini ve farklı dışlama pratiklerini incelerken "biz" ve "onlar" kavramları ve aralarındaki gerilimi vurguluyor. İbrahim Soysüren ise sınırdışı etmenin epistemolojik çerçevesini ulusal devletin oluşumuyla bağlantılandırıyor ve göç politikalarının bu sürecin önemli araçlarından biri olarak karşımıza çıktığını geniş kapsamlı literatür taraması ile savunuyor. Bölümün devamında Sinan Dinçer Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere yönelik sınırdışı etme ve dışlama politikalarının tabiiyet ilişkisi odaklı tarihine bakıyor. Dinçer, 1890'lardan itibaren, Osmanlı tebaasında bulunan Ermenilere yönelik sınırdışı uygulamalarının kurulacak Türkiye Cumhuriyeti açısından da temel teşkil ettiğini ifade ediyor. Lülüfer Körükmez de günümüzde vatandaş olan ve olmayan Ermenilerin yaşadıkları sınırdışı uygulamalarını saha görüşmelerine dayandırarak incelediği çalışmasında, yabancıların sınırdışı edilme korkusunu ve bu konudaki farklı deneyimlerini Ermeniler üzerinden örnek göstererek anlatıyor.

Dinçer'in Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarına doğru Ermenilere yönelik uygulanan sınırdışı etmelerin tarihsel perspektifini ele aldığı makalesinin akabinde Körükmez'in makalesi tarihsel mirasın günümüzde hala etkin olduğunu destekler nitelikte. Bu çerçevede derlemenin bu bölümü farklı disiplinlerden elde edilen verileri bir araya getirerek sınırdışının

disiplinlerarası bakış açısıyla nasıl sentezlenebildiğini de gözler önüne seriyor. Ermenilere uygulanan sınırdışı etme politikalarının tarihsel ve güncel örneklerine arka arkaya yer verilmesiyle sınırdışı uygulamalarının geçmişle bağlantısı gün ışığına çıkmış oluyor. Bu bağlamda diğer etnik grupların da Ermeni örneğinde olduğu gibi sınırdışı edilmeleri konusuna dair tarihsel ve güncel perspektifin birlikte ele alınabileceği yeni araştırma konularına göz kırıyor.

Son bölüm “Van ve Sınırdışı” başlığı altında sınırdışı etmenin bizatihi uygulamadaki şekli ve konuya sivil toplumun bakışını Van ili örneğinde inceleyerek konunun derinine inen makaleleri bir araya getiriyor. Özge Biner, Van’da yürüttüğü saha çalışmasıyla yasallık ve sınırdışı edilebilirlik arasındaki ilişkiyi Türkiye’de sığınma başvurusunda bulunmuş kişilerin yaşanmışlıkları üzerinden ele alırken uygulamada ikili yapılardan kaynaklanan yasal belirsizliklerin duruma göre yeniden şekillendiğini ifade ediyor. Güven Şeker ve Buğra Özer’in makalesinde ise kolluk kuvvetlerinin yaklaşımı ve uygulamaları, bu uygulamalardaki aksaklıklar ile belirsiz ve geniş tanımlı sorumluluk yetkilerinin ortaya çıkardığı keyfi uygulamalar istatistiki verilerden de yararlanılarak sunuluyor. Son olarak ise Taner Kılıç’ın makalesi, Yunanistan’ın Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde yapmakta olduğu “push back” vakaları (yasadışı sınırdışı işlemleri), Türkiye’nin 2014 Haziran ayında yürürlüğe giren Geri Kabul Anlaşması ile Türkiye’de doğabilecek insan hakları ihlallerine odaklanıyor. Bu çerçevede, doğu sınırlarında Özbek mültecilerin sınırdışı edilmelerinde ortaya çıkan hukuk dışı olayı örnek olarak ele alıp sivil toplum bakışıyla incelemesi derlemeye önemli bir katkıda bulunuyor.

Merkezine Türkiye’yi oturtan bu zengin çalışma, göçün sınır ve sınırdışı gerçekliğinin küresel boyutu nedeniyle karşılaştırmalı siyaset ile ilgilenen sosyal bilimcilere ciddi bir yol haritası çizmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus derlemenin en kısa zamanda İngilizce çevirisinin yapılması ihtiyacıdır. Böylelikle son yıllarda giderek daha çok göç alan bir ülke haline gelen Türkiye üzerine yapılmış bu derleme hem Avrupa ile sınırları, hem de doğuda sorunlu bölgelerle olan birebir temasından dolayı karşılaştırmalı araştırma yapacak sosyal bilimciler için yol gösterici bir kitap olacaktır.

Türkiye’de yeni kabul edilen Geri Kabul Anlaşması ve YUKK ile yeni bir döneme girildiği söylenebilir. Derlemenin, bu yeniliklerin hemen önce-

sinde bir araya getirdiği makaleler bu alanda çalışan sosyal bilimcilerin ilerleyen dönemde karşılaştırmalar yapmalarına yardımcı olacak önemli bir kaynak sunmaktadır. Gelecekte bu konuların daha çok konuşulur olması, sınır ve sınırdışı etme üzerine çalışanlara daha sık rastlanacak olmasına işaret etmektedir. Bu da alana yönelik ilginin artması ve bilimsel kaynakların artacağı anlamına gelmektedir.

Derlemenin genelinde devlet eliyle belirlenen sınır ve sınırdışı etme politikalarının pratikte ve özelde nasıl kendi kendini yenilediği ve ürettiği gözlemlenmektedir. Bu amaçla tıpkı bu derlemenin gösterdiği gibi sınır çalışmalarının farklı sosyal bilimlerin kesişim noktası olduğu ve ilerideki çalışmaların bu zengin bakış açılarından yararlanması gerektiği rahatlıkla söylenebilir.

Tıpkı diğer sosyal bilim konularında olduğu gibi sınır ve sınırdışı etme konularının merkezinde de insan ve insan kaynaklı politikalar vardır. İbrahim Soysüren'in ikinci bölümdeki makalesinin sonunda vurguladığı önemli bir husus sosyal bilimcilerin unutmaması gereken bu noktayı işaret ediyor: "Devlet şiddetinin yöneldiği "öteki" nin insan olduğu unutulduğu anda, insan için ve insana dair olanı anlamayı amaç edinen bilimsel çabanın ne anlamı kalır?". Biz sosyal bilimcilere de düşen değişen ve gelişen sınır çalışmalarının merkezinde insan olduğunu unutmamak ve buna göre bilimsel çalışmalarımızı gereken bilimsel mesafeyi koruyarak gerçekleştirmektir. Ancak böylelikle durumun insani boyutunu göz ardı etmeden konuyu akademik ve bilimsel açıdan ele alan eleştirel ve teorik katkılarda bulunabiliriz.

Birce Altok-Karşıyaka, Boğaziçi ve Binghamton Üniversiteleri'nden *Küresel ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*'nden *Sosyoloji ve Tarih* yandalları yapıp *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Çalışmaları* üzerine uzmanlaşarak 2010 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını 2011 yılında New York'ta Columbia Üniversitesi'nde İnsan Hakları Çalışmaları üzerine tamamlamıştır. Şu an Koç Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde dördüncü sınıf doktora adayı olarak eğitimine öğretim görevlisi ve araştırma asistanı olarak devam etmektedir. Tez yazma aşamasındadır. Araştırmalarında yoğunlaştığı konular karşılaştırmalı siyaset, insan hakları, mülteci hakları ve toplumsal hareketlerdir. Uluslararası Af Örgütü'nde 2012-2014 döneminde Türkiye Şubesi Disiplin Kurulu'nda görev almıştır. Birleşmiş Milletler nezdinde çeşitli sivil toplum kuruluşları ile New York'taki Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Temsilciliği'nde çalışmıştır.

YAZI ÇAĞRISI

Sayı 17 • Eylül 2015

ÇOCUK VE KENT: “Kentte ocuk Olmak”

Son Yazı Gönderme Tarihi: 15 Haziran 2015

Günümüzde ocuklar, süratli kentleŖmeyle birlikte, geniŖ aileden çekirdek aileye doğru evrilen sosyal çevrenin etkisiyle, kültürel anlamda tek kuŖaktan beslenmekte ve çoğunlukla komŖuluk iliŖkilerinden mahrum kalarak, sokaktan tecrit edilmiŖ ve dar çevreye sıkıŖmıŖ bir yaŖam sürmektedirler.

Bugün kentsel yaŖam;

- Zamanla yarıŖan bir dengede kurulmuŖ,
- Her Ŗeyin hızla birlikte ölçüldüğü,
- Tanımlı ve ayrımlaŖmıŖ mekânların ne çıktığı,
- Farklı toplumsal kesimlerin birbirleri ile karŖılaŖmalarının pek mümkün olmadığı,
- Güvenlik odaklı, kendinden baŖkasından korkan, herkesi yabancı gören yerleŖim adacıklarının çoğaldığı,
- “Yabancı” ile karŖılaŖmaların anlık ve faydacı olduğu,
- YeŖil alanların çok azaldığı,
- Toprakla iliŖkiden kopulan,
- YerleŖimin sürekli dikey yönde geliŖtiĐı bir ortama doğru gitmektedir.

Peki yetiŖkinleri köklü biçimde etkileyen bu deĐiŖim ve dnŖm süreci bugünün çocuklarını nasıl etkilemekte ya da biçimlendirmektedir? idealkent dergisinin bu sayısında toplumun üçte birini oluŖturan çocukların kentsel yaŖamdaki yerlerini tartıŖmaya açıyoruz. Bu çerçevede, kentli çocukların kentlerdeki sorun alanları, yaŖadıkları meknlarla kurdukları

aidiyet bağları, geleneksel toplum yapısında var olan çocuklarla günümüz çocukları arasındaki sosyal ve psikolojik farklılıkların neler olduğu, yönetim süreçlerinde çocukların yeri, kentli çocuğun sorun alanlarının tespiti, çocuğun kentteki alanını genişletme çabalarının neler olabileceği, çocuğun kente katılımının sağlanmasına yönelik projeler ve konuyla ilgili uluslararası örneklerin incelenmesi gibi temalarda ortaya konulmuş her türlü çalışmayı multidisipliner bir yaklaşımla açığa çıkarmak niyetindeyiz. Katkı sağlamak isteyen araştırmacılara fikir vermek üzere, dosya konumuzla uyumlu bazı konu başlıkları aşağıda sunulmuştur:

- Çocuğun kentle olan ilişkisi, mekân kullanımı
- Çocuğun hayata/kente katılımı
- Çocuk dostu kentler/hareketler
- Çocuk kamusalılığı: Nasıl? Nerede? Ne zaman?
- Çocuk ombudsmanlığı: Örnekler, olasılıklar
- Çocuk hakları: Uygulama/"uygulayamama" örnekleri
- Risk altındaki çocuk ve çocuk adalet sistemi: Güvenli kent, uyuşturucu ve çocuğa yönelik tehlikeler
- Çocuk ve sosyal, fiziksel, zihinsel erişilebilirlik
- Çocuk, teknoloji ve medya ilişkisi
- Kentsel dönüşüm ve çocuk
- Diğer çocuklar: Korunmaya muhtaç çocuklar, savaşın çocukları, engelli, azınlık, göçmen, sokak çocukları vb.
- Depremi çocuk-mekân ilişkisine etkisi
- Kentte çocuk ihmali ve istismarı, çocuk ticareti
- Çocuğun sanatı ve çocuk kültürü
- Çocuk işçiliği

Bu çerçevede, araştırmacıların hazırlayacakları çalışmaları, en geç **15 Haziran 2015** tarihine kadar **idealkentdergisi@hotmail.com** ve **idealkent@gmail.com** adreslerine göndermelerini bekliyoruz. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Sayı Editörü:

Yrd. Doç. Dr. Yasemin Çakırer Özservet
İletişim: yasemincakirer@yahoo.it

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

idealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere, yılda dört kez yayımlanır.

idealkent'in yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayım organında yayımlanmamış, ilk defa idealkent'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın idealkent'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

idealkent'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları idealkent'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da idealkent'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılacak şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

idealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

idealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

idealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

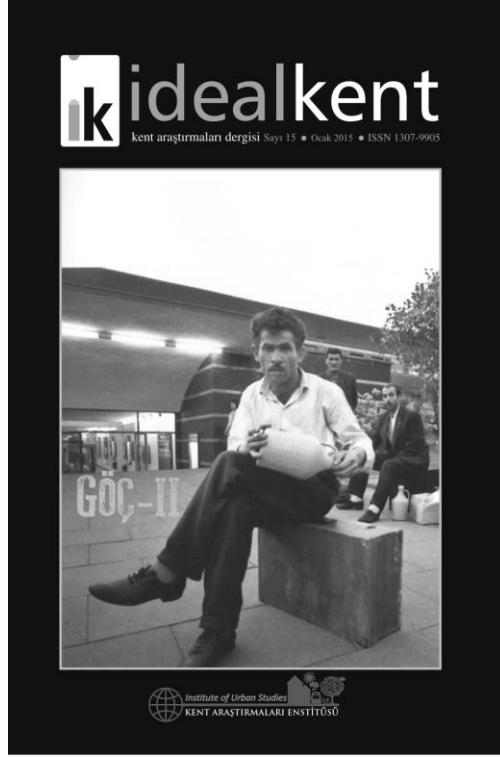
Yayımlanması talebiyle idealkent'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

idealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazıların bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

idealkent'e yazı göndermek için, idealkentdergisi@hotmail.com ve idealkent@gmail.com e-posta adreslerini veya A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler, Çankaya / ANKARA adresini kullanabilirsiniz. idealkent'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir

idealkent

Kentteki yolculuğumuz devam ediyor.

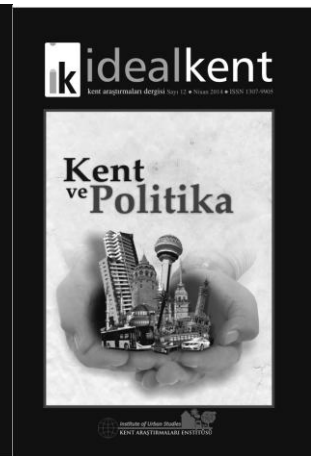
Sayı 14
Göç-II

Sayı 14
Göç-I

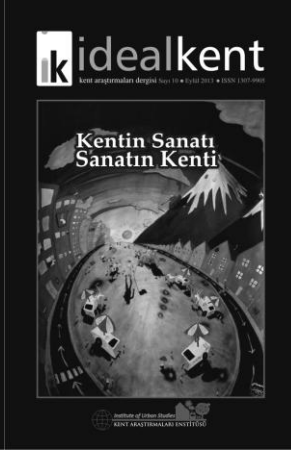
Sayı 13
Kent Fragmanları

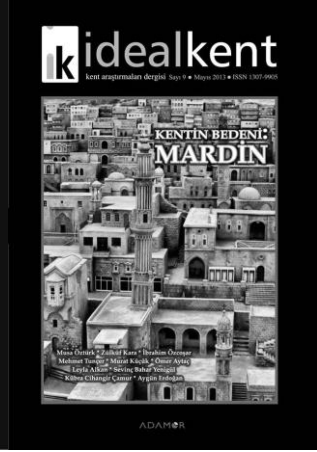
Sayı 12
Kent ve Politika

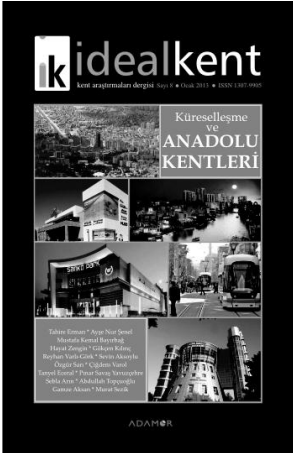
Sayı 11
"Buralar Eskiden Bağ idi"
Ankara'nın Semtleri

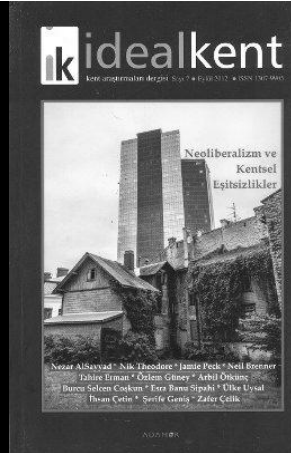
Sayı 10
Kentin Sanatı, Sanatın Kenti

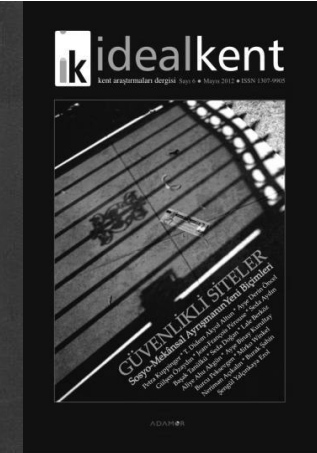
Sayı 9
Kentin Bedeni: Mardin

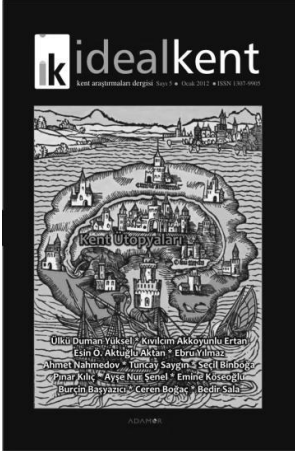
Sayı 8
Küreselleşme ve
Anadolu Kentleri

Sayı 7
Neoliberalizm ve
Kentsel Eşitsizlikler

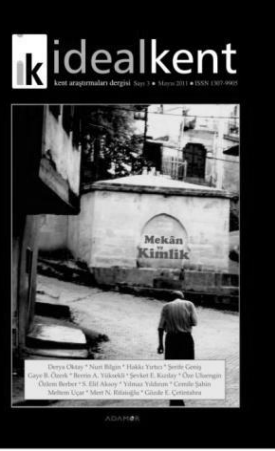
Sayı 6
Güvenlikli Siteler

Sayı 5
Kent Ütopyaları

Sayı 4
Ankara

Sayı 3
Mekân ve Kimlik

Sayı 2
Mahalle

Sayı 1
Prolog: Kente Teorik Bakışlar

idealkent

Uzmanlık Alanlarımız

Siyaset ve Toplum Araştırmaları
Sağlık Araştırmaları
Ekonomi ve Pazar Araştırmaları
Eğitim Araştırmaları
Kent Araştırmaları
Çalışma Hayatı Araştırmaları
Sendikal Araştırmalar
Medya Araştırmaları
Gündem Analizleri
Pazar Analizleri
Stratejik Öngörü Analizleri
Proje Danışmanlığı
Kampanya Yönetimi
Bilimsel Yayın İçerik Danışmanlığı

